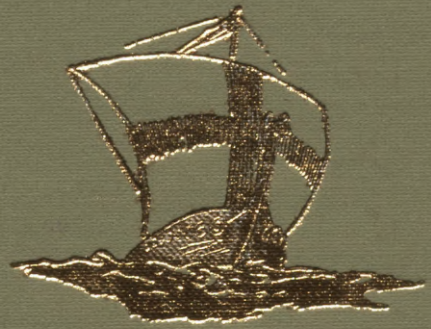
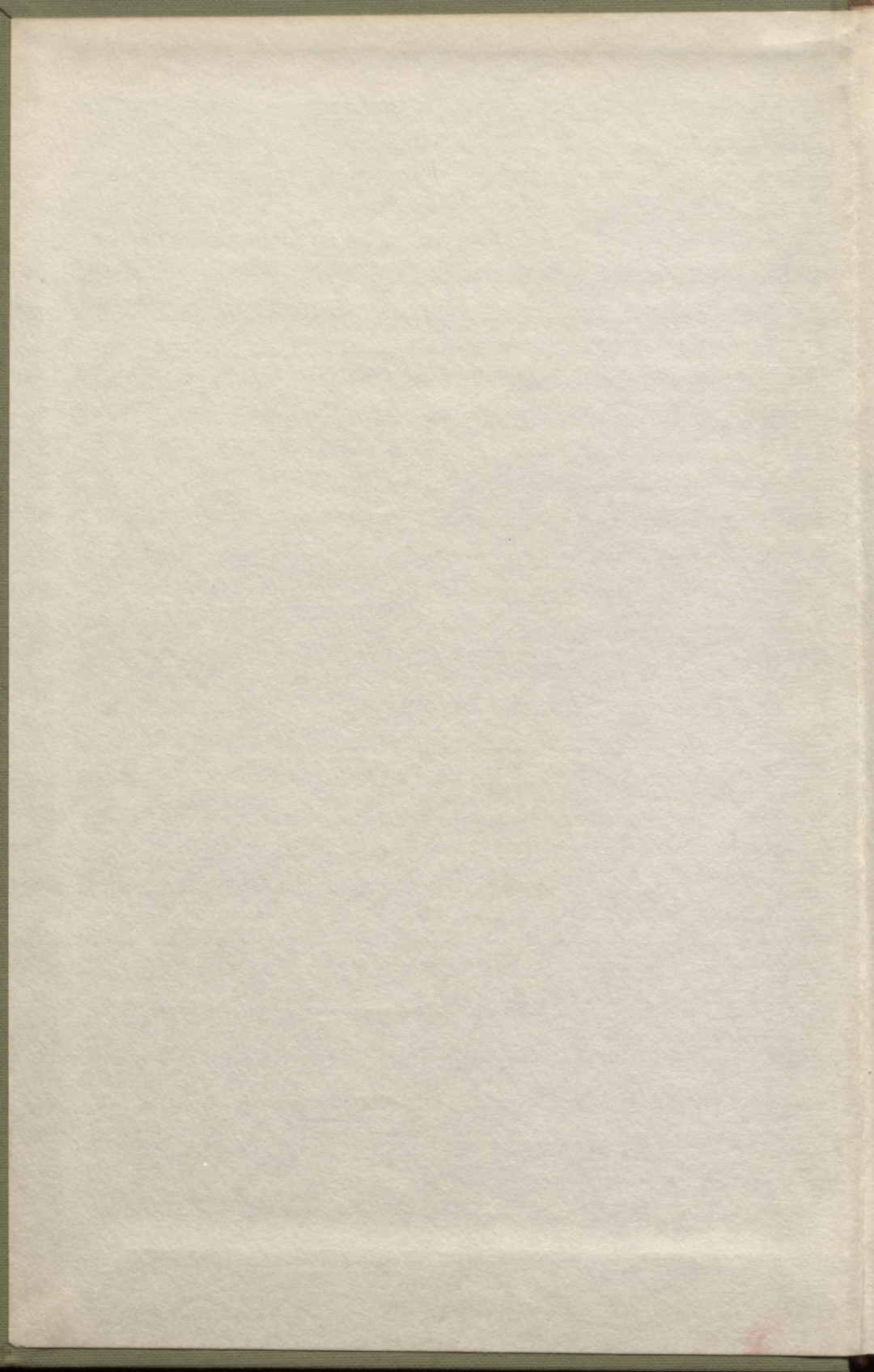
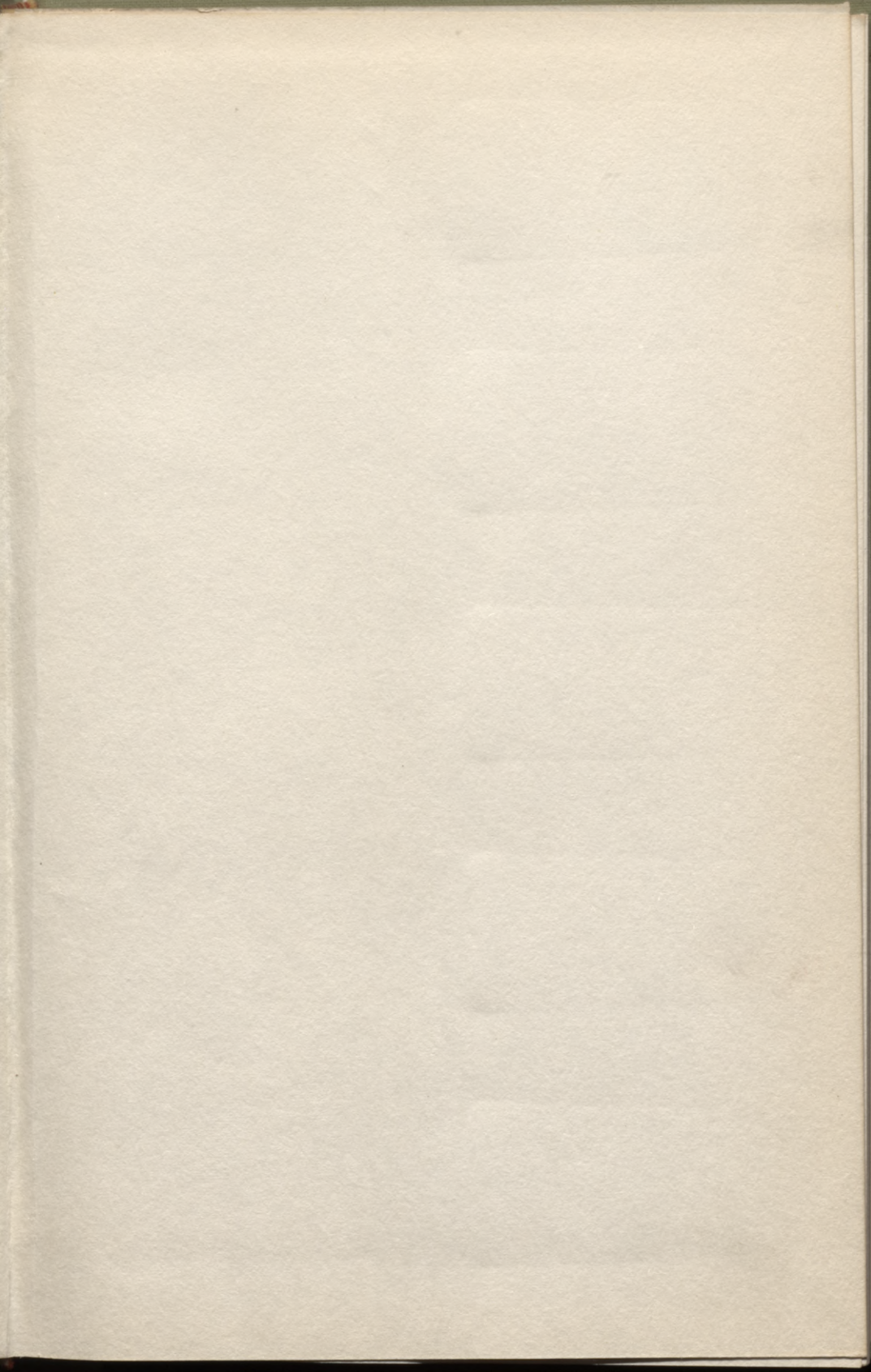
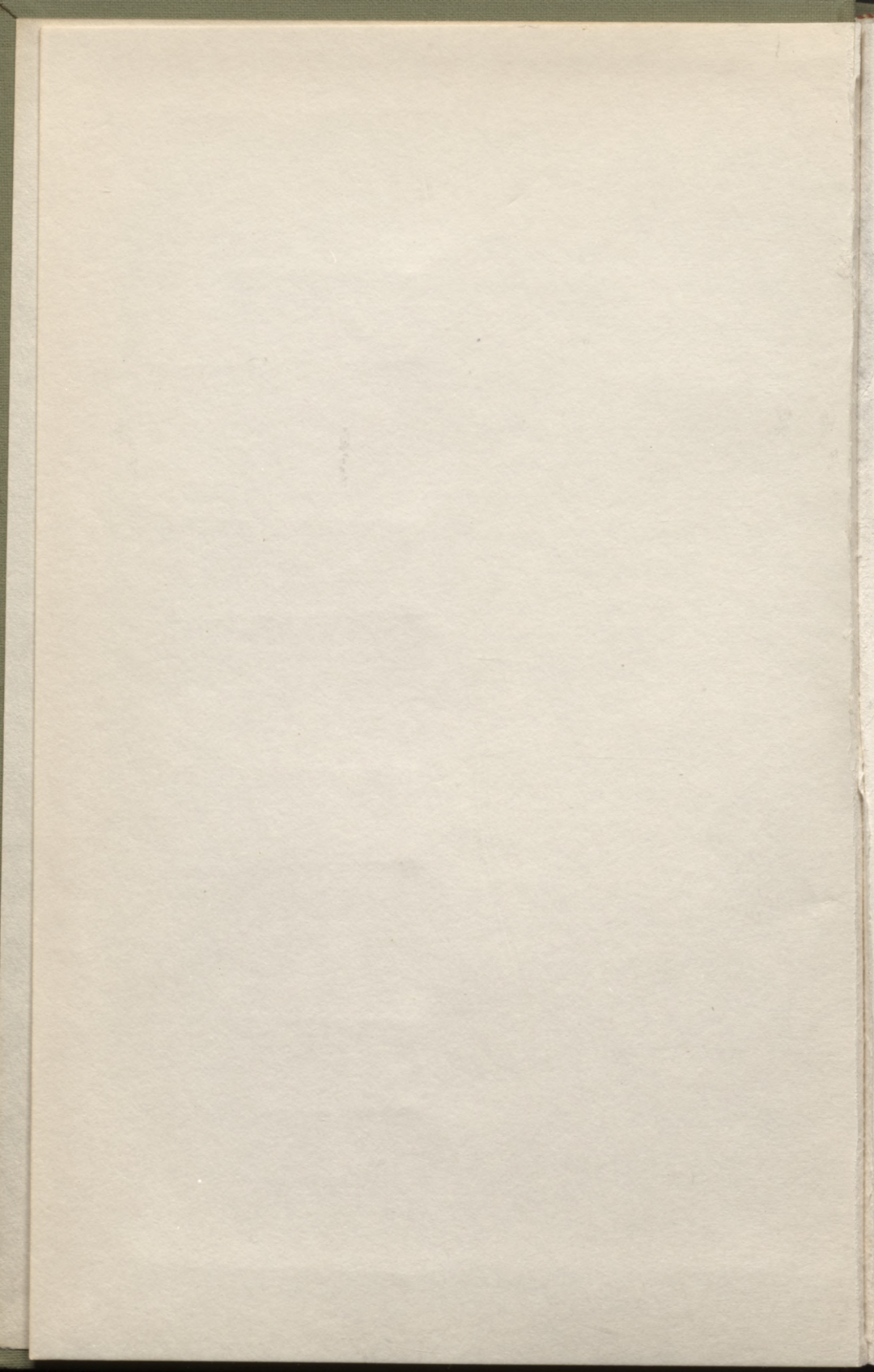

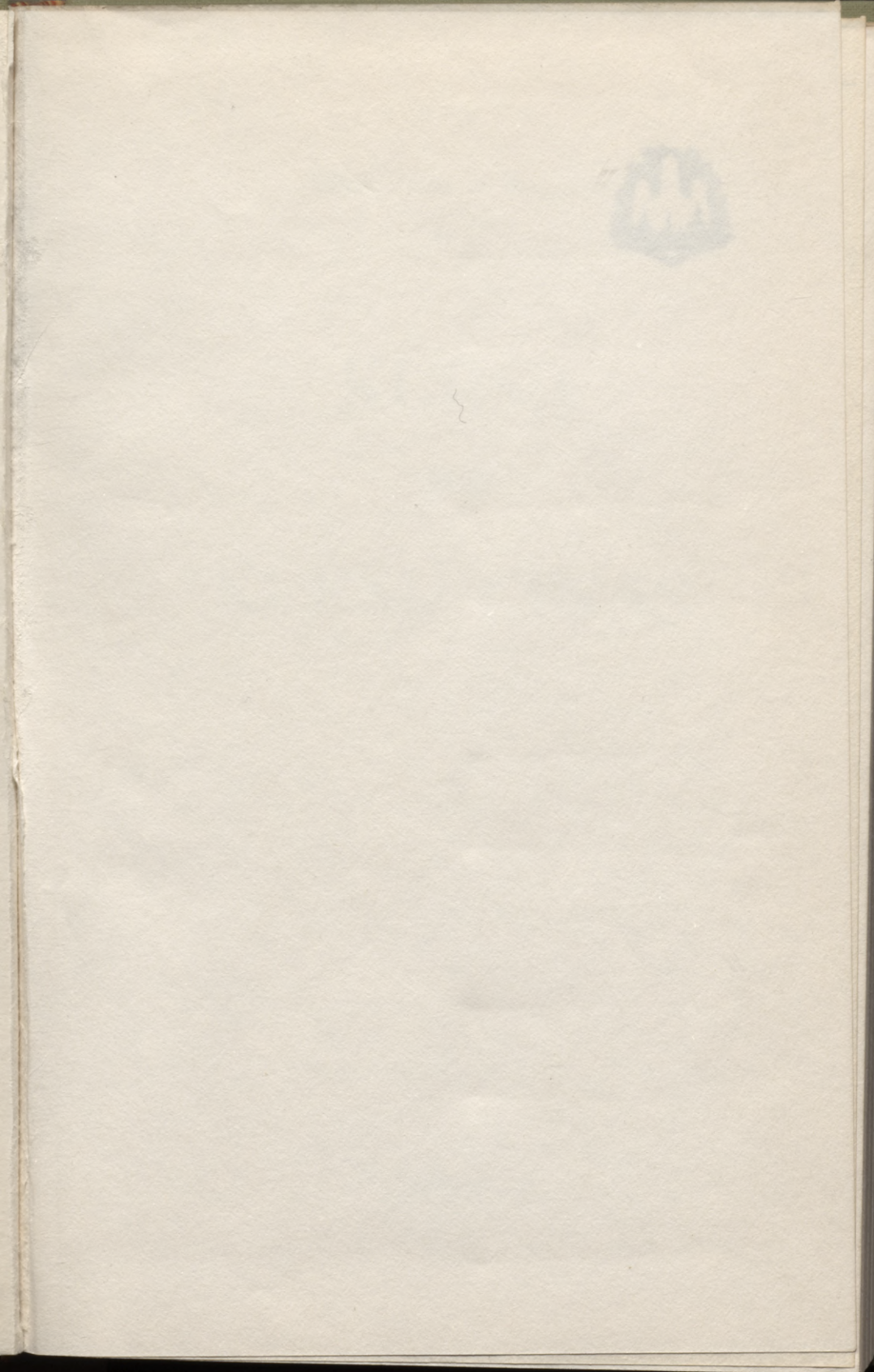
92-4
224

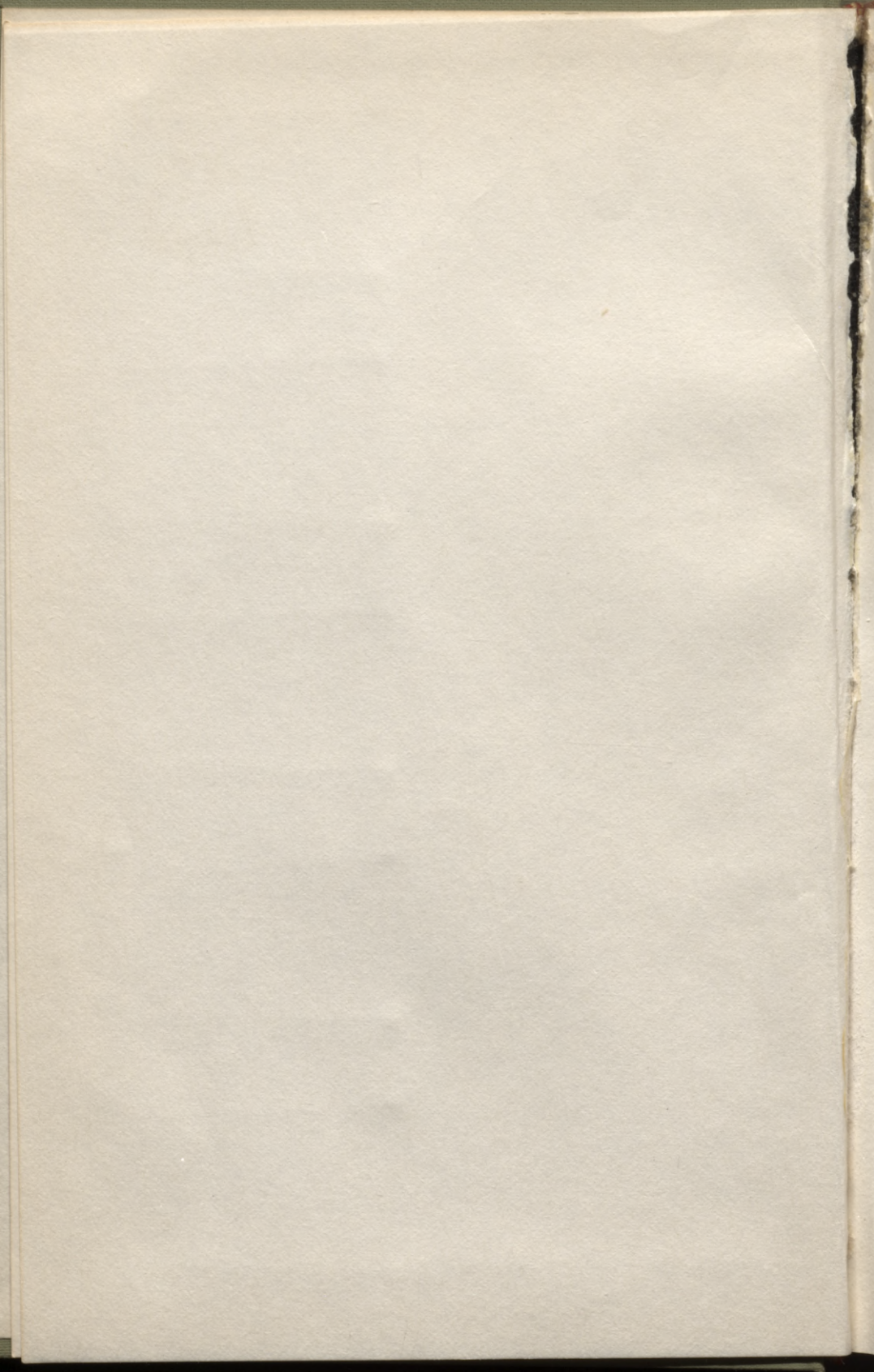

2000
2004

Mag. Insa. V. Pihlak

KURSA

III

KURSU CINAS

Pilshalmis

1913

398493

L 92-4
224

4316

L
9

Mag. hist. V. Biļķins

KURSA

un

KURŠU CĪNAS

Pilshalns

1967

LATVIJAS NĀCIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

0308140303

Vāku zīmējis
Aivars Ronis

KURSA

III

KURSU CĪNĀS

Iespiests 600 eks.

Printed by
AUGSTUMS' PRINTING SERVICE
1621 So. 17th Street, Lincoln, Nebr. 68502

Priekšvārdi

Darbs par Kursu un kuršu cīpām stāv pats par sevi un apstrādājumā tam nav sakarības ar manu sacerējumu Kuršu brīvības cīņas, kas iznāca 1936.gadā Rīgā. Notikumu aprakstos raudzījos no kuršu viedokļa, nevis no tā viedokļa, kāds bija avotu autoriem un viņu vides locekļiem. Ziņas par kuršu cīpām vajadzēja smelt no avotiem, kas vēstī par pretinieku rīcību pret viņiem, t.i. pēc medaļas vienas puses vajadzēja attēlot medaļas otru pusi. Apraksti no viedokļu mainīšanas apmēros kļuva īsāki; attēlojumi, kam pamatā ir Atskaņu chronika, arī ir īsi, jo chronikas autors par kuršiem stāsta īsos vārdos un sniedz maz detaļu. Notikumi Kursā nenorisinājās savrup, bet savijās ar tiem notikumiem, kas norisinājās ārpus Kursas. Kā pēdējie, tā pretinieku savstarpējās cīņas vienreiz otrreiz pat ievirzīja citā gultnē Kursas notikumus. Lai labāk būtu tas saskatāms, tad sniedzu paplašu Igaunijas un Zemgales notikumu aprakstu un veltīju mongoļiem un Mindaugam īsas nodaļas. Ceru, ka lasītājiem tas atvieglos notikumu dziļāku izpratni. Ziņas par Kursas 13. gadsimta novadiem nav pilnīgas, jo trimdas apstākļos nevarēju iegūt visu literatūru, kas bija nepieciešama.

Lucernā,
1964.g. 17. XII

V. Biļķins

1943

1943

1943

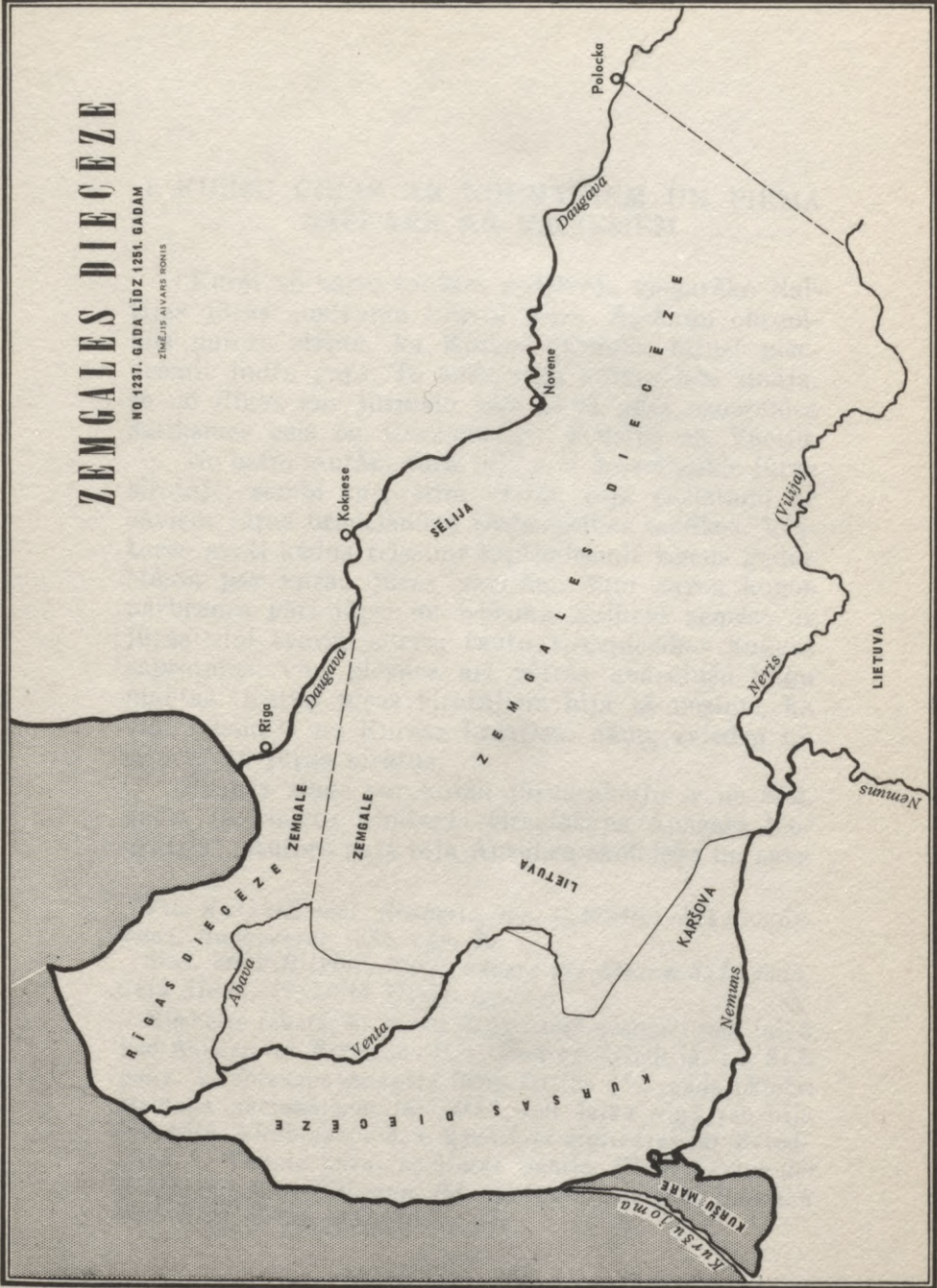
1943

1943

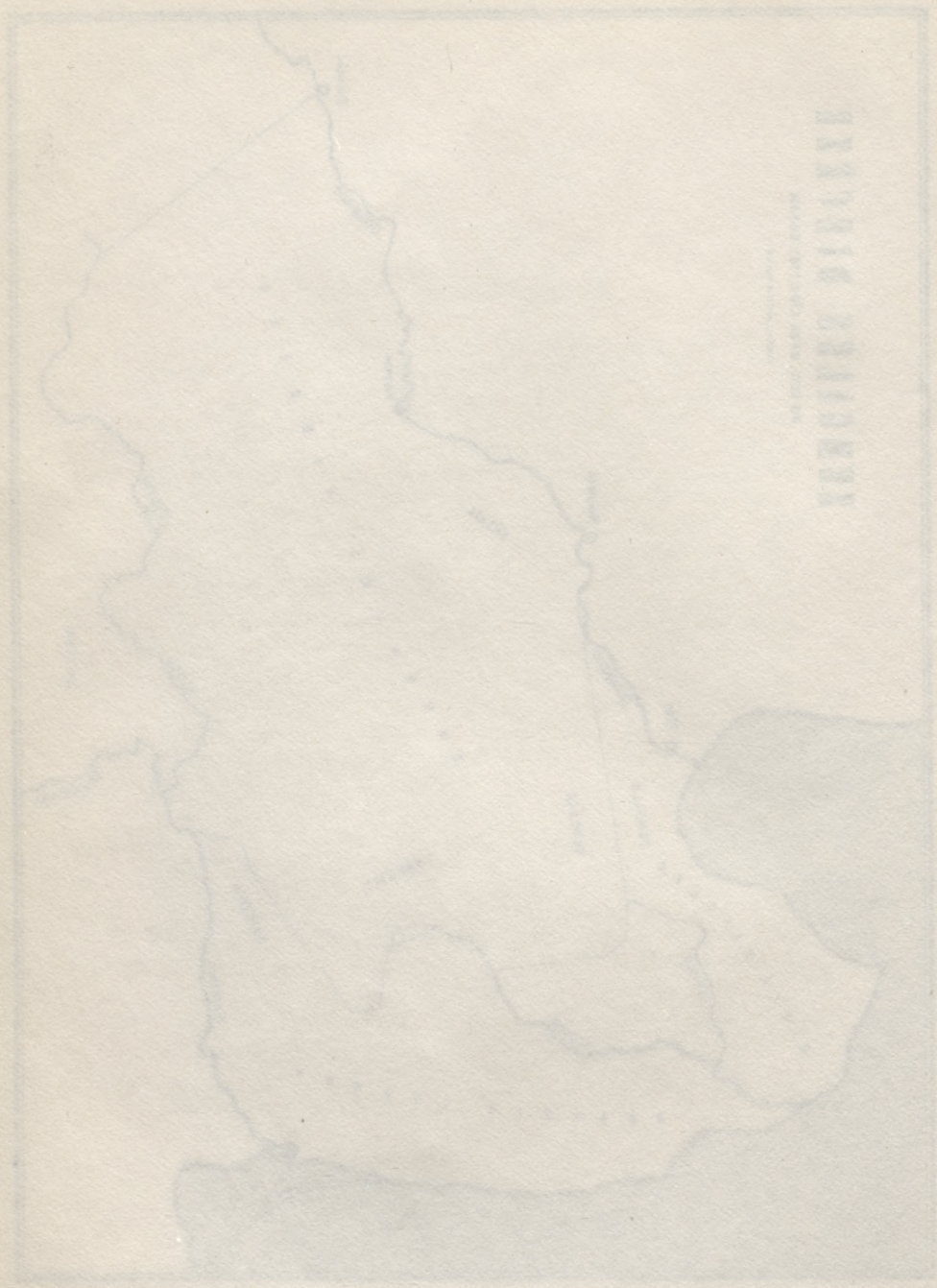
ZEMGALES DIECĒZE

NO 1237. GADA LIDZ 1251. GADAM

ZINĒJIS AIVARS RONIS

RECHERCHES GÉOLOGIQUES
DE LA FRANCE

1. KURŠU CĪNAS AR NORMAŅIEM UN PIRMĀ SĀSKARE AR VĀCIEŠIEM

Kurši no baltu tautām apdzīvoja visgarāko Baltijas jūras austrumu krastu joslu. Atskaņu chronikas autors stāsta, ka Kursas jūrmala bijusi piecdesmit jūdžu gara. To anonīmais autors labi zināja, jo no Rīgas gar jūrmalu tanī laikā gāja sauszemes satiksmes ceļš uz Karalaučiem, Prūsiju un Vāciju.

No baltu tautām kurši bija paši drosmīgākie jūras sirotāji; sembi turpretim vairāk bija pazīstami ar saviem jūras braucieniem tirdzniecības nolūkos. Vēstures avoti kādus trīssimt septiņdesmit piecus gadus stāsta par kuršu jūras akcijām. Viņi savos kuģos pārbrauca pāri jūrai un iebruka aizjūras zemēs; uz jūras viņi tvarstīja citu tautu tirdzniecības kuģus; saprotams, viņi pievēca arī vētrās avarējušo kuģu mantas. Kuršu jūras sirotājiem bija tā nozīme, ka viņi atbaidīja no Kursas krastiem dāņu, zviedru un citu tautu jūras pirātus.

Pirmās ziņas par kuršu jūras akciju ir no 852. gada. Tās sniedz Rimberts virsbīskapa Ansgara biografijā*. Autors pats bija Ansgara skolnieks un sava

**Vita Anskarii auct. Rimberto, rec. G. Waitz, oktāviespiedums, Hannoverae 1884, cap. 30.*

Skat. arī *V. Biļķins, Kuršu uzvara pār dāņiem 853. gadā, Ceļa Zīmes, 1953/ 14, 37.-39. lpp.*

Rimberts raksta, ka kuršu jūras kauja notikusi tanī laikā, kad Ansgars no Brēmenes bija ieradies Zviedrijā, t. i. 852. gadā. Virsbīskaps Ansgars nepiedalījās 852. gada oktobrī Maincas nacionālkoncilā; tāpat tanī laikā viņš jau bija Zviedrijā. Virsbīskaps 854. gadā bija atgriezies no Zviedrijas un kārtoja baznīcas lietas Dānijā. Cf. *Regesten der Erzbischoefe von Bremen, Bd. 1., bearb. von Otto Heinrich May, Hannoverae 1937, 36. un 37.*

skolotāja pēctecis Brēmenes Hamburgas archidiecēzē. Rimberts kopā ar Ansgaru vai mazliet vēlāk ieradās Zviedrijā, kur viņš ieguva par notikumiem Kuršā ziņas. Viņš sacerēja biogrāfiju ap 875. gadu; tā pēc sava rakstura ir visai vērtīgs vēstures avots. Virsbīskapa Ansgara dzīves apraksts mums ievērojams ar to, ka tas pirmais piemin kuršu tautas vārdu (Cori); tas arī ir vispār pirmais baltu tautas vārds, kas sastopams vēstures avotos. Kauja ievērojama sevišķi ar to, ka tā ir nevien pirmā kuršu, bet vispār pirmā baltu tautu kauja un uzvara, kas mums ir zināma no rakstveida avotiem. Vairāk domājams, ka kurši 852. gadā krustoja uz jūras ar dāņiem ieročus Dienvidkursas krastu tuvumā, jo tajos laikos kuršu tautas galvenā masa mita dienvidos līdz Nemunam un vēl pāri tam. Baltijas jūras dienvidu daļā notika galvenokārt arī dāņu tirdzniecības kuģu braucieni.

Kuršu ieroču akcija ar dāņu flotes kareivjiem izraisījās no politiskajiem un militārajiem apstākļiem, kādi tanī laikā bija izveidojušies Eirpcas ziemeļrietumu zemēs. Dāņu tradicionālā sirošanas zeme bija Franku valsts. Ķēniņš Horichs I, kas 845. gadā izpostīja Hamburgu, nevarēja sūtīt floti uz Franku valsts novadiem. Priekšā tur bija agrākā Dānijas troņa pretendenta Haralda brālis Rorichs un dēls Gotfrīds; viņi bija ieguvuši no ķeizara Lotara par lēni Dorestadu ar uzdevumu aizsargāt Flandriju pret savas tautas brāļiem. Tātad Horicha I flotei ceļš bija vaļā vienīgi uz Baltijas jūras dienvidaustrumu ūdeņiem, ko ķēniņš arī izmantoja.

Kuršiem sakarībā ar to 852. gadā vajadzēja laist darbā ieročus, lai atsistu dāņu agresiju. Vikingu laika sākuma periodā dāņi bija pati aktīvākā un spēcīgākā normaņu tauta, kas apdzīvoja Baltijas jūras rietumu zemes. Horicha I politiskais mērķis bija pakļaut savai virskundzībai Kursu. Lai ar vienu ekspedīciju iekarotu kuršu zemi, ķēniņš sapulcināja lielu daudzumu kuģu. Domājams, ka viņš pats arī piedalījās braucienā pāri Baltijas jūrai. Rimberts gan nepiemin viņa piedalīšanos ekspedīcijā,

bet viņš pretstatā citiem autoriem nestāsta arī, ka Horichs 845. gadā vadījis karaspēku, kas ieņēma Hamburgu. Tāpēc kuršiem vajadzēja aizstāvēt savu zemi pret Dānijas valsts spēkiem, nevis pret uzņēmīgu vikingu sapulcinātiem kareivjiem. Kuršu kuģi uzbruka dāņu flotei, uzvarēja to un sagūstīja pusi no kuģiem. Viņu karaspēks sakāva savukārt dāņus, kas no kuģiem bija izkāpuši krastā, un noguldīja uz kaujas lauka pusi no dāņu kareivjiem. Uzvarētāji ieguva arī lielu kaŗa laupījumu, ko no vietoja Apoles pilī.

Kuršu uzvara bija visai ievērojama; viņi sagūstīja vienu no katriem diviem dāņu kuģiem un noguldīja uz kaujas lauka vienu no katriem diviem pretinieka kareivjiem. Kurši paturēja savu neatkarību un atrīvojās uz visiem laikiem no Dānijas valsts militāro spēku draudiem. Jāpievienojas Prūsijas vēsturnieka Kārļa Lomeijera vārdiem, kas saka, ka galvenais dāņu sāgu varonis Starkads un ķēniņš Kanuts Lielaais nav iekarojuši ne Kursu, nedz Sembu*. Mums ir tik ziņas par dāņu vikingu vēlāko gadu iebrukumiem, kad viens otrs no viņiem nckļuva kuršu gūstā. Ka kurši izjauca Horicha kaŗa plānu, atņēma pusi no flotes kuģiem un kaujā noguldīja pusi no kareivjiem, tas bez šaubām satricināja viņa reputāciju; ķēniņa reputācija jau bija iedragāta ar to, ka viņš ticības lietās bija piekāpies virsbīskapa Ansgara priekšā. Tagad senču ticības aizstāvji un citi neapmierinātie pacēla ieročus, un Horichs ar saviem piekritējiem smagos iekšējos kaŗos gāja bojā.

Zviedri bija otra normaņu tauta, kas centās ar karaspēku nostiprināties Baltijas jūras austrumu krastu zemēs. Viņi bija iekarojuši kādu Kursas daļu. Virsbīskaps Rimberts raksta, ka ļoti sen atpakaļ kurši sacēlušies un nokratījuši zviedru varu. Zviedru pētnieks Birgers Nermans ir ieskatos, ka kurši

*Karl Lohmeyer, *Geschichte von Ost- und Westpreussen*, 1. Bd., Gotha 1908, 12. lpp.

sacēlušies priekš 800. gada*. Viņš secina laiku no tā, ka Grobiņas tuvumā atrodas lieli skandinavu kapi, kur apglabāti priekš 800. gada Viduszviedrijas kareivji un gotlandiešu tirgotāji.

Zviedri 9. gadsimta otras puses sākumā divos virzienos lauzās uz Baltijas jūras austrumu krastu zemēm. Viens viņu zars nodibināja dienvidos no Somijas jūras līča un Ladogas ezera Rusu valsti un ievāca no austrumslaviem un somugru tautiņām tribūtu. Otrs zars ielauzās Kursas zemēs. Kad kurši 852. gadā sakāva dāņus, zviedru tirdzniecības pilsētā Birkā valdīja ķēniņš Olovs (**Olef**). Izzinājis, ka dāņi atsviesti atpakaļ, Olovs sapulcināja lielu karaspēku un 853. gadā kuģos brauca pāri jūrai uz Kursu. Tuvākā pils Kursā bija Zēburga; vārds **sæburg** ir sugas vārds, un dāņi ar to viduslaikos apzīmēja nostiprinātu pili, pie kuģas ir nostiprināta csta. Rimberts ieguvis ncsaukumu no dāņiem, jo nav ticams, ka kurši paši būtu apzīmējuši ar dāņu vārdu savu pili. Pils atradās jūras tuvumā un pie tās bija osta. Birgers Nermans ir ieskatos, ka Zēburga atradusies vēlāko gadu Grobiņas tuvumā. Pili bija, raksta Rimberts, 7.000 kareivju. Tas ir pārspilējums; 13. gadsimtā baltu tautu pilis atradās tik ap 300 kareivju. Olovam izdevās Zēburgas garnizonu pārsteigt; viņš ieņēma pili un nodedzināja.

Tālāk no jūras krasta bija kuršu Apoles pils; Rimberts raksta Apulia, kas ir nosaukuma pārveidojums pēc romiešu vietvārda **Apulia**. Tamlīdzīgās domās ir arī B. Nermans**: Apolē bijis, raksta autors, 15.000 kareivju; tas ir stiprs pārspilējums. Olovs pēc Zēburgas nodedzināšanas atstāja ostā kuģus un devās uz Apoli. Domājams, ka karaspēks gāja gar Bārtas upi uz augšu, ja tik Zēburga atradās Grobiņas tuvumā. Līdz Apolei karaspēks gāja piecas dienas; pilskalns atrodas 9,5 km uz austrumiem no

* *Birger Nerman, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der juengeren Eisenzeit, Stockholm 1929, 15. lpp.*

** *Ibid. 47. lpp.*

Skodas pilskalna. Uz kuršu varonību pie Apoles atdūrās zviedru normaniskais kareiviskums. Astoņas dienas Olova kara pulki veltīgi centās izsist apoliešiem no rokām ieročus. Devītā dienā zviedri, raksta Rimberts, lozēja un izzināja, ka Kristus vienīgi sniegs palīdzību, ja piesauks viņu, bet pagānu dievi neviens nepalīdzēs. Autors še reliģisko momentu pārspilējis un iepinis nevietā. Viduslaiku karavīrs nebija akls ierocis vadības rokās un nebija viegli piedabūjams ilgi palikt projām no mājām. Pēc ilgu dienu un veltīgām kaujām zviedru karaspēks sāka svārstīties par to, vai turpināt kauju, vai doties projām no pils. Vadībai vajadzēja tāpēc izlietot visu, lai pierunātu kareivjus turpināt kauju. Arī 13. gadsimtā aptuvenis otrā nedēļā aplencēju karaspēkā iestājās krīze, un vajadzēja izšķirties par to, vai pārtraukt, vai turpināt aplenkšanu. Nezinādami, kas notiek pretinieku pusē, kurši diemžēl izdarīja kļūdu. Tanī laikā, kad zviedri gribēja atkal iesākt kauju, viņi nosūtīja pie ķēniņa Olova sūtņus. Tie nenesa priekšlikumu derēt mieru, solīja dot agrāko gadu tribūtu un nodot par dāvanu kara laupījumu, ko iepriekšējā gadā bija atņēmuši dāņiem. Olovs redzēja, ka kuršu spēki nav salauzti un ka cīņas iznākums nav paredzams; tāpēc viņš pieņēma kuršu priekšlikumu. Kuršu rokās palika viņu pils.

Zviedru ķēniņu dzimtai 9. gadsimta otrā pusē bija divi nozarojumi. Pie pirmā piederēja Olovs, kas valdīja Birkā; pie otra nozarojuma Eriks, kam rezidence bija Upsalā. Birgers Nermans raksta, ka ķēniņš Eriks miris lielā vecumā 882. gadā un ka viņa kara akcijas būtu notikušas laikā no 850. līdz 860. gadam vai arī sešdesmito gadu sākumā*. Snorre Sturlesons ķēniņa Olafa sāgā raksta, ka Eriks iekarojis Kursu. Nav noskaidrojams, vai viņš vienā laikā ar Olovu, vai vēlāk braucis uz Kursu. Var arī būt, ka kurši pēc Olova aizbraukšanas sacēlušies un ka ķēniņš Eriks tāpēc iebrucis Kursā. Mināms, ka uz Snorres zinām nevar droši palaisties. Viņš bija

* *Ibid.* 47. lpp.

īslandietis un dzīvoja no 1178. līdz 1241. gadam. Jo vairāk gadsimtu pagājuši pēc pašiem notikumiem, jo vairāk autora aprakstā ieviesušās nepareizības. Snorre rakstīja aptuveni 360-375 vai pat vairāk gadu pēc Erika kara akcijām. Autors vienā vilcienā vēstī, ka ķēniņš iekarojis Somiju, Kareliju, Igau-niju un Kursu. Ar tā laika kara tehniku nevarēja iekārot tik milzu plašus apgabalus, un pie tam minams, ka zviedru kuģi nevaldīja Baltijas jūrā. Var jau būt, ka ķēniņš Eriks iebruka Kursā un iekaroja kādu novadu, bet noraidāms, ka viņš būtu pakļāvis Zviedrijai visu Kursu. Arī Birgers Ner-mans ir ieskatos, ka zviedri nav ilgi valdījuši Kursā.

Kuršiem vēlākos gados vajadzēja ar norvēģu izcelsmes vikingiem krustot ieročus kas uz īsu lai-ku iebruka Kursā, lai iegūtu kara laupījumu un varoņu slavu. Viens no šiem vikingiem bija īslan-dietis Egils Skallagrīma dēls. Egila senču dzimtene atradās Novēģijas rietumos. No turienes viņa vec-tēvs Kveldulfs ar dēlu Skallagrīmu un ar citiem norvēģiem ap 874. gadu emigrēja uz reti apdzīvo-to Īslandi. Uz izceļošanu viņus spieda neapmierinā-tība ar ķēniņa Haralda Skaistmata (860-933) po-litiku, kas pēc uzvarām karos apvienoja zem savas varas Norvēģiju.

Emigranti no dzimtenes bija paņēmuši sev līdz kultūras tradīcijas. Minams, ka īslandiešiem pie-mita sevišķi stipra interese par pagātnes notiku-miem un par pagātnē veiktajiem darbiem. Daudzas ģimenes, zaudējušas dzimteni, rūpīgi glabāja se-nās mutvārdu tradīcijas. Tāpēc Īslandē šīs tradi-cijas labāk uzglabājušās kā Norvēģijā. Tas deva iespēju 12. un 13. gadsimtā fiksēt rakstveidā šīs senās garamantas.

Egila dzimta bija apveltīta ar dzejas garu. Kā Kveldulfs un Skallagrīms, tā Egils bija dzejnieki. Pēdējais ar dzejnieka spējām tālu pārspēja citus tā laika īslandiešu dzejniekus. No Egila ir uzgla-bājušies trīs lielāki dzejas darbi. Kā vikings Egils bija dinamisks un ātrs savā rīcībā. Par kuršu uzvaru cīņā ar Egilu Skallagrīma dēlu stāsta īslandiešu tei-

ka, kas nosaukta viņa vārdā par Egila sāgu*. Sāga uzrakstīta īsi priekš 1200. gada. Tās autors nav zināms. Pēc sava stāvokļa, kā domājams, viņš bijis garīdznieks. Garīdznieki tajos laikos bija vienīgie rakstu pratēji. Pie tam par garīdznieku liecina divvārdu savienojums, kas atrodams kuršu cīņu aprakstā. Šis divvārdu savienojums **rikr ok audigr** ir tulkojums no lātiņu **potens et dives** (varens un bagāts), kas ir ņemts no baznīcas grāmatām vai *chronikām*. Sāgas autors senatnē veiktos Egila darbus savācis no sava laika biedru mutveida nostāstiem un rediģēdams sakārtojis tos zināmā kārtībā.

Apskatot jautājumu par Egila Kursas gaitu attēlojuma ticamību, vispirms jāsaka, ka sāgu pirmveida radītāji bija apveltīti ar stipru fantaziju un ka fantazija bija mazāk disciplinēta un apvaldīta par skolās augušo *chroniku* autoru fantaziju. Jau šis apstāklis vien radīja stipru atkāpšanos no faktu patiesības. Otrkārt jāmin, ka prozas mutveida nostāsti gadsimtu laikā, pārejot no paaudzes uz paaudzi, vairāk piedzīvo pārveidojumus kā dzejas darbi. Pārveidojumu pieaugšanu stipri veicināja tas, ka tradīcijas tuvu pie trīssimt gadiem glabājās divās savā starpā naidīgās sabiedrībās. Līdz 1000. gadam tās atmiņā glabāja islandiešu pagānitātes sabiedrība un pēc tam līdz 1200. gadam kristīgā sabiedrība. Tātad tas laiks, kad sāgas nebija uzrakstītas, savukārt vēl pavairoja atkāpšanos no vēstures patiesības. Šo divu un vēl citu apstākļu dēļ sāgas kā vēstures avoti stāv vispār zem *chronikām*. Ticamības ziņā Egila Kursas gaitu apraksts sadalāms divās daļās. Pirmajā daļā ir attēlota kuršu cīņa ar Egilu un viņa vīkiem. Šīs daļas ziņas visumā bauda vairāk ticamību. Cīņas zaudētāji ir kuršu pretinieki, un zaudētāji aprakstos nekad nepārspilē savas puses neveiksmes. Otrā notikumu at-

* *Ex Historia Egilis Skallagrimi filii, ed. F. Joens on, MG. SS. XXIX, 416 - 417. lpp.*

Skat. arī V. Biļķins, *Kuršu uzvara pār Egilu Skallagrima dēlu, Daugavas Vanaģi, 1952/ 20, 10-15. lpp.*

tēlojuma daļā stāstīts par Egila un vīkingu atbrīvošanos no kuršu gūsta. Te nu jāsaprot, ka Egila vīkingiskā varonība un rīcība ir stipri sakrāsota un pārspīlēta. Tas radies ar nolūku, lai ar Egila varonības izpušķošanu, atgūstot brīvību, rastu gandarījumu par neveiksmi ieroču cīņā ar kuršiem. Domu, ka bijis nodoms izvirzīt redzamā gaismā Egila varonību, atbalsta tas apstākļi, ka stāstījumā šī daļa ir nesamērīgi garāka par pašu ieroču cīņas aprakstu. Pēc savas rakstura otra daļa visai maz arī atbilst tam, ko vispār uzskata par vēstures materiālu.

Egila sāga mums sevišķi vērtīga ar to, ka tā sniedz vispilnīgākās ziņas par kuršu ciema militāro potenci, kas zināmā mērā attiecināma vispār uz baltu tautu ciemiem. No visiem baltu tautu šī laika vēstures avotiem tā visplašāk apraksta cīņu ar iebrucējiem vīkingiem. Chronikas un annāles, vēstot par 13. gadsimta mūsu brīvības cīņām, nerāda tik skaidru ainu par ciemu un viņu kareivju nozīmi cīņā ar iebrucējiem. Egila sāgas apraksts par kuršu cīņu ar vīkingiem liekams līdzās Sakša Gramatiķa aprakstam par kuršu iebrukumu Ēlandes salā, ko apskatīsim tālākās lappusēs.

Kā pils, tā ciemi bija nostiprināti. No Egila sāgas stāstījuma redzams, ka ap kuršu ciemu bijusi sēta. Patiesībā tā bija augsts koka nostiprinājums, bet nevis sēta mūsu dienu nozīmē. Tam līdzīgu ciema nostiprinājumu Sūdīnā min senkrievu Hipatija chronika. Nostiprinājums kuršu cīņā ar vīkingiem arī attaisnoja savu uzdevumu. Tas neļāva Egilam un viņa vīkingiem atrauties kaujas laikā no kuršu kareivjiem un pēdējiem deva iespēju gūt uzvaru un sagūstīt iebrucējus. Šāds sūdīnu nostiprinājums nedeva iespēju Haličas krievu kara spēkam ielauzties ciemā no visām pusēm. Tik vieni vārti neizturēja ienaidnieku spiedienu, un pēc tam kauja starp sūdīniem un krieviem norisinājās starp salauztajiem vārtiem un ciema pretējā gala vārtiem. Šāda loma 13. gadsimta kaŗos vairs nebija ciema nostiprinājumiem, jo ienaidnieks uzbruka ar citu kaŗa tehniku un ar nesamērīgi lielāku kareivju masu.

Egila sāga arī rāda, ka kuršu ciemiem bijuši kareivji. Tas saskan ar Vulfstāna ceļojuma apraksta ziņām; proti, aistu ciemā pie „draugiem”, t.i. kaŗa biedriem, glabājās līdz sadedzināšanas dienai dižciltīgā mirstīgās atliekas. Mestra un Kursas biskapa 1253. gada vienošanās raksts par Kursas aizsardzību runā par ciema kareivjiem. Pēc sava stāvokļa ciema kareivji bija brīvi laudis, jo tajos laikos tikai brīvs vīrs varēja būt kareivis un nest ieročus. Mantas ziņā viņi bija samērā turīgi, jo paši spēja iegādāties ieročus, kas tajos laikos bija visai dārgi. Kad piļu dižciltīgie (*castrenses*) 13. gadsimta kaŗos bija gājuši bojā, tad senraksti min vienīgi ciema kareivjus (*rurense*s). Viņi bija apbruņoti ar vieglajiem ieročiem; Egila saga min duŗamos un metamos šķēpus. Kā vēlāk redzēsim, ciema kareivji cīnījās pēc labi apsvērtā plāna un taktikas, nevis kā neorganizēts, sajucis pūlis. Egila sāga sniedz ziņas arī par kuršu ciema pārvaldi. Ciemā bijis, saka autors, varens un bagāts vīrs. Viduslaiku rakstos bieži sastopam divvārdu terminu „varens un bagāts”, ar ko apzīmēja nobilus, kas izpildīja administrācijas funkcijas. Tātad kuršu ciema vīrs pēc sava stāvokļa bija dižciltīgais. Tas saskan ar citiem vēstures avotiem. Vulfstāns aistu dižciltīgo sauc par augstas pakāpes vīru. Viņa sakari ar ciemu redzami no tā, kā ciemā norisinājās, piedaloties ciema iedzīvotājiem, viņa bērū ceremonijas. Sv. Ādalberta Dzīves autors piemin sembu ciema kungu (*dominus villae*); mestra un biskapa 1253. gada vienošanās raksts min kuršu ciemu vecākos (*eilsten der dorpe*), par ko būs runa vēlāk.

Šis dižciltīgo grupas locekļi izpildīja valstiskās funkcijas, kas skāra ciemus, un viņu vara bija samērā liela. Vēstures avoti stāsta galvenokārt par tām viņu funkcijām, kas saistās ar kaŗu. Dižciltīgā rīcībā kurši nodeva sagūstīto Egilu un viņa vikingus. Pēc pieminētā 1253. gada senraksta vārdiem viņš nosūta uz kaŗu ciema kareivjus, ja ienaidnieks iebrūk zemē. No tā secināms, ka dižciltīgā rokās atradās ciema militāro lietu vadība, piem., pārraudzība par kareivju ieročiem un kareivju apmācību, nostiprinājumu ie-

rīkošanu u.t.t. Nevar būt šaubu, ka viņš arī vada kara gājienos sava ciema kareivjus. Tapēc arī ciema iedzīvotāji piedalās dižciltīgā bērņu ceremonijās, kā tas redzams Vulfstāna ceļojuma aprakstā. Viņš sagaida un uzņem svešiniekus, ja tie tuvojas ciemam, kā to rāda pieminētā Prāgas bīskapa Ādalberta Dzīves apraksts.

Nav iespējams rast kaut cik noteiktu atbildi uz jautājumu, kur atradās tas kuršu ciems, kurā kareivji krustoja ieročus ar Egilu un viņa vīkiem. Vairāk domājams, man šķiet, ka tas atradās Kursas dienvidus daļā kādas upes grīvas tuvumā. Uz šādām domām tas pamudina, ka 10. gadsimta sākumā kuršu galvenā masa dzīvoja vairāk uz dienvidiem, proti, līdz Nemunam un vēl pāri tam. Šinī laikā kuršu mītņu virzišanās uz ziemeļiem vēl bija sākuma stadijā, nevis tuvojās savam nobeigumam. Otrkārt, šurpu veda no rietumiem Baltijas jūras ceļš, kas bija pazīstams dāņiem un citiem ziemeļnieku jūras braucējiem. Šī ceļa viens zars gāja uz Sembu, ko Brēmenes Ādams piemin divas reizes, un otrs uz dāņu tirdzniecības koloniju, kas atradās pie Viskjautiem tagadējās Krancas tuvumā. Uz turieni ceļš gāja gar Kuršu jomas dienvidu galu, jo tas tanī laikā vēl nesavienojās ar sauszemi. Braucieni pa šī ceļa austrumu daļu bija mazāk saistīti ar briesmām, jo sembi nenodarbojās savas tirdzniecības labā ar jūras pirātēriju. Tapēc domājams, ka kuršu ciems atradās tuvāk pie šī ceļa gala. Tas savukārt sakrīt ar to, ka ciemā atradās trīs kaujā sagūstīti dāņi, kas būs braukuši pa dāņiem ierasto jūras ceļu. Grīva, kur Egils atstāja kuģi, varēja būt Nemuna vai citas kādas tuvējās upes grīva.

Kuršiem kara negaisu atnesa pa daļai politiskie apstākļi, kas bija šajā laikā radušies Rietumeiropas pašos ziemeļos. Īslādieši atradās ļoti naidīgās attiecībās ar Norvēģijas apvienotāju Haraldu Skaistmatu. Sevišķi Egils bija asi noskaņots pret ķēniņu. Politisko pretešību dēļ viņš nevarēja doties ar saviem īslādiešu vīkiem uz parastajām norvēģu sirošanas zemēm, t.i. uz tagadējās Anglijas salām, jo

tur viņam draudēja briesmas nokļūt Haralds piekritēju rokās. Lai izvairītos no tā, Egils par vikingošanas mērķi izraudzījās Baltijas jūru un Kursu.

Kuršiem kauja ar Egilu notika 916. gada vasarā, t.i. vikingu laika otras puses sākumā. Minams, ka pēc viduslaiku ieskatiem kaŗš vai kaŗa situācija, kad nelieto ieročus, bija ar katru, kas ieradās no svešas valsts vai no citas tautas. Miera stāvoklis bija tikai iekšpus savas valsts robežām. Tā tas bija arī, kad 1201. gadā uzcēla Rīgu; kurši, lietuvji un zemgalieši ieradās Rīgā un saderēja mieru, kaut gan viņi ar vāciešiem vēl nebija kaŗojuši. Šāda kaŗa situācija bija vēl asāka, kad Egils ar bruņotiem vikingiem izkāpa Kursas krastā no kuģiem. Tāpēc kāda ciema vai novada kurši saderēja uz pusmēnesi ar vikingiem mieru. Tas bija nepieciešams, jo svešinieki bija izpauduši vēlēšanos tirgoties. Pusmēnesi viss noritēja mierīgi, un kurši un vikingi apmainījās ar savām precēm. Jāmin, ka vikings bija reizē tirgotājs un kareivis.

Kuršiem kauja ar Egilu un viņa vikingiem norisinājās kādā ciemā, kas atradās, raugoties no jūrmalas, aiz liela meža. Ciema kareivji kaujā rīkojās pēc labi apsvērta plāna un taktikas, nevis kā neorganizēts, sajucis pūlis. Viņi laikus bija pamanījuši briesmas, kad Egils ar divpadsmit vikingiem iznāca no meža. Lai rastu iespēju sapulcēties vienkopus, kurši pamuka, kad pretinieki tuvojās ciemam. Ar to viņi deva Egilam iespēju, nesastopot pretestību, iebrukt ciemā. Sapulcējušies kopā, kurši tomēr ātri iztraucēja vikingus, kas laupīdami gāja no mājas uz māju. Ka iebrucēji ilgi nav varējuši netraucēti uzturēties ciemā, tas noskārstams no tā, ka viņi nebija paspējuši iegaumēt nostiprinājuma veidu un ka nebija apsvēruši arī to, kādā virzienā jāatkāpjas no ciema, lai neiekļūtu sprostā. Uz iztraucējumu norāda savukārt tas, ka viņi, izejot no ēkām, jau atradās kuršu ielenkumā. Sāgas vārdi, ka vikingi ilgu laiku laupījuši, ir vēlāku gadu simteņu iepinums, lai rādītu savējo sekmes kaut vai laupīšanā. Kurši uzbruka no divām pusēm, kad vī-

kingi gribēja doties no ciema uz mežu. Viena viņu grupa atradās ārpus nostiprinājuma, t.i. starp nostiprinājumu un mežu, un ar šķēpu metieniem neļāva ienaidniekiem pārklūt pāri nostiprinājumam un iebēgt mežā. Otra grupa cīnījās iekšpus nostiprinājuma. Neielaižoties tuvcinā, kurši meta ar šķēpiem un piespieda pie nostiprinājuma vikingus, kas ar Egilu priekšgalā virzījās zosu gājienā uz priekšu. Abas kareivju grupas uzsāka spēcīgu uzbrukumu, kad ienaidnieki nokļuva strupceļā, nonākot līdz nostiprinājuma kaktam. Kurši pārgāja tuvcinā, kad vikingiem vairs nebija ceļa uz priekšu, un uzbruka reizē kā no iekšpuses, tā no ārpuses ar durāmiem šķēpiem. Viņi meta arī uz uzbrucējiem drēbes un ar to atņēma tiem iespēju brīvi cilāt ieročus. Viņi ievainoja daudzus un sagūstīja visus. Tā kuršu ciema kareivji izcīnīja pilnīgu uzvaru pār Egilu.

Kurši ciema dižciltīgā rīcībā nodeva sagūstītos vikingus. Jāšaubās par sāgas vārdiem, ka gribēts negalināt gūstekņus: gūstekņus nenogalināja, bet pārdeva vai nodarbināja kā vergus. To apstiprina arī tas, ka tanī pašā ciemā dzīvoja dāņi, kas bija sagūstīti jau iepriekšējā vasarā. Var jau tomēr būt, ka bija nodoms ziedot dieviem par uzvaras upuri kādu vīngū.

Kurši kādā telpā ieveda sasaistītos gūstekņus un aizsprostoja izeju no tās. Viņi pēc tam sarīkoja uzvaras dzīres. Egils ar vikingiem, izmantodams dzīres, izkļuva no gūsta. Atbrīvošanās attēlota varcņteiku garā. Sāgas šī daļa sacerēta ar nolūku tā, lai tā rādītu, ka Egils, neraugoties uz sakāvi cīņā ar kuršiem, tomēr ieguvis vīngū slavu un bagātu laupījumu, kad bīstamos apstākļos atbrīvojās pats un atbrīvoja vīngū no gūsta. Attēlojums ir tendenciozs un atdužas uz loģiskām pretrunām.

Kuršiem kā ar Egilu, tā arī vajadzēja krustot ieročus ar Hokonu, kas iebruka Kursā starp 961. un 963. gadu. Arī Hckonam politiskie apstākļi neļāva braukt pa parasto norvēģu vīngū ceļu uz Anglijas zemēm, jo tur bija nostiprinājies viņa dzimtas ienaidnieks nelaiķa ķēniņa Haralda Skaistmata

dēls Haralds Pelēkmētēlis. Fagrskinnas sāga* diemžēl ir visai skopa ar ziņām, bet no vīkinga stāvokļa varam iegūt novērtējumu par cīņas raksturu. Kuršiem cīņa bija visai smaga, ja Hokons bija labs kaŗavīrs un ieguvis no tēva labu politisko skolu. Viņa tēvs Sigurds bija Rietumnorvēģijas Lades provinces jarls un prata orientēties naidīgajos politikas apstākļos, kad Haralds Skaistmats apvienoja pirmo reizi Norvēģiju un pēdējā dēls Hokons Labais (apm. 935 - 961) apvienoja otrreiz to un kad viņš valdīja neatkarīgi Lades Trondheimā kā pēc pirmā (933), tā pēc otra ķēniņa nāves (961). Hokons, kā redzams, piederēja pie visaugstākās norvēģu aristokratijas, un tāpēc kuršiem vajadzēja atvairīt vislabāko norvēģu kaŗavīru uzbrukumu, kas cīnījās ar labākajiem iercčiem. Neraugoties uz spožajiem apstākļiem, izrādījās tomēr, ka Kursā nebija tā zeme, kur varēja ar norvēģu šķēpu iegūt vīkingu slavu. Ka ar panākumiem Hokons nav bijis apmierināts, tas redzams no tā, ka viņš meklēja savām ambīcijām auglīgāku zemi, kaŗodams vēl ar zviedriem, gotiem, rietumslaviem un nonākdams tanī pašā braucienā līdz Sāmsalai.

Ka kuršu ieroči paralizēja vīkingu iebrukumus, tas secināms arī no tā, ka pēdējie spēja ielauzties tik jūrmalas ciemos; nav ziņu, ka viņi būtu aizlauzušies līdz kādai Kursas pilij. Turpretim Franku valstī vīkingi nonāca līdz Parīzei un citām pilsētām; tāpat Anglijā viņi nokļuva dziļi zemes iekšienē. Kurši arī paši kuģos devās jūras braucienos. Viņu jūras pirātērija kļuva sevišķi intesīva pēc tam, kad ap 1030. gadu izbeidzās vīkingu braucieni. Sakāms, ka no 11. gadsimta sākuma apm. līdz 1230. gadam kuršu pirāti dominēja Baltijas jūras dienvidaustrumu ūdeņos. Viņi bija kļuvuši bīstami Magnusa (1041) un Sveina (1049) laikā. Haralds Heins (1076

* *Ex Historia regum Norvegiensum dicta Fagrskinna*, 37, MG.SS.29, p. 388.

Skat. arī V. Biļķins, *Kuršu cīņa ar norvēģu vīkingu Hokonu*, *Sauksme*, 1948/5-7, 47 - 48. lpp.

-1080) bija nespēcīgs pret kuršu pirātiem, kā vēstī Knýtlinga sāga¹. Kuršu jūras akcijas atbalsojās arī Brēmenes Ādama sacerējumā². Raksturodams kuršus viduslaiku duālisma garā, viņš saka, ka viņi esot pati drausmīgākā pagāņu tauta un viņas elk-kalpības dēļ visi bēgot no tās. Atmetot viduslaiku ieskatu čaulu, redzam, ka kurši bijuši vai paši bīstamākie ļaudis dāņu jūras braucējiem un Dānijas iedzīvotājiem. Ādams priekš 1074. gada bija ieguvis no ķēniņa Svenda Estridsena šīs ziņas. Ar raksturojumu stāv sakarībā autora vēstījums, ka kuršiem ir ļoti daudz zelta, t.i. ļoti daudz sudraba. Chronists Helmolds paskaidro, ka rietumslavu sudrabs ir iegūts pirātērijas ceļā; tas pats sakāms zināmā mērā arī par kuršu sudrabu. Ka dāņi nav varējuši atvairīt ar ieročiem kuršu iebrukumus, tas secināms no tā, ka Dānijas baznīcās lūguši Dievu, lai pasargā viņus no kuršiem.

Kuršiem vajadzēja palikt mierīgākiem tikai Kanuta Svētā (1080-1086) valdīšanas pirmajos gados, kad dāņu flote piespieda viņus aizbraukt no Dānijas ūdeņiem; patiesos vārdos par to stāsta Knýtlinga sāga³. Šo gadījumu jeliek aplamos rāmjos Saksis Gramatiķis un saka, ka Kanuts Svētais izpostījis kuršu, sembu un igauņu valstis⁴. Diemžēl arī kāds mūsu pašu vēsturnieks bez kritiska skata pievienojies Sakša pēc simts un divdesmit gadiem rakstītam burtam un pieņēmis par patiesu vārdu mākoņos celto pārspilējumu. Iegaumējams, ka ķēniņš sava nedrošā stāvokļa dēļ nevarēja ar karaspēku pat

¹ *Knýtlinga saga*, cap. 29.

² *Magistri Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, rec. B. Schmeidler, Hannoverae at Lipsiae 1917, IV 16.

Skat. arī V. Bilkins, *Brēmenes Ādama ziņas par kuršiem, Ceļa Zīmes*, 1955/28, 455 - 460. lpp.

³ *Knýtlinga saga*, cap. 29.

⁴ *Saxonis Gesta Danorum*, rec. J. Olrik et H. Raeder, Kopenhagenā 1931, lib. XI.

A. Švābe, *Senā Kursā*, 64. lpp., *Straumes un Avoti*, Lielkolnā 1962 (Citējumos: A. Švābe, *Senā Kursā*).

pārstaigāt tādas milzu zemes platības, nerunājot ne-
maz par valstu iekarošanu un iznīcināšanu.

Ka kurši tvarstījuši uz jūras tirgotāju kuģus,
par to vēsti Knitlinga sāga¹. Sembā dzīvojis bagāts
sembu tirgotājs Vidgauts, kas braucis arī uz Naugar-
du tirgoties un pratis daudzās valodas. Kādu vasa-
ru starp 1115. un 1118. gadu. viņš ar kuģi bija ceļā
uz Kursu. Kuršu pirāti pamanīja viņu un gribēja
atņemt preces. Lai nekristu gūstā, Vidgauts devies
atpakaļ uz Sembu, bet kuršu kuģi aizkrustoja viņam
ceļu. Vidgautam, lai glābtos, nekas neatlicis, kā do-
ties atklātā jūrā un aizmukt uz Šlezvigu pie Kanuta
Lavarda.

No kuršu jūras akcijām, par kuřām mums ir
ziņas, lielākā bija invāzija Ēlandes salā. To saska-
nīgi apraksta Saksis Gramatiķis² un Knitlinga sā-
ga³. Saksis Gramatiķis ir cēlies no dāņu bruņinie-
ku ģimenes, kas dzīvoja Zēlandes salā; viņš ierau-
dzīja dienas gaismu īsi priekš 1158. gada. Viņš sa-
vam laikam bija skolots cilvēks un tāpēc dabūja
pavārdu Gramatiķis. Dāņu vēsturi viņš iesāka rak-
stīt ap 1185. gadu, t.i. apm. 15 gadus pēc notiku-
miem Ēlandes salā. Saksis Gramatiķis ziņas par cī-
ņām ieguva no cīņu dalībniekiem, galvenokārt no Ak-
seļa jeb Absalona, kas izglītību bija baudījis Parī-
zē; no 1158. gada viņš bija Dānijas bīskaps Rēs-
kildā un no 1178 - 1201. gadam Lundas virsbīskaps.
Bīskaps arī pamudināja autoru sacerēt dāņu vēs-
turi. No visiem kuršu cīņu aprakstiem Sakša Gra-
matiķa vēstījums ir pats plašākais un bagātākais
ar vērtīgām detaļām; ar savu aprakstu viņš pār-
spēj chronista Indriķa apcerējumu par kuršu uz-
brukumu Rigai. Autora sacerējuma vājā puse ir
tā, ka viņš — tāpat kā senkrievu Hipatija chronikas

¹ *Knytlinga saga*, cap. 87. un 88. Skat. V. Biļķins, *Baltu ār-
tirdzniecība, Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā,
Libekā*, 1948, 34. un 35. lpp.

² *Ex Saxonis Gestis Danorum*, lib. XIV, MG.SS. XXIX.

³ *Knytlinga saga*, cap. 123. Skat. arī V. Biļķins, *Kuršu ie-
brukums Ēlandes salā, Ceļa Zīmes*, 1950/1, 42-46. lpp.

autors, sūdīnu cīņas aprakstot — stāstījuma priekšplānā noliek kaujas vadītāju personu rīcību uz kaujas lauka un pārāk maz vērības veltī karaspēka darbībai. Ievērojot šādu autora uzmanības sadalīšanos, jāsaķa, ka vispārīgajā kaujas ainā daudz kas paliek neskaidrs, sevišķi par dāņu pretinieku soļiem — šinī gadījumā par kuršu rīcību. Ar to Saksis Gramatiķis un senkrievu chronikas autors ir pretstati chronistam Indriķim, kas stāstījumā attēlo galvenokārt karaspēka rīcību, bet mazāk vai pat nemaz nepievērš vērību vadītājiem. Ar to no pēdējā vēstījuma var iegūt pilnīgāku pārskatu par vispārīgo kaujas norisi un arī par pretinieku puses kareivju rīcību uz kaujas lauka. Otrkārt, Sakša tēlojumā radījusi vienu otru neskaidrību ļoti mākslotā valoda, kas veidojusies romiešu autora Justīna ietekmējumā, un tamlīdzīgi arī cenšanās stipri glorificēt savas puses augstāko kārtu varoņus. Knitlinga sāgas apraksts par kuršu kaujām Ēlandes salā ir nabadzīgāks ar detaļām; sāga sniedz maz datu Sakša Gramatiķa vēstījuma papildināšanai.

Minams, ka apraksti par kuršu Ēlandes akciju, tāpat kā par sūdīnu un prūšu 11. un 12. gadsimta sirojumiem, īpatu apstākļu dēļ iekļuvuši viņu pretinieku vēstures darbos. Šo ziņu iekļūšana saistās ar ienaidnieku iekšpolitiskiem notikumiem, proti, ar spēcīgu valdnieku nākšanu pie varas, bet nevis vienīgi ar kara akciju vienu vai otru apstākli. Spēcīgie pretinieku valdnieki deva iebrucējiem pretsitienu, un šie pretsitieni bija tikama viela kas likās uzņemama sacerējumos, lai kuplinātu panākumus. Pie tam šo valdnieku valdīšanas laikā vispār uzplauka historiografija. Turpretim vājo valdnieku un juku laikā iebrukumiem nebija spēcīgu pretsitienu, un autori parasti notušeja vai noklusēja savējo neveiksmes uz kaujas lauka. Iegaumējot šo historiografijas īpašību, top skaidrs, ka aprakstītās kaujas ir tikai atsevišķi momenti cīņu garajā virknē un ka pretsitieni nespēja galīgi paralizēt kuršu militāro dinamiku.

Kuršiem bija izveidota kā sauszemes, tā jūras kauju taktika. Saksis Gramatiķis, tiešā veidā sacī-

dams, sniedz par viņu taktiku vērtīgas ziņas. Nav svarīgi, jāmin, vai dāņu ķēniņš Valdemārs I pamācīdams pats tieši iepazīstinājis flotes kareivjus ar to, vai autors, lai vēstījumam dotu literāru kuplinājumu, piedēvējis ķēniņam paša iegūtās ziņas. Par kuršu kaujas veidiem kā ar ķēniņa pamācības vārdiem, tā ar cīņu aprakstiem Saksis atstājis mums tik vērtīgus datus, ka ar tiem viņš pārspēj chronistu Indriķi un Atskanu chronikas autoru.

Kurši, sastopoties uz atklāta kaujas lauka ar stiprākiem pretinieku spēkiem, parasti atkāpās, kad iedegās kauja. Ar apzinīgi veikto atkāpšanos viņi vai nu ievilināja uzbrucējus slazdos, vai panāca to, ka ienaidnieka kareivji, viņus vajādami, paklīda un, cīņai iedegoties no jauna, vairs neatradās nepieciešamā kaujas kārtībā. Izklīšana un kaujas kārtības izjukšana notika tāpēc, ka viduslaikos kaŗaspēkam nebija grupu, bet tik individuālā apmācība. Ar paklīšanu mazinājās kaujas spējas; tas secināms no tā, ka Atskaņu chronikas autors par vienu no visvarīgākajiem kareivju tikumiem uzskatīja turēšanos pie sava karoga. Ievilinājuši slazdos ienaidnieka kareivjus vai panākuši viņu izklīšanu, kurši pārtrauca atkāpšanos un metās no jauna kaujā, piespiezdami pretiniekus cīnīties neizdevīgos apstākļos. Arī prūši pielietoja kaujās šo taktiku.

Kuršiem bija izveidota arī jūŗas akcijām kaujas taktika. Atšķirībā no grieķiem viņi neizlietoja, tāpat kā vikingi, savus kuŗus par ieroci kaujās uz jūŗas. Vikingu kuŗus izmantoja vienīgi kareivju pārvešanai; tas redzams no tā, ka kuŗu priekšgals bija veidots viļņu šķelšanai, nevis tā veidots, lai ar to varētu iedragāt ienaidnieka kuŗim sānus. Kurši izvilka krastā savus kuŗus, kad bija iebrukuši aizjūŗas zemēs un kad viņiem tuvojās tur ienaidnieka kaŗaflote. Paši viņi paslēpās un ļāva ienaidnieka kuŗiem netraucēti tuvoties krastam. Izmantodami to apstākli, ka pretinieki arī uz jūŗas neprata kopmanevrus un ka atsevišķi kuŗi tuvojās krastam individuālā gaitā, kurši izskrēja no paslēptuves, aizkabināja aiz tuvāk piebraukušā kuŗa malas ķekšus

un pievilka to pie krasta. Ienaidnieku kareivjus, neļaujot izkāpt krastā, pieveica ar šķēpiem vai mestiem akmeņiem, bet kuģus nogremdēja, izcērtot vai izurbjot sānos caurumus. Minams, ka tamlīdzīgi Salaspils lībieši 1206. gada 4. jūnijā cīnījās ar akmeņiem un šķēpiem pret vāciešiem kas no laivām kāpa krastā. Kurši tāpat cīnījās ar citiem kuģiem, kas katrs savā gaitā tuvojas krastam. Kad sastapās ar ienaidnieku atklātā jūrā, tad kurši izmantoja citu taktiku, ko aplūkosim vēlāk.

Atkāpšanās kaujas laikā, apstāšanās un mešanās atkal cīņā prasīja no katra kareivja augstu cīņas morāli un stingru raksturu, kas kuršiem arī piemita. Tāpēc viņi, kā saka ķēniņš Valdemārs I, kaujas laikā bija bīstami kā tad, kad iet uzbrukumā, tā arī tad, kad atkāpjas. Spēja manevrēt kaujas laikā un prasme izmantot katrreizējos kaujos apstākļus bija kuršu karaspēka stiprākā puse un cīņas vilka lielāku lomu nekā viņu bruņojums. Ķēniņš sacīja, ka kurši cīnoties vairāk ar mākslu nekā ar bruņojumu (**plus astu quam apparatus**).

Aizjūras akcijās kurši no kuģiem izveidoja nostiprinājumus (**propugnacula**) kad bija paredzama cīņa ar stipru ienaidnieka karaspēku. Viņi sarindoja uz krasta apļa veidā ienaidniekam atņemtos un savus kuģus un starpas starp kuģiem aizpildīja ar klučiem un koku stumbriem. Lai aizsargātos pret ienaidnieka šautajām bultām, kurši nostiprinājuma ārpusi apklāja ar kuģu būrām. Nostiprinājumam bija divas šauras un zemas ieejas, pa kurām varēja iekļūt iekšpusē tikai pusrāpus. Minams, ka lietuvji ziemas kara gājienos sarindoja apļa veidā ap karaspēku ragavas, kad tuvojās stipri ienaidnieku spēki. Aplencot ilgāku laiku Vācu ordeņa pilis, prūši uzcēla torņveidīgus nostiprinājumus, lai no tiem sekmiņāk varētu cīnīties.

Kuršu iebrukums Ēlandes salā notika laikā, kad jau vairākus gadus Dānijā bija risinājies atdzimšanas process. 12. gadsimta pirmajā pusē ar maz pārtraukumiem bija plosījušies pilsoņu karī un daudzo troņa pretendentu savstarpējās cīņas. Ka iekšējo

cīņu laikā Dānija bija kļuvusi visādiem sirotājiem par iebrukumu zemi, tas redzams no tā vien, ka Finlandes sala bija palikusi bez iedzīvotājiem un ka Lalandes sala atpirkās ar tribūtu no jūras pirātiem. Kurši nebūs palaiduši neizmantotu šo vājumu; uz to norāda ziņas, ka viņu iebrukumi bijuši gluži parasta lieta un ka Ēlandes iebrukuma laikā Dānijā varēja parādīties un izplatīties baumas par viņu iebrukumu Blekingas krastos, kā par to vēsti Knitlinga sāga. Atdzimšanas process sākās, kad pēc cīņām šlezvīgas hercoga Kanuta Lavarda dēls Valdemārs I ieguva Dānijas troni. Kareiviskais ķēniņš pēc valsts vienības atjaunošanas un Dānijas iekšējās konsolidēšanas enerģiski kaņoja ar ārējiem ienaidniekiem, divdesmit reizes iebrukdam slavisko vaidu zemēs. Apstākļi izveidojās tā, ka kuršiem agri vai vēlu vajadzēja piedzīvot pretsitienu, jo dāņu flotes ceturtnā daļa arvien kreisēja pa jūru, lai aizsargātu Dānijas ūdeņus, un Valdemārs I bija iesācis noteiktu Baltijas jūras politiku.

Ar desmit kuģiem 1170. gadā īsi priekš Jāņiem kurši ielauzās Ēlandes salas Jarnlokas ostā. Minams, ka ostas ar tirgotāju precēm bija jūras sirotāju galvenais mērķis, piem., nedaudz gados četrreiz ieņēma Dorestadu, tamlīdzīgi izpostīja Birku un Sigtunu. Ar kuršu ielaušanos Jarnlokas ostā zināmā mērā bija apdraudēts svarīgais jūras ceļš, kas gāja gar Zviedrijas austrumu krastiem.

Kurši piedzīvojuša vīra vadībā novietoja sardzē vienu kuģi. Paši no pārējiem kuģiem izklīda pa ostu, lai pievāktu kaņa laupījumu. Drīz vien viņiem bija jāsapulcējas cīņai, jo tuvojās dāņu flote. Flotes vadība bija saņēmusi ziņas par kuršu iebrukumu no iezemiešu „austrumniekiem”; Vakareiropas autori tajos laikos par austrumniekiem mēdza dēvēt Baltijas jūras telpas iedzīvotājus. Cik pret kuršiem bija atsteigušies dāņu kaņa kuģu un cik uz tiem atradās kareivju, nav zināms. Bija paredzama cīņa ar ļoti stipriem dāņu spēkiem, kas spriežams no tā, ka flotē piedalījās paši prominentākie dāņu aristokratijas locekļi. No tiem minami šlezvīgas hercogs ķēniņa dēls

Christofors, ievērojamais Valdemāra valstsvīrs un kara vadonis bīskaps Aksels jeb Absalons ar savu brāli Esbernu Snarpu, kuŗu vectēvs Skialms Hvide bija Zēlandes un Rīgenas pārvaldnieks un Kanuta Lavarda bērņības aizbildnis, un citi.

Dāņu flotes ierašanās pārsteidza kuršus, un viņu sardzes kuģis mukšus aizbrauca jūrā, nespēdams padot vēsti saviem biedriem, kas bija izklīduši pa Jarnloku. Pēdējie, pamanījuši ienaidnieka kuģus, ātri sasaucās, saskrēja pie saviem kuģiem, izvilka tos krastā un paši paslēpās tuvējos krūmājos. Kurši veikli izmantoja to, ka dāņu kuģi nepazīna kopkreisēšanu, un nodarīja uzbrucējiem smagus zaudējumus, iekāms viņi paspēja izsēdināt krastā visus savus kareivjus. Pielaiduši pie krasta Svena Skēlinga un Vendlandes Nikolaja kuģus, kas straujā gaitā brauca pa priekšu citiem, un nogaidījuši, kamēr jūrnieki izkāpj malā, kurši izlēca no savām paslēptuvēm, uzbruka viņiem un nogalināja visus. Ātri viņi pieveica ciņā bīskapa Absalona bruņinieku Tovo Gaŗā un Esgera kuģu ļaudis, kas bija steigušies pirmajiem palīgā. Pēc tam kurši metās virsū un noguldīja uz krasta Māgnusa Skanieša kuģa ļaudis, jebšu arī viņu vadītājs, redzēdams pretinieku ieroču pānākumus, bija rīkojies apdomīgāk un piebraucis malā attālākā vietā. No pieveiktiem kuģiem kurši nonēma airētājus un nogremdēja pašus kuģus, izcērtot kuģu sānos ar cirvjiem caurumus. Tad viņi vērsās pret ķēniņa dēla Christofora kuģa jūrniekiem, kas savējo smago neveiksmju dēļ bija piebraukuši lēnākā gaitā un viņu dēļ kuģa sānus piegriezuši pret krastu. Kurši flotes galveno kuģi saņēma ar tādu metamo šķēpu un akmeņu krusu, ka dāņi bija spiesti vienīgi aizsargāties un nespēja pāriet uzbrukumā. No kuršu rokām principi paglāba tikai Esberns Snarps, kas ātrā braucienā iedrāzās starp briesmās nokļuvušo kuģi un uzbraucējiem. Iedegās kauja ap Esberna Snarpa kuģi, un tā bija pati sīvākā. Ievainojuši tuvākos jūrniekus, kurši sāka vilkt kuģi pie krasta. Varonīgo Esbernu Snarpu viņi apdullināja ar saviem šķēpiem un sviestajiem akmeņiem, kad

tas, ballistu nometis, pilnā apbruņojumā no kuģa pakalģala atsteidzās uz priekšģalu, un piespieda atkāpties viņu uz agrāko vietu, kur viņš saģima. Kuršu uzbrukums bija tik spēcģigs, ka visi dāņu jūrnieki, izņemot kādu grāfu, bailēs meklģja glābiņu, ielģcot jūrā. Kurši jau sāka lauzt kuģu sānos caurumus un kāpt uz kuģiem. Viņi piespieda vģl otru un trešo reizi Esbernu Snarpu atkāpties uz kuģa pakalģalu, kad viņš atģilbis atgriezās priekšģgalā un iesāka cģņu. Beidzot kurši deva viņam tik smagu belģzienu pa galvu, ka viņš pusdzģvs saģima pie stģres. No galvas nocirģšanas Esbernu Snarpu izģlāba tikai Christofora jūrnieki, pārvelkot viņu uz savu kuģi.

Izbeidzoties kauģai ar Esberna Snarpa kuģi, izbeidzās arī kuršu cģņa pret desanta mģģinājumiem. Nodarot smagus zaudģjumus, viņi bija vairoģuģi dāņu uzmanģbu un piespieduģi tos meklģt citas iespģjas nokģt krastā, par ko mums diemģģel nav ziņu. Kurģi pret saviem ieroģiem bija iedvesuģi tādu respektu, ka pretinieki, krastā nokģjuvuģi, neuzdroģināģās viņiem tuvoties un ielaisties tuvcģņā, bet stāvēģa šķģpa metiena attālumā. Lģdz tumsai kā viena, tā otra puse apmierināģās ar šķģpu meģšanu; tumsai iestāģjoties, pārtrauca abas puses arī to.

Kurģus gaidģja cģņa uz dzģvģbu un nāģi. Viņģiem nebģja iespģjas atkāpties, jo dāģi bija aizsprostojuģi izeģu no ostas, novietojot sardģi. Lai labāk būtu iespģjams aizstāvēģties pret gaidāmāģiem dāģu uzbrukumiem, kurģi cģņu pārtraukuma laikā izveidoģa no atņģemtāģiem un saviem dāģu kuģģiem nostģprināģjumu, par kuģa veģdu jau agrāk minģts. Lai nepietrģku, kauģām ieģlgstot, metamo ieroģu, viņģ nosmailģģja iesmiem galus un savāģa akmeņus. Minams, ka arī lietuvģi, uzbrģkot Svģtkalna pilģģ, metģ uz ielenktāģģiem ienaidniekiem koka metamos. Kurģu gara stāģvokģis bija spraģgs, un viņģ pavadģģa jģniģa naktģ nostģprināģjumā, dziedot kaģa dzģsmas.

Nāģkoģā rģtģ, kad cģņas atģjaunoģās, kurģi izdarģģja lielu kģģudu. Viņģ bija aizrāģvuģģies ar iepriekģģģģģas dienas panāģkumiem un neģzmantoģa priekģrocģģbu, ko cģņģi būtu devuģi ierģkotģ nostģprināģģuma aizģģģa.

Nenogaidījuši uzbrukumu, kurši iznāca ārā un izklaidus devās skrējienā uz dāņiem, kas lielākā at-tālumā, vairīdamies no pārsteigšanās, bija sakār-tojušies kaujas kārtībā, novietojot priekšplānā la-bākos, bet aizmugurē vājākos spēkus. Kurši ar kau-jas saucieniem piespieda bēgt dāņu karaspēka vājā-kās daļas. Kaujas pirmajā momentā starp citiem viņi nogāza ar šķēpa dūrienu kaklā Olavu. Cīnoties bez kaujas sakārtojuma, kurši saņēma negaidot stip-ru pretsitienu no labākajiem pretinieka spēkiem, kuŗu kaujas morāli ar mudinājumiem bija kāpinājis Christofora rakstvedis anglis Lūkass. Lai glābtu sa-vu stāvokli, viņi skriešus devās atpakaļ uz nostipri-nājumu.

Nespēdami atrauties no ienaidniekiem, kas seko-ja uz papēžiem, kurši gan iekļuva nostiprinājumā, bet nepaspēja sakārtoties kaujai, lai atsistu vajātā-jus. Viņi vēl nodūra dāņu aristokrata Sitka dēlu Ni-kolaju, kas viens no pirmajiem bija ielauzies nostip-rinājumā, un viņa brāli Ako, kas ar savu ķermenī gribēja aizsargāt pirmo. Kurši burzmā krita ar ie-ročiem rokās viens pēc otra kaujā ar ienaidniekiem, kas no visām pusēm iebruka nostiprinājumā.

Minams, ka iebrukums Ēlandes salā nebija visu kuršu, bet tikai kāda Kursas novada iedzīvotāju akcija. Ar viņu neveiksmi neapstājās kuršu jūras sirojumi; tie turpinājās vēl 13. gadsimta sākumā, kaut arī Dānijas stipruma dēļ šie sirojumi saistījās ar lielāku risku.

*

Pārejot pie sauszemes kaujām, minams, ka kur-ši tādas izcīnīja arī 12. gadsimta otrā pusē un 13. gadsimta pirmajā gadu desmitā. Šajās kaujās ini-ciātīva bija kuršu rokās, un tajās nekrustoja iero-čus par Kursas neatkarību. Diemžēl nav iespējams noskaidrot to, kādu apvidu kurši piedalījās šajās akcijās.

Pie Ventas mita kāda tauta, kuŗu chronisti sau-ca par vendiem. Vēsturnieks Lākmans (Laakmann) uzskata viņus par somugru votiem; par to var arī šaubīties. Kurši ar karaspēku uzbruka vendiem, sa-

lauza viņu pretestību un aizdzina projām no Ventas krastiem. Lai arī vaidu padzišana ir vienīgais gadījums, kas mums zināms par kuršu uzbrukumu otrai Kursas tautai, tad tomēr no tā secināms, ka viņi ar ieročiem rokā ir izplatījuši savas mītnes Ziemeļkursā. Uz jaunu mītņu iegūšanu norāda arī tas, ka viņi libisko upes nosaukumu Irve vēlākos gadsimtos pārveidojuši par viņiem saprotamo upes vārdu Irbe.

Pēc kāda laika kurši atkal uzbruka vendiem pie Senā kalna (*mons Antiquus*), kur pēdējie bija atbēguši pēc zaudētās cīņas pie Ventas. Senais kalns atradās līdzās tai vietai, kur vēlākos gados uzcēla Rīgu. Kurši kaujā atkal guva uzvaru, un vendi pēc smagiem zaudējumiem aizgāja pie Cēsu latgaļiem. Var arī tā būt, ka šie kurši ir bijuši no kāda cita Kursas apvidus.

Šis gadījums rāda, ka kurši savos sirojumos iebrukuši arī Daugavas lejas gala lībiešu zemēs. Šādi viņu iebrukumi vienreiz otrreiz notika pat tad, kad Rīga bija uzcelta un kad bīskaps Alberts bija nostiprinājis savu varu lībiešu zemēs. Lai arī *chronists Indriķis* tiešos vārdos par to nestāsta, tad tomēr ir notikumi, kas netiešā veidā uz to norāda. Kurši nebija iebrukuši viņiem svešā teritorijā, kad viņi 1210. gadā vērsa savus ieročus pret Rīgu. Viņu sirotāju iebrukumi var vienīgi būt par cēloni tam, ka 1215. gadā vairāki lībiešu pārstāvji ieradās pie Raceburgas bīskapa Filipa ar pārāk radikālu priekšlikumu, proti, lai vērs pret Kursu stipro kaņaspēku, kas bija sapulcināts pie Gaujas grīvas ar nolūku, lai pēc pamiera izbeigšanās iesāktu kaņus pret Igauniju. Ka kuršu sirotāji šajos apvidos ir iebrukuši, par to liecina arī tas, ka *chronists Indriķis* min viņu drausmīgumu par vienu no cēloņiem, kāpēc vāciešu karēivji 1219. gadā atstāja Mežotnes pili un atgriezās Rīgā.

Minams, ka arī zemgalieši iebruka pāri Daugavai lībiešu zemēs. Uz to norāda *Indriķa* vārdi, proti, ka viņiem bijušas naidīgas attiecības ar Turaidas lībiešiem. Tiešā veidā viņš apraksta zemgaliešu uzbrukumus Ikšķiles pilij un Salaspilij. Man šķiet, ka nedrošība, ko radīja abu ārējo ienaidnieku iebrukumi, bija

par cēloni tam, ka lībieši bija vienīgie, kas bija uzticīgi Polockas kņazam. Viņi nevien maksāja kņazam meslus, bet pat nosūtīja kādreiz viņam palīgā karaspēku.

Kuršiem kļuva zināms, ka pie Daugavas svešas tautas locekļi ceļ pilsētu. Viņi saprata, ka ar Rīgas celšanu rodas jauna valstiska vara aiz Daugavas. Pēc tā laika uzskatiem viņiem bija radies kaimiņos jauns ienaidnieks, ar kuŗu viņi atradās kara attiecībās. Pēc baltu tautu un arī vāciešu ieskatiem arkatru bija karš vai kara situācija, kad ieročus nelieto, kas atradās ārpus viņu valsts vai tautas robežām. Miers valdīja tik iekšpus šīm robežām pašu starpā. Tas, kas spēra kāju pāri valsts un tautas robežām, atradās zemē, ar kuŗas iedzīvotājiem viņš bija kara attiecībās vai kara situācijā, kad nedarbojas ieroči. Lai izbeigtu kara attiecības, tad vajadzēja saderēt ar ienaidniekiem mieru. Ar miera saderēšanu izbeidzās kara attiecības un iestājās draudzība. Tāpēc kurši 1201. gadā nosūtīja uz Rīgu sūtņus, lai viņi tur sader mieru. Ka tāds uzskats tiešām bija, tas redzams no tā, ka chronists Indriķis saka, ka viņi to darījuši nevis bailēs no kara, bet Kristus aicinājuma dēļ. Ieroču sadursme vēl starp kuršiem un vāciešiem nebija notikusi. Sūtņi arī saderēja ar kristītiem mieru. Lai saderētais miers būtu stiprāks, tad saistīja to ar reliģijas aktu, nokaujot kādu dzīvnieku *. Mināms, ka arī ķelti, lai zvērests būtu stiprāks, tad zvēresta ceremoniju sarīkoja pie kara zīmēm ar meža kuiļu attēliem, kam bija reliģisks raksturs. Miera saderēšana bija svarīgs diplomātisks akts, ar kuŗu nokārtoja, mūsu dienu vārdos izsakoties, normālas starptautiskas attiecības. Tagad bija iespējams spert arī citus kopīgus soļus, piem., abas puses varēja apmainīties ar savām precēm un pat varēja sarīkot kara gājienus pret kopīgiem ienaidniekiem, ja apstākļi prasīja to. Nenoskaidrojams paliek jautājums, vai sūtņi saderēja mieru visu kuŗšu vārdā, vai tik

* Cf. *V. Biļķins, Baltu tautu svinīgie solījumi*, 149-150, *Ceļa Zīmes*, 1956/30. nrs.

kādas viņu teritorijas iedzīvotāju vārdā. Vairāk gan domājams, ka sūtņus miera derēšanai pilnvaroja tie kurši, kas mita Rīgai vistuvāk, t.i., kas dzīvoja starp zemgaliešu robežu un Rīgas jūras līci. Tie bija tās Kursas iedzīvotāji, kuŗu vēlāko gadu dokumentos sauca par Miera Kursu. Piebilstams, ka lietuvji 1202. gadā un zemgalieši 1202. vai 1203. gadā saderēja tamlīdzīgi mieru ar vāciešiem. Arī viņu miera derēšanai sekoja reliģiskie akti. Chronists Indriķis bija ieskatos, ka saderētais miers ar zemgaliešiem bijis līdz 1219. gadam, t.i. līdz tam laikam, kad Viestarts uzbruka Mežotnes pilij, ko aizstāvēja vāciešu kareivji.

Pēc saderētā miera pagāja deviņi gadi, kad nav ziņu par kādu kuršu ieroču sadursmi ar vāciešiem. Šajcs gados bīskaps Alberts vērsa savus militāros spēkus pret zemēm, kas atradās aiz Daugavas labā krasta. Zemgaliešu un vāciešu kopīgais kaŗa gājiens 1208. gadā uz Lietuvu beidzās nesekmīgi. Tas pārliecināja bīskapu, ka pagaidām jāatsakās no politiskā plāna, kas viņam bija radies četru gadu sadarbības laikā ar Tērvetes ķēniņu Viestartu un kas gāja pāri Daugavas kreisajam krastam. Drīz pēc tam sākās ilgas un visai sīvas cīņas, lai iekāŗotu igauņu apdzīvotās zemes.

Kurši pirmo reizi ieročus krustoja ar vāciešiem 1210. gadā īsi priekš 18. aprīļa. Kauja norisinājās uz jūras. Kuršu astoņi kaŗa kuģi atradās pie Gotlandes krasta Zundā, t.i. jūras šaurumā starp Gotlandes ziemeļu krastu un tuvējo Forēsalu (**Fāro**). Nav zināms, vai kuģi devās sirojumā uz Zviedrijas vai Dānijas zemēm, vai atgriezās no sirojuma un bija ceļā uz Kursu. Tāpat nav zināms, vai šie kuršu kareivji bija no tās teritorijas, kuŗas sūtņi 1201. gadā saderēja mieru ar vāciešiem, vai no kādas citas Kursas teritorijas. Pa to pašu jūras ceļu brauca uz Vāciju bīskaps Alberts un peregrīni. Cik vāciešiem bija kuģu, tas nav minēts. Pirmie kauju iesāka peregrīni. Viņus pamudināja doties uzbrukumā tas, ka kurši bija pirātērijas gaitās, un arī tas, ka viņi bija pagāni. Pret pirātiem un pagāniem viss kas bija atļauts.

Aplūkosim kā vienas, tā otras puses kaujas taktiku. Jāpiebilst, ka nebūs noliedzams, ka kaujas taktikā arī izpaužas kareivju garīgās dotības. Dānijas ķeniņš Valdemārs I, kā jau minēts, raksturodams kuršu kareivjus, saka, ka viņu stiprā puse ir kara māksla. Savu kaujas taktiku kurši parādīja arī Zunda jūras kaujā, un tā bija augstāka par viņu pretinieku taktiku. Redzēdami, ka priekšā stāv kauja, viņi pārnesa smagāko kravu uz kuģu stūres galu. Ar kravas pārceļšanu kurši panāca to, ka kuģu priekšgali pacēlās augstu virs ūdens. Kuģus viņi sarindoja pa diviem kopā un atstāja atstarpas starp pirmo un otru pāri, otru un trešo pāri u.t.t. Kareivji pašī nostājās kaujas gatavībā uz kuģu paceltiem priekšgaliem. Vācieši, nolēmuši iesākt kauju, no kogām, t.i. no lielajiem kuģiem, pārkāpa uz cimbām, t.i. uz mazākiem kuģīšiem. Kā vācu bruņieki neprata manevrēt sauszemes kaujās, tā arī viņu jūrnieki nepazina kopmanevrus jūras kaujas. Katra cimba centās aizsteigties citām priekšā, lai ātrāk nokļūtu pie kuršu kuģiem un pirmā varētu iesākt kauju. Pat chronists Indriķis viņu rīcības veidā saskata tālredzības trūkumu. Kuršu kareivjiem kaujā bija vairākas priekšrocības, kas deva iespēju izcinīt uzvaru. Viņi stāvēja virs vāciešu galvām un varēja ieročus ērti laist darbā, nolieccties uz leju. Kauja ar pretinieku kuģiem, kas nāca uzbrukumā, nenotika vienā laikā, jo tie izklaidus atsteidzās viens pēc otra. Vācieši atradās neizdevīgā kaujas situācijā. Viņiem no cimbām bija grūti ar ieročiem aizsniegt kuršus, kas stāvēja virs viņu galvām; bija arī visai neērti ar paceltām uz augšu rokām laist darbā ieročus.

Ielaiduši kuģu atstarpēs cimbas, kurši no saviem augsti peldošiem kuģiem nodūra ar šķēpiem daudzus uzbrucējus, citus iebrūda no cimbām jūrā, citus ievainoja. Galu no viņu ieročiem dabūja ap trīsdesmit bruņinieku un daudzi peregrīni. Izglābās no kuršu šķēpiem tik tie, kas paspēja ar kogām aizbēgt. Bēgšus izglābās arī bīskaps Alberts, un ar to viņš paglābās no bīskapa Kristjāņa likteņa kas vēlākos gados nokļuva prūšu gūstā. Ja salīdzinām kritušo bruņinieku dau-

dzumu ar bruņinieku skaitu, kas parasti dabūja galu šejienes sauszemes kaujas laukos, tad jāsaka, ka kuršu Zunda uzvara ir visai ievērojama. No visām līdzšinējām šejienes kaujām Zunda kauja izsita visvairāk bruņinieku no pretinieku rindām; tā bija arī lielākā iezemiešu uzvara uz jūras, kas mums ir zināma.

Kad kurši pārradās mājās, vēstis par viņu ievērojamo uzvaru izplatījās nevien pa Kursas pilīm, bet tās nonāca arī pie citām tautām un saviļņoja visu prātus. Tas arī nav apšaubāms, jo daudzi notikumi rāda, ka starp šejienes tautām pastāvēja savstarpēji sakari. Kā stāsta chronists Indriķis, kurši, zemgalieši, lietuvji, lībieši un igauņi sazinājušies savā starpā, ka jāuzbrūk Rīgai. Lībieši, kas dzīvoja uz ziemeļiem no Gaujas grīvas pie Ages upītes, izziņāja arī to, ka pēc bīskapa aizbraukšanas Rīgā palicis maz vāciešu. Viņi par to pavēstīja kuršiem, kas savukārt bija pamudinājums ķērties pie ieročiem.

Spriežot pēc notikumu secības, kādu aprakstā sniedz chronists Indriķis, tad redzams, ka vispirms lietuvji sapulcinājuši kaŗaspēku un ieradusies pie Kokneses pils. Nodedzināto Kokneses pili uzcēla atkal bīskaps Alberts 1209. gadā, lai būtu pie Daugavas bastions pret lietuvju iebrukumiem. Šis ir pirmais gadījums, kas mums zināms, kur lietuvju kaŗaspēks iebrūk nevis kā parasts ar nolūku, lai izsirotu kādu apvidu, bet lai vērstu ieročus pret pili, kas celta pēc stratēģiska plāna. Viņu spēcīgo uzbrukumu tomēr atvairīja bīskapa kareivji un latgaļi, sagaidīdami uzbrucējus ārpus pils, un stopnieki, šaudami no pils vaļņa. Nevarēdami pie labi nostiprinātās pils gūt panākumus, lietuvji pārtrauca kauju un aizgāja projām.

Aplūkosim notikumus, kam sakars ar Rīgu. To cēla bīskaps Alberts 1201. gadā, lai varētu realizēt jauno darbības plānu, kam bija, salīdzinot ar bīskapa Meinharda rīcības veidu, pavisam pretējs raksturs. Proti, ar krusta kaŗiem vajadzēja salauzt šejienes tautu militāros spēkus, pakļaut tās savai virs-

kundzībai un tad ar kara terroru piespiest pieņemt kristības sakramentus. Tāpēc Rīgu cēla pēc dziļi pārdomāta plāna. Plānam pamatā bija apsvērums, ka ir nepieciešama stipra pilsēta, no kuras izietu agresīvās kara akcijas un kur varētu aizstāvēties pret ienaidnieku uzbrukumiem. Rīgas nostiprinājums tāpēc cēla pēc Vakareiropas kara tehnikas jaunākajiem atzinumiem un tos daudzkreiz papildināja. Minams, ka viduslaikos nekad ieroču cīņā ienaidnieki neieņēma Rīgu; Livonijas ordenis 1330. gadā ar badu piespieda rīdziniekus padoties, nevis kaujā salauza viņu militāros spēkus.

Polockas kņazs radīja Rīgai pirmos draudus. Daugmalas libieši tanī laikā atradās tribūtārā atkarībā no Polockas kņazistes. Kņazs ar karaspēku 1203. gadā ieradās pie Ikšķiles. Domājams, ka viņa nolūks bija ievākt tribūtu. Nevēledamies pārtraukt sakarus ar Polocku, libieši bija ar mieru dot kņazam naudu. Saņēmis naudu, kņazs aizgāja projām no Ikšķiles un devās uz Salaspili. Ziņas par kņaza ierašanos laikus bija nonākušas Rīgā. Bīskaps Alberts tūlīt nosūtīja uz Salaspili savus stopniekus. Stopnieki no pils ar šautajām bultām ievainoja daudzus kņaza kareivjus, kas atradās iepretim uz Daugavas labā krasta. Kņazs, redzēdams savējo zaudējumus, atsacījās no tālākas akcijas un atgriezās Polockā. Ar Polockas kņazu rivalizēja Jersikas kņazs. Pēdējo chronists Indriķis sauc par Visvaldi un arī par Viscevaldu; oficiozais dokuments sauc viņu par Viscevolodu. Drīz pēc pirmā aiziešanas projām no libiešu zemes Jersikas kņazs kopā ar lietuvjiem ieradās pie Rīgas. Nav skaidrs, vai viņa akcija bija patstāvīgs solis, vai pretdarbība Polockas kņaza rīcībai. Redzams vienīgi tas, ka Jersikas kņazs nedomāja uzbrukt pašai pilsētai, jo viņa kareivji nemaz netuvojās nostiprinājumu mūriem. Viņi tikai ganībās nolaupīja rīdzinieku lopus un sagūstīja divus priesterus, kas kopā ar peregrīniem cirta kokus Senā kalna tuvumā. Kad kņazs devās no Rīgas projām, viņam kopā ar pilsoņiem uzbruka Teoderiķis Brudegams. Pēdējais krita kaujā. Līdzīgs notikums norisinājās

1204. gada pavasarī. Lietuvji un Aizkraukles un Lielvārdes lībieši, kopā ap trīssimt vīru, gar Daugavu nonāca pie Rīgas. Arī tagad pretiniekiem bija tik sirojumā plāns: viņi netuvojās pilsētas mūriem, bet paņēma tik no ganībām rīdzinieku lopus. Kādu laiku rīdzinieki neuzdrošinājās iziet no pilsētas un iesākt kauju, jo bīskaps Alberts bija aizbraucis ar peregrīniem uz Vāciju un pilsētā bija maz vīru, kas varēja nest ieročus. Tomēr radās ap divdesmit kareivisku vīru, kas izgāja no pilsētas un atņēma pretiniekiem lopus. Palīgā viņiem piesteidzās bruņinieki no pilsētas un kopīgi uzsāka kauju ar lietuvjiem un lībiešiem pie Senā kalna. Šoreiz drauds Rīgai bija lielāks par iepriekšējo tādēļ, ka daži lībieši ar laivām pa Daugavu tuvojās pilsētai no otras puses. Viņu nolūks bija ielauzties pilsētā tanī laikā kamēr rīdzinieku kareivji atradās otrā pusē pilsētai. Tomēr stopnieki viņus laikus pamanīja, izgāja no pilsētas un ar bultām aizdzina. Kauja pie Senā kalna kļuva arvien sīvāka un turpinājās tik ilgi, kamēr pretinieki nokusa un aizgāja katrs uz savu pusi. — Viskritiskāko momentu Rīgai sagādāja Svelgats, kas 1205. gada gavenī, t.i. starp 23. februāri un 9. aprīli, ar divi tūkstoš vīru stipru lietuvju karaspēku ieradās tās tuvumā. Rīgas nostiprinājumi atradās vēl izbūves pirmajā stadijā. Pēc Indriķa atzinuma tie bija vēl par vājiem, lai izturētu šejienes tautu uzbrukumus. Kristus karaspēka ordeņa militārais potenciāls vēl bija zems, un bīskaps ar krusta karotājiem bija aizbraucis uz Vāciju. Rīgas aizsardzībai bija palicis maz kareivju. Nebūs pārspilējums, ja sacīsim, ka Rīgas liktenis atradās tagad Svelgata rokās. Pilsētu izglāba tas, ka viņš bija tipisks sirotāju vadonis. Kā tādām viņam nebija stratēģisko nolūku kara gājienā. Ar saviem adjutantiem Svelgats atdalījās no karaspēka un tuvojās pilsētai. Viņam izgāja tur pretim rīdzinieks Mārtiņš un pasniedza medus dzērienu. To uzskatīja tajos laikos par miera dzērienu. Svelgats to izdzēra, atgriezās pie karaspēka un devās ar visu uz Igauniju¹. —

¹ Cf. V. Biļķins, *Svelgata lielā kļūda*, 17-18, *Daugavas Vagnagi*, 1954. g. 1. nrs.

Kaŗa negaiss arī 1206. gadā apdraudēja Rīgu. Iepriekšējā gadā bīskaps Alberts bija spēris soļus, kas savīļņoja lībiešu prātus. Lai stiprāka kļūtu viņa vara Ikšķilē un lai paplašinātu savas virskundzības robežas lībiešu zemē gar Daugavu uz augšu, bīskaps bija nosūtījis uz Ikšķili par lēņu kungu Konradu, izraidījis no pils lībiešus un nodedzinājis ar kaŗaspēku Lielvārdes un Aizkraukles pilis. Kaŗa iniciātīvu ņēma savās rokās Salaspils lībiešu dižciltīgais Ako. Uz viņa aicinājumu ar ieročiem Salaspilī sapulcējās Daugavas un Turaidas lībieši un arī lietuvju kareivji. Polockas kņaza pārstāvji 30. maija Ogres apspriedē bija apsolijuši palīga spēkus, bet krievi piemānīja, solījumu nepildīdami. Pulciņš lībiešu no Salaspils ieradās pie Rīgas. Arī viņi jūtās par vājiem, lai uzbruktu pilsētas nostiprinājumiem. Viņi tik nogalināja dažus rīdziniekus ko sastapa ceļā, un nolauņija ganībās lopus. Bīskapa un ordeņa spēki pēc 4. jūņija uzbruka Salaspilij un to ieņēma. — Rīgai lielāks ienaidnieku drauds radās pēc tam, kad vāciešu un zemgaliešu apvienotie spēki bija nodarījuši smagus zaudējumus Turaidai un tās apvidum. Lībiešu sūtņi vairākas reizes ieradās Polockā un žēlojās par bīskapa rīcību, un kņazs kuģcs pa Daugavu devās uz Ikšķili. No turienes viņu atvairīja Konrada stopnieki. Kņazs no Ikšķiles ieradās pie Salaspils un aplenca to vienpadsmit dienas. No Salaspils lībiešu izlūki nonāca Rīgas tuvumā. Tos atbaidīja tas, ka vācieši bija izkaisījuši uz ceļiem un laukumā pie pilsētas trīszarainas dzelzītes. Uz tām izlūku zirgi sadurstīja kājas un nometa zemē jātņiekus, kas arī paši sadurstījās. Kņazs neuzdrošinājās uzbrukt Rīgai un aizgāja no Salaspils atpakaļ uz Polocku.

Minams, ka šajos sešos kaŗa gājienos ienaidnieki nevērsa savus spēkus tieši pret Rīgas mūru nostiprinājumiem. Viņu ierašanās ar kaŗaspēku pilsētas tuvumā un ieroču akcijas parādīja vienīgi rīdziniekiem, ka viņi savos mūŗos nevar justies pilnīgā drošībā.

Pavisam cits raksturs bija 1210. gada kuršu

uzbrukumam. Viņu akcija izraisījās no vairākiem apstākļiem. Viņi labi saprata, ka ar Rīgas uzcelšanu ir radusies jauna vara, kas atrodas svešas tautas rokās un kas stāsies pretim viņu sirojumiem Daugavas lejas gala apvidos. Kuršu acīs arī rīdnieki varēja piederēt pie tiem svešzemniekiem, ar kuņu jūras braucējiem viņiem bijusi ne viena vien ieroču sadursme uz jūras. Pats tuvākais pamudinājums doties ar kaŗaspēku pret Rīgu bija Zunda uzvara, ko jau aplūkojām.

Kā abi kņazi, tā lietuvji un lībieši atturējās, kā redzējām, vērst savus spēkus pret Rīgas mūrēm. Viņi neuzdrošinājās izmantot to izdevību, ko tanī laikā deva pilsētas stāvoklis: nostiprinājumi līdz 1206. gadam vēl bija visai vāji izbūvēti. Kurši turpretim vienīgie no 13. gadsimta uzbrucējiem vērsa savu uzbrukumu tieši pret pašu pilsētu un turpināja cīņu visu dienu. Viņus neatbaidīja tas, ka apstākļi 1210. gadā bija jau pavisam nelabvēlīgi. Rīdnieki, nojauzdamī briesmas, kas draudēja, 1207., 1208. un 1209. gadā bija pielikuši visas pūles, lai izbūvētu pilsētas nostiprinājumus. Viņi uzmūrēja arī torņus, kas aizsargāja pilsētas vārtus. Redzams, ka rīdnieki paredzēja arī tādus uzbrukumus, kas varēja nākt no Daugavas puses. Piebilstams, ka neizprotams tas, kāpēc Rīgai 13. gadsimtā nebija kaŗa kuģu, kas stātos pretim, ja uzbrucēji nāktu pa Daugavu. Nostiprinājumu izveidošanas rezultāts bija tas, ka vairs nevajadzēja, kā saka chronists Indriķis, bažīties par to, ka pagāni var uzbrukumos gūt panākumus. Minams, ka no iezemiešiem visvairāk kurši varēja lolot cerību, ka viņiem izdosies ielauzties pilsētā. Viņi savos aizjūras sirojumos labi bija iepazinušies ar nostiprinājumiem, ko bija cēlušas Baltijas jūras rietumkrastu tautas. Patiesās izredzes uz panākumiem tomēr bija visai vājas. Viduslaikos vispār aizsardzības ierīču tehnika stāvēja augstāk par ārdītāju ieroču tehniku. Baltu tautu kaujas taktika, uzbrūkot nostiprinājumiem, bija mazāk izveidota par viņu taktiku, kas cīnījās tuvcīņās uz atklāta kaujas lauka.

Tāpēc jāmin, ka kurši vienīgi tad varēja gūt panākumus, ja viņiem izdodas Rīgas aizstāvjus pārsteigt un uzbrukt tādā momentā, kad pēdējie negaida uzbrukumu un nav sagatavojušies cīņai.

Diemžēl pārsteigšanas moments kuršiem vairāku apstākļu dēļ pilnīgi izjuka. Ka viņu karaspēks pošas uz karu, par to bija ienākušas ziņas Rīgā jau vairākas nedēļas priekš pašas akcijas. Lai izzinātu, kas īsti Kursā notiek, rīdzinieki aizsūtīja uz jūru izlūkus. Tie tomēr atgriezās mājās bez jebkādam ziņām. Kuršu plānam nāca par ļaunu tas, ka nelielā attālumā no Rīgas dievu lozes deva nelabvēlīgu atbildi un ka tāpēc vajadzēja četrpadsmit dienas palikt uz vietas un gaidīt uz labvēlīgu vēstījumu. Šis notikums arī nav apšaubāms. Dusburgas Pēteris raksta, ka prūši tad tik ko iesākuši, kad loze bijusi labvēlīga; par kuršu zilniekiem zināja arī Brēmenes Ādams un saka, ka pēc viņu vēstījumiem ierodas Kursā pat citu zemju iedzīvotāji. Zemgalieši 1208. gadā gribēja atsacīties no iebrukuma Lietuvā, kad pie robežas dievu lozes deva viņiem nelabvēlīgu vēstījumu. Arī kuršu kaujas garam nāca par ļaunu, ka vajadzēja tik ilgu laiku palikt uz vietas. Viduslaikos parasti kareivis zaudēja daudz ko no kaujas spēka, ja atradās ilgāku laiku projām no savām mājām. Pārsteigšanai arī pats laiks bija visai nelabvēlīgs, jo jūlija naktis ir visai īsas un gaišas. Piebilstams, ka zemgalieši bija tālredzīgāki laika izraudzīšanā: viņi gadsimta otrā pusē abas reizes devās tumšās rudens naktīs ar karaspēku pret Rīgu.

13. jūlija ausmā kuršu kuģi no jūras iegriezās Daugavā un tuvojās Daugavgrīvas ostai un klosterim. Ostā atradās divi kuģi, ar kuriem brauca atpakaļ uz Vāciju šlādenas grāfs Indriķis 2. un citi peregrīni. Kurši neiesāka kauju ar vāciešu kuģiem, lai vēltīgi nezaudētu laiku, bet steidzīgi devās gar ostu un klosteri uz Rīgu. Dienai vajadzēja jau būt labā gabalā, kamēr viņi paspēja airējot nobraukt pret straumi apmēram desmit kilometru un tuvoties pilsētai. Tas saskan ar aculiecinieka chronista Indriķa vārdiem, kas ņemti no Vulgātas, proti, ka

saules atspulga no kuršu aizsardzības ierīcēm apspīdējusi ūdeņus un laukumu. Minams, ka tā tuvoies pilsētai, lai nepamanītu, bija visai grūti, jo sardze atradās uz mūriem kā dienu, tā nakti. Pilsētu neizdevās arī tāpēc pārsteigt, ka kuģu tuvošanos pamanīja zvejnieki, kas zvejoja Daugavā. Viņi aizsteidzās uz Rīgu un paziņoja par briesmām; trauksmi deva tūliņ lielais kaŗa zvans un sasauca pie ieročiem visus rīdziniekus.

Piestājuši iepretim pilsētai pie Daugavas krasta, kurši izkāpa no kuģiem un sakārtojās uz laukuma kaujas kārtībā. Viņu spēki samērā ar rīdziniekiem bija stipri, jo chronists stāsta ar Vulgātas vārdiem, ka viņu kaŗaspēks bijis liels un spēcīgs un ka viņu kuģi kā tumšs mākonis pārklājuši jūru, kad viņus, kā iepriekš minēts, rīta ausmā pamanīja no saviem kuģiem grāfa Indriķa peregrīni. Kuršu kareivjiem bija īpata veida aizsardzības ierīce. (Chronists Indriķis tai devis nosaukumu *tabula*, nevis *clipeus*, kas turpretim ir vairogs). Ierīces konstrukcija bija labāka par parastā vairoga konstrukciju, jo labāk aizsargāja kareivi, kad aplenca pilsētu vai pili. Tā bija taisīta no diviem pagajiem dēļiem. Kaujas laikā viņu slīpi nolika uz zemes, atbalstot ar koka kāju. Kājai bija līks gals kā garīdznieka zizlim. Aiz šīs ierīces kareivis varēja paslēpties no pretinieku bultām un mestiem šķēpiem. Minams, ka ziņas par šādām kuršu ierīcēm man nav izdevies atrast citās chronikās.

Kuršu tūlītējs trieciens, lai pārvarētu pilsētas nostiprinājumus, neizdevās vairāku apstākļu dēļ, kas arī rāda, ka pārsteigšanas moments ir pilnīgi izjucis. Pašā sākumā jau viņu kareivjiem radās nelabvēlīgs stāvoklis, jo viņus sagaidīja pilsētas aizstāvju krustugunis. Bultas un metamie šķēpi uz kuršiem bira no torņa, kas atradās vārtu priekšā un kur bija paspējuši laikus nokļūt stopnieki un pilsētas lībieši. Pretim viņiem lidoja bultas, kuŗas šāva tie stopnieki, kas bija iznākuši pa vārtiem uz laukuma. Traucējumu kuršu kareivju kustībām sagādāja tas, ka rīdzinieki bija izkaisījuši trīszarainas dzelzītes uz

laukuma, pa kuŗu vajadzēja iet uzbrukumā. Uz tām sadurstija kājas kā kurši, tā arī paši rīdzinieki, kas bija iznākuši no pilsētas, lai stātos pretim uzbrucējiem. Neraugoties uz visu to, kurši ieroču cīņā sakāva tos pilsētas aizstāvjus, kas stājās ceļā uz laukuma. Tik nedaudzi no pēdējiem izglābās, iebēgdami pa vārtiem pilsētā. Kaujas pirmais posms ar to nobeidzās, un kuršu ieroči šē guva uzvaru.

Kurši tagad pārtrauca kauju, atgriezās uz kuģiem, lai ar pusdienām iegūtu jaunus spēkus tālākai cīņai. Kad viņi no kuģiem atgriezās uz kaujas lauka, Rīgas aizstāvji vairs neuzdrošinājās iznākt ārā uz laukuma. Cīņa tagad norisinājās pie pilsētas mūriem. Kamēr daļa kuršu cīnījās ar ieročiem rokās, tikmēr citi sanesa no meža pie mūriem viegli degošu malku un aizdedzināja to. Ar sārta uguni viņi gribēja izraisīt pilsētā ugunsgrēku. Tas bija visai parasts cīņas veids, kad aplenca pilis. Kurši ar neatslābstošu sparū turpināja cīņu līdz pašam vakaram, lai arī viņu pretinieki pilsētas nostiprinājumu aizsegā atradās daudz labākos kaujas apstākļos.

Saule tuvojās norietam un izredzes arī vairs nebija ar metamiem un duŗamiem šķēpiem pārvarēt šādā vai tādā ceļā pilsētas mūrus, ja pie tam nemitīgi lidoja pretim ar mašinām sviesti akmeņi, šautās metalla bultas un mestie šķēpi. Arī cerētie palīga spēki kuršiem nepienāca, kaut gan daļa lībiešu un zemgalieši bija sapulcinājuši kaŗa gatavībā savus spēkus. Viņi tomēr nenāca uz Rīgu, bet nogaidīja kuršu akcijas iznākumu. Turpretim rīdziniekiem jau pienāca pirmie palīga spēki, kas ieradās no Salaspils. Redzēdami, ka cīņas apstākļi vēršas uz nelabvēlīgo pusi, kurši pārtrauca kauju. Viņi savāca kritušos biedrus, sakāpa kuģos un aizbrauca uz Daugavas otru krastu.

Šē kurši uzturējās trīs dienas un sadedzināja ceremonijā uz bēŗu sārta savus kritušos kaŗa biedrus. Pēdējās rakstveida ziņas par kuršu aizgājēju sadedzināšanu ir no 1413. gada. Redzams, ka bēŗu sārta baltu tautu zemēs pastāvēja vēl apm. 1200. gadu pēc tam, kad tie bija izbeigušies Šveices rietumos,

piem., Bāzelē. Tas liecina par baltu tautu reliģijas un arī rakstura stingrību.

16. jūlijā kurši sakāpa kuģos un devās uz mājām.

Technika bija tā, kas noteica, ka jāpaiet labiem gadsimtiem un jānāk uzbrukumā jauno laiku lielajām armijām ar ugunsšaujamiem ieročiem lai varētu pārvarēt Rīgas mūrus vai citādā veidā piespiest aizstāvjus atvērt pilsētas vārtus. Tomēr kuršu kaŗaspēka uzbrukums radīja Rīgai tādas briesmas, kādas tā vairs nepiedzīvoja 13. gadsimtā. Tas redzams no tā, ka sievietes un pat garīdznieki piedalījās aizstāvēšanas cīņā un ka noteica Rīgā par svinamu dienu 13. jūliju, t.i. Margrietas dienu. Pēc apaiem pīdesmit gadiem tanī pašā dienā Kursā izcīnīja Durbes kaujas uzvaru¹.

Braukdami aizjūŗas sirojumos, kurši bieŗi iebruka dāņu zemēs. Par to raksta arī chronists Indriķis sakarībā ar savu 1203. gada braucienu no Vācijas uz Rīgu. Neraugoties uz viņu iebrukumiem un neraugoties arī uz savu Baltijas jūŗas politiku, kā ķēniņš Valdemārs I, tā viņa pēctecis Valdemārs II lika pilnīgi mierā Kursu. Neizprotams, kādi apsvērumi spīda abus atsacīties no atmaksas solīem. Valdemārs II turpretim 1206. gadā iebruka Sāmsalā, jo sāmsalieŗi 1203. gadā bija sirojuŗi Dānijas zemēs. Viņš uzcēla pat tur pili, bet aizbrauca ātri projām no Sāmsalas ar visu kaŗaspēku. Dānijas kaŗaspēks 1210. gadā iebruka pat Sembā, kaut gan sembi nedarbojās ar jūŗas pirātēŗiju.

Bija pagājuŗi labi daudz gadu pēc notikumiem pie Rīgas. Kurŗi, atgriezdamies no aizjūŗas sirojuma, piestāŗa pie Gotlandes saŗas. Te viņus pārsteidza un uzbruka viņiem peregrīni, kas no Frizijas brauca uz Livoniju. Kurŗi nebija sagatavojuŗies kaujai un cieta sakāŗi. Četri viņu kuŗi nokļuva peregrīnu rokās par kaŗa laupījumu. Ar to izbeidzās zīņas par kurŗu aizjūŗas akcijām, kas gadsimtiem nodarbināja dāņu un zviedru prātus.

¹ Cf. V. Biļķins, *Draudi un uzbrukumi Rīgai tās pirmajā gadu desmitā, Daugavas Vanagi*, 1957/5, 20-26. lpp.

2. CIŅAS IGAUNIJĀ LĪDZ 1224. GADAM

Kurši bija pirmie, kas tieši pret Rīgas nostiprinājumiem vērsa savus ieročus un kas radīja ar to pilsetai visai kritiskus brīžus. Neraugoties uz to, bīskaps Alberts un mestrs Volkvīns nedarīja pilnīgi neko, lai atmaksātu viņiem par pazemojumu. Bīskapa un mestra pasīvā izturēšanās izskaidrojama ar kaņiem, kas norisinājās Igaunijā un kas saskanēja ar viena un otra politiskajiem plāniem, un ar to, ka pašu vāciešu spēki vēl bija par vājiem, lai spētu karot uz divām pusēm. Par viņu vājumu tas liecina, ka chronists Indriķis sakarībā ar 1208. gada notikumiem sūrojas, ka maz vēl esot vāciešu. Šis apstāklis nāca par labu kuršiem; viņi varēja tāpēc aptuvenis pāris desmit gadu baudīt mieru.

Lai arī Kursas atradās tālu no Igaunijas, tad tomēr abu zemju notikumi savijās un trīsdesmitajos gados Igaunijas notikumi ietekmēja kuršu likteni. Lai šis ietekmējums mums kļūtu skaidrāks, tad aplūkosim plašāk un dziļāk Igaunijas notikumus. Turpretim notikumi, kas norisinājās lībiešu un latgaļu zemēs, neietekmēja Kursas likteni; tāpēc aplūkosim tik vispārīgos vilcienos un īsumā abu zemju notikumus. Zemgales notikumi arī savijās ar Kursas notikumiem, un tāpēc apskatīsim mazliet plašāk arī tos.

Bīskapa Alberta pirmo gadu ekspansijas politikai par labu nāca latgaļu stingrā nostāja pret krieviem. Ar savu pretkrievu orientāciju viņi bija pilnīgi pretmets lībiešiem, kas jau Meinharda pirmajos gados bija uzticīgi Polockas kņazam. Latgaļu pretējais noskaņojums redzams jau no pašām pirmajām ziņām, kādas sniedz chronika par viņiem. Rietumlatgaļi 1206. gadā atsacījās ierasties 30. maija apspriedē pie Ogres upes, kurp Polockas kņaza sūtņi aicināja viņus. Apspriedes mērķis bija vienoties par soļiem, kas būtu kopīgi spējami pret bīskapu Albertu. Tie paši latgaļi nepaklausīja un neieradās ar kaņaspēku palīgā Polockas kņazam Volodimiram, kad

tas - 1206. gadā uz lībiešu aicinājumu atnāca ar kara pulkiem un uzbruka Salaspilij. Nostādāmieš pret Volodimiru, viņi pat nenosūtīja pie kņaza savus sūtņus. Rietumlatgaļi 1206. un 1207. gada miju laikā labprātīgi kristījās un līdz ar to bez kara draudiem pirmie pakļāvās Rīgas bīskapa virskundzībai. Kad bīskaps Alberts uzcēla Koknesi un iekaroja Jersiku, zem viņa virskundzības nokļuva arī tie latgaļi, kas dzīvoja pie Daugavas labā krasta vairāk uz dienvidiem. Līdz ar to atbrīvojās no Jersikas tribūtārās atkarības tie latgaļi, kas 1206. un 1207. gada miju laikā bija pakļāvušies bīskapam Albertam.

Lībieši, kas piederēja pie somugru tautu grupas, ilgu gadu pretojās aizjūras varām, kas ar ieročiem uzspieda savu virskundzību. Vairāki apstākļi tomēr piespieda viņus atsāties no tālākām cīņām. Ar rietumlatgaļu pāriešanu Rīgas bīskapa pusē nedrēša lībiešiem kļuva viņu aizmugure. Apvienotie bīskapa un zemgaliešu kara pulki 1206. gadā stipri izpostīja Turaidas lībiešu zemes. Vēl smagāks sitiens bija tas, ka viņi zaudēja paļāvību uz Polockas kņaza Volodimira atbalstu. Kņazs, kā redzējam, uzbruka ar lieliem spēkiem Ikšķilei un Salaspilij, bet vadīja glēvi akciju. Kņazs, neguvis uzbrukumā nekādus panākumus, aizgāja atpakaļ uz Polocku. Tas izšķīra lībiešu likteni. Pēc visām neveiksmēm kā Daugavas, tā Gaujas lībieši nolika ieročus, kristījās un pakļāvās bīskapa virskundzībai.

Kristīgās misijas darbs gāja arvien uz priekšu un līdztekus tam pieauga Rīgas bīskapa teritoriju platība. 1206 un 1207. gada ziemā kristījās Straupes apvidus latgaļi. Par misijas rezultātiem, kas bija gūti latgaļu zemēs līdz 1207. gada aprīlim, stāsta pāvesta Innocentija III 1208. gada 31. janvāra bulla, proti, ka gandrīz puse no latgaļiem ir kristījusies. 1208. gada pirmajā pusē kristījās Beverīnas pils un Jumeras apvidus latgaļi. Tolovas latgaļi priekš tam bija no Pliskavas garīdzniekiem pieņēmuši krievu ticību. Burtnieku teritorijas latgaļi 1214. gadā no pareizticības pārgāja Romas katoļu ticībā. Visas latgaļu un lībiešu apdzīvotās zemes ietilpa Rīgas bī-

kapa diecēzē. Tāpēc sakāms, ka kristīšanas darbs gāja arvien tālāk uz austrumiem, kur mita latgaļi. Diemžēl chronists Indriķis nestāsta savā darbā neko par to, kad un kā norisinājās viņu kristīšana; nav arī zināms, kā saucās tie priesteri, kas pirmajā laikā tur darbojās. Mināms, ka bija vairāki apstākļi, kas mudināja labprātīgi kristīties latgaļus. Kā jau iepriekš sacīts, viņi bija asi noskaņoti pret krieviem; Tolovas latgaļiem pat vajadzēja Pliskavas krieviem maksāt tribūtu. Latgaļi stipri cieta, kad viņu zemēs ielauzās lietuvju sirotāji. Tiem, kas mita tuvu pie Igaunijas robežām, bija naidīgas attiecības ar igauņiem; naidis viņu starpā bija tik neapvaldīts, ka viena un otra puse sadedzināja bieži uz sārtiem gūstekņus, kas kaŗā bija nokļuvuši viņu rokās. Latgaļiem labas attiecības nebija arī ar kareiviskajiem lībiešiem. Viņi tāpēc cerēja, ka pēc kristīšanās viņi iegūs no Rīgas bīskapa un Kristus kaŗaspēka ordeņa pret daudzajiem ienaidniekiem militāro palīdzību, kā to bija solījuši misijas darbinieki.

Kad lielākā latgaļu un lībiešu daļa bija kristījusies, vajadzēja izšķirties, uz kuŗu pusi tagad virzīt agresiju. Pēc četrus gadus sadarbibas ar Tērvetes ķēniņu Viestartu un sevišķi pēc 1208. gada neveiksmīgā kaŗa gājiena uz žemaiti, Rīgas kaŗa lietu vadītāji pārliecinājās, ka zemgalieši ir ar pārāk stīvu muguru, lai varētu cerēt, ka viņi drīzumā pakļausies bīskapa Alberta virskundzībai. Tāpēc pieņēma Rīgā citu kaŗa plānu, kas bija vērsti pret Igauniju. Kaŗi ar igauņiem ietilpa galvenokārt Kristus kaŗaspēka ordeņa interesēs. Jau 1207. g. otrā pusē ordeņa bruņinieki bija apmetušies vaidu Cēsu pilī un vēlāk uzcēluši paši pili, ar ko Cēsis kļuva par ordeņa bastionu, kas atradās vistuvāk igauņu zemēm. Ar Kristus kaŗaspēka ordeņa interesēm arī tas saskanēja, ka pāvests Innocentijs III 1210. gadā norādīja, ka Igaunija atrodas ārpus Rīgas diecēzes robežām. Latgaļu Beverīnas pils atradās pie vārtiem, caur kuŗiem gāja kaŗa ceļš uz igauņu zemēm. Pils, kā domājams, atradās pie Vaidavas ezera, jo chronika Beverīnas tuvumā min ezeru. Bīs-

kaps 1208. gada sākumā nosūtīja par priesteri Jumeras un Beverīnas apvidum savu skolnieku Indriķi, kas bija pats karstākais krusta karu piekritējs. Viņš dzīvoja Papendorfas ciemā, kas atradās tur, kur tagad ir Rubene. Indriķis darīja visu, lai vārti uz Igauniju arvien būtu vaļā.

Karš ar igauņiem sākās 1208. gada otrā pusē. Apskatot Igaunijas ciņas, jāmin, ka viņu veids atšķīrās no karjiem, kas norisinājās Zemgalē, Kursā, Prūsijā un citās baltu tautu zemēs. Igaunū stiprums izpaudās viņu kareivju apbrīnojamā hēroismā un tautas locekļu savstarpējā solidaritātē. Ja kādas teritorijas iedzīvotāji ienaidnieku pārsvara priekšā nolaida rokas, tad viņi atkal un atkal ķērās pie ieročiem un cīnījās ar vēl niknāku sparū. Tautas solidaritāte redzama tanī apstākļī, ka igauņu atmaksas kara gājienos piedalījās kara pulki arī no tām teritorijām, kas nemaz nebija cietušas kristīgo kareivju iebrukumos. Igaunū kareivju vājā puse bija, ka viņiem nebija augstu izveidota atklātu kaujas lauku tuvcīņu taktika. Nav redzams, ka igauņi kaujas laikā apiet un ielenc pretnieku karaspēku; neredzam arī, ka viņi ciņas laikā pārtrauc kauju, ātri atkāpjas un atkal metas kaujā, kad ienaidnieku kareivji ir atklīduši no sava karoga u.c. Igaunū valstiskā struktūra nebija stipri koncentrēta pilis; viņu pilis nebija militārā un politiskā spēka centri. Kad pilis krita pretinieku rokās, ar to vēl nebija ņemta iespēja turpināt ciņu. Territoriju iedzīvotāji savās rokās pārņēma ciņu un ilgi vēl spēja pretoties ienaidnieku ieročiem. Kristus karaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kara pulki ar latgaļu un lībiešu atbalstu iebrukumos vērsa galvenokārt ieročus pret ciemu iedzīvotājiem, cenzdamies salauzt tautas dzīvos spēkus un nodarīt pēc iespējas smagākus materiālos zaudējumus. Par labu uzskatam runā viņu veidīgās kara akcijas; tajās katrs jaunais kareivju iebrukuma vilnis centās iznīcināt tos iedzīvotājus, kas bija paspējuši, iebēgot meža slēptuvēs, paglābties no iepriekšējo iebrucēju ieročiem un starplaikā bija atgriezušies savos ciemos.

Kaŗš ar igauņiem sākās 1208. gada rudens pusē. Bīskapa Alberta un ordeņa mestra kaŗa plānos bija iegūt vispirms Ugauniju, jo caur to no Daugavgrīvas ostas un Rīgas gāja tirdzniecības ceļš uz Pliskavu. Rīgas diecēzes, Kristus kaŗaspēka ordeņa, tirgotāju, libiešu un latgaļu spēki iebruka Ugaunijas dienvidu novados; apvienotais kaŗaspēks dedzināja un postīja ciemus un beidzot nonāca pie Otenpēpils un nodedzināja to (īgauniski **Otenpā**, Lāča galva; chronists Indriķis: **Odempe** un **Odenpe**; Atskaņu chronika: **Odempē**). Lai atmaksātu par to, ugaunieši kopā ar sakaliešiem iebruka Trikātā un sadedzināja dzīvu uz sārta Vardeku. Pēc tam viņi ieradās pie Beverīnas un aplenca to, bet neieņēma. Beverīnas, Soteklas un Autīnas latgaļu kaŗa pulki savukārt ielauzās Sakalā un smagi izpostīja to; atriebdamies viņi nogalināja daudzus ciemu labiešus. Kaŗa pirmais posms izbeidzās 1208. gada decembra pašās beigās, kad saderēja uz gadu pamieru.

Kad pamiers izbeidzās, iesākās atkal cīņas. Kristus kaŗaspēka ordeņa un latgaļu kaŗa pulki gan vieni paši, gan kopā ar diecēzes spēkiem 1210. gadā trīs reizes iebruka Ugaunijas dienvidu novados un pēdējā iebrukumā nodedzināja atkal Otenpēpili, kas bija atjaunota. Igauņi atmaksādami uzbruka Cēsu pilij, ko aizstāvēja vendi un ordeņa bruņinieki. Pārtraukuši aplenkšanu, igauņi devās mājup un apstājās pie Jumeras. Viņi, mežā paslēpušies, sagaidīja bīskapa, libiešu un latgaļu kaŗa pulkus, kas dzinās pakal. Pie Jumeras iedegās kauja, kur igauņi uzbrucējiem nodarīja smagus zaudējumus. Viņi pēc kaujas sadedzināja dzīvus uz sārta četrpadsmit sagūstītos latgaļus. Notikumi rāda, ka ordeņa un diecēzes spēki bija saistīti kaŗos ar igauņiem un ka tāpēc nebija iespējams nosūtīt uz Kursu kaŗa pulkus, lai atmaksātu kuršiem par uzbrukumu Rīgai. — Kaŗa akcijas gāja arvien plašumā un cīņas kļuva arvien sīvākas. Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kaŗa pulki kopā ar saviem palīgu spēkiem 1211. gada janvāra sākumā no libiešu apdzīvotās Metsepoles iebruka igauņu Sontaganas novadā, kas atra-

dās pie jūras, un vienā pašā dienā nodedzināja trīs pilis. Tie paši kara pulki otrā kara gājienā īsi priekš 25. marta iebruka Sakalā un aplenca Viljandipili (Indriķis: **Viliende**, vāciski **Fellin**), kas bija viena no ievērojamākām igauņu pilīm. Uzbrukums ir ievērojams ar to, ka pirmo reizi vērsa pret pili mazo akmeņu metamo mašīnu un augsto aplenkšanas torni. Kad varonīgā cīņā gandrīz visi pils aizstāvji bija ievainoti un pietrūka arī dzeramā ūdens, viņi sestajā dienā kapitulēja, apsolidamies kristīties. Kad Viljandipils bija kritusi, sakalieši iebruka Burtnieku apvidū un sirodami nonāca līdz Jumerai. Drīz pēc tam otrs sakaliešu karaspēks kopā ar citiem igauņu kareivjiem pārgāja pāri Jumerai, nodedzināja Indriķa baznīcu, nogalināja saķertos vīriešus un aizveda gūstā sievietes un bērnus. Tamlīdzīgi smagi noasiņoja libiešu zemes. Sontaganas igauņi, lai atmaksātu par savām ciešanām, iebruka Metsepelē; citi Vikas igauņi trijos viļņos, kas sekoja viens pēc otra, savukārt iebruka Metsepelē un sirodami nonāca līdz Lēdurgai. Sāmsalieši laivās iebruca Gaujā, iebruka Turaidā un Ķizbelē un visu apvidu izpostīja. Neraugoties uz to, ka noasiņoja neofiti, ordeņa un diecēzes karaspēks palika drošībā aiz Rīgas mūriem un neriskēja steigties palīgā cietējiem. — Libieši 1211. gada vasarā pārcieta iebrukumu, kas no līdzšinējiem igauņu iebrukumiem apmēros bija pats lielākais. Tūkstošiem rēveliešu, rotaliešu un sāmsaliešu gan jāšus, gan laivās pa Gauju ieradās Turaidā un aplenca agrāko Kaupo pili, kas atradās uz tagadējā Ratukalna. Visa plašā apkārtnē smagi cieta viņu iebrukumā. Kristus karaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes karaspēks kopā ar Raceburgas, Verdenas un Paderbornas bīskapu bruņiniekiem ieradās palīgā libiešiem, kas aizstāvēja pili. Sivā un ilgā cīņā viņi iebrucējus uzvarēja un noguldīja uz kara lauka ap divi tūkstoš vīru. Sāmsaliešiem un tiem igauņiem, kas glābdamies sakāpa laivās un brauca projām, aizkrustoja ar plostu ceļu, ko Gaujā bija ierīkojis agrākais Lipes grāfs Bernhards; viņiem vajadzēja atstāt laivas un kājām mukt

uz savu zemi. — Sakalieši un ugaunieši rudenī iebruka Soteklas pils teritorijā, sagūstīja un nogalināja Rūsiņa draugu institūcijas locekļus. Pēc tam viņi izsiroja Trikātu, ncnāca beigās pie Beverīnas pils un aplenca to; tas bija pils otrs aplenkums. Nevarēdami ieņemt pili, viņi devās mājup. Šie kaŗa pulki bija no Sakalas un Uganijas ziemeļu novadiem; pret šo novadu iedzīvotājiem vērsa tagad atmaksas kaŗa gājienu. Kristus kaŗaspēka ordeņa, Rīgas diecēzes un peregrīnu kaŗa pulki kopā ar Beverīnas dižciltīgo Dota un Paika kareivjiem, lai pārsteigtu, no jūrmalas puses iebruka Sakalas ziemeļos, izsiroja visu apvidu un nonāca līdz Jervai. Iebrukumā abi latgaļu dižciltīgie krita uz kaujas lauka. Rūsiņš ar saviem kareivjiem un Beverīnas latgaļi vairākos viļņos iebruka Ugaunijas ziemeļu novados. Viņi ieņēma un nodedzināja arī Tērbatu; tas ir vienīgais gadījums, kad šinī laikā ar iezemiešu ieročiem ieņēma pili. Rūsiņš smagi atriebās par savu draugu nāvi, sadedzinādams uz sārziem daudzus gūstekņus. Rīgas diecēzes un Kristus kaŗaspēka ordeņa kaŗa pulki, kad iestājās ziema, pārgāja pāri Emajegi upei (vāciski **Embach**) un izpostīja Ugaunijas ziemeļu novadus. Asiņu plūdi neaprīma, bet arvien pieauga. Pēc 1212. gada 6. janvāŗa 4.000 vāciešu un 4.000 latgaļu un lībiešu kaŗavīru atkal pārgāja pāri Emajegi upei, izpostīja ciemus Ugaunijas ziemeļu novados un iebruka tālāk Vaigas un Jervas zemēs.

Apstākļi iezemiešu ciemos bija kļuvuši šausmīgi. Asiņainajām kaŗa brūcēm pievienojās epidēmija, kas plosījās latgaļu, lībiešu un igauņu zemēs; bads vēl pavairoja smago postu. Kā igauņi, tā latgaļi un lībieši bija atkodušies cīņās un asiņu plūdus. Viņi tāpēc bez vāciešiem 1212. gada janvārī vai februārī saderēja pamieru. Bīskaps Alberts un mestrs Volkvīns pievienojās pamieram vēlāk. Abas cīnitāju puses vienojās ievērot pamieru uz trim gadiem. Triju pagājušo gadu asiņu jūrā lomas vilka vienīgi vācieši: viņu rokās nokļuva Sakalas zemes, kas bija uz dievidiem no Navesti upes (Indriķis: **Pała**).

1215. gada marta sākumā, kad bija izbeidzies

triju gadu ilgais pamiers, iedegās atkal cīņas; šīs cīņas saistījās ar visai smagiem epizodiem. Rīgas diecēzes, Kristus kaŗaspēka ordeņa, libiešu un latgaļu kara pulki pirmajā akcijā iebruka piejūras Rotalijas teritorijā un smagi izpostīja to. Otrā kara gājienā, kas ātri sekoja pirmajam, tie paši pulki Sakalas ziemeļos aplenca Lembita Lehaveres pili (Indriķis: **Leole**) un bez aplenkšanas mašīnām ieņēma to. Lembits ar pils igauņiem kristījās. Sakarībā ar Rotalijas izpostīšanu un Lembita pretestības salaušanu visa Igaunija sāka trakot, kā izsakās chronists Indriķis. Sāmsalieši iebruca Daugavā un nogremdēja pie Daugavgrīvas ostas ieejas laivas ar akmeņiem, lai aizprostotu aizjūras tirdzniecības kuģiem ieeju ostā. Rotalieši atriebdamies iebruka Metsepolē. Kā vieni, tā otri devās atpakaļ uz savu zemi, kad pamanīja, ka tuvojās vaciešu un libiešu kara pulki. Uganieši un sakalieši savukārt iebruka latgaļu zemēs, sagūstīja Trikātā Tālibaltu un dzīvu sadedzināja uz sārta. Minams, ka no krusta kaŗu laika valdniekiem Tālibaltam bija pats traģiskākais dzīves gals. Viņa šaušalīgās mokas uz sārta satracināja latgaļu asinis, kas kļiedza pēc atriebības. Lai atmaksātu, Tālibalta dēli un citi latgaļi gan vieni paši, gan kopā ar ordeņa un Rīgas diecēzes spēkiem 1215. gada vasarā deviņos viļņos iebruka Ugaunijā. Tā bija pati smagākā viļņveidīgā kara akcija, kas ar apmēriem pārsniedza citas tam līdzīgas akcijas. Iebrucēji sadedzināja uz sārziem lielu daudzumu gūstekņu un atstāja aiz sevis pretinieku zemē postāžu. Ugaunieši un sakalieši tagad lūdza mieru; kristījās no viņiem tie, kas dzīvoja uz dienvidiem no Navesti un Emajegi upēm.

*

Kad Uganijas un Sakalas iedzīvotāji bija noliukuši ieročus, Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kara lietu vadītāji nolēma virzīt uz tālākajām igauņu zemēm savus kara pulkus, t.i. uz Jervu, Vīku, Vironiju un Hariju. Aplūkosim atsevišķi katras zemes cīņas. Arī vēlāko gadu kaujas un diplomātiskās cīņas, kā redzēsim, pa lielākai da-

lai norisinājās par katru zemi atsevišķi.

Jerva (īgauniski **Jarumaa**) atradās uz ziemeļiem no Sakalas. 1212. gada sākumā, kā iepriekš jau redzējām, notika pirmais lielais kaŗa gājiens uz Jervu, kas gan nesalauza jerviešu cīņas garu. Vāciešu kaŗa pulki kopā ar lībiešu, latgaļu un ugauniešu spēkiem 1217. gada janvāŗa pirmajā pusē ielauzās atkal Jervā. Apvienotais kaŗaspēks, apmeties Karredas ciemā, sešas dienas postīja un dedzināja visā apkārtnē jerviešu ciemus un nogalināja saķertos vīriešus. Jervieši tagad pirmo reizi padevās, solījās kristīties un nodeva ķīlniekus. Kad sakalieši otrreiz padevās, arī jerviešu pārstāvji 1218. gada pavasarī ieradās Rīgā, saderēja otrreiz mieru un nodeva Rīgas diecēzei ķīlniekus. Neraugoties uz visu to, viņi ķērās atkal pie ieročiem un, kā redzēsim, atbalstīja rēveliešus, kad tie uzbruka dāņu kaŗaspēkam. Lai salauztu vēl vairāk jerviešu spēkus, Kristus kaŗaspēka ordeņa, latgaliešu un sakaliešu kaŗa pulki 1219. gada rudenī iebruka atkal Jervā, dedzināja un postīja ciemus visā zemē. Pēc šī iebrukuma saderēja mieru; jervieši nodeva atkal ķīlniekus.

Vikā ietilpa piejūŗas īgaunu zemes; tās sākās dienvidos aiz lībiešu robežas un ziemeļos gāja līdz rēveliešu zemei; chronists Indriķis savā darbā parasti apzīmēja to ar vārdu **Maritima**, kas ir aizņēmums no Vulgātas. Jau apskatījām iepriekš 1211. gada kaŗa gājienu uz Sontaganu un 1215. gada iebrukumu Rotalijā; abas tās bija Vikas novadi. Vispirms pret Viku vērsa akciju, kad bija atbrīvojušās rokas pēc ugauniešu un sakaliešu padošanās. Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kaŗaspēks kopā ar lībiešu un latgaļu kaŗa pulkiem 1216. gada janvārī iebruka Vikā. Apvienotie spēki izsiroja atkal Sontaganu, aplenca Sontakenas pili un desmit dienu ilgā kaujā piespieda pils aizstāvjus kristīties un nodot ķīlniekus. Pēc tam kaŗa darbība pārgāja uz tālākajiem novadiem. Vāciešu Rīgas kaŗaspēks un lībiešu un latgaļu kaŗa pulki 1218. gada marta sākumā ielauzās Vikas vidus novados. Iebrucēji, dedzinot ciemus un nogalinot saķertos vī-

riešus, piespieda tos igauņus pakļauties un nodot ķīlniekus, kas mita vidus un ziemeļu novads. Ar to visa Vika bija padevusies.

Vironija atradās starp Peipus ezeru un Somijas jūras līci; raugoties no Rīgas, tā bija pati atālākā igauņu zeme. Pirmo reizi vironieši 1217. gada janvāra sākumā pieredzēja iebrukumu. Mestra un diecēzes kareivji, kam bija izturīgākie zirgi, pēc Jervas izpostīšanas pārgāja robežu un iebruka Vironijā. Iebrukumam nebija kaut cik jūtamu sekas. Galvenais kara gājiens notika 1219. gada rudens beigās. Līdzās ordeņa un diecēzes kara pulkiem akcijā piedalījās ugauniešu, sakaliešu, jerviešu, libiešu un latgaļu kareivji; šim kara gājienam bija pats raibākais kareivju sastāvs. Katrai kareivju grupai ierādīja vienu iecirkni, lai izlaupa to. Vironieši diemžēl nebija laikus pamanījuši ienaidnieku tuvošanos un tāpēc cieta iebrukuma laikā visai smagus zaudējumus. Sestajā dienā viņi nolaida ieročus, lūdza mieru un nodeva ķīlniekus.

Harija (igauņiski Harijumas) atradās starp Jervu un rēveliešu zemi. 1216. gada augusta otrā pusē mestrs Volkvīns un bīskapa Alberta brālis Teoderiķis ar kara pulkiem ielauzās Harijā; tas bija pirmais kara gājiens uz hariešu zemi. Kara spēks trīs dienas postīja Hariju, bet nespēja piespiest iedzīvotājus, lai izlaiž ieročus no rokām. Harieši pēc tam vairākas reizes pievienojās Naugardas un Pliskavas krievu kara spēkam, kas cīnījās pret Livonju. 1220. gada februāra otrā pusē libiešu un igauņu kara pulki, kas bija atklīduši no mestra kara spēka, iebruka pirmie Harijā un izlaupīja to. Pēc neilga laika viņiem sekoja mestra un latgaļu kara pulki, kas pie Karredas ciema pa to laiku bija sakāvuši sāmsaliešus, un savukārt postīja un dedzināja Harijas ciemus. Harieši tagad apsolījās kristīties un nodeva ķīlniekus. Mestrs atdeva tos Rēveles dāņiem, atzīdams ar to Dānijas ķēniņa tiesības uz Hariju.

*

Naugardas un Pliskavas kņazi uzskatīja Kris-

tus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas bīskapa pēdējā gadu desmita kaŗus Igaunijā par iejaukšanos viņu interešu sfairā. Viņu priekšteči bija ar ieročiem jau pakļāvuši somugru tautas, kas mita uz austrumiem no Peipus ezera un Narvas upes, un aptuvenis divsimt gadu kaŗojuši, lai iegūtu savā varā arī igauņu zemes. Naugardas valdnieks Jaroslavs I 1030. gadā pēc sekmīga kaŗa gājiena uzcela Jurjevu tanī vietā, kur vēlāk atradās Tērbata. Kad viņš bija miris, igauņi 1061. gadā padzina krievus un ieņēma pili. Vladimira Monomacha kaŗaspēks 1116. gadā ieņēma Otenpēpili un sagrāba savās rokās arī Jurjevu. Igauņi, kas tā milēja brīvību, jau pēc īsiem gadiem izdzina atkal no savas zemes krievus. Bīskapa Meinharda laikā 1191. un 1192. gadmijā krievi atkal uzbruka Otenpēpilij; bīskapa Alberta laikā pirmo reizi Naugardas un Pliskavas kņazi 1210. gadā vērsa savus ieročus pret Otenpēpili un piespieda maksāt kontribūciju.

Minams, ka kādu laiku līdz 1216. gada vidum pastāvēja pat alianse starp vāciešiem un krieviem. Kad Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas bīskapa kaŗa pulki guva arvien lielākus panākumus, Naugardas un Pliskavas kņazi nenocietās un savukārt gan kopā, gan atsevišķi iebruka Igaunijā. Viņu kaŗa akciju mērķis bija izspiest ar ieročiem no igauņu zemēm ordeņa un bīskapa spēkus vai vismaz paralizēt viņu panākumus. Abām kņazīstēm bija ļoti plašas zemes; kā Naugarda, tā Pliskava bija starptautiskās tirdzniecības pilsētas un bija tāpēc ļoti bagātas. Kaŗa tehnika tomēr abām kņazīstēm nestāvēja augstu, un viņu kaŗaspēks nebūtu spējis ieņemt cīņā ne Cēsis, nedz Rīgu. Abu armijas bija bīstamas ar savu milzīgi lielo kareivju skaitu. Chronists Indriķis krievu iebrukumos min no 15.000 līdz 20.000 vīru stiprus spēkus. Kaut arī skaitļi mazliet pārspilēti, tad tomēr tie liecina par abu kņazīstu kaŗa pulku milzīgo lielumu. Milzu armijas iebrukumos nodarīja neapraķstāmu postu: arī tanī laikā krievu kareivji bija lielmeistari vardarbībā, slepkavošanā un laupīšanā. Zīmīgi ir, ka mestrs Volkvīns šinī cīņū pos-

mā centās tik ar lokālām un īsām sadursmēm atvairīt krievu uzbrukumus, bet neielaidās nekad ar kņazu galvenajiem spēkiem tādās kaujās, kas varēja galīgi izšķirt cīņu vienai vai otrai pusei par labu.

Krievu pretakcija iesākās ar to, ka Pliskavas kņazs Vladimirs Mstislavičs 1216. gada rudenī iebruka Ugaunijas dienvidu novados un tos izpostīja. Stāvoklis kļuva sevišķi kritisks, kad Pliskavas un Naugardas armijas apvienojās ar igauņu kara pulkiem. Abu kņazistu kara pulki kņaza Vladimira vadībā kopā ar sāmsaliešiem, hariešiem un sakaliešiem 1217. gadā pēc 8. februāra aplenca Otenpēpili, ko priekš tam vāciešu karaspēks bija atkal uzcēlis un labi nostiprinājis. Vāciešu un ugauniešu kareivji septiņpadsmit dienas ilgi sekmīgi atsita 20.000 krievu kareivju masveida uzbrukumus. Pils garnizonam ieradās palīgā mestrs Volkvīns ar 3.000 vīriem. Mestrs pēc īsas sadursmes, neielaidamies nopietnākā kaujā, iegāja ar saviem kareivjiem pilī. Otenpēpili atradās tagad neparasti daudz kareivju un kara zirgu; drīz tāpēc apsīka kā cilvēkiem pārtika, tā zirgiem barība. Iestājās pilnīgs bads, kas piespieda mestru piekāpties un saderēt ar krieviem mieru.

Par postažu pārvērtās plaši apvidi, kad Naugardas kņazs Vsevolods un Pliskavas kņazs Vladimirs ar 16.000 vīriem 1218. gada augusta otrā pusē pārstaigāja igauņu, latgaļu un libiešu zemes. Mestrs Volkvīns, saņēmis vēstis par kņazu iebrukumu, ar vāciešu, latgaļu un libiešu kara pulkiem steigās pretim, lai dienvidos no Vircjerva ezera aizkrustotu krieviem ceļu. Mestra karaspēks, sadūries ar kādu kņazu armijas grupu, atsvieda kaujā atpakaļ krievus. Pēc tam kā mestra, tā kņazu kara pulki sanāca kopā pie Emelas upes, kas no dienvidiem ietecēja Vircjerva ezerā. Volkvīns atturējās ielaisties plašākā kaujā ar kņazu galvenajiem spēkiem, bet visu dienu atsita krievu nodaļas, kas pārnāca pāri Emelas upei un iesāka kauju. Kad kņazi vakarā pārtrauca uzbrukumus, mestrs atvilka savus spēkus un devās mājup. Kņazu armijas, nesastopot nekādu pretestību, pārstaigāja postīdamas igauņu zemes, ielauzās Jumeras

apvidū un izpostīja to, nodedzinādamas Indriķa baznīcu, un nonāca līdz Unguru pilij un Straupei. Vladimira dēls Jaroslavs ar kādu krievu grupu aplenca ordeņa Cēsu pili, bet neieņēma; kāda cita grupa pēc tam uzbruka vaidu Cēsu pilij un arī neieņēma, kaut arī tā bija mazākā no pilīm. Kad kņaziem pienāca vēstis, ka mestrs no Rīgas ar kaŗaspēku ieradies pie Inciema un ka lietuvji iebrukuši un izpostījuši Pliskavu, viņi devās ar savām armijām uz Trikātu un no Trikātas caur Ugauniju aizgāja uz savu zemi.

Naugarda par Pliskavu bija naidīgāka pret Livoniju; pie tam no abām viņa bija stiprākā un bagātākā valsts. Viņa bija stājusies sakaros ar lietuvjiem un vienojusies ar viņiem vienā laikā iebrukt no divām pusēm Livonijā. Naugarda nebija atzinusi miera līgumu, ko 1217. gadā noslēdza Otenpēpilī; tagad atsūtīja atpakaļ uz Rīgu līgumu, kam ātri sekoja kaŗa akcija. Ap 20.000 vīru stipra krievu armija kņaza Svjatoslava Vsevolodoviča vadībā 1221. gada vasaras otrā pusē iebruka latgaļu zemē. Kņazs, divas nedēļas gaidīdams uz lietuvju ierašanos, ar saviem kareivjiem plašu apvidu pārvērtā par postāžu. Nesagaidījis sabiedrotos, Svjatoslavs ar saviem krievu pulkiem ieradās pie Cēsīm. Kristus kaŗaspēka ordeņa bruņinieki un vendi izgāja no pils viņiem pretim. Pēc īsas ieroču sadursmes bruņinieki un vendi krievu milzīgā pārspēka priekšā atkāpās un iegāja pili. Kņazs, zinādams, ka uzbrukumi bruņinieku pilij nedos panākumus, atvilka savus kaŗa pulkus, pārgāja pāri Gaujai un ieradās ar tiem Turaidā. Krievu kareivji izpostīja visu apkārtni un nodedzināja baznīcas un uz laukiem noņāuto labību. Lietuvju kaŗaspēks ar nokavēšanos tagad arī ieradās, pagāja garām Cēsīm un aizgāja pie krievu pulkiem; lietuvji savukārt piedalījās lībiešu ciemu izlaupišanā. Mestram Volkvīnam tanīs dienās bija izcēlies konflikts ar bīskapu Albertu. Konfilkta dēļ nesaņēmis no bīskapa palīdzību, mestrs ar saviem un lībiešu spēkiem nonāca pie Gaujas un nepielaida, ka krievi iebrūk ordeņa zemēs. Lībiešu kareivji, pārgājuši pāri Gaujai, sakāva lietuvju grupu, kas bija

sirojusi pie Gaujas grīvas, un iznīcināja pie Grāvām (Indriķis: Cogelse) krievu kareivju pulku. Kņazs Svjatoslavs, apsvēris, ka viņa kaŗa pulki ir ilgi projām no savas zemes, un redzēdams, ka ordenis un lībieši savēl pret viņiem spēkus, nolēma doties mājup. Kņaza kaŗa pulki, atkāpušies pie šņorēm (Indriķis: Ykewalda), izpostīja visu apvidu; trešajā naktī, nonākuši pie Jumeras, izpostīja Indriķa draudzes locēķļu ciemus. Pēc tam krievi četras dienas postīja un dedzināja Ugaunijas ciemus un beidzot aizgāja uz savu zemi.

Kristus kaŗaspēka ordeņa mestrs, kā redzējām, baidījās ielaisties lielākā kaujā ar Svjatoslava krievu pulkiem, kas postīja latgaļu, lībiešu un igauņu zemes. Kad kņazs bija atlaidis uz mājām savus kareivjus, mestra un Rīgas bīskapa kaŗaspēks kopā ar lībiešu, latgaļu, sakaliešu un ugauniešu kaŗa pulkiem pārgāja krievu robežu un atriebdamies smagi izpostīja Naugardas zemes. Latgaļu, ugauniešu, sakaliešu un Kokneses vāciešu kaŗa pulki vairākas reizes iebruka krievu zemēs un smagi atmaksāja par savas zemes izpostīšanu; kad iestājās ziema, ugaunieši un pēc kāda laika arī sakalieši pārgāja pāri Narvas upei un izpostīja Ingriju, kas ietilpa Naugardas valstī.

*

Apstākļi Igaunijā vēl sarežģījās, kad tur ieradās dāņu kaŗaspēks. Kēniņš Valdemārs II līdzīgi Valdemāram I pievērsās Baltijas jūras politikai. Kēniņa interešu sfairā ietilpa galvenokārt Igaunijas ziemeļu teritorijas. Gar ziemeļu krastiem gāja starptautiskās tirdzniecības kuģu ceļš; šī tirdzniecība tanī laikā atradās vēl lielā mērā Dānijas tirgotāju rokās. Jau 1206. gadā Valdemārs ar kaŗaspēku izkāpa Sāmsalā un uzcelā tur pili. Kēniņš tomēr drīz atstāja ar saviem kareivjiem Sāmsalu un atgriezās Dānijā. Līdztekus kēniņam par jaunajām kristīgās misijas zemēm stipri interesējās arī Lundas virsbīskaps Andrejs, kas bija Dānijas baznīcas primats. Viņš kopā ar Valdemāru bija ieradies Sāmsalā. Kad kēniņš aizbrauca no Sāmsalas projām, viņš ieradās

Rīgā un pavadīja tur visu 1206. un 1207. gada ziemu. Pēc tam viņš vēstīja pāvestam Innocentijam III par latgaļu, libiešu un vendu kristīšanas rezultātiem. Bīskaps Alberts 1211. gadā instituēja par Igaunijas bīskapu Daugavgrīvas cisterciešu klosterā abatu Teoderīki; viņa tituls bija **episcopus Lealensis** pēc Vikas Lihulas pils (Indriķis: Leal). Ķēniņš Oto IV un pāvests Innocentijs III apstiprināja Kristus karaspēka ordeņa tiesības uz Ugauniju un Sakalu. Pāvests 1213. gada 11. oktobrī uzdeva virsbīskapam Andrejam iecelt abām šīm zemēm bīskapu. Lai arī apstākļi aizkavēja izpildīt šo norādījumu, tad tomēr virsbīskaps bija ar to ieguvis no pāvesta pamudinājumu kārtot Igaunijas baznīcas lietas. Valdemāra Baltijas jūras politikai piedeva vēl tas impulss, ka Vācijas ķeizars Frīdrihs II 1215. gada Mecas reichstāgā proklamēja, ka visas zemes, kas ir uz ziemeļiem no Elbas un Eideras, ietilpst Dānijas robežās. Ar to ķeizars atzina, ka Libeka un Hamburga ir dāņu pilsētas. Ķēniņa mērķiem par labu nāca arī Rīgas bīskapa un Kristus karaspēka ordeņa grūtais stāvoklis Igaunijā. Naugarda, kā redzējām, noraidīja Otenpēpili saderēto mieru un solīja igauņiem sniegt militāro atbalstu. Bīskaps Alberts redzēja, ka Rīgas diecēzes un ordeņa spēki ir par vājiem, lai atvairītu Naugardas un Plīskavas lielās armijas un reizē cīnītos pret kareivisko igauņu kara pulkiem. Lai dabūtu sabiedroto, bīskaps 1218. gada jūnijā ieradās Šlezvigā pie Valdemāra un lūdza, lai viņš sūta uz Igauniju karaspēku. Diemžēl nav skaidrības par to, ko ķēniņš prasīja no Alberta par karapulku sūtīšanu uz Igaunijas kara laukiem. Valdemārs arī 1219. gada jūnijā ar floti ieradās tagadējās Rēveles līcī un izkāpa ar karaspēku krastā.

*

Līdztekus tam bīskaps Alberts 1218. gadā, lai iegūtu sabiedroto, radīja Daugavas kreisajā krastā Sēlijas bīskapiju. Jaunajai diecēzei vajadzēja aizstāt tos zaudējumus, ko Dānijas ķēniņš ar saviem iekarojumiem Rīgas potencēm radījis Igaunijā. Par

bīskapu diecēzei izraudzīja agrāko Lipes grāfu Bernhardu; viņš 1211. gadā bija iecelts par Daugavgrīvas klostera abatu. Bernhardam bija visai plaši piedzīvojumi kara laukos un starptautiskajā politikā; viņš bija arī bīskapam Albertam pats uzticīgākais cilvēks, kas atbalstīja viņu kā pret ķēniņu Valdemāru, tā pret Kristus kaŗaspēka ordeni. Ar Sēlijas diecēzes radišanu bija sperts pirmais solis, lai īstenotu bīskapa Alberta seno politisko mērķi, kas gāja pāri Daugavas kreisajam krastam. Notikumi pievirzījās ar to tuvāk Kursai; kurši tomēr vēl desmit gadus varēja baudīt mieru.

Sēlijas diecēze 1219. gada otrā pusē dabūjā klāt jaunas zemes, proti, Mežotni un tās teritoriju. Zemgales kaimiņos atradās Lietuva; tuvuma dēļ iedzīvotāji stipri cieta, kad iebruka lietuvju sirotāji. 1219. gada pašā sākumā caur Zemgali izgāja 1.500 vīru stiprs sirotāju pulks, šķērsoja aizsalušo jūru un iebruka Sāmsalā. Vairāk gan domājams, ka sirotāji bija žemaiši; chronists Indriķis, vācietis būdams, nezīnāja žemaišu tautas vārdu un sauca bez izšķirības kā augštaišus, tā žemaišus par lietuvjiem. Nav ziņu par to, vai sirotāji laupīja, vai izturējās miermīlīgi, kad gāja caur Zemgali. Minams, ka sirotāju pulks, iedams uz attālākām zemēm, parasti neaiztika tos iedzīvotājus, caur kuŗu zemi gāja. Sirojumi vispār bija smagas briesmas visiem iedzīvotājiem, kas mita Augštaites un Žemaites tuvumā. Galvenokārt drausmās par sirotāju vardarbību Mežotnes pils dižciltīgie spēra soļus, kam bija visai smagas sekas. Apejot Tērvetes valdnieku Viestartu, viņi nosūtīja sūtņus uz Rīgu, kas lūdza no bīskapa Alberta militāro atbalstu un solījās kristīties. Bīskapam nekas vairāk nevarēja būt pa prātam kā šis mežotnieku solis. Paši viņi nāca ar tādu priekšlikumu, kas deva iespēju nostiprināties Zemgalē. Minams, ka latentā veidā bīskapam Albertam radās tāds plāns jau tad, kad viņš no 1205. līdz 1208. gadam sadarbojās kara gaitās ar Viestartu. Ka nostiprināšanās Zemgalē bija bīskapa Alberta sirds lieta, tas redzams no tā, ka viņš pats kopā ar Zaksijas hercogu Albertu devās

kaņaspēka aizsardzībā uz Mežotni. Ka vāciešu politikas vadītājam zemgaļu zeme bija sevišķi iekārots mērķis, uz to norāda savukārt tas, ka Livonijas autori parasti sauca Bernhardu par Zemgales bīskapu, nevis par Sēlijas bīskapu, kas bija viņa oficiālais un Romas kūrrijā atzītais tituls. Mežotnē viņi pirmajā akcijā kristīja trīssimt vīru; tie bija pils dižciltīgie, jo tie bija politikas noteicēji. Šis ir pirmais gadījums, kur bīskaps Alberts ierodas svešā zemē, lai pats piedalītos kristīšanas ceremonijā. Ievietojis pili savus kareivjus, bīskaps atgriezās Rīgā. Ar to, ka bīskaps Alberts piedalījās kristīšanas darbā un ievietoja pili savus kareivjus, radās pamatojums tam, ka Mežotne ir pakļauta Rīgas bīskapa virskundzībai. Ieguvums bija tik svarīgs, ka bīskaps Alberts par to tūlīt ziņoja pāvestam uz Romu. Honorijs III savukārt pasteidzās un 1219. gada 28. oktobrī apstiprināja bīskapa virskundzības tiesības uz Zemgali un Sēliju. Ka pāvesta rakstā ir minēta Zemgale, tad tas rāda, ka bīskapam Albertam agresijas plāni jau bija kļuvuši plašāki un viņš vairs neapmierinājās ar Mežotni vien.

Viestarts jau savā sadarbības laikā nojauta to, kādi agresijas plāni ir bīskapam Albertam; tāpēc viņš 1208. gadā pārtrauca visus sakarus ar bīskapu. Tagad viņš ar skaidru valstsvīra skatu redzēja, kādas briesmas radušās Zemgalei no tā, ka mežotnieki sapinušies bīskapa politikas valgos un ka viņu pili atrodas vāciešu kaņaspēks. Lai padzītu bīskapa kareivjus, Viestarts sapulcināja kaņaspēku un devās uz Mežotni. Daļa kareivju uzbruka ar ieročiem pilij, citi sanesa viegli degčūšus kokus un aizdedzināja, lai ar liesmām izraisītu pili ugunsgrēku. Kaujas vadītājs bija Viestarta māsas dēls. Viņš krita par upuri bultai, ko bija izšāvis vāciešu stopnieks. Dusburgas Pēteris sniedz savā chronikā vairākus gadījumus, kas rāda, ka baltu tautām bijusi kaujas tradīcija: kad krīt uzbrukuma laikā kaujas vadītājs, tad kareivji pārtrauc kauju un aiziet projām no pils. Šis tradīcijas garā Viestarts atvilka savu kaņaspēku no Mežotnes pils un devās mājup. Vai nu ceļā, Tērve-

tē ķēniņam pienāca ziņa, ka pa Lielupi brauc vāciešu papildu spēki uz Mežotni. Viņš devās ar kareivjiem turp, sagūstīja upes sēkli braucējus un nogalināja. Kad par to pienāca vēstis Mežotnē, vāciešu kareivji neuzdrošinājās ilgāk palikt pili; viņi atstāja to un atgriezās Rīgā. Pils ar to bija atbrīvota, un mežotnieki sabiedrojās atkal ar citiem zemgaliešiem.

Ka Mežotne bija visai svarīgs loceklis bīskapa Alberta agresijas plānos, tas redzams no tā, ka viņš spēra ārkārtīgus soļus, lai dabūtu pili atkal savās rokās. Ar 8.000 vīru stipru armiju bīskaps 1220. gadā pēc 2. februāra kopā ar Zaksijas hercogu Albertu un mestru Volkvīnu devās no Salaspils uz Mežotni. Tā ir pirmā reize, kad Alberts pats piedalās kara gājienā, un pirmā reize, kad pret iezemiešu pili vērs tik lielus spēkus, un arī pirmā reize, kad ved līdz kopā ar visādām piļu aplenkšanas ierīcēm arī 1217. gadā taisīto lielo mašīnu. Chronists Indriķis arī piedalījās akcijā un nosauca savā darbā kara gājieni par lielo (*expeditio magna*). Šie soļi labi rāda, ka Rīgas kara lietu vadītāji labi pazina zemgaliešu kareiviskumu un Mežotnes stiprumu. Kā uzbrukumu vērsa pret pili, tas liecina, ka zemgaliešu valsts struktūrā pils bija militārais un politiskais centrs.

Cinīdamies vienīgi ar attāluma kaujas ieročiem un bez piļu aizsardzības mašīnām, mežotnieki varonīgi daudzas dienas atsita ienaidniekus, kas uzbruka ar lielu kareivju pārspēku. Vaļņa koka palisāde bija būvēta ar tādu pieredzi, kas bija iegūta tad, kad uzbruka pretinieki, kam bija cita kara tehnika. Tāpēc palisāde neizturēja visai smago akmeņu triecienus, kas nāca no lielās mašīnas. Kad tā bija stipri iedragāta, mežotnieki nosūtīja Madi un Gaili uz sarunām par kapitulāciju. Abi viņi sarunās parādīja zemgaliešu stingro sprandu un noraidīja prasību, ka jāapmierinās tik ar kailu dzīvību un par kara laupījumu jāatstāj visa manta. Kad atjaunojās cīņa, mežotnieki kā laivas metās uz bruņiniekiem, kas bija uzrāpušies uz vaļņa, un atsita viņus atpakaļ. Kad pili sāka apdraudēt liesmas, kas kāpa uz augšu no sār-

tiem, viņi sāka kapitulēt. Ka daudzi mežotnieki negribēja vēl nolikt ieročus, tas redzams no tā, ka no rīta līdz pusdienai bija nokāpuši tik apmēram divsimt vīru. Šinī momentā ieradās no Tērvetes Viestarts ar saviem kareivjiem un žemaišu spēkiem, lai sniegtu Mežotnei palīdzību. Kēniņš tomēr atturējās iesākt kauju ar bīskapa, ordeņa, hercoga un citu peregrīnu bruņiniekiem, kas zirgos gaidīja uzbrukumā. Lai Viestarts būtu varējis iet uzbrukumā tad viņa spēkiem vajadzēja būt vismaz trīskārtējā pārsvarā. Tāds pārsvars viņam nebija. Vispirms žemaiši aizgāja projām. Kad zengalieši bija palikuši vieni, tad Viestartam vēl mazāk bija iespējams riskēt un iesākt kauju. Viduslaikos gadījās bieži arī Vakareuropā, ka divas armijas sagāja kopā un bez kaujas aizgāja katra uz savu pusi, ja vienai un otrai nebija izredzes uz uzvaru. Arī Viestarts devās atpakaļ uz Tērveti. Zīmīgi ir tas, ka arī bīskapa lielā armija neuzdrošinājās iet uzbrukumā un pat tad nelaida darbā šķēpus, kad zengaliešu kareivji bija palikuši vieni.

Pa to laiku bija pastrādāts pirmais brutālītātes darbs, ar ko tik bagāta ir Zemgales vēsture. Ienaidnieki bija noslepkavojuši pāri par 100 dižciltīgo, kas bija nokāpuši no pils un padodamies nolikuši ieročus. Pārējie pils aizstāvji ķērās atkal pie ieročiem, kad redzēja, ka nogalina tos, kas padodas. Iedegās izmisuma pilna cīņa. Kad valnis ar palisādi bija tik stipri bojāti, kad nedeļa vairs aizsardzību, mežotnieki pēc varonīgas cīņas izlaida no rokām ieročus. Salīdzinot ar gadsimta otras puses zengaliešu likteni, tad viņu liktenis tagad tomēr bija labāks. Uzvarētāji neaizveda viņus projām no Zemgales, bet atļāva aiziet uz ciemiem. Bīskaps Alberts, redzēdams zengaliešu kareiviskumu un Viestarta gatavību ķerties pie ieročiem, neuzdrošinājās atstāt Mežotnes pili garnizonu. Pili izlaupīja un nodedzināja. Viņu atjaunoja tik pēc ilgiem gadiem, kad politisko svaru un visus militāros spēkus varēja vērēt pāri Daugavas kreisajam krastam uz Lielupes apvidiem.

*

Pāriesim atkal pie dāņiem un aplūkosim viņu rīcību. Ķēniņš Valdemārs, kad bija izkāpis ar kaŗaspēku no kuģiem krastā, vispirms izpostīja rēveliešu Lindanisas pili; tās vietā dāņi uzcēla Rēveles pili. Trešajā dienā, kad neviens negaidīja uzbrukumus, rēvelieši un viņu kaimiņi harieši vērsa savus ieročus pret ķēniņa kaŗaspēku. Dānijas vasalis Vislavs ar savu rietumslavu pulku pirmais uztvēra uzbrukumumu. Kad ķēniņa paša spēki iesaistījās kaujā, viņi pēc sīvas cīņas uzvarēja igauņus un vajājot nogalināja pāri par tūkstoš vīru. Uzbrukuma laikā igauņu ieročiem par upuri krita arī bīskaps Teoderiķis; viņš bija atkritis no bīskapa Alberta un pārgājis Valdemāra pusē. Teoderiķa vietā substituēja par bīskapu ķēniņa kapellānu Viscelīnu; pāvests Honorijs III 1220. gada 19. martā apstiprināja viņu par Rēveles bīskapu. Valdemārs, atstājis Rēveles pili garnīzonu, iekāpa kuģi un aizbrauca uz Dāniju. Kopā ar ķēniņu bija atbraucis arī Lundas virsbīskaps Andrejs, viņš palika Rēvelē un aizstāja ķēniņu.

Kad ķēniņš bija aizbraucis, kaŗa darbība turpinājās līdz gada beigām un apstājās tik tad, kad rēvelieši bija nolikuši ieročus un kristījušies. Dāņi pēc tam piespieda tuvējos hariešus kristīties. Kā redzējām, Kristus kaŗaspēka ordeņa kaŗa pulki bija stipri iedragājuši hariešu spēkus; mestrs bija atdevis dāņiem hariešu ķīlniekus, atzīdams ar to ķēniņa tiesības uz Hariju. Uz dāņu pamudinājumu 1220. gada vasarā hariešu kaŗaspēks deviņas reizes iebruka Jervā, kas jau bija pakļāvusies Rīgai. Viņi piespieda kādu daļu no jerviešiem pakļauties Dānijai un kristīties. Arī vironieši bailēs sāka atkrist no Rīgas un pieslieties dāņiem. Virsbīskaps Andrejs instituēja par Vironijas bīskapu Ostradu, kas gan maz uzturējās savā diecēzē.

Kā Rīgas vācieši, tā Rēveles dāņi centās pakļaut savai virskundzībai igauņu zemes. Pretējās intereses starp viņiem izraisīja konfliktus; tie arvien saasinājās, kļuva par Eīrcpas starptautiskās politikas objektiem un izbeidzās tik pēc astoņpadsmit gariem gadiem. Kā vēlāk redzēsim, par upuri

šīm kontraversijām krita arī Kursa. Bīskaps Alberts substituēja par Igaunijas bīskapu savu brāli Hermani, lai radītu dāņu bīskapam Viscelinam opozīciju un lai pats iegūtu uzticīgu sabiedroto. Lai Brēmenes virsbīskaps nevarētu pretendēt uz metropolitāna tiesībām, tad Hermani konsakrēja amatā Magdeburgas virsbīskaps Alberts I. Ķēniņš Valdemārs tomēr aizliedza jaunajam bīskapam izbraukt no Libekas uz savu diecēzi.

Ciņas izcēlās arī kristīgās misijas darba laukā: kā vācieši, tā dāņi centās vienās un tanīs pašās teritorijās ar kristības ūdeni savas puses politiskajām pretenzijām iegūt pamatojumu. Rīgas diecēzes priesteri bīskapa uzdevumā steidzās priekšā dāņu priesteriem, lai ar masveida kristīšanu radītu tiesības uz neofītu zemi. Dānijas priesteri, izpildīdami virsbīskapa Andreja pavēli, savukārt centās nokļūt priekšā Rīgas bīskapa priesteriem, lai ar masveida pagānu aplacīšanu radītu savam ķēniņam tiesības uz teritorijām. Ciņa galvenokārt norisinājās par Vironiju un Jervu; tās arī vēlākos gados bija konfliktu objekti.

Ciņas galvenais posms norisinājās starp Dānijas un Rīgas varu virsotnēm; tā pat kļuva par Vakareiropas potenču sadursmju objektu. Kad mestrs Volkvīns un bīskaps Alberts noraidīja virsbīskapa Andreja viedokli, ka Igaunija ir Dānijas zeme, ķēniņš Valdemārs aicināja bīskapu uz Rēveli, kur viņš 1220. gadā bija atkal ieradies. Alberts nesekoja aicinājumam un steigšus aizbrauca uz Romu, lai dabūtu pāvesta atbalstu. Dānijas ķēniņa sūtņi jau bija ncskaņojuši par labu ķēniņam pāvestu Honoriju III, un bīskaps Alberts nepanāca Romas kūrījā neko. Igaunijas lietā tā bija pirmā Valdemāra uzvara, ko viņš, cīnoties ar Rīgas diecēzi, ieguva pāvesta kūrījā. Bīskaps nedabūja arī no ķeizara Fridricha II atbalstu. Nokļuvis bezcerības stāvoklī, bīskaps Alberts ieradās ar savu brāli Hermani Dānijā pie Valdemāra un nodeva viņa rokās nevien Igauniju, bet arī Livoniju. Tas bija ķēniņa politikas augstākais sasniegums un bīskapa ciņu pats drūmākais

posms. Notikumi uz kara lauka radija tomēr citus apstākļus. Virsbīskaps Andrejs kļuva piekāpīgs, kad pārliecinājās, ka dāņu stāvoklis ir visai vājš, ja nav cīņu laikā sabiedroto: garnizons tik tikko bija spējis paglābt Rēveli, kad četrpadsmit dienas ilgi aplenca to sāmsalieši ar hariešu un vironiešu palīga spēkiem. Kad notika atkal sarunas ar bīskapu Albertu, virsbīskaps piekrita, ka Livonija no Dānijas ir neatkarīga un ka Kristus kara spēka ordenis iegūst Ugauniju un Sakalu, kas pie tam uzskatāmas par dāņu zemēm. Abi sarunu partneri viencijās arī par to, ka vācieši un dāņi uz priekšu sadarbosies uz kara lauka. Ķēniņš Valdemārs arī apstiprināja vienošanos, kad viņš 1222. gadā ar kara spēku bija ieradies Sāmsalā. Vienošanās bija panākta ar smagām pūlēm, bet to izjauca igauņu sacelšanās un Valdemāra ilgā gūstniecība. Ķēniņš 1223. gada 7. maijā krita šverīnas grāfa Indriķa rokās un tik 1225. gada 24. decembrī ar ķeizara Frīdriha II gādību izkļuva brīvībā.

*

Ķēniņš Valdemārs, ieradies ar kara spēku 1222. gada jūnijā Sāmsalā, uzcēla tur akmeņu pili. Ievietojis pili kareivjus, ķēniņš aizbrauca uz Dāniju. Pēc viņa aizbraukšanas sāmsalieši aplenca pili, ieņēma to un izpostīja. Šī uzvara sakarsēja visu igauņu asinis; sāmsaliešu pārstāvji ieradās Igaunijā un savukārt gumdija uz sacelšanos. 1222. un 1223. gada ziemā sākās lielā igauņu sacelšanās, kur viņu brīvības āķas sita visaugstākos viļņus. Pie ieročiem tūlīt ķērās Vikas iedzīvotāji, harieši un Varbjalas (Indriķis: **Warbola**) pils dižciltīgie. Jervas un Vironijas igauņi pievienojās viņiem mazliet vēlāk. Sacelšanās priekšgalā nostājās Viljandipils igauņi un citi sakalieši. Svētdienas dievkalpojuma laikā 29. janvārī viljandieši pārsteidza pils bruņiniekus un nogalināja viņus. Kad bija pārņēmuši savās rokās pili, viņi sagumdija igauņus, kas dzīvoja pili pie Navesti upes, un dabūja savā pusē visus sakaliešus. Pēc tam viņi nosūtīja pārstāvjus uz Otenpēpili un Tērbatu, kas

sagumdija uz sacelšanos visus ugauniešus. Sakaliešiem un ugauniešiem sekoja citu teritoriju iedzīvotāji, un tā gandrīz visa Igaunija bija atkal igauņu rokās. Ar to, ka Kristus karašpēka ordeņa un diecēzes ļaudis bija apmetušies uz dzīvi Igaunijas novados un uzspieduši ar kara draudiem savu režīmu, tā bija saniknojuši igauņus, ka viņi aizmirsa to ļaunumu, ko bija izcietuši krievu četrsimt gadu iebrukumos. Igauņu sūtņi tagad ieradās Pliskavā un Naugardā un lūdza militāro palīdzību, ko arī saņēma. Krievu kareivjus ievietoja Viljandīpilī, Tērbatā un citās pilīs. Igauņu cīņai svarīgs bija arī tas, ka viņi ieguva modernās kara mašīnas. Varbjalas pils igauņi bija Dānijas pavalstnieki; viņi bija dabūjuši no dāņiem akmeņu metamās mašīnas. No viņiem iemācījās sāmsalieši tās taisīt; no sāmsaliešiem savukārt iemācījās Viljandīpils un citi igauņi. Ieņemot ordeņa pilis, igauņi tur ieguva arī šaujamos stopus un kara mašīnas.

Zīmīgi ir tas, ka igauņi neapgājās vienādi ar dažādo profesiju locekļiem, kuŗus viņi sacelšanās laikā bija sagūstījuši. Visnesaudzīgāki viņi izrēķinājās ar priesteriem. Tas izskaidrojams ar to, ka viņi, izvilkuši no makstīm šķēpus, cinījās arī stipri par savu senču reliģiju. Reliģija bija viņu garīgais spēku avots; tā bija tūkstoš gadu laikā laidusi dziļas saknes tautas dvēselē. Ka rūgts naidis viņiem kvēloja sirdīs pret svešzemnieku ticību, tas redzams no visai drastiskiem soļiem, kādus spēra pret jaunievedumiem. Sakaliešu sūtņi pateica Rīgā atklāti un stingri, ka nekādā gadījumā vairs nepieņems kristīgo ticību, bet gan labprāt atjaunos mieru. Viņu acīs svešzemnieku ticība bija netīra, t.i. nešķīsta. Lai no visa ļaunā atbrīvotos, tad izslaucīja ar slotām pilis un mājas un izmazgāja ar ūdeni. Paši mazgājās pirtīs, lai notīrītos no kristības ūdens. Lai mirušie varētu ieiet aizsaules dzīvē, tad izraka viņus no kristīto kapsētām un pēc senču likumiem sadedzināja uz bērņu sārziem. Viņi apprecēja atkal tās sievas, no kuŗām vajadzēja šķirties pēc kristīšanās. Kristītie priesteri bija tie, kas pēc kara doktrīnas

nesa tecloģijas doktrīnu, izsakoties chronista Indriķa vārdiem. Tāpēc sevišķi ass naidis bija pret priesteriem, un nogalināja visus viņus, ja dabūja savās rokās. Tāpat stiprs naidis bija pret soģiem. Tie bīskapa vai ordeņa vārdā izpildīja lokālās administrācijas funkcijas, un ar viņiem iezemieši gribot negribot sanāca naidā. Soģi ievāca nodevas, kas visai nepatika kā igauņiem, tā citiem iezemiešiem. Viņi saauca kara gājieniem kareivjus, kur vajadzēja liet asinis par labu svešzemnieku interesēm. Soģi sprieda arī tiesu, kas iezemiešu acīs bieži bija netaisna. Aiznaida, kas bija sakrājies, igauņi nogalināja arī vilsus soģus, ja izdevās sagūstīt viņus. Pret Kristus kara spēka ordeņa bruņiniekiem turpretim igauņiem nebija tāda naida, kaut arī viņi bija nesuši kara doktrīnu. No sagūstītiem ordeņa bruņiniekiem igauņi nogalināja tik dažus, bet citus paturēja gūstā.

Kara vētras sāka atkal plosīties visās Igaunijas malās. Igauņi cīnā parādīja teicamu solidaritāti un dzelžainu izturību. Par ļaunu viņiem tas nāca, ka vajadzēja dalīt spēkus un vērst uz divām pusēm ieročus. No dienvidiem Kristus kara spēka ordeņa un Rīgas diecēzes kara pulki iebruka viņu zemēs; no ziemeļiem dāņu bruņinieki dragāja viņu spēkus. Vāciešu šķēpu skaits bija sasniedzis augstāko pakāpi. Ja 1208. gadā Indriķis sūrojās, ka Livonijā ir maz vāciešu, tad līdz 1212. gadam viņu skaits bija jau tādā mērā pieaudzis, ka kara akcijās varēja piedalīties 4.000 vāciešu. Igauņiem par ļaunu arī tas nāca, ka Kristus kara spēka ordenis un bīskaps cīnījās labā saskaņā, jo bija vienojušies par igauņu zemiņu sadalīšanu.

Lai atmaksātu par latgaļu iebrukumiem Ugaunijā un par Kristus kara spēka ordeņa un Rīgas diecēzes kara pulku postījumiem Sakalā, ugunieši un sakalieši apvienojās un devās uz latgaļu un libiešu zemēm. Viņi pārgāja pāri Jumerai, kur sadalīja savus pulkus; daļa iebruka Trikātā, daļa Metsepolē, Turaidā un Lēdurgā. Mestra Volkvīna vadībā ordeņa, diecēzes, peregrīnu, libiešu un latgaļu kara pulki devās iebrucējiem pretim. Igauņi jau bija ceļā

uz mājām un atkāpjoties nodedzināja chronista Indriķa baznīcu un dzīvojamās ēkas. Mestra spēki pānāca pie Jumeras tilta viņus, kur izcēlās sīva kauja. Cīņā Volkvīna kara pulki salauza igauņu spēkus un ieguva daudz gūstekņu. Uz bīskapa Bernharda iniciatīvu sapulcināja 8.000 vīru stipru armiju, kas 1. augustā ieradās pie Viljandipils. Viljandieši, kā redzējām, bija pielikuši visus spēkus, lai sagumātu uz sacelšanos citus igauņus. Viņu rīcībā bija šaujāmie stopi un akmeņu metamās mašīnas. Divas nedēļas viņi atsitā visus uzbrukumus pilij, kas tā laika kara apstākļiem nav īss laiks. Viljandieši ar šaujāmiem stopiem un akmeņu metamām mašīnām izsita jūtamus robus pretinieku spēkos. Cieta smagi arī pašu kareivji, jo ienaidniekiem bija milzīgs ieroču pārsvars. Pils aizstāvju pretestības garu stiprā mērā vājināja augusta saules karstums, kam pievienojās dzeramā ūdens un pārtikas trūkums; gaisu tanī pašā laikā pildīja neizturama smaka, kas nāca no kritušiem lopiņiem un cilvēkiem. 15. augustā viljandieši nolaida ieročus un padevās pretinieku žēlastībai. Uzvarētāji pakāra visus krievus, kas bija pilī, bet igauņsmes padevās arī Lehaveres pils, kas atradās pie Navesti upes un kur pēc Viljandipils ieņemšanas bija ieradies lielais kaŗaspēks. Kad abas pilis bija kritušas, sakalieši nolika savus ieročus un padevās.

Kaŗa akcijas tagad pārgāja uz teritorijām, kas atradās no Sakalas uz ziemeļiem. Pie Rēveles iedegās kaujas drīz pēc tam, kad igauņi bija sacēlušies. Vikas, Varbjalas pils, Jervas un Vircņijas kaŗa pulki kopā ar sāmsaliešiem aplenca Rēveli, ko aizstāvēja dāņi un viņu vasaļu kareivji. Cīņas bija smagas un vilkās ilgu laiku. Kad beidzot garnizona kareivji iznāca no pils un iesāka kauju uz atklāta cīņu lauka, aplencēji neizturēja uzbrukumus, pārtrauca aplencēšanu un aizgāja uz saviem ciemiem. 1223. gada otrā pusē kņazi Jaroslavs Vsevolodovičs un Vladimirs Mstislavičs ar Naugardas un Pliskavas kaŗa pulkiem un Suzdaļas palīga spēkiem ieradās Ugaunijā. Lai

varētu Ugauniju pakļaut savai varai, kņazi ievietoja Tērbatā un Otenpēpilī krievu garnizonus. Paņēmuši līdz ugauniešu kareivjus, Jaroslavs un Vladimirs ar saviem kara pulkiem ieradās pie Rēveles. Viņiem pievienojās jervieši, vironieši, Varbjalas pils kareivji un sāmsalieši. Neraugoties uz krievu milzīgo armiju, dāņi četras nedēļas sekmīgi atsita visus uzbrukumus; viņu stopnieki ar savām bultām nogalināja daudzus no uzbrucēju kareivjiem. Kņazi, nevarēdami ieņemt Rēveli, smagi izpostīja visu apkārtni. Atstājusi aiz sevis neapprakstāmu postažu, 20.000 vīru lielā armija aizgāja bez panākumiem uz savu zemi.

Kad kņazi no Igaunijas bija aizgājuši projām, Kristus kaŗaspēka ordeņa kara pulki ieradās Jervā. Rīgas diecēzes priesteri jau 1220. gadā bija kristījuši jerviešus. Saceldamies jervieši arī vērsa ieročus pret dāņu garnizonu, kad norisinājās abi uzbrukumi Rēvelei. Ordeņa kaŗaspēks izpostīja Jervas teritorijas un piespieda jerviešus izlaist ieročus no rokām. Varbjalas pils harieši pirmie bija sekojuši sāmsaliešu gumdijumiem un piedalījušies arī visos uzbrukumos Rēvelei. Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kaŗaspēks tāpēc 1224. gada sākumā ieradās Harijā. Kara pulki aplenca Lones pili un ar akmeņu metamām mašīnām un aplenkšanas torni divu nedēļu cīņā piespieda aizstāvjus kapitulēt. Jau 1220. gadā ordeņa un diecēzes kaŗaspēka vadoņi bija atdevuši dāņiem hariešu ķīlniekus un tagad atdeva viņiem gūstekņus. Ar atdošanu vācieši parādīja, ka atzīst dāņu tiesības uz Hariju. Turpretim kaŗaspēka vadoņi neatdeva dāņiem jerviešu un iegūtos vironiešu ķīlniekus, demonstrēdami ar to, ka vāciešiem ir tiesības uz Jervu un Vironiju.

Neieņemta vēl bija Tērbata, kas no Igaunijas pilīm bija vislabāk nostiprināta. Naugardas kņazs bija atsūtījis uz Tērbatu agrāko Kokneses kņazu Vesceku (krieviski Vjačko) un devis līdz divsimt krievu kareivju. Pilī bija ieradušies visi tie igauņi, kas negribēja atsacīties no cīņas. Tērbatas garnizo-

na rīcībā bija daudz akmeņu metamo mašīnu, vāciešu stopu un krievu šaujamo loku. Pili 1224. gada augusta otrā pusē aplenca Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas diecēzes kaŗa pulki kopā ar peregrīnu, lībiešu un latgaļu spēkiem. Ap Tērbatu norisinājās pati sīvākā Igaunijas kauja. Garnizona kaŗeivji vairākas nedēļas atsita uzbrukumus. Kad uzbrūcēji ar akmeņu metamām mašīnām bija sadragājuši palisādi un ielauzušies pilī, viņi pakāra kopā ar kņazu visus krievus.

*

Naugarda, kā jau iepriekš minēts, visu laiku noraidīja miera līgumu, ko 1217. gadā saderēja Otenpēpilī. Kad Tērbata bija kritusi, Naugardas un Pliskavas kņazi nosūtīja uz Rīgu sūtņus, kas saderēja ar bīskapu Albertu un mestru Volkvīnu mieru. Bīskaps diemžēl nespēja atbrīvot Tolovas latgaļus no tribūta, ko viņi deva Pliskavai. Dānijas ķēniņš Valdemārs, atrazdamies gūstā, bija atļāvis bīskapam Hermanim braukt uz savu diecēzi. Ar to ķēniņš atzina, ka Igaunijas dienvidu teritorijas ir neatkarīgas no Dānijas un ir pakļautas Rīgas potenču virskundzībai. Dalot ar lozi igauņu zemes, bīskaps Hermanis ieguva Ugauniju un apmetās Otenpēpilī; Kristus kaŗaspēka ordenis ieguva Sakalu un izbūvēja Viljandipilī par savu galveno atbalsta bastionu; Rīgas diecēze dabūja septiņas Vikas teritorijas.

Starp vāciešiem un dāņiem konfliktī turpinājās arī uz priekšu; par konfliktu objektiem bija Jeruva, Vironija un Vīka; klāt nāca vēl Rēvele. Cīņa par pēdējo bija pati smagākā, kas ilgus gadus aizņēma pāvesta kūrijas augstāko locekļu prātus un ietekmēja arī kuršu likteni.

3. MONGOĻU INVĀZIJA EIROPĀ

Tanī pašā laikā, kad Baltijas jūras krastos strau-
mēm plūda asinis, Austrumāzijā āziātu kara pulki
veidoja ar ieročiem milzu valsti, kas atstāja arī Eiropā
dziļas pēdas un tiešā veidā ietekmēja kara gaitas
arī mūsu zemēs.

Jaunās lielvalsts militāro spēku mugurkauls bi-
ja austrummongoļi. Temudžins, kas bija ieraudzī-
jis dienas gaismu pie Onanas upes un vēlāk kļuvis
par cilts galvu, ap 1200. gadu ar ieročiem apvieno-
ja zem savas varas mongoļu tautiņas, kas mīta uz dien-
vidiem no Baikala ezera. Viņš 1206. gadā prokla-
mēja sevi par visas Mongolijas valdnieku un pie-
ņēma jaunu vārdu, proti, saucās par Čingis chānu,
t.i. par pasaules valdnieku. Čingis chāns savu darbu
iesāka ar to, ka reorganizēja administrāciju un ka-
rāspēku un izdeva likumus. Kad valstij bija licis stin-
grus pamatus, viņš sāka ar dinamisku sparū ieka-
rot citas zemes; teritoriālie ieguvumi sasniedza
tādus milzu apmērus, ka viņš aizēno citus iekaro-
tājus, kas sastopami pasaules vēsturē.

Čingis chāna gigantiskie panākumi uz kaujas
laukiem izskaidrojami ar labu kara tehniku un ka-
ra mākslu. Viņa kara pulku rīcībā bija trīssimt ma-
šīnu, kas metā akmeņus, seši tūkstoši mašīnu, kas
raidīja ugunsbultas, un sešsimt mašīnu, kas svieda
degošu naftu. Mongoļu kareivim bija ādas aizsarg-
brūņas; viņš cīnījās ar liku zobenu vai kara cirvi un
ar šaujamo loku. Izaudzis nomadu dzīves bargajos
apstākļos, viņš bija izturīgs un labs jātnieks; kara
laikā viņa rīcībā bija četri vai pieci zirgi.

Vispirms Čingis chāns ielauzās Ziemeļķīnā un
ieņēma tās galvas pilsētu Pekingu. Viņš iekaroja
arī Mandžūrijas zemes un Koreju. Pēc tam viņš vērs-
ās pret rietumiem un iekaroja visas valstis līdz
Kaspijas jūrai un Bagdadaī. Uz dienvidiem Čingis
chāna jātnieku pulki aizsniedza Indus upi.

Priekš mongoļu pirmās invāzijas Austrumeiropā

viņu kara pulku akcijas norisinājās Kaspijas jūras dienvidu piekrastes zemēs. Ģenerāļi Subutajs un Džebe vadīja šē kara pulkus. Subutajs bija pats spējīgākais mongoļu kara vadonis un arī labs politiķis. Viņš bija tik liels augumā un resns, ka nejāja uz zirga un vadīja kaujas, dzelzs rīkšās kājās stāvēdams. Ģenerāļi iebruka Persijā un virzījās ar karaspēku gar Kaspijas jūras dienvidu piekrasti uz rietumiem. Viņi ieņēma daļu no Armenijas un iekaroja visu Aserbeidžanu. Subutajs un Džebe pārvarēja 1221. gadā Kaukazu kalnu pārejas un ar saviem jātnieku pulkiem ieradās stepju apgabālā, kas bija starp Kaspijas un Melno jūru. Stepēs mita nomadi alaņi un kumaņi (chronists Indriķis: Valvi; krieviski **polovci**). Subutajs veikli izmantoja abu nomadu tautu savstarpējās nesaskaņas un kopā ar kumaņiem sakāva alaņus; pēc tam viņš nodevīgā kārtā uzbruka kumaņiem un arī sakāva viņus.

Krievu zeme tanī laikā bija sadrumstalota daudzās kņazistēs; katrā kņazistē valdīja kāds kņazs, kas bija Rurika dinastijas loceklis. Kņazi savā starpā naidojās un bieži cauroja viens ar otru. Ķijevas kņazu gan uzskatīja par dinastijas vecāko pārstāvi un sauca viņu par lielkņazu, bet viņam nebija nekādas varas pār citiem kņaziem. Kad mongoļi iebruka, kņazi apvienojās un centās ar saviem kara pulkiem aizkrustot ceļu iebrucējiem. 1222. gadā notika liela kaujas Azovas jūras tuvumā pie Kalkas upītes. Mongoļu jātnieki sakāva kņazu karaspēku; Subutajs tomēr nedabūja savās rokās visus krievu kņazus. Liela daļa no viņiem aizbēga uz rietumiem. Pēc tam mongoļi iebruka Krimā un apdraudēja Ķijevu un Čerņigovu. Subutajs un Džebe neizmantoja savu uzvaru un pa t.s. tautu vārtiem, kas bija starp Uraliem un Kaspijas jūru, atgriezās atpakaļ pie galvenajiem mongoļu spēkiem.

Ap šo pašu laiku mongoļu karaspēks iebruka Volgas bulgāru valstī un cīnījās ar Kamas ungāriem. Nespēdami sakaut ungārus, iebrucēji noslēdza ar viņiem savienību. Šie ungāri dzīvoja t.s. Lieļajā Ungārijā, kas atradās ap Volgas Kamas pie-

teku. Minams, ka no šejienes priekš 350 gadiem kāda ungāru daļa aizceļoja uz Donavas līdzenumu un tur nodibināja valsti.

Invāzijai un krievu sakāvei radās atbalsis arī attālākās Austrumeiropas zemēs. Smoļenskas kņazs Mstislavs Davidovičs un Polockas lietuvju valdnieks Boriss Ginvilovičs nosūtīja uz Rīgu sūtņus, kas saderēja atkal mieru. Chronists Indriķis arī min, ka kauja ar krieviem notikusi 1222. gadā; tas arī ticams, jo viņš labi zināja gadu sakarībā ar sūtņu ierašanos un miera saderēšanu. Naugarda savukārt, saņēmusi par Kalkas katastrofu ziņas, atturējās iestīgt pārāk dziļi Igaunijas karos.

Mongoļu uzvaras ietekmēja arī kristīgāš misijas darbu: trīs gadus priekš kuršu kristīšanās kumaņi pieņēma kristības sakramentus. Kumaņu rietumu zara ķēniņš Barks (**Barc**) bailēs no Azijas iebrucējiem meklēja Ungārijas ķēniņa Andreja II palīdzību; šie kumaņi mīta uz austrumiem no Karpatu kalniem Valachijā. Princis Bela, kas vēlāk mantoja Ungārijas troni, 1227. gadā ieradās Valachijā un pieņēma Barka pakļaušanās zvērestu. Pāvests Gregorijs IX tanī pašā gadā nosūtīja uz Valachiju par legātu Granas virsbīskapu Robertu un līdz ar viņu vienu ungāru bīskapu un divus franču bīskapus; viņi kristīja ķēniņu Barku un 15.000 viņa kumaņus.

Chingis chāns mira 1227. gadā. Jaunais lielchāns Ugetejs pievērsās sava tēva plāniem un spēra soļus, lai iekārotu rietumu zemes. Pirmās invāzijas laikā par tām bija iegūtas visas nepieciešamās ziņas. Lielchāns 1236. gada pavasarī sasauca augstāko valstsvīru sapulci, kur izstrādāja Eiropas iekārošanas plānu. Batu chānam uzdeva vadīt iekārošanu un organizēt jauno zemju pārvaldi. Viņam līdzās kaņģā gāja Čingis chāna deviņi mazdēli. Galvenais kaņģa operāciju vadītājs tomēr bija vecais Subutajs, kas uzskatāms par pirmās šķiras kaņģa vadoni. Batu chāna rīcībā nodeva 120.000 mongoļu, tatāru un turku kareivju.

Vispirms vērsa pret buferu valstīm uzbruku-

mus. Tās atradās starp mongoļu lielvalsti un krievu kņazīstēm. Mengke, kas bija Čingis chāna mazdēls, devās ar kara pulkiem uz dienvidiem un stepēs sakāva kumaņus. Batu chāns iebruka Kamas ungāru un Volgas bulgāru valstīs un abas iznīcināja.

1237. gada rudenī Batu chāns ar kara spēku pārceļās pāri Volgai un ielauzās krievu zemēs. 1237. un 1238. gada ziemā viņš ieņēma Rjazaņu, Maskavu, Vladimīru un Suzdaļu. Batu pēc tam nonāca ar saviem kara pulkiem Naugardas tuvumā, bet neuzbrūka tai. Viņš pagriezās uz dienvidiem, ieņēma Tveņu un Kaukaza priekšelpā sakāva alaņus un kumaņus.

Batu chāns beidzot apstājās pie Donas krastiem un pavadīja tur veselu gadu, atpūtinot kareivjus un savedot kārtībā kara pulkus. Pēc tam viņš ar saviem jātniekiem jāja uz rietumiem; vispirms ieņēma Čerņigovu un pēc tam Ķijevu. Batu 1240. gada 6. decembrī ielauzās Ķijevā; ar to mongoļu rokās nokļuva seno dienu krievu pati slavenākā pilsēta.

Kad tuvojās pavasaris, Batu chāns vērsās pret Poliju un Ungāriju. Operācijas viņš realizēja pēc tik smalki izstrādāta stratēģiska plāna, kādu nesastopam to laiku Vakareiropas bruņinieku karos. Visu armiju viņš sadalīja trijās grupās. Ziemeļu grupu savukārt iedalīja trijās kolonnās. Vidus kolonnas pulki jāja taisni uz Breslavu; ziemeļu kolonna meta likumu uz ziemeļiem un no ziemeļiem nonāca pie Breslavas; dienvidu kolonna ieņēma Krakovu un pēc tam pievienojās abām pārējām kolonnām. Pie Lignicas Silēzijas hercogs Indriķis ar poļu un vāciešu spēkiem stājās kolonnām pretim, bet 1241. gada 9. aprīlī cieta galīgu sakāvi. Mongoļu jātnieki tā izsiroja zemes no Dzeltenās jūras līdz Tiringas mežiem. Atstājuši aiz sevis Polijā postažu, mongoļu pulki no ziemeļiem jāja uz Ungāriju un pa ceļam ieņēma Olmicu un Brinnu.

Ungārijā mongoļu jātnieku pulki ielauzās koncentriski no trim pusēm. Ziemeļu grupa, kā nupat redzējām, nāca no ziemeļiem, pārgāja robežu un virzījās uz Peštu. Dienvidu grupa arī bija iedalīta

trijās kolonnās. Tās pārvarēja Karpatu pārejas un no austrumiem iebruka ungāru zemēs. Kolonnas šķirti jāja katra pa savu ceļu un izpostīja zemes, kas pieslēgās Donavas kreisajam krastam. Pārvērtušas drupās Veisenburgu, Klauzenburgu un citas pilsētas, visas trīs kolonnas atkal sanāca kopā pie Čanadas, kas atradās uz dienvidiem no Peštas.

Ungāru karaspēku vadīja ķēniņš Bela IV. Viņš no Peštas ar saviem kaŗa pulkiem virzījās uz Mohi. Kad Haličā izzināja par to Batu chāns, viņš ar centra grupu steigšus devās pretim, nojādams 160 km. dienā. Pie Mohi norisinājās ļoti asiņaina kauja, kur 65.000 ungāru cīnījās ar izmisuma sparū. Batu chāns jau gribēja atvilkt mongoļu kaŗa pulkus, bet vecais Subutajs neatlaidās un panāca, ka turpināja kauju. Mongoļu jātnieki beigās galīgi salauza ungāru pulkus.

Pēc šīs uzvaras Batu rokās nokļuva Ungārijas zemes, līdz Donavai. Mongoļu kaŗa pulki 1241. un 1242. gada ziemā pārgāja pāri Donavai, kas bargajā salā bija stipri aizsalusi. Viņi izsiroja un izpostīja Donavas labā krasta zemes.

Tālākie notikumi norisinājās ungāriem par labu. Ugetejs bija miris 1241. gada decembrī. Batu chāns 1242. gada vasarā atvilka no Ungārijas savus kaŗa pulkus, lai varētu pats ierasties Karakorumā, kad vēlēs jauno lielchānu. Ungārija kļuva brīva, lai arī bija izpostīta; ķēniņš Bela atradās arī uz brīvām kājām.

Mongoļu iebrukums Polijā un Ungārijā radīja pānisku satraukumu visās Vakareiropas zemēs. Viņu akcijas atbalsojās arī Baltijas jūras austrumu piekrastes zemēs. Legāts Modenas Vilhelms atradās Tornā, kad Āzijas jātnieki auļoja uz Breslavu. Sakarībā ar to legāts Livonijā, kā vēlāk redzēsīm, radikāli pārveidoja militāro vadību un kaŗa stratēģiju, kur nebija aizmirsta arī Kursā. Batu chāns no tām zemēm, kuŗas viņš bija iekaŗojis Austrumeiropā, izveidoja Zelta Hordas valsti; tā arvien vairāk atraišījās no Karakoruma lielchāna virskundzības un pamazām kļuva neatkarīga. Viņš pats kļuva par pir-

mo Zelta Hordas chānu ar rezidenci Sarajā, kas atradās pie Volgas lejas gala. Krievu kņazistes tagad bija Zelta Hordas vasaļvalstis, izņemot Naugardu, Pliskavu, Polocku, Smoļensku, Baltkrieviju un Melnkrieviju. Sarajas chāns saistīja krievu kņaziem rokas, un viņi nevarēja pēc saviem ieskatiem atbalstīt karos pret Livonijas ordeni Naugardu un Pliskavu. Kņazu atkarību izmantoja arī Lietuvas Mindaugs un iekaroja krievu zemes. Tos mongoļus, kas iekaroja Austrumeiropu, krievi sauca par tatāriem; viņu virskundzību dēvēja par tatāru jūgu.

4. TRIS PIRMIE KURŠU LĪGUMI UN ALNAS BALDVĪNS

Igaunijas zemju iekarošana nobeidzās 1224. gada augusta otrā pusē, kad ieņēma Tērbatu. Tagad kara akcijas pārgāja uz Sāmsalu un citām salinām, kas atradās tās tuvumā. Minams, ka ar sāmsaliešu pakļaušanu ziemeļos visumā izbeidzās tie iekarojumi, kas iesākās 1208. gadā. Bīskapa Alberta un mestra Volkvīna ieroči šē kļuva brīvāki, un tos varēja laist darbā citā kara laukā. Tagad pienāca dienas un gadi, kad bīskapam bija iespējams iesaistīt jaunā cīņu akcijā galvenos militāros spēkus, vērsot tos pret neticīgiem, kas dzīvoja aiz Daugavas un Lielupes kreisajiem krastiem. Bīskaps Alberts nu varēja iesākt īstenot seno mērķi, kas viņam radās tajos gados, kad Tērvetes ķēniņš Viestarts sadarbojās līdz 1208. gadam ar viņu uz kara lauka.

Politikas un kara jaunajam izplānojumam deva savu svētību un atbalstu pāvesta legāts Modenas bīskaps Vilhelms; viņš ieradās Rīgā 1225. gadā, kad sākās pavasarī jūras kuģu navigācija. Par itālieti Vilhelmu sakāms vispirms, ka no visiem hierarchijas galotņu vīriem, kas atbrauca šurp un kārtoja Livonijas lietas, viņš bija pats karstākais krusta karu piekritējs un atbalstītājs. Šajā garā legāts ar maz izņēmumiem akceptēja visu to, ko Livonijas potences bija veikušas, un savukārt piekrita arī tam, kāds

bija viņu rīcības veids. Lai krusta karu agresija kā viņš pats izsakās — būtu vēl efektīvāka, viņš centās, izmantodams savas augstās pilnvaras, radīt tai labvēlīgus apstākļus. Legāts Vilhelms nosprauda pat vēl plašākus politikas un kara mērķus par to, kādi tie bija pašam iniciātoram bīskapam Albertam.

Legāts nodeva bīskapu rokās jaunā plāna reālizēšanu. Nastai, saprotams, vajadzēja galvenokārt gulties uz Rīgas bīskapa pleciem, jo viņa rīcībā bija pats stiprākais bīskapu karaspēks un bagātākie materiālie resursi. Militārā ziņā pats spēcīgākais bija Kristus karaspēka ordenis. Neraugoties uz to, bīskaps Vilhelms neizvirzīja svarīgākā vietā viņa politisko nozīmi. Tamlīdzīgi apstākļi līdz 1242. gada 19. aprīlim bija arī Livonijas ordenim, kas bija pirmā ordeņa pēctecis.

Atstādams Kristus karaspēka ordeni līdzšinējā stāvoklī, legāts turpretim izvirzīja Rīgu. Viņš radīja pilsētai tādu stāvokli, kas zināmā mērā līdzinājās pārējo Livonijas potenču stāvoklim. Modenas Vilhelms piešķīra tai teritoriju, ko vēlākos gados sauca par Rīgas patrimoniālo apgabalu; tas aptvēra 746 kvadrātkilometru lielu plašumu. Arī līdz šim Rīgas karaspēks vienreiz otrreiz bija piedalījies karos, bet tagad legāts uzlika pilsētai par pienākumu piedalīties ar saviem ieročiem un karogu Livonijas potenču sarīkotos kara gājienos. Atšķirība ir tā, ka līdz šim Rīga neko neieguva no iekarojumiem, bet tagad noteica, ka par piedalīšanos karā viņa iegūs trešo daļu no iekarojumiem, t.i. tikpat daudz, cik saņems kā Rīgas bīskaps, tā ordenis. Legāts piešķīra Rīgai arī tiesību izraudzīt savām kara vajadzībām peregrīnus, kad tie ierodas no Vācijas Daugavgrīvas ostā. Līdz ar to Rīga tagad varēja runāt līdz, kad kārtoja iekaroto zemju jautājumus.

Lai agresija jauno plānu ietvaros butu efektīvāka, tad Modenas Vilhelms noteica, ka visiem jāpiedalās kara akcijās. No šī noteikuma redzams, kāds raksturs bija legāta paša garam. Atvērdams agresijai visas durvis vaļā, viņš norādīja, ka no partneriem divi vai pat viens arī var iekarot pagānu zemi.

ja citi negrib karā piedalīties. Par to iekaroto zemi iegūs tik tie vai tas, kas karoja; tiem, kas kara akcijā nepiedalīsies, nebūs arī nekādas tiesības uz iekaroto pagānu zemi.

Bīskaps Alberts jau bija spēris soļus un licis pamatu sākumam. Viņš 1218. gadā dibināja Sēlijas diecēzi, 1219. gadā kristīja mežotniekus un 1220. gadā ar ieročiem ieņēma un nodedzināja Mežotnes pili. Ka bīskapam plāns bija sirds lieta, tas redzams no tā, ka viņš 1219. un 1220. gadā pats ar karaspēku ieradās pie Mežotnes pils. Tā ir pirmā reize, kad viņš karaspēka priekšgalā ierodas svešā zemē, lai piedalītos kā kristīšanas darbā, tā kara akcijā. Ka plāns, kas gāja pāri Daugavas kreisajam krastam, bija visai svarīgs arī visu to cilvēku acīs, kas pieredēja pie vāciešu vides, tas redzams no tā, ka chronists Indriķis vienmēr savā chronikā sauc Bernhardu par Zemgales bīskapu, kaut pāvests savos rakstos sauc viņu par Sēlijas bīskapu. **Episcopus Seloniensis** bija Bernharda oficiālais tituls, un Zemgales diecēze viņa laikā nemaz vēl neeksistēja.

Kā Zemgale, tā arī Kursas kļuva tagad par Livonijas potenču kara izplānojumu objektiem.

Ka Tērvetes valdnieka Viestarta šķēps būs smags šķērslis plāna realizēšanai, to no agrāko gadu piedzīvojumiem ļabi saprata bīskaps Alberts un mestrs Volkvīns. Viestarts ar karaspēku 1219. gadā uzbruka Mežotnes pilij, kur bīskaps Alberts bija ievietojis savus kareivjus. Viņš piespieda vācu garnizonu atstāt Mežotni un aiziet uz Rīgu ar to, ka iznīcināja papildu spēkus, kas brauca pa Lielupi uz pili. Ķēniņš ar saviem un lietuvju kareivjiem 1220. gadā ieradās pie Mežotnes pils, ko aplenca bīskapa un mestra vadībā stipri spēki. Kauju Viestarts neiesāka tik tāpēc, ka aplencējiem bija milzīgs ieroču pārspēks: 8.000 vīru stipra armija.

Viestartam tagad stāvēja priekšā visai smagas dienas. Pretiniekiem vajadzēja viņu padarīt par mazāk kaitīgu, lai varētu realizēties agresijas plāns. To viņi cerēja tad panākt, ja ies pa divējādiem ceļiem. Vispirms gribēja pierunāt viņu, lai viņš at-

met senču ticību un kristoties kļūst pats par plāna atbalstītāju. Otrkārt, izplānoja radīt tādus militāros apstākļus, lai Viestarta valsts atrastos zem nemitīgiem uzbrukumu draudiem. Legāts Modenas Vilhelms piekrita tam, ka jāiet pa vienu un pa otru ceļu.

Legāts bija piedzīvojis politiķis un labi saprata, ka viņam pašam par bīskapu Albertu ir lielākas izredzes panākt vienošanos ar ķēniņu. Viņš tāpēc aicināja Viestartu ierasties Rīgā uz sarunām; tās notika 1225. gada augustā. Tomēr panākumi no sarunām bija pavisam niecīgi. Būdams ieskatos, ka valdnieka pats augstākais pienākums ir aizstāvēt valsts neatkarību, Viestarts ar īstu zemgalieša nelokāmību plašā disputā noraidīja legāta ilgas daiļrunības aicinājumu kristīties. Tērvetes valdnieks palika pie saviem stingrajiem vārdiem un negrozīja negatīvo nostāju arī tad, kad Modenas Vilhelms apgalvoja, ka viņš baudīs brīvību arī tad, kad būs kristīties. Legāts jau bija nosūtījis uz Romu ziņojumu un ierosinājis, lai pāvests deklarē, ka nākošie neofiti baudīs brīvību. Pāvests Honorijs III ar 1225. gada 19. novembra rakstu arī to atļāva, ka apsolut pilnīgu brīvību tiem, kas pievēršami ticībai. Viestarts labi saprata, ka solījumi ir tik vārdi, bet pretinieku tērauds darīs savu. Ķēniņš sarunās mazliet piekāpās, bet legāta ieguvums no tā bija visai ilūzorisks. Viņš deva sarunu partnerim izredzes, ka vēlākos gados kristīsies, t.i. īsi priekš savas nāves. Šādus solījumus misijas darbinieki tajos gadu simeņos šad tad saņēma no nekristīto mutes. Viestarts nāca legātam arī tanī ziņā pretim, ka piekrita tam, ka legāta priesteris ierodas Tērvetē. Modenas Vilhelms tamlīdzīgi lika priekšā Naugardas un citu kņazistu pārstāvjiem, lai krievi pāriet katoļu ticībā un ielaiž savā zemē Romas katoļu garīdzniekus.

Kad pēc sarunām ar Viestartu bija pagājis neliels laiks, legāts jaunā plāna ietvaros spēra arī militāra rakstura soli, norādīdams celt pili aiz Lielupes. Pēc projekta pilij vajadzēja atrasties ne visai tālu no Babītes ezera, kas secināms no noteikuma, ka pils

ļaudīm kopā ar rīdziniekiem ir tiesība zvejot šīnī ezerā zivis. No tā redzams arī, ka ceļamai pilij vajadzēja atrasties lejup Mežotnei. Pēdējo apstākli savukārt apstiprina legāta 1242. gada 19. aprīļa raksta vārdi, proti, viņš atceroties, ka agrāk norādījis, ka pils ceļama tādā vietā, lai pa Lielupi ar kugiem tai varētu pievest pārtiku, jo Mežotnes vieta ir augstāk un nav iespējams to noturēt. Ar pils uzcelšanu radītu bastionu, no kuŗa varētu paralizēt Viestarta iespēju stāties pretim ar ieročiem plāna realizēšanai. No pils varētu arvien uzbrukt Tērvetei un aiz tās vaļņiem rast aizsardzību, kad uzbrukumi nāktu no no ķēniņa puses. Modenas Vilhelms norādīja celt pili 1225. gada decembrī vai īsi priekš tam, kā tas redzams no viņa tā paša gada decembra īsajiem vārdiem. Legāts 1242. gada 19. aprīļa rakstā piemin otrreiz šo norādījumu. Rakstā līdzās vārdiem par pili viņš min diecēžu robežu nokārtošanu, kas notika 1237. gada septembrī. No secības tekstā radies dažviet literātūrā sastopamais uzskats, ka legāts norādījis 1237. gadā celt pili. Ka tāds uzskats ir maldīgs, tas redzams no pāvesta Klementa IV 1266. gada 25. maija raksta vārdiem. Pāvests raksta ievadā, ka legāts, kas piešķīris koncesiju pils celšanai, toreiz bijis Modenas bīskaps (**tunc Mutinensis episcopus**). Legātam Modenas bīskapa tituls bija tik līdz 1234. gada februārim; pēc tam vēlākos gados viņu rakstos titulēja par Sabīnas bīskapu. Tātad norādījumu par pili legāts deva 1225. gadā, nevis 1237. gadā. Dažādu politisko un kuŗa apstākļu dēļ pili sāka celt tik 1266. gada sākumā. Uz ordeņa iesniegumu un lūgumu pāvests koncesiju apstiprināja ar 1266. gada 26. maija rakstu, kā tas jau iepriekš ir minēts. Pili vēlākos gados sāka saukt par Jelgavu, kas ir lībiešu vārds.*

Kad pēc Viestarta un legāta sarunām bija pagājis pusgads, tad radīja Zemgales bīskapa diecēzi. Tas bija svarīgākais solis, ko spēra bīskapa Vilhelma

¹ Skat. arī *V. Biļķins, Zemgaliešu brīvības cīņas, Linkolnā* 1960, 12. un 13. lpp.

legācijas pirmā posma laikā. Domājams, ka jaunā diecēze savu pēdējo un galveno veidojumu ieguva Rīgas koncila laikā, kas notika 1226. gada marta pirmajās dienās, kaut arī chronists Indriķis savā darbā par to neko nesāka. Zemgales bīskapiju dibināja bīskapa Alberta jauno plānu ietvaros, bet nevis tāpēc, ka legāta sarunas ar Viestartu nedeva iedomātos panākumus. Tā būtu radīta arī tad, kaut arī citādākā veidā, ja sarunā ar Tērvetes valdnieku būtu bijis pozitīvs raksturs. Minams, ka Viestarts ar dziļu politiķa skatu izprata pretinieku plānus un sarunās ar legātu rīkojās pilnīgi pareizi. Nav ticams, ka viņam būtu izdevies saglabāt tādu pašu stāvokli, kāds bija Mindaugam pēc labprātīgās kristīšanās. Zemgales diecēzē ietilpināja itin visu Zemgali ar visu to, kas pie tās piederēja. Tātad diecēzē vajadzēja ietilpt arī Mežotnes pilij ar tās zemēm. Pēc dibināšanas plāna Zemgales bīskapijai piešķīra plašāka apmēra teritoriju par tām, kādas bija citām bīskapijām Baltijas zemēs un Prūsijā. Zīmīgi ir tas, ka nenoteica jaunajai diecēzei robežas, kaut arī kā legātam Modenas Vilhelmam, tā bīskapam Albertam bija pāvestu piešķirtas tiesības noteikt bīskapiju robežas. Tas, ka robežas nav minētas, izskaidrojams ar to, ka dibinātāji 1226. gadā vēl vāji pārzināja Zemgales ģeografiju un nezināja tās robežas; viņi arī apzinājās, ka Zemgale ir visai ciets rieksts un ka var neizdoties realizēt plānu. Diecēzes apmēra noteicējs gan būs bijis Modenas Vilhelms, jo bīskaps Alberts bija ar reālāku skatu un viņam tik plaša apmēra un ilūzorisks mērķis nevarēja ienākt prātā.

Bīskaps Alberts par Sēlijas diecēzes pirmo bīskapu iecēla Daugavgrīvas klostera abatu Bernhardu, kas priekš savas iestāšanās cisterciešu mūku ordenī bija Līpe grāfs. Bernhards nomira 1224. gada aprīļa beigās. Bīskaps Alberts viņa vietā par Sēlijas bīskapu iecēla Lambertu. Ar Lamberta iecelšanu Rīgas bīskaps pārkāpa savas tiesības. Pāvests Albertam bija piešķīris vienīgi tiesību instituēt bīskapu, t.i. iecelt diecēzē pirmo bīskapu, bet viņam nebija dotas tie-

sības substituēt bīskapu, t.i. agrākā bīskapa vietā iecelt jaunu bīskapu. Tādos ieskatos par Lamberta iecēšanu bija arī pāvests Gregorijs. Turpretim Modenas Vilhelms piemiedza par to acis, un Lamberts bija vienīgais no bīskapiem, kas 1226. gada sākumā pavadīja legātu ceļojumā pa igauņu zemēm. Lambertu 1226. gada 21. martā iecēla par Zemgales diecāzes bīskapu. Viņa agrāko bīskapiju pievienoja Rīgas diecēzei.

Ar norādījumu celt pili pie Lielupes notikumu viņi sāka velties uz Kursas pusi un ar Zemgales diecēzes radīšanu tie nonāca pie kuršu robežām. Pēc pāris gadiem šie viņi sāka velties pāri Kursas robežām un sagādāja kuršiem vienu gadu smagāku par otru.

Kā jau iepriekš minēts, uz legāta Modernas Vilhelma norādījumu celtā pils bija Jelgava; to sāka Livonijas ordenis celt tik 1266. gada sākumā. Vispirms turpretim norādītās pils vietā uzcēla Mežotnes pili. Aplūkosim tagad jautājumu, kad tas varēja notikt, jo trūkst mums tiešu ziņu par tās uzcelšanu. Kā mums jau zinams, bīskapa Alberta un viņa sabiedroto spēki 1220. gadā isi pēc 2. februāra visai sīvās cīņās ieņēma zengaliešu aizstāvēto Mežotnes pili un to nodedzināja. Lai uzceltu to no jauna, tad bija vajadzīgs nosūtīt turp lielu un stipru armiju, kas spētu atvairīt celšanas laikā uzbrucējus. Ka bīskapa Alberta un mestra kaŗa lietu vadītāji apzinājās šādu nepieciešamību, tas secināms jau no tā, kā chronists Indriķis 1220. gada februāra kaŗa gājienu nosauc par lielu (**De erpeditione magne**)¹ un ka legāts nosaka, ka Rīgas pilsoņiem jāpiedalās generālekspedīcijā (**facere unam generalem expeditionem**)², kad cels pēc viņa norādījuma pili pie Lielupes. Uz to pašu netiešā veidā norāda legāta Vilhelma 1242. gada 19. aprīļa raksta vārdi, ka nav ie-

¹ *Heinrici Chronicon Livoniae*, rec. L. Arbusow et A. Bauer Hannoverae 1955, XXIII 8.

² *Liv-, Esth- und Curlaendisches Urkundenbuch nebst Regesten*, hrsg. von F. G. Bunge, Reval 1853, I 76.

spējams noturēt Mežotnes vietu. Tomēr kara un politiskie notikumi ilgus gadus neatļāva nosūtīt lielus spēkus, lai uzceltu Mežotnes pili. Pēc atgriešanās no Mežotnes bīskapa un ordeņa kara pulki jau 1220. gada februāra otrā pusē devās uz Igauniju un kaŗoja tur ar igauņiem, sāmsaliešiem un krieviem; viņu spēkus aizturēja ziemeļos arī smagais konflikts ar Dānijas ķēniņu Valdemāru II. Tik pēc Tērbatas ieņemšanas iestājās divu gadu ilgs miers, t.i., 1225. un 1226. gadā. Šajos gados bīskapa Alberta un mestra Volkvīna prātus un rokas saistīja iekšējās lietas, ko kārtoja atbraukušais legāts. Ka Mežotnes pils ilgo gadu laikā nebija uzcela, par to liecina vairāki netiešie dati. Ja tā jau būtu bijusi uzcelta, tad ar to būtu pieticis, lai Viestarta valsti turētu zem nemitīgiem kaŗa draudiem, un nebūtu bijis vajadzīgs dot norādījumu celt pili pie Lielupes. Legāts Vilhelms savā 1242. gada 19. aprīļa rakstā, runājot par savu 1225. gada norādījumu, min sakarā ar pēdējo gadu tik Mežotnes vietu (**locum Medsothen**), nevis pili. Šo domu pastiprina arī tas, ka bīskaps Alberts 1226. gada 21. marta rakstā par Zemgales diecēzes dibināšanu nemin Mežotni, bet tik „kādu zem nemitīgiem kaŗa draudiem, un nebūtu bijis vajadzīgs Mežotnes pils vēl nav bijusi uzcelta, to skaidri parāda šī paša raksta vārdi, ka bīskapam Lambertam un viņa garīdzniekiem nav arī Zemgalē dzīves vietu (**mansiones**). Uzcelto Mežotnes pili pirmo reizi min Rīgas bīskapa 1232. gada 16. februāra raksts (**castrum Medeiotha**).

Militārie spēki, kas bija nepieciešami Mežotnes pils uzcelšanai atbrīvojās ziemeļu kaŗa laukos tik pēc 1227. gada, t.i., pēc Sāmsalas iekarošanas un Rēveles ieņemšanas. Par abiem šiem notikumiem vēlāk būs plašākas ziņas. Tāpēc tik 1228. gada pirmajā pusē bija iespējams sapulcināt atkal un nosūtīt uz Zemgali stiprus Kristus kaŗaspēka ordeņa, bīskapa un ieziemešu kaŗa pulkus, kuŗu aizsardzībā uzcēla Mežotnes pili. Legāts bija norādījis, ka bīskapam Lambertam jāceļ pils pie Lielupes. Mežotnes pili tomēr neuzcēla Lamberts, bet bīskaps Alberts, kas

secināms no tā, ka viņa pēctecis vēlākos gados bija noteicējs par šo pili. Ka pili uzcēla tik 1228. gada pirmajā pusē, tam par labu runā notikumi, kas norisinājās šī gada augustā un kam nebija parastais cīņu veids. Ienaidnieku garaspēka ierašanās Zemgalē un Mežotnes pils uzcelšana satrauca un sanikāja stipri zemgaliešus. Aukstasinīgie un nosvērtie zemgalieši apvienojās cīņai ar kuršiem, kas notika tikai retos gadījumos. Šādus izņēmuma soļus spēra tad, kad ienaidnieki bija radījuši visai bīstamus apstākļus. Piem., Viestarts apvienoja savus spēkus ar lietuvju kara pulkiem un ieradās pie Mežotnes pils, kad 1220. gadā aplenca to bīskaps Alberts 8.000 vīru stiprā armija; zemgalieši apvienojās atkal ar žemaišiem un uzbruka 1286. gadā Svētkalna pilij, ko bija uzcēlis Livonijas ordenis. Apvienotie zemgaliešu un kuršu kara pulki, sakāpuši kuģos iebrauca Daugavā un 20. augustā uzbruka Daugavgrīvas klosterim. Minams, ka pēc uzbrukuma 1210. gadā Rīgai astoņpadsmit gadu laikā nav nekādu ziņu par kuršu ieroču darbību. Uzbrukums klosterim šajā laikā bija saistīts ar risku, jo tas bija labi nostiprināts un no Rīgas varēja atsteigties tam palīgā kareivji. Jāsaka, ka klosteri viduslaikos šad tad kļuva par upuri uzbrucēju ieročiem. Norvēģu vikingi 793. gadā izpostīja Ziemeļanglijā Lindisfarnes klosteri un 802. gadā slaveno Īru Kolumbas klosteri. Prūši izdemolēja pie Dancigas Olīva klosteri un Livonijas ordeņa kareivji 1299. gadā izpostīja Pliskavas klosteri. Minams, ka Daugavgrīvas klosterim šejienes ieziemiešu tautas nemēdza uzbrukt. Ja turpretim zemgalieši apvienojās ar kuršiem un vērsa ieročus pret to, tad tam bija kāds sevišķs cēlonis cēlonis. Tas varēja būt Mežotnes pils uzcelšana. Piebilstams, ka pēc kāda laika, kad Livonijas ordenis bija uzcēlis Svētkalna pili, zemgalieši arī devās kara gājienā uz Rīgu. Kurši un zemgalieši 20. augusta uzbrukumā pārvarēja Daugavgrīvas klostera nostiprinājumus, ielauzās iekšā un nogalināja vairākus cisterciešu ordeņa locekļus. Abats Gotfrīds izglābās no nāves ar to, ka viņš uzbrukuma laikā neatradās klos-

terī: priekš dažām dienām viņš bija ordinēts par Sāmsalas bīskapu. Pētnieki turpretim domā, ka uzbrukumā par upuri ieročiem kritis klostera priors Albrichs.

Klosteris cieši saistījās ar Daugavgrīvas ostu, kas atradās tam iepretim starp kādu salu un Daugavas labo krastu. Klosteri sauca arī par Nikolaja kalnu: sv. Nikolajs bija jūrnieku patrons. Augustā atradās Daugavgrīvas ostā smagie jūras kuģi, kas bija atbraukuši no Libekas un Visbijas. Pašai Rīgai šīnī laikā vēl nebija ostas. Viduslaikos arī ostas kļuva daudreiz uzbrucējiem par upuri, piem., vikingi Reinas grīvā septiņas reizes izlaupīja slaveno Dorestades ostu. Domājams vairāk, ka kuršu un zemgaliešu uzbrukuma laikā cieta arī kuģi, kas atradās ostā. Daugavgrīvas chronika, kas piemin visai īsos vārdos 20. augusta notikumus, nestāsta neko par ostu. Tas izskaidrojams ar to, ka autors bija mūks, kam interesēja vienīgi klostera un mūku liktenis. Daugavgrīvas klosteris bija vāciešu svētums un garīgā spēka avots. Par lielo cieņu pret viņu liecina jau tas, ka līdz šim gadam trīs klostera abati bija iecelti par bīskapiem. Klostera izdemolēšana satrauca stiprā mērā bīskapa Alberta ļaudis un mestra Volkvīna bruņiniekus. Vai osta uzbrukumā cieta, vai necieta, bet saimnieciskās aprindas redzēja, ka starptautiskās tirdzniecības kuģi tur nav pilnīgā drošībā. Kuršu un zemgaliešu pānākums bija smagi jūtams pazemojums kā bīskapa, tā mestra kareivjiem, kas sauca pēc ieroču atmaksas.

Pārejot pie sekojošo kara akciju apskata, minams vispirms, ka Viestartam un kuršiem vajadzēja vērst savus ieročus pret ienaidniekiem, kam bija milzīgs militāro spēku pārsvars. No Holandes 1229. gada pavasarī Rīgā ieradās simts bruņinieku stiprs kara spēks, kam līdzī nāca daudz ieroču nesēju. Bruņiniekiem vajadzēja kaujās ar kuršiem un zemgaliešiem izpirkt savu smago grēku par sacelšanos 1227. gadā pret bīskapa Bernharda dēlu Utrechta bīskapu Oto un viņa nogalināšanu. Viņu skaitu pavairoja vēl citi peregriņi, kuņus bija savervējuši parastajos

krusta kaŗu sprediķos mūki un garīdznieki. Atskaņu chronikas autors pareizi saka, ka ieradušies tik daudzi ar krustu apzīmēti viesi, kā tas nekad vairs Livonijā nav noticis. Ar to saskan chronista Hermana no Vartbergas ziņas, kas iegūtas no cita avota, proti, ka mestra rīcībā bijis liels daudzums peregrīnu. Atmaksas kaŗa akcijā pret kuršiem un zemgaliešiem piedalījās arī 56 Rīgas pilsoņi un 70 kaŗavīri. Tie bija apgādāti ar smago bruņojumu, kaut tas arī varēja būt mazliet vājāks par bruņnieku bruņojumu. Šāds ieskats rodas no tā apstākļa, ka viņiem vēlākos gados Kursā un Zemgalē piešķīra ar ordeni līdzīgā daudzumā lēņus, kas nebūtu noticis, ja viņi būtu turpretim apbruņoti ar vieglajiem ieročiem. Lai realizētu pieņemto plānu un atmaksātu kuršiem un zemgaliešiem par nodarīto pazemojumu, mestrs un Rīgas domkapituls sapulcināja savus smagi bruņotos kaŗavīrus, kuŗu skaits kā vienam, tā otram bija lielāks par Rīgas kareivju skaitu. Cik savāca viegli bruņotos un iezemiešu kareivjus, tas nav zināms. Domājams tomēr, ka kauju vadītāju rīcībā bija pāri par 10.000 vīru stipra armija, jo Sāmsalā 1227. gadā iebruka ar 20.000 kareivjiem. Neapšaubāms ir tas, ka kuršiem un zemgaliešiem nākošajās dienās vajadzēja pacelt savus ieročus pret tādu skaitu smagi bruņoto kaŗavīru, kāds nekad 13. gadsimtā vairs nebija viņu ienaidnieku rīcībā uz kaujas lauka.

Kā Viestartam, tā kuršiem tagad vajadzēja pirmo reizi cīnīties uz savas zemes pret mestra, bīskapa un viņu sabiedroto pulkiem. Ķēniņš ar kaŗaspēku izgāja no Tērvetes un aizkrustoja mestram Volkvīnam ceļu, kas jutās tik stiprs, ka bija izplānojis ieņemt un nodedzināt diecēzei bīstamo pili. Iedegās visai sīva cīņa uz atklāta kaujas lauka, kur abās pusēs krita daudz kareivju. Viestartam tomēr vajadzēja atvilkt no kaujas lauka savus kareivjus, jo ienaidnieku pusē bija milzīgs spēku pārsvars. Pēc tam stipri cieta zemgaliešu ciemi, kas krita par upuri iebrucēju ugunij; daudzi ciemu iedzīvotāji nokļuva gūstā vai dabūja uzbrukumos galu. Ar to, ka

Viestarts aizkrustoja ienaidnieku pulkiem ceļu, viņš izglāba Tērveti. Tā vēl ilgus gadus bija zemgaliešu cīņu centrs. Viņam gan vajadzēja atvilkt no kaujas lauka zemgaliešu spēkus, bet viņš izgāja no tā nesalauzts. Viestarts arī izjauca mestra un viņa sabiedroto plānu, proti, iznīcināt pili, kas kavēja Zemgals diecēzes izveidošanos.

Viestarta un zemgaliešu cīņas spars ar lielo iebrukumu nebija salauzts. Ķēniņš nākošā gadā devās savukārt atmaksas kara gājienā un iebruka Aizkraukles teritorijā, kas bija ordeņa zeme. Ieguvis lielu kara laupījumu un gūstekņus, ķēniņš devās mājup. Kad zemgalieši kādā rīta ausmā atradās mežā pie ugunskuriem, viņus pārsteidza Aizkraukles komandants ar pils, latgaļu un libiešu kareivjiem. Zegalieši pārsteiguma uzbrukumā cieta neveiksmi. Viestarts paķēra no ugunskura apdegušu pagali un izsita ar to zobus Markvardam, kas nāca uzbrukumā. Še minams, ka viduslaiku tuvcīņās šad tad gadījās, ka kara pulku vadītājs uzbruka pretinieku spēku vadītājam. Piem., Pliskavas kņazs Daumants, kas pēc tautības bija lietuvis, 1299. gada kaujā ievainoja sejā Livonijas mestru. Aizkraukles Markvards no ievainojuma vēlāk mira. Viestarts uzlēca zirgā un aizaukšķoja uz kādu pili, kur atrada aizsardzību. Ar to izbeidzās visas ziņas par viņu.

Kursā turpretim cīņas rezultāts bija cits, un kuršu ziemeļu zars izlaida ieročus no rokām. Ziņas par to sniedz Livonijas ordeņa kapellāns Hermanis no Vartburgas, kas bija baudījis arī juridisko izglītību. Viņš savu Livonijas chroniku sacerēja ap 1378. gadu, t.i., apmēram pēc pusotra simta gadiem. Neraugoties uz lielo laika atstarpi, Hermaņa no Vartbergas vēstījums par mestra kara spēka atmaksas iebrukumu Kursā nav apšaubāms. Autors iepin savā sacerējumā daudz datu no tādiem darbiem, kas nav uzglabājušies līdz mūsu dienām. Ziņas par notikumiem Kursā viņš smēlis no kāda tamlīdzīga raksta, kas bija sacerēts mazliet vēlāk par mestra Volkvīna kara gājienu. Par to liecina viņa precīzās ziņas, kas arī saskan ar citiem avotiem. Kā jau ie-

priekš redzējām, Vartbergs raksta, ka mestra rīcībā bijis liels peregrīnu daudzums un ka viņš bez tam vēl sapulcinājis visai lielu kaŗaspēku. Viņš par mestra kaŗa gājienu nolūku izsakās pat pareizāk par Atskaņu chronikas autoru. Vartbergs saka, ka mestrs devies kaŗā, lai atriebtos par mūku nāvi — **monachorum mortem vindicari**; Atskaņu chronikas autors turpretim raksta, lai atriebtos par savām sāpēm — **rechen da sinleit**. Aprakstot notikumus Kursā, Vartbergs nevarēja izmantot Atskaņu chroniku, jo pēdējās autors stāsta tik par Volkvīna iebrukumu Zemgalē. Ka Atskaņu chronikas anonimais autors nepiemin Kursas notikumus, tad tas izskaidrojams ar viņa kaŗa gaitu aprakstīšanas veidu. Viņš ir galma dzejas skolnieks un tāpēc viņš apraksta pašu ieroču krustošanu, bet viņš nestāsta sīkāk un tuvāk par to, kādās teritorijās kaŗa darbība ir notikusi un no kāda novada uz kādu tā ir pārgājusi. Ar to viņš atšķiras no chronista Indriķa. Jāsaka par iebrukumu Kursā, ka paši notikumu apstākļi prasīja, lai atmaksu saņemtu arī kurši, jo arī viņi piedalījās Daugavgrīvas klostera izdemolēšanā. Ar savu lielo pieredzi aizjūras sirojumos kurši pat varēja akcijas panākumos vilkt galveno lomu.

Par pašu kaŗa gājienu jāsaka, ka vairāk domājams, ka mestrs Volkvīns savu milzu armiju sadalīja divās grupās un ka vienu nosūtīja uz Kursu un otru uz Zemgali. Jāšaubās, vai Viestarts būtu uzdrošinājies iziet no Tērvetes, aizkrustot ceļu un arī iespējis atvilkt savus spēkus no kaujas lauka, ja mestrs būtu vērsis pret viņu visu savu stipro armiju, kur ietilpa bez viegli bruņotiem apmēram 500 smagi bruņotu kareivju. Diemžēl nav ziņu, kādās Kursas teritorijās iebruka kaŗaspēks, un nav arī vēstījumu par kaujām. Hermanis no Vartbergas tik saka, ka tanī laikā kurši bijuši pagāni un ka kaŗaspēks pakļāvis viņus kristīgai ticībai. Vartberga vēstījums saskan ar legāta Vilhelma — kas tagad saucas par Sabīnas kradinālbīskapu — 1245. gada 7. februāra raksta vārdiem, proti, vīri, kas toreiz saukušies par Kristus kaŗavīriem, kādu Kursas daļu iz-

rāvuši no pagānu rokām. Vārdi „izrāvuši no pagānu rokām” ir šad tad sastopami rakstos, ko sacerējuši Livonijas kanceleju rakstveži, un ar tiem vēsti, ka ir iekarota pagānu zeme un tās iedzīvotāji ir kristīti. Ka Kursas daļa ir ar ieročiem iegūts, uz to norāda arī Rīgas jaunā bīskapa Nikolaja 1231. gada 9. augusta Kursas izlēņošanas raksta kareiviskie vārdi, proti, ka „ļoti neprātīgi ir un negodīgi”, ja atrauj atlīdzību tiem, kas ar savām pūlēm un līdzekļiem ir veicinājuši kristīgās ticības izplatīšanos.

Viestarta kara pulki, kā redzējām, lietās armijas iebrukuma laikā gan cieta smagus zaudējumus, bet tomēr viņa militārie spēki vēl pēc tam bija spējīgi iesaistīties tālākās kara gaitās. Kursas plašu apvidu iedzīvotāji pēc ienaidnieku smagās akcijas turpretim nebija vairs spējīgi cīņu turpināt; viņi izlaida ieročus no rokām un slēdza pakļaušanās līgumus. Zemgalieši ar to zaudēja aizmugures aizsegu, ko viņi sevišķi smagi sajuta gadsimta otrās puses cīņu laikā. Rīgas potenču rokās nokļuva zemes, kas atradās viņpus Zemgales diecēzes robežām un kas līdz šim nemaz neietilpa viņu agresijas izplānojumos.

Notikumu tālāko norisi stipri satricināja iekšējās cīņas, kas trīsdesmito gadu pirmajā pusē bija tik visai asas, ka Kristus kaņaspēka ordenis šajā laikā pat atturējās no kara gājieniem uz neticīgo zemēm. Šie iekšējie sarežģījumi skāra stiprā mērā arī kuršus. Cīņas iedegās pēc bīskapa Alberta nāves; viņš aizvēra acis uz mūžu 1229. gada 17. janvārī. Brēmenes virsbīskapi, neraugoties uz vairākkārtējiem pāvestu aizliegumiem, vienmēr pretendēja pakļaut savai metropolitāna varai Rīgas diecēzi. Virsbīskapa domkapituls ievēlēja par Rīgas bīskapu Brēmenes domkungu Albertu (Albert Suerbeer), kas bija dzimis Ķelnē. Pāvests turpretim jau 1210. gadā bija piešķīris Rīgas domkapitulam tiesību ievēlēt bīskapu; legāts Modenas bīskaps Vilhelms savukārt bija deklarējis, ka Rīgas domkapitulam vienīgajam ir tiesība izraudzīt bīskapu. Šī domkapi-

tula locekļi bija premonstrātiešu ordeņa brāļi, un viņi par bīskapu ievēlēja Magdeburgas sv. Marijas baznīcas domkungu Nikolaju, kas arī bija premonstrātiets. Tagad reizē bija divi ievēlētie (*electi*); kā viens, tā otrs bija ieskatos, ka viņam ir tiesības ieņemt Rīgas bīskapa sēdekli. Abi sūdzējās Romas kūrījā. Pāvests Gregorijs IX bija nosūtījis uz Vāciju un Dāniju legātu kardināldiakonu Oto; pāvests ar 1230. gada 4. aprīļa rakstu uzdeva legātam vēl, lai viņš pārbauda kā viena, tā otra ievēlēšanu un nokārto galīgi Rīgas bīskapa lietu. Diemžēl ziņas par kardināldiakona legāciju ir visai trūcīgas un neskaidras. Legāts uzdeva savukārt savam biktstēvam Baldvīnam, lai viņš Rīgā pārbauda vēlēšanu, ko bija izdarījis Rīgas domkapituls. Baldvīns bija valloņu Alnas (*Aulne-sur-Sambre*) cisterciešu klostera mūks. No Flandrijas kā Oto, tā Baldvīns nevarēja pa sauszemi ceļot cauri Vācijai uz Dāniju, jo tanī laikā norisinājās asa cīņa starp pāvestu Gregoriju IX un ķeizaru Fridrichu II. Tāpēc abi, kā domājams, izraudzījās jūras ceļu. Par legātu Oto ir zināms, ka viņš ap 26. maiju ir ieradies Dānijā; ap 23. jūliju viņš uzturējās Lundā, kur dzīvoja virsbīskaps. No Dānijas Oto brauca uz Brēmeni, kur pirmās ziņas par viņu ir no 15. septembra. Baldvīns turpretim ieradās Gotlandē, kur viņš uzturējās kādu laiku. Kavēšanās Gotlandē redzama no tā apstākļa, ka prasīja tas, kamēr ziņās par viņa ierašanos nokļuva Rīgā un kamēr Rīgas pilsoņi paspēja nosūtīt uz Gotlandi pie viņa savus sūtņus. Baldvīns no Gotlandes ieradās Rīgā 1230. gada vasaras otrā pusē, jo pāvesta raksts par izmeklēšanu no Romas varēja pienākt legātam Oto tik jūnija vidū vai otrā pusē.

Alnas Baldvīns uzturējās divreiz Livonijā; pirmo reizi viņš bija legāta Oto vietnieks. Rīgā Baldvīns noskaidroja, ka Magdeburgas domkungs Nikolajs ir ievēlēts par bīskapu saskaņā ar kanoniskiem likumiem. Pamatodamies uz Baldvīna izmeklēšanas datiem, kardināldiakons Oto Dānijā apstiprināja Nikolaja ievēlēšanu. Pāvests Gregorijs IX 1231. gada

8. aprīlī apstiprināja Nikolaju par Rīgas bīskapu. Alnas Baldvīna darbība ar to vien neaprobežojās un tā kļuva arvien plašāka. Viņš konstatēja arī, ka Lamberts nevar ieņemt Zemgales bīskapa krēslu, jo bīskapam Albertam nav bijušas pāvesta pilnvaras substituēt bīskapu, t.i. iecelt nelaiķa Bernharda vietā jaunu bīskapu. Lamberts arī nozuda no skatuves; Varbūt, ka pāvests Gregorijs IX atcēla viņu no Zemgales bīskapa posteņa.

Vicelegācijas laika otrā posmā Alnas Baldvīns mainīja savu nostāju pret Livonijas potencēm. Līdz ar to notika pārmaiņas arī viņa darbībā. Kā vēlāk redzēsim, tas vedams sakarā ar direktīvām, ko viņš saņēma no legāta Oto. Lai labāk būtu saprotamas direktīvas un Baldvīna šī laika darbības raksturs, tad aplūkosim notikumus Igaunijā. Igaunu zemēs sadūrās visstiprāk pretējās intereses, un šai sadursmei bija plašs starptautisks raksturs.

*

Bīskaps Alberts, kā iepriekš jau redzējām, 1218. gadā lūdza Dānijas ķēniņu Valdemāru II, lai tas sniedz militāru palīdzību cīņai pret krieviem un neticīgajiem. Kad ķēniņš 1219. gadā bija nostiprinājies Rēvelē un sāka iekarot apkārtējās igauņu zemes, viņa intereses sadūrās ar vāciešu interesēm. Drīz vien starp viņa karaspēku un vāciešiem izcēlās cīņa igauņu zemju dēļ. Visvairāk šī cīņā Vironija mainīja virskungus; 1225. gadā tā atradās Dānijas ķēniņa vasaļu rokās. Bīskapa Alberta brālis Hermanis bija bīskaps Ugaunijā un līdz 1234. gada septembrim titulējās par Leales bīskapu. Hermana lielvasaļi, kas mita Otenpēpilī, Doles Jāņa vadībā 1225. gada rudenī ar karaspēku iebruka Vironijā. Viņi ieņēma Vironijas pilis un padzina dāņus. Legāts Modenas Vilhelms iejaucās konfliktā, piespieda iebrucējus aiziet no Vironijas, bet tomēr neatdeva to dāņiem atpakaļ. Starp dāņiem un vāciešiem norisinājās cīņa arī par Harrijas, Jervas un Vikas piederī-

bu. Legāts visas šīs četras igauņu teritorijas pārņēma savās rokās un pasludināja, ka tās atrodas pāvesta varā un aizsardzībā. Pāvesta kūrīja mēdza tās savos rakstos apzīmēt ar vārdiem *terrae commissae*, t.i., nodotās zemes. 1226. gada janvārī ieradies Rēvelē, Modenas Vilhelms piespieda dāņus, lai atdod Vironijas ķilniekus viņu vecākiem, un par to atdeva viņiem Harriju.

Posdamies ceļā uz Romu, Modenas bīskaps Vilhelms par vicelegātu misijas zemēm iecēla savu kapellānu māģistru Jāni, kam vajadzēja turpināt viņa iesākto darbu. Māģistram savukārt par vikāru bija kāds Hormods (Krarup: *Hormodus*; Bunge: *Hermodus*)¹. Vicelegāta uzdevumos ietilpa pāvesta vārdā pārvaldīt arī Vironiju, Jervu un Viku.

Miers ar dāņiem bija visai vajadzīgs, lai varētu labāk sagatavoties Sāmsalas iekarošanai. Bet diemžēl to nepanāca. Nebija legāts no Daugavgrīvas klostera izgājis un iekāpis kuģī, kas atradās tuvējā Daugavgrīvas ostā, kad pienāca ziņas, ka Doles Jānis ar kaņaspēku nupat, t.i. 1226. gada maijā, atkal iebraucis Vironijā un ieņēmis kādu pili, domājams, ka Tarvampi. Kā iepriekšējo, tā šo lielvasala patvarīgo kaņa akciju Modenas Vilhelms uzskatīja par noziedzību pret Romas baznīcu un arī par viņa, t.i. legāta, stāvokļa nonievāšanu. Tāpēc Vilhelms dusmās ekskomunicēja lielvasali un atņēma viņam lēņu zemi, kas atradās Rīgas patrimoniālā apgabala robežās. Neraugoties uz visai drastisko sodu, legāts tomēr nosūtīja Doles Jānim palīgā uz Vironiju daudzus vāciešu kareivjus. Māģistrs Jānis savukārt ar kaņaspēku ieradās Vikā. Vikas ekspedīcijas laikā vācieši nogalināja piecdesmit dāņu kareivjus un piespieda Majanpatas dāņu garnizonu atstāt pili.

Jau tā stiprais naidis un saspīlējums, kas valdi-

¹ A. Krarup, *Bullarium Danicum. Pavelige aktstykker vedrorende Danmark, 1198-1316. Kóbenhavn 1932, 272; LUB* i 145.

ja starp dāņiem un vāciešiem, kļuva arvien asāks. Uz dāņu naidīgo noskaņojumu norāda jau tas, ka viņi Rēvelē pretojās legāta Modenas bīskapa Vilhelma prasībai, lai atbrīvo vironiešu ķīlniekus un nosūta tos uz Vironiju viņu vecākiem. Bija labi zinams, ka legāts vairāk simpatizēja vāciešiem nekā dāņiem; pie tam ķīlnieku atbrīvošana pēc tā laika ieskatiem nozīmēja atsacišanos no savām tiesībām uz Vironiju, ko dāņi, saprotams, negribēja. Tāpēc Rēveles dāņi piekāpās un atbrīvoja ķīlniekus tik tad, legāts piedraudēja ar bargiem baznīcas sodiem. Dāņus augstā mērā sanikvoja vēl Doles Jāņa otrreizējais iebrukums Vironijā un māģistra Jāņa kara akcijas Vikā. Noskaņojumu, labi raksturo tas, ka dāņi — kā saka chronists Indriķis — nemaz neklausījās, kad Modenas Vilhelms, ieradies Visbijā, sprediķos aicināja, lai piedalās iedzīvotāji karā pret sāmsaliešiem.

Šiem notikumiem pievienojās citi, kas norisinājās ārpus Igaunijas robežām un kam jau plašāks starptautisks raksturs. Vācieši, kas mīta Gotlandē, bija visdzīvāk atsaukušies uz Modenas Vilhelma aicinājumiem un gatavojās piedalīties kara akcija pret sāmsaliešiem. Viņi bažījās, ka par to viņi var piedzīvot naidīgus soļus, domājams, ka no dāņu puses. Uz viņu lūgumu tāpēc pāvests Gregorijs IX pasludināja ar 1227. gada 17. janvāra rakstu, ka viņš ņem savā un apustuļa Pēterā aizsardzībā Visbiju, tās ostu un Gotlandes vāciešus. Pēc pāris nedēļām, t.i., janvāra un februāra miju laikā, sākās kara gājiens uz Sāmsalu, kas pēc ieroču skaita bija pats lielākais no līdzšinējiem iebrukumiem iezemiešu zemēs un arī pats prominentākais augsto dalībnieku ziņā. Akcijā piedalījās 20.000 kareivju, kā raksta chronists Indriķis. Sagatavošana un iebrukums notika vicelegāta māģistra Jāņa protekcijā un vadībā. Dalībnieku vidū bija bīskaps Alberts, bīskaps Lamberts un mestrs Volkvins. Modenas bīskapa Vilhelma kara kalps Gandulfinš nesa karogu, t.i., bija faktiskis kauju vadītājs. Pāvests Gregorijs IX 1234. gada 20. novembrā rakstā nosauc šo karogu

par baznīcas karogu (*sub vexillo ecclesie*)¹. Iepriekšējā teikumā pāvests runā par Romas baznīcu, un tāpēc no tā secināms, ka karogs bija Romas baznīcas, nevis Rīgas sv. Jaunavas karogs. Sāmsalieši nespēja atvairīt iebrucēju milzu armiju. Pēc sīvām cīņām viena pils pēc otras padevās un tās kļuva ugunij par upuri. Sāmsalieši bija spiesti nolaist ieročus un pieņemt kristību.

Ar Sāmsalas iekarošanas aprakstu izbeidzās ziņas, ko savā sacerējumā sniedz chronists Indriķis. Pēc tam sākās gadi, kad ziņas par notikumiem Livonijā nav vairs tik pilnīgas, sakarīgas un drošas.

Tālākie Igaunijas notikumi saistījās stiprā mērā ar cīņām, kas norisinājās starp Dānijas ķēniņu Valdemāru II un Ziemeļvācijas firstiem. 1227. gada 15. februārī Zaksijas hercogs Alberts ar Holšteinas grāfiem Libekā noslēdza militāro līgumu, lai kopīgiem spēkiem karotu pret Dānijas ķēniņu. Līgumam zināmā mērā pieslējās bīskaps Alberts, mestrs Volkvīns un Rīgas rāte. Tas redzams no tā, ka viņi Libekai deklarēja, ka nederēs separātu mieru ar Valdemāru II, un prasīja no Libekas, lai tā dara to pašu. Militārajam līgumam sekoja ātri karš. Izšķirēja kauja notika 22. jūlijā pie Bornhēvedas; hercogs Alberts tur vadīja vāciešu karaspēka kreiso spārnu. Bornhēvedas kauja bija liktenīga Valdemāram: viņš zaudēja karu un zemes, kas atradās uz dienvidiem no Eīderas.

Magistrs Jānis labi zināja, ka Dānijas spēki ir saistīti cīņā ar Ziemeļvācijas firstiem un ka ķēniņš nevar sūtīt uz Igauniju palīgu spēkus. Izmantodams Valdemāra II kara grūtības, vicelegāts vai nu īsi priekš, vai tūlīt pēc Bornhēvedas kaujas deva pavēli Kristus karaspēka ordenim, lai tas atņem dāņiem Rēveli. Ordeņa karaspēks arī ieņēma dāņu pili, domājams, ka jūlija otrā pusē.

¹ *Hermann Hildebrand, Livonica, vornaemlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vatikanischen Archiv, Riga 1887, 21§5. (Citējumos, Livonica).*

Vicelegāts māgistrs Jānis un viņa vikārs Hormods piešķīra Ziemeļigaunijā kara dalībniekiem desmitā lēņus, t.i., tiesību ievākt desmito nodevu un izlietot to savā labā. Viņu nolūks bija piesaistīt šē ar izlēņojumiem vasaļus un ar to radīt militāru nodrošinājumu tam stāvoklim, ko viņi bija radījuši. Posdamies ceļā, lai atgrieztos Itālijā, māgistrs Jānis nodeva Rēveli, Harriju, Vironiju, Jervu un Vīku Kristus kara spēka ordenim un bīskapiem. Nodošanu viņš saistīja ar noteikumu, ka pilsēta un teritorijas viņiem jāpārvalda pāvesta vārdā. Ieguvumus tagad sadalīja: ordenis dabūja Rēveli, Harriju, Vironiju un Jervu, bet Rīgas bīskaps Vīku. Turpretim Leales bīskaps Hermanis neko nedabūja.

Nokārtojums, ko izdarīja māgistrs Jānis, nedeva Igaunijai cerēto mieru un kārtību. Pret nokārtojumu, kā turpmāk redzēsim, legāts kardināldiakons Oto spēra pretsoļus. Ka māgistra rīcība nesaskanēja ar Romas kūrījas politiku, tas redzams arī no tā, ka pāvests Gregorijs IX strikti nostājās pret desmitā izlēņojumiem, ko viņš ar vikāru Hormodu bija izdarījis. Kardināldiakona reakcija pret nokārtojumu bija loecklis cīņā, kas norisinājās starp pāvestu un ķeizaru. Tai sekoja notikumi, kas ievirzīja jūtāmākā mērā šīs cīņas mutuļos Igauniju un arī Kursu un Zemgali. Līdztekus tam Alnas Baldvīna darbība iegāja pavisam citā gultnē.

*

Rīgas pilsoņi, kā jau iepriekš aizrādīts, bija nosūtījuši uz Gotlandi sūtņus pie Alnas Baldvīna. Sūtņu uzdevums bija panākt, lai vicelegāts tam piekrist, ka Rīga iegūst savu trešo daļu no zemēm, kas iekarotas Kursā. Baldvīnam bija vienīgi direktīva izmeklēt Nikolaja ievēlēšanu. Tāpēc viņš Gotlandē arī deva sūtņiem svinīgo solījumu, ka neiejauksies Kursas zemju lietās. Kad Alnas Baldvīns 1230. gada vasarā ieradās Rīgā, tad šē pēc iebrukuma Kursā norisinājās sarunas ar kuršiem par viņu pakļaušanos un kristīšanos. Kad bija panākta vienošanās

ar kuršiem par līgumu, tad to uz viņu un citu prasību uzrakstīja. Alnas Baldvīns labprāt tam piekrita, ka līgumu uzraksta, un šīnī laikā necēla iebildumus pret līguma noteikumiem. Pēc tam vicelegāts, Rīgas rāte, domkapituls un Kristus kaŗaspēka ordenis nosūtīja uz Kursu savus priesterus, lai kristī kuršus. Redzams, ka šīnī laikā vēl nav par Kursas lietām nekādu domstarpību starp Alnas Baldvīnu un trijām Livonijas potencēm; nav arī saskatāms, ka vicelegāts ietu kādus savrup ceļus. No tā secināms, ka Baldvīns šīnī laikā nav vēl tās politikas loceklis, kas saistījās ar kardināldiakona Oto legāciju.

Līgumu uzrakstīja 1230. gadā, kā domājams, rudens sākumā¹ Līguma pirmais kontrahents bija Rīgas domkapituls, kas aizstāja bīskapu viņa krēsla vakances laikā. Līdzās domkapitulam līguma akcijā piedalījās Kristus kaŗaspēka ordenis un Rīgas pilsoņi, t.i., rāte. Abiem pedējiem pēc legāta Modenas bīskapa Vilhelma 1226. gada 11. aprīļa norādījuma bija tagad tiesības bez bīskapa starpniecības iegūt uzvaras augļus. Zīmīgi, ka šīnī līgumā vēl nav minēti tirgotāji, kas piedalījās kaŗā ar 71 smagi bruņotu vīru. Par to liecina bīskapa Nikolaja 1232. gada 16. februāŗa raksta vārdi, proti, ka tirgotāju kaŗavīru skaitam, kas „bija tanī laikā” (*qui tunc temporis fuit*)², jābūt kaŗa gājienos septiņdesmit vienam arī uz priekšu. Bīskapa vārdi savukārt to apstiprina, ka kaŗa akcija Kursā ir bijusi un ka tur piedalījušies arī tirgotāju kaŗavīri. Tirgotāju piedalīšanās kaŗā zem Rīgas karoga izskaidrojams ar to, ka pilsoņi vieni paši spēja dot tik 56 smagi bruņotus vīrus, kas ir pārāk maz, lai būtu minimālais samērs kā ar bīskapa, tā ar ordeņa spēkiem. Starp pilsoņiem un tirgotājiem norisinājās cīņa, un domājams, ka pedējie vēl nebija ieguvuši piekrišanu, lai varētu līgumā runāt līdz. Turpretim, kā redzēsīm uz priekšu, sarunās ar Baldvīnu un Baldvīna paša līgumos ir pieminēta arī tirgotāju piedalīšanās.

¹ LUB I 105.

² *Ibid.* I 125.

Iekāms aplūkojam līgumus, apskatīsim iepriekš topografiskos terminus, ko sastopam šajos līgumos un arī citos rakstos. Chroniku autoriem un dokumentu rediģētājiem bija paraža savos sacerējumos saistīt ciemu ar apkārtējo zemi, rakstot vienkopus un apzīmējot pēdējo bez noteiktības ar dažādiem vārdiem. Chronists Indriķis raksta, ka karaspēks, iebrūkot Sakalā, **in omnibus villis ac locis** (visos ciemos un novados) atradis iedzīvotājus savās mājās¹. Nododams Livonijas ordenim Dobenes pils piecus ciemus ar 150 arkliem zemes, Rīgas domkapituls piemin ar papildu noteikumus par dažiem objektiem, kas atradās **in praedictis...locis seu villis** (minētos... novados jeb ciemos) un **in villis seu locis** (ciemos jeb novados)². No piemēriem redzams, ka rediģētāju un autoru acīs **villa** un **locus** ir sinonimi jēdzieni. Kā uz priekšu redzēsim, pirmais līgums tāpēc apzīmē kā Rendu, tā arī citus novadus ar nosaukumu **locus**, bet Alnas Baldvīna otrs līgums apzīmē tos pašus objektus ar vārdu **villa**. Mināms arī ka šajos līgumos vārds **locus** visur neapzīmē vienīgi to teritoriju, kas pieder pie ciema un kam ir noteiktas robežas, bet dažviet tas var attiekties arī uz plašāku apvidu. Autori un rediģētāji savos rakstos aizstāja nosaukumu **locus** ar vārdu **provincia**, ko sevišķi bieži darīja Indriķis. Vārds **provincia** ir ņemts no baznīcas rakstiem un tas apzīmē daļu no vesela. Indriķis sauc Vironiju par provinci³ un raksta arī, ka Vironijai pašai ir **piecas provinces**⁴. Latgaļu karaspēks, saka Indriķis, iebruka Ugaunijā un nonāca **ad villas et provincias**⁵ (līdz ciemiem un provincēm). Rīgas domkapituls sauc par provincēm tās pašas Dobenes pils un arī Spārnenes pils ciemu novadus⁶. Alnas Baldvīna un kuršu 1230. gada 28. decembra līgumā sastopam terminu **kiligunda**⁷. Tas ir somugru vārds; Igaunijā ar to apzīmēja adminis-

¹ *Indr. chr.* XII 6; 64, 31.

² *LUB* I 344.

³ *Indr. chr.* I 13.

⁴ *Ibid.* XXIII 7.

⁵ *Ibid.* XXVIII 2; 200, 18.

⁶ *LUB* I 432.

⁷ *Ibid.* I 103.

trātīvo iecirkni. Chronists Indriķis vienus un tos pašus Igaunijas objektus sauc par kiligundām un provincēm; piem., *Mari'imam cum septem kiligundis*¹ (Piemari ar septiņām kiligundām) un *septem tantum provincias in Maritima*² (tikai septiņas provinces Piemarē). Vārdu *kiligunda* nesastopam citos Kursas 13. gadsimta senrakstos. Alnas Baldvīns līguma slēgšanas laikā vēl nepazīna Kursas topografiskos apstākļus. Vairāk tāpēc domājams, ka *kiligunda* nav Kursas termins, bet līgumā iekļuvis uz Igaunijas bīskapa Hermaņa un tirgotāju ieteikumu; tie paši piedalījās līguma slēgšanas aktā. Ar vārdu *terra* līgumos apzīmēja Kursas plašākus apgabalus.

Domājams, ka Kursas topografijā līguma autoriem palīdzēja orientēties tirgotāji, kas ar precēm bija apstaigājuši kuršu apdzīvotos novadus. Garīdznieki un citi vācieši tur nevarēja iekļūt. Par labu tam tas runā, ka vienīgi tirgotāji varēja sniegt tās ziņas, pēc kurām legāts Modenas bīskaps Vilhelms 1237. gadā noteica Zemgales diecēzes dienvidu robežu: Nemuns, Neris, pedējās izteka un Polocka. Līdz šim gadam neviens Livonijas un Prūsijas garīdznieks nevarēja nokļūt pie Nemuna un viņa pietekas un izzināt, ka iztekas tuvumā ir Polocka. Pats par sevi saprotams, ka kuršu topografiskie jēdzieni atšķīrās no vāciešu tamlīdzīgiem jēdzieniem. Tāpēc domājams, ka rediģētāji, sacerot līgumus, tik ar tirgotāju palīdzību varēja orientēties sarežģītajos jautājumos.

Domkapitula, ordeņa un rātes 1230. gada līgums ar kuršiem ir ievērojams tanī ziņā, ka tas ir pirmais rakstveida līgums, ko slēgusi kāda senlatvju tauta un kas uzglabājies oriģinālā līdz mūsu dienām. Šis līgums saista mūsu uzmanību arī ar to, ka tur atspoguļojas noteikumi, kas bija jāpilda arī citām iezemiešu tautām kad tās pēc zaudētas cīņas pakļāvās bīskapiem un ordenim. Diemžēl rakstā nav nosaukts vārdā neviens kursis un nav arī minēts to

¹ *Indr. chr.* XXVIII 2; 200, 18.

² *Ibid.* XXVIII 5; 205, 32.

kuršu sabiedriskais stāvoklis, kas ieradās Rīgā un piedalījās pie līguma sarunām. Līgumā minēts vienīgi tautas vārds un nosaukti novadi, no kuņiem bija līguma dalībnieki; proti, sacīts, ka notikusi vienošanās ar kuršiem un novadiem (*cum Curonibus et locis*), t.i. ar kuršiem no novadiem.

Novadi, no kuņiem bija līguma dalībnieki: Renda, Valgale (*Galewalle*, 1253. gada dalīšanas senrakstā **Walgele**, tulk. **Walgalen**), Pidoļe (*Pidewalle*), Matkule, Vāne, Pūre, Uguņciems (*Vgesse*, 1231. gada līgumā **Ugenesse**, Alnas Baldvīna 1234. gada 27. aprīļa senrakstā *Ugesse*, 1253. gada dalīšanas senrakstā **Uge**), Kandava un Aiziņi (*Anses*, 1231. gada līgumā **Anzes**).

Pētnieki ir pretrunīgos ieskatos par to, vai **Vgesse** jeb **Uge** identificējama ar Upesgrīvas pagasta Uguņciemū, vai Vandzenes pagasta Iģeniem. Sakarībā ar šīm pretrunām mināms, ka rediģētāji līgumos un dalīšanas dokumentā ierakstīja tik tos centrus, kas apvidū bija paši ievērojamākie. Ka Uguņciems dominēja apvidū, tas secināms no vairākiem apstākļiem. No viņa vārda pirmās puses radušies vairāki citi turienes objektu nosaukumi: Uguņupe, Uguņezers, Uguņmuiža u.c.¹. Otrkārt, pie Uguņciema sākās ceļš, kas gāja uz Talsiem un Rendu. Šis ceļš 13. gadsimtā kļuva par ordeņa svarīgo kara ceļu; kara ceļš sākās pie Rīgas, gāja jūras krastu un no Uguņciema gāja tālāk uz Talsiem, Rendu un Kuldīgu². Nav turpretim saskatāms, ka Vandzenes pagasta Iģenu apvidum, salīdzinot ar Uguņciemū, būtu bijusi kaut kāda prioritāte. Nevar tāpēc pievienoties G. Berkholca un A. Švābes uzskatam, ka **Vgesse** jeb **Uge** identificējama ar Iģeniem; arī V. Kiparskis apšaubā pēdējā uzskatu³ Līdz ar to mināms, ka Alnas Baldvīna 1234. gada 27. aprīļa senrakstā minētās **Lodgiae** pils nosaukums identificējams ar Lībagu pagasta Ladzmāju vārdu;

¹ J. Plāķis, *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi*, 1. daļa, *Kurzemes vārdi, Rīgā*, 1936. (Citējumos: Pl.)

² LUB. II 662.

³ V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 239. lpp.

pēdējā ietilpa Ladznieku māju kopā (Pl. 198). Ladz-
māju tuvumā ir arī pilskalns. Nevar tāpēc pieslie-
ties A. Švābes ieskatam, ka *castellatura Lodgiae* ir
identiska ar Laidzes pagastu¹. Pareizs turpretim
ir A. Bauera un A. Švābes ieskats, ka Anses jeb An-
zes novads lokālizējams Cēres pagasta Anziņu mā-
ju apvidū.

Līgums vispirms noteica normu, pēc kuŗas kur-
šiem ik gadu vajadzēja nobērt saviem trim kontra-
hentiem labības nodevu. Nodevas latīņu nosaukums
— *census*, vāc. — *tins*. *Cenza* nodeva, kā redzēsim,
kad vēlāk apskatīsim 1267. gada līgumu, atšķirās
no desmitā un bija par pēdējo vieglāka nodeva. Lī-
gums noteica, ka *cenza* labība nododama kā tagadē-
jiem kuršiem, tā arī viņu pēcnācējiem.

Pēc līguma kuršiem vajadzēja dot vienīgi ru-
dzus, jo citu labību nepiemin. Nododamo rudzu vie-
nība bija pusbirkavs (*dimidium navale talentum*).
Tas bija līdzīgs diviem Rīgas pūriem jeb apm. 80 kg.
Šo vienību piemin jau *chronists* Indriķis, vēstīdams
par Lielvārdes lībiešu nodevu, ko uzlika 1206. gadā.
Divi Rīgas pūri bija nodevu vienība zemgaliešu 1272.
gada līgumā un divi pūri kuršu 1267. gada līgumā.
Piebilstams, ka arī kuršu līgumā būs domāti Rīgas
pūri.

Pusbirkavu jeb divus pūrus rudzu vajadzēja
dot no arkla. „Arkls” latīņu senrakstos: *uncus*, vā-
cu: *hake*. Sākuma gados ar vārdu *uncus* apzīmēja
zemes arāja darba rīku. Šajā nozīmē vārds sastopams
vienā otrā Prūsijas senrakstā kopā ar paskaidro-
jumu. Livonijā turpretim ap kuršu līguma laiku
uncus apzīmēja jau zināmu zemes platību. Tas redzams
no Alnas Baldvīna 1234. gada 1. aprīļa rak-
sta, kas rāda, ka arkli ir zemes (*terrae*), ko legāts
izlēņoja 56 Rīgas pilsoņiem, piešķirot katram 25
arklus. Pavisam katram kursim jānodod tik daudz
pusbirkavu, cik viņam ir arklu; tas izriet no līguma
vārdiem „no ik katra arkla”, proti, nododams šāds
rudzu svars.

¹ A. Švābe, *Senā Kursā*, 90. lpp.

Sākuma gados noteikt katra kurša pareizo zemes platību arklos, saprotams, nebija iespējams. Tāpēc līgumā pieminēti vēl divi objekti, pēc kuriem arī aplēšams nododamais labības kopsvars. Pusbirkavs rudzu jādod tamlīdzīgi arī no ecēšas. Ja kāds ar vienu zirgu lej sviedrus arklā un ecēšā (in unco et erpica), tad viņam tāpat jādod pusbirkavs rudzu. Šinī gadījumā pusbirkavu skaitu aplēž pēc darba zirgu skaita. Tamlīdzīgi 1267. gada kuršu līgumā sacīts, ka no katra zirga, ar kuņu ecē un kas ieiet ceturtajā gadā, jādod divi pūri labības, t.i., tas pats pusbirkavs. Zirgs un ecēša līgumā nav minēti, lai dubultotu nodevas, bet lai varētu pareizāk aplēst nododamo pusbirkavu skaitu.

Kuršu 1230. gada līgumā nav sacīts, ka viņiem jāpiedalās darbos, kad virskungi ceļ viņu zemē pilis vai taisa tiltus. Tāpat nav minēts, ka viņiem jāpilda saimnieciskā rakstura klaušas.

Tālāk līgums min noteikumus par priesteriem un kristīšanos Kā vēlāk redzēsim, kuršu attiecībā ar rīdziniekiem bija iestājusies krīze. Ievērojot krīzes izraisīto nedrošību, līgums nosaka, ka kurši, tiklīdz tas bez briesmām būs iespējams, aģaicinās tūlīt priesterus no Rīgas. Līgums sauc šos priesterus par „saviem”, ar ko norādīts, ka šie domāti tie priesteri, kas apmetīsies Kursā uz dzīvi un apkops jaun kristīto dvēseles. Ka priesterus aicinās no Rīgas, tad no tā redzams, ka viņi būs domkapitula, ordeņa un Rīgas pilsētas garīdznieki; līdz ar to saprotams, ka tie būs Kursā šo triju potenču politiskie aģenti. Kā visās jaun kristīto zemēs, tā arī Kursā iedzīvotājiem jāapgādā priesteri ar visu to, kas dzīvē nepieciešams. No priesteriem, kā saka līgums, kuršiem jāpieņem kristība un arī kristīto likums, t.i., viss tas, ko kristīgā ticība ienes tautas dzīvē.

Svarīgs arī tas, ka līgums nosaka, ka kuršiem paliek viņu tiesības uz lauku īpašumiem un citu mantu un ka pret to nevar celt iebildumus nevienā potencē.

Kaŗa gaitās pret Kristus vārda ienaidniekiem kuršiem jāpiedalās tāpat, kā to dara citu zemju neofīti.

Savrup vēl norādīts, ka līguma noteikumi paliek spēkā tik ilgi, kamēr kurši nesacelsies pret saviem kontrahentiem. Tas arī ir saprotams, jo parasti pēc sacelšanās apspiešanas vienmēr palielināja nodevas, kas bija uzliktas neofītiem.

Pāriesim pie noteikumiem, no kuŗiem izrisījās Alnas Baldvīna konflikti ar Livonijas potencēm. Priesteru nosūtīšana uz Kursu bija pēdējais solis, ko labā saskaņā kopīgi veica Baldvīns, domkapituls, Rīgas rāte un Kristus kaŗaspēka ordenis. Drīz izbeidzās saskaņa viņu starpā un uzliesmoja tās vietā konflikti, kas arvien kļuva asāki un apmēros plašāki. Konfliktu impulsi izraisījās no cīņām, kas norisinājās tanī laikā starp pāvestu un ķeizaru, un paši konflikti bija tāls šo cīņu atbalss. Frīdrichs II, kas titulējās par Vācijas romiešu ķeizaru un Sicīlijas un Jeruzalemes ķēniņu, bija devis svinīgo solījumu, ka dosies ar kaŗaspēku uz Austrumiem, lai atbrīvotu Svēto zemi no Ēģiptes sultāna rokām. Kad ķeizars aiz neveselības otrreiz atlika kāpšanu kuŗos, pāvests Gregorijs IX uzskatīja to par krus-ta kaŗa solījuma laušanu un 1227. gada septembrī ekskomunicēja viņu. Tas bija sākums cīņai, kas bija pati niknākā no visām pāvestu cīņām ar ķeizariem. Gregorijs iecēla kardināldiakonu Oto par legātu un nosūtīja viņu uz Vāciju un Dāniju. Legāta galvenais uzdevums bija noskaņot laicīgos firstus, virsbīskapus, bīskapus un prelātus, lai viņi nostājas pāvesta pusē. Līdz ar to kardināldiakonam vajadzēja sakūdīt kā firstus, tā baznīcas kungus pret ķēniņu Indriķi VII, mēģinot viņu nogāzt no troņa un ievēlēt jaunu ķēniņu. Indriķis bija Frīdricha II dēls un ģistra Jāņa pavēli uzbrucis ķēniņa spēkiem no muviņa vietnieks Vācijā.

Ja Vācijā pat ar kaŗaspēku nostājās pret legātu Oto, tad Dānijā turpretim viņš bija visai gaidīts pāvesta pārstāvis. Dāņu valdība un Lundas virs-

bīskaps apbēra kardināldiakonu ar smagām sūdzībām. Proti, kamēr Valdemārs II cīnījies karā pret Vācijas firstiem, kas bija naidīgi noskaņoti pret pāvestu, tikmēr Kristus kaŗaspēka ordenis uz magistra Jāna pavēli uzbrucis ķēniņa spēkiem no murgurpuses un atņēmis Rēveli, ko dāņi pārvaldīja pāvesta vārdā. Lundas virsbīskaps savukārt sūdzējās, ka ordeņa iebrukumos gājusi bojā Vironijas diecēze un ka Rēveles diecēze tagad ir ruinēta. Abas bija pakļautas viņa metropolitāna varai. Pret pāvestu vērsts solis bija arī tas, ka magistrs Jānis nodeva pārvaldīt pāvesta vārdā Kristus kaŗaspēka ordenim Rēveli, Harriju, Vironiju un Jervu: ordenis bija ķeizara piekritējs un jau bija iesācis sarunas ar Vācu ordeni par apvienošanu.

Direktīvu principi, kas saistījās ar legāciju, spieda kardināldiakonu Oto ievērot dāņu valdības un Lundas virsbīskapa sūdzības. Valdemārs II bija stingrs pāvesta piekritējs un visai naidīgs pret Frīdrihu II un Indriķi VII; viņš pat nosūtīja palīgā pāvestam uz Itāliju dāņu kareivjus. Virsbīskaps bija Eiropas ziemeļos ļoti iecienīts baznīcas virsgalva. Kardināldiakons nevarēja Igaunijas lietas atstāt tādā stāvoklī, kas atbilda ķeizara piekritēju interesēm. Tāpēc legāts Oto pavēlēja, lai Kristus kaŗaspēka ordenis nodod Vironiju un Jervu Alnas Baldvīnam, kam jāpārvalda pāvesta vārdā abas teritorijas. Pievēršama vērība tam apstāklim, ka šis ir vienīgais gadījums, kur kardināldiakons Oto pats iejaucas personīgi Igaunijas lietās.

Diemžēl nav vēstures avotos ziņu par to, kādos apstākļos legāts Oto pavēlēja Kristus kaŗaspēka ordenim, lai nodod Alnas Baldvīnam Vironiju un Jervu. Svarīga lieta bija izmeklēšana, vai Nikolajs ievēlēts saskaņā ar kanoniskiem likumiem, un tāpēc bīskapa jautājuma galīgā nokārtošana prasīja personīgo kontaktu ar legātu; tamlīdzīgi svarīgas lietas bija konflikti ar dāņiem un jautājums par Igaunijas zemju pārvaldi, kas savukārt prasīja kontaktu ar legātu. Vairāk tāpēc domājams, ka Alnas Bald-

vīns ar izmeklēšanas materiāliem pats ieradās Dānijā pie kardināldiakona. Ar to sakrīt tas, ka Baldvīns nav kuršu līguma liecinieku vidū. Nikolajs ieradās pie legāta, lai saņemtu ievēlēšanas apstiprinājumu. Domājams arī, ka Kristus kaŗaspēka ordeņa sūtņi ieradās Dānijā pie kardināldiakona Oto. Ar sūtņi klātbūtni un sarunām vienīgi var izskaidrot mīklaino lietu, ka legāts Oto nepavēlēja nodot Alnas Baldvīnam Rēveli, kas konfliktā bija pats svarīgākais objekts, bet tās vietā pavēlēja nodot Vironiju un Jervu, kas bija mazāk svarīgi objekti. Redzams, ka kardināldiakons sarunās ar sūtņiem bija ieguvis pārliecību, ka ordenis nepiekāpsies un neatdos svarīgo pilsētu, un tāpēc pavēlēja nodot abas teritorijas. Ar domu par ordeņa nepiekāpību saskan apstākļi, ka Valdemāram II vajadzēja vairāk kā astoņus gadus cīnīties, kamēr diplomātiskā ceļā ieguva atpakaļ no ordeņa brāļiem Rēveli. Alnas Baldvīns tagad saņēma no legāta Oto direktīvas arī par to, kā pārvaldīt iegūtās zemes un kā izturēties uz priekš pret Livonijas varām. Ar to iestājās pagrieziens Alnas Baldvīna rīcībā; viņš kļūst par aktīvu locekli politikā, kas stāv par pāvestu un vēršas pret ķeizaru un viņa piekritējiem. Tas viss varēja notikt vēlākais 1230. gada augustā, jo septembrī legāts atstāj Dāniju un 15. septembrī ir Brēmenē.

Vispirms minams, ka Alnas Baldvīns tagad nav vairs mierā ar līguma noteikumiem. Ka viņš nav apmierināts, tas saskatāms Rīgas replikas raksta vārdos *continere asserit*¹ (apgalvo, ka satur). Taisnodamās pret apsūdzībām, pilsēta ar šiem vārdiem norāda uz vicelegāta pretrunīgo nostāju pret līgumu: agrāk piekritis tam, bet tagad apgalvo, ka satur, t.i., ceļ iebildumus pret noteikumiem. Diemžēl pergaments ir stipri bojāts un tāpēc teikumā ir robs:: (*quod*) *idem B.* — es as *continere asserit*. Roba interpolējumi vārdi *ordinationes her her* —. Tātad (*quod*) *idem B. (ordinationes her)* es as conti-

¹ LUB I 106 § 10.

nere asserit, „tas pats B. apgalvo, ka satur hairetiskus noteikumus”. Hairetiskie noteikumi bija cenza labības nodeva, jo tai pēc stingrticīgo ieskatiem nebija pamata kanoniskos likumos. Domu, ka Alnas Baldvīns nav bijis mierā ar cenza nodevu, apstiprina pāvesta Gregorija IX divi raksti, kam pamatā ir vicelegāta sūdzības. Vērsdamies pret cenza nodevu, 1234. gada 20. novembra inkrimināciju rakstā Gregorijs apsūdz Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļus par to, ka viņi, atgriežot pagānus, vienojas līgumā ar neofītiem, ka tiem jādod vienmēr cenza nodeva; lai gan desmitā nodeva pamatojas uz likumu, tad tomēr, kā turpina pāvests, ordeņa brāļi atbrīvo uz visiem laikiem neofītus no šīs nodevas¹. Nav šaubu, ka šie apsūdzības vārdi stāv sakarā ar kuršu līgumu. Alnas Baldvīna tas pats neapmierinātības auglis redzams pāvesta Gregorija IX rakstā, kur viņš vērsas pret bīskapu Nikolaju par to, ka bīskaps atkāpjas no desmitās nodevas, pārkāpjot ar to svētos kanonu likumus². Cenza nodeva neietilpa baznīcas likumos un tāpēc nebija grūti nosaukt to par hairetisku lietu.

Sadursmes tamlīdzīgi radās Kursas misijas laikā. Kā 1220. gadā norisinājās Igaunijā cīņa starp dāņu un vāciešu priesteriem, tā tagad Kursā sākās konflikti starp garīdznieku grupām par to, kurai vienīgi ir tiesība atdzemdināt ar kristību kuršus. Alnas Baldvīna priesteri, apgalvoja, ka vienīgi viņi var kristīt. Daugavgrīvas klostera brāļi turpretim sacīja, ka Rīgas priesteri vienīgi to var darīt. Kristus kaŗaspēka ordeņa locekļi savukārt pretojās tam, ka vicelegāta priesteri kristī kuršus. Priesteru konfliktam nav nejaušības raksturs, bet tam ir dziļš pamats. Pēc tā laika ieskatiem tam, kas kristī pagānus, ir priekšrocība uz virskundzību viņu zemē. Tātad priesteru konflikts izraisījās no jautājuma, kam Kursā ir virskundzības tiesības. To apstiprina arī pāvesta Gregorija IX vārdi, proti, ka ordeņa brāļi nav tāpēc ļāvuši vicelegāta priesteriem kristīt

¹ *Livonica*, 21 § 32.

² *LUB* I 123.

kuršus, lai varētu paši bez citu iebildumiem iegūt viņus savā varā. ut libere possent eos possidere)¹. Ka Alnas Baldvīna priesteri iejaucās konfliktā un centās vilkt galveno lomu, tad tas savukārt rāda, ka vicelegāts atgriezies no kardināldiakona Oto ar direktīvām, kā rīkoties Kursas lietās.

Šajā laikā Kursā, Eiropas austrumos un šur tur arī Eiropas rietumos iestājās jūtams pārtikas trūkums. Bada dēļ kurši atsacījās pieņemt priesterus, jo nebija iespējams viņus apgādāt ar uzturu. Piebilstams, ka jāapšaubā viena otra vēsturnieka uzskats, ka kurši aiz bada pakļāvušies. Rīgas rakstā bads pieminēts tik sakarā ar liegšanos pieņemt priesterus, bet nevis sakarā ar kuršu pakļaušanos.

Direktīvu ietvaros Alnas Baldvīns spēra svarīgu soli tālāk un pārņēma savās rokās arī Kursas misijas darba lauku. Viņš stājās sakaros ar tiem kuršiem, kas mīta Viduskursā, un jau 1230. gada 28. decembrī noslēdza ar viņiem līgumu. Tas bija kuršu un vicelegāta pirmais līgums².

Baldvīna līgums ar valodu, noteikumiem un mērķiem stipri atšķīrās no līguma, ko bija noslēguši Rīgas domkapituls, Kristus kaŗaspēka ordenis un rāte. Misijas lielo sekmju ietekmējumā radās viņa īpatie līguma ievadvārdi. Pie Melnās jūŗas Valachijā 1227. gadā kristīja valdnieku Barku un piecpadsmit tūkstoš viņa kumaņus; par šo notikumu Alnas Baldvīns ieguva ziņas no kardināldiakona Oto, kam jau šīnī gadā bija tuvi sakari ar pāvesta kūrīju. 1227. gadā kristīja arī visus sāmsaliešus. Modenas bīskaps Vilhelms 1228. gadā kristīja labi daudz prūšu, kas mīta Prūsijas dienvidos; ziņas par to Baldvīns bija ieguvis Gotlandē, kur priekš viņa kādu laiku bija uzturējies arī Vilhelms. Tagad nu vicelegāts ar saviem priesteriem pievēŗ Kristus vārdam lielāko daļu no Kursas iedzīvotājiem. Sakāms, ka šajos nedaudzajos gados bija tiešām paveikts liels kristīšanas darbs. Apsverot kā savus, tā citu

¹ *Livonica*, 21 § 34.

² *LUB* I 103.

misijas darba panākumus, Alnas Baldvīns raksta kuršu līguma ievadā vārdus, kas pilni dievticīgas jūsmas. Proti, ka Svētā Gara žēlastība inspirē tur, kur vien tā grib, arī kad to grib un kādā mērā. Vār-di rāda arī, ka vicelegāts pats ir misijas darba entuziasts.

Līgumā Alnas Baldvīns paskaidro, ka viņš visu to dara pāvesta vietā; šāds paskaidrojums, saprotams, izraisījies no direktīvām, ko viņš bija saņēmis no kardināldiakona Oto. Baldvīns, būdams vicelegāts, bija Livonijā augstākais Romas baznīcas pārstāvis. Viņš arī bija viens pats līgumā kuršu kontrahents. Neraugoties uz konfliktiem, vicelegātam joprojam vēl bija sakari ar pretiniekiem. Uz to, ka sakari nav galīgi iziruši, norāda tas, ka viņš saka, ka līgumu slēdzis uz domkungu, ordeņa brāļu, pilsoņu, tirgotāju un citu padomu. Uz to arī nevar raudzīties ar šaubām, jo tie kurši, ar kuņiem viņš vienojās par līgumu, bija no Viduskursas, kas nebija saistījušies ar iepriekšējo līgumu.

No kuršu puses līgmā piedalījās Lameķins. Jāmin, ka vārds **Lamekinus** ir ievērojams ar to, ka tas ir pirmais kuršu personvārds, kas sastopams literātūrā un arī vienīgais personvārds, kas atrodams 13. gadsimta kuršu un zemgaliešu rakstveida līgumos. Zīmīgi ir arī tas, ka par viņu vienīgo sacīts, ka viņš ir ķēniņš — *rex*. Viduslaikos un sevišķi krusta karu laikā, kad reliģijas principiem bija visstiprākais spēks, par ķēniņiem vakareiropieši sauca tikai tos valdniekus, kas ieguvuši kroni ar baznīcas svētību. Tāpēc arī pēc kristīšanas un kronēšanas Mindaugu dēvēja par pirmo Lietuvas ķēniņu. Ka Lameķinu sauca par ķēniņu, tas būtu izskaidrojams ar to, ka viņš ieņēma redzamāku vietu kuršu līguma delegācijā. Otrkārt, vicelegāts bija no Flandrijas un nepiederēja pie Rīgas krusta karotāju šaurās vides. Atskaņu chronikas autors sauca kā Vies-tartu, tā Nameiķi par ķēniņu; tamlīdzīgi Alnas Baldvīns varēja raudzīties caur plašākiem viduslaiku dualisma rāmjiem un saukt Lameķinu par ķēniņu.

Baldvīns tomēr nemin ķēniņa pili un valsti, nedz arī kādu citu kuršu ķēniņa valsti (**regnum**). Piebilstams tikai, ka virsbīskaps Rimberts min vairākas reizes kuršu ķēniņa valsti sakarā ar 853. gada kara notikumiem, t.i., kad vēl duālisms nebija laidis literatūrā dziļas saknes. Neatkāpdamies no ortodoksālās duālisma ideoloģijas, Alnas Baldvīns min tikai kuršu zemes. Pēc šīs ideoloģijas pagāniem ir tikai „zemes” un tās top par ķēniņu valstīm tad, kad iedzīvotāji kļūst par kristīgās baznīcas locekļiem un valdnieks iegūst no pāvesta kroni. Tāpēc arī senrakstu autori tikai pēc Mindauga kronēšanas sauca Lietuvu par ķēniņu valsti (**regnum**)¹.

Pārējos līgumu dalībniekus sauc vienkārši par pagāniem no Kursas (**et pagani de Curonia**). Ne-raugoties uz nosaukumu, jāmin, ka tie bija vai nu valdnieki, kas bija mazāk ievērojami, vai augstākās pakāpes dižciltīgie. Līgums uzlika iedzīvotājiem visai smagus pienākumus un atrāva tos no tūkstošgadējās reliģijas un tāpēc vienošanās akcijā varēja piedalīties tikai valdnieki un dižciltīgie, kam bija autoritāte un vara rokās. Pievēršot uzmanību tam, ka kuršu dalībnieku skaits bija labi liels, jāaizrāda, ka tamlīdzīgi 21 lietuvju valdnieks divdesmito gadu pirmajā pusē derēja ar Volinijas kņaza Romono atraitni mieru; no tiem viens bija Mindaugs.

To kuršu vārdus vai viņu skaitu, kas ar kristības ūdeni bija atdzemdināmi, aiz daudzuma nebija iespējams izzināt un arī līgumā minēt; tāpēc aizstāja to ar teritoriju reģistrēšanu, kur viņi mīta. Iepriekš aplūkojam šīs teritorijas, apskatīsim kādu vārdu tekstā, kas rada interpretācijai grūtības. Proti, **pagani de Curonia, de terris Esestua scilicet Durpis, et Sagara, et kiligundis, quarum haec sunt nomina...** (pagāni no Kursas, no zemēm kam šādi nosaukumi: / **Esestua proti Durpis un**

¹ Skat. arī V. Biļķins, *Baltu valšķu un valdnieku apzīmējumi viduslaiku tekstos. Amerikas latviešu humānītāro zinātņu asociācijas 1. Rakstu krājums*, 123. un sk. lpp., Nujorkā, 1957.

Saggara, un no kiligundām, kam šādi vārdi...). Par abiem pirmajiem svešajiem vietvārdiem V. Kiparskis izsakās: „Nach dem Wortlaut der Urkande ist **Esestua** ein Synonym für **Durpis**”¹ Viņa interpretācijai nevar pieslieties. Viduslaiku senrakstos vārds **scilicet**, kad tas atrodas starp diviem vietvārdiem, norāda uz to, ka starp abu vietvārdu objektiem ir tuvāka sakarība. Nošķēdams 1210. gadā neofītu zemju sadalīšanas veidu, pāvests Innocētijs III saka: **ipsi fratres tertiam partem earundem terrarum, Lettiaie scilicet et Livoniae, teneant a Rigensi episcopo**² (paši brāļi iegūst no Rīgas bīskapa šo zemju trešdaļu, Latgales proti un Lībijas). Vārds **scilicet** norāda, ka starp Latgali un Lībiju ir tuvāka sakarība ar to, ka no neofītu zemēm ordeņa brāļi iegūst vienīgi no tām abām trešo daļu, bet nevis to norāda, ka abu vārdi būtu sinonīmi. Tamlīdzīgi mestra Valtera no Nortekas 1271. gada 27. augustā raksta izteicienā **Syrene scilicet aut Sagare** vārds **scilicet** norāda uz tuvāku sakarību starp Sileni un žagari, kas izpaudās ar to, ka virsbīskaps Alberts sarunās bija apņēmis nodot ordenim vienu no šīm abām pilīm, bet nevis vispār vienu no savām pilīm³. Tātad vārds **scilicet** starp **Esestua** un **Durpis** norāda, ka starp abiem apgabaliem ir tuvāka sakarība, kas izpaužas ar to, ka tās atrodas kaimiņos viena otrai. Turpretim **scilicet** neattiecas uz vietvārdu **Saggara**; no tā var secināt, ka **Saggara** neatrodas abu pirmo tuvumā. Līguma tekstā sastopam divējādus terminus: **terra**, kas apzīmē plašu apgabalu, un **killiguda**, kas apzīmē novadu. Par labu pēdējam tas runā, ka arī līgumā saista novadu ar ciemu: **de aliis killigundis villis** (no citām kiligundām un ciemiem); tātad **killiguda** ir tas pats, kas pirmajā līgumā ir **locus**. Līgumā, kā jau sacīts, tāpēc ierakstīja zemes un kiligundas, lai būtu konstatēts misijas darba apjoms. Katra zeme un katra kiliguda tur stāv sav-

¹ V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 98. lpp.

² LUB I 16.

³ *Ibid.* I 425.

rup. Iespējams, ka kiligundas pie tam vēl ir nošķirtas no zemēm, kas izpaužas tiešos vārdos: **de terris... et kiligundis** (no zemēm... un no kiligundām). Līgumā vajadzēja parādīt misijas darba plašos rezultātus, un tāpēc tur minēja tikai tādas teritorijas, kas neiekļaujas viena otrā, bet katra stāv savrup par sevi. Nesaskanētu ar kristīto garu, ja līgumā ierakstītu zemes un tādas kiligundas, kas ietilpst šinīs zemēs; šādā gadījumā par vieniem un tiem pašiem kuršiem sniegtu divreiz ziņas. Lai pretējās domas atbalstītu, nevar ņemt tām par analogiju 1253. gada dalīšanas dokumentu, kur turpretim gan minēti novadi, kas ietilpst zemēs. Atšķirību radījusi dalīšanas raksta cita ideja, proti, ar to dokumentēts, kādus novadus no katras zemes iegūst bīskaps un kādus ordenis, kas arī tiešā veidā pateikts. Proti: **De terra autem, quae Bandowe dicitur, in partem nostram cessit: Ambuten etc.**¹ (No zemes, kas saucas par Bandavu, mūsu, t.i., bīskapa daļā krita Embūte u.c.). Tamlīdzīgi līdzīgos vārdos tas pateikts arī par citām zemēm.

Esestua ir pirmā zeme, ka min līgums. Vārds prasījis daudz pūļu, lai noskaidrotu etimoloģiju. Diemžēl kā G. Berkholca **ezertuve**, tā E. Bleses **iesesttve** sastop pretrunas; tamlīdzīgs liktenis ir arī citu pētnieku paustajiem minējumiem. Vārds sastopams tik šinī līgumā un nav atrodams citos senrakstos. Līguma autori raudzījušies no jūras puses; tāpēc **Esestua** meklējama jūras tuvumā un uz dienvidiem no Sakas. Kā redzēsīm, Saka bija viena no kiligundām, kas minēta līgumā, un tā atradās uz dienvidiem no pārējām kiligundām. Upju un ezeru nosaukumi ir vecāki par māju vārdiem. Tāpēc nosaukums (**terra**) **Durpis** radies no Durbes ezera un Durbes upes. Nosaukums nav saistāms ar Lutriņu gasta Durbju māju vārdu; mums ir labi daudz viēnādu vietvārdu, kas atrodas attālu viens no otra un starp kuršiem nav sakarības. 1253. gada dalīšanas senrakstā nav minēta Durbes zeme, bet tik Dur-

¹ *Ibid.* I 248.

bes ezers. Aprakstot 1260. gada kauju, Atskaņu chronika min lauku pie Durbes: *zu Dorben uf dem velde breit*¹. Līgumā minētā Durbes zeme meklējama Durbes ezera un Durbes upes tuvumā; kaimiņos tai atradās *Esestua*. Nevar pievienoties A. Švābes ieskatam, kad viņš raksta: „iespējams, ka tā, (t.i. *Esestua* jeb Durbju zeme) sauc kunga valsti starp Durbes, Tebras, Alokstes un Rīvas upju baseiniem”². Šo upju baseinos atradās Sakas, Rīvas un Alokstes kiligundas, un kiligundas, kā redzējām, līgumā strikti nošķir no zemēm. Žagare (*Saggara*) bija trešā zeme; 1253. gada dalīšanas rakstā ir minēta *Sagere* un sacīts, ka tā atrodas abpus Ventas. Nebūs apšaubāms, ka tā ir viena un tā pati zeme. Ar to saistās Žagarkallans (Pl. 275), kas atrodas Popes pagastā. Žagares zeme meklējama Ventas grīvas apvidū. Nevar pieslieties A. Švābes uzskatam, kad viņš raksta, ka Žagare „atrodas abpus Ventai no Abavas ietekas uz leju līdz jūrai”³. Pie Ventas no Tārgales līdz Zlēkām un Ledikām, kā redzēsim, atradās vairākas kiligundas, un kiligundas neietilpa līgumā minētās zemēs.

Minot kiligundas, līguma autori raudzījās arī no jūras puses. Proti: Tārgale, Užava, Landze (*Langis*), Vendzava (*Venelis*), Normis (1253. gada dalīšanas rakstā *Norme*, kas atradās abpus Ventas; tagad Zlēkas un Ledikas), Ķimale, Pygawas (*Piege-nieki*, tagad Pi(d)nikmājas, Pl. 262. un 263., kas atrodas Vendzavas pagastā; *Pigow im Gebiet Windau.*); Sārnote, Rīva, Saka (*Saceze, Saccze*), Edole, Alsunga, *Ardus* (meklējama starp Alsungu un Plānicas pagasta Urāles pusmuižu)⁴ un *Alostanotachos*.

Nosaukuma *Alostanotachos* pirmā puse saistās ar Alokstes upes vārdu; Aluoksnes upe un Aluok-

¹ *Atšk. chr.* 5650.

² A. Švābe, *Senā Kursā*, 82. lpp.

³ *Turpat* 82 lpp.

⁴ H. Dopkewitsch, *Die Burgsuchungen in Kurland und Livland*, 12. lpp. 2. piez., *Mitteilungen*, 25. Bd., Riga 1933.

⁵ V. Ķiparsky, *Die Kurenfrage*, 79. lpp.

snēs kalns, Pl. 12. Vārda otrai pusei pētnieki devuši vairākas nesaskanīgas etimoloģijas: A. Bilensteins *attaka*, J. Endzelīns **nuotaks*, V. Kiparskis *nuoteka*, A. Švābe *nodega*. Ja pieņemtu, ka Alokstes kiligunda atradusies Alokstes upes lejas galā, tad rastos puslīdz noapaļots kiligundu rajons; to apņemtu līnija, kas sāktos pie Sakas, ietu uz Alokstes lejas galu un tālāk uz Ķimali, Edoli, Normi, Tārgali, rietumu virzienā uz jūrmalu un gar jūrmalu nonāktu atkal pie Sakas. Ar to būtu ticamāka šāda Alokstes kiligundas lokalizācija. A. Švābe meklē Alokstes kiligundu Tebras un Alokstes upju baseina augšgalā. — *Notachos* viņš uzskata par atsevišķu kiligundu, kas atradusies Asītes pagastā; tur arī ir *Nodeģu* muiža¹. Tādā gadījumā abas kiligundas radītu nesamērīgi garu joslu, kas atrastos no Durbes uz austrumiem un dziļi ieietu Bandavā. Tam runā pretim tas jau, ka Bandavas kurši nemaz nepiedalījās šīnī līgumā. Kā viena, tā otra apstākļa dēļ A. Švābes ieskats rada stipras šaubas; arī V. Kiparskis par viņā pausto domu saka, ka tā *topographish kaum angeht*.² Pareizāka ir J. Endzelīna etimoloģija. Tas secināms no tā, ka Žemaitē ir upes vārds, kam ir radnieciska etimoloģija: *Santacka*; Sproģis: *Santakos*; A. Salys: li. *santaka* 'Zusammenfluss'³.

Pārejot pie atsevišķiem noteikumiem, aplūkosim vispirms to starptautisko stāvokli, kādu kuršiem vicedelegāts paredzēja līgumā. Ķēniņš Lameķins un kurši paši piedāvājās, saka vicelegāts, ka ņems Kristus ticību. Var arī būt, ka ziņas par ķēniņa Barka un kumaņu kristīšanos pamudināja Alnas Baldvīnu vēstījumā par kuršu kristīšanos iepīt savukārt ķēniņa Lameķina vārdu. Mināms še arī, ka pāvests Gregorijs IX bija ļoti labi informēts par kristīgās misijas darba norisi Baltijas jūras austrumu krastu zemēs. Pāvests min divējādus veidus,

¹ A. Švābe, *Senā Kursā*, 85. lpp.

² V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 76. lpp.

³ Antons Salys, *Die Žemaitischen Mundarten*, Inangural Dissertation, 66. lpp. Kaunas 1930.

kā šejienes tautas pievērsa Kristus ticībai. Viens veids bijis, ka panāca to ar sludināšanu (per **predicationem**), t.i., bez kara spaidiem; otrs veids bijis, ka pievērsa pagānus Kristum ar peregrināciju (**per peregrinationem**)¹, t.i., ar atbraucēju kara pulku ieročiem. Piem., Sāmsalas iedzīvotājus piepieda ar peregrināciju kristīties². Turpretim vicelegāts Baldvīns, saka pāvests, brīvprātīgā veidā pievērsa Kursu ticībai³, t.i., bez kara spēka ieročiem. Redzams no tā, ka Alnas Baldvīna līguma vārdi par kuršu kristīšanos pilnīgi saskan ar pāvesta Gregorija vārdiem. Iegaumējams, ka krusta karu laikā pagānu atdzemdināšana ar svētīto ūdeni nebija kristīgās misijas akts, kas stāv pats par sevi, bet tas saistījās ar varas politiku. Neraugoties uz veidu, ar kādu Livonijā un Prūsijā pievērsa Kristum tautas, tās pēc kristīšanas arvien zaudēja neatkarību un no kļuva zem svešas varas. Kurši, turpina Baldvīns, tāpēc nodeva savas zemes, paši sevi un savus ķilniekus viņa rokās; viņš savukārt zemi, kuršus un ķilniekus nodevis pāvesta rokās. Saprotams, ka Kursas nodošana pāvestam stāvēja sakarībā ar direktīvām, ko vicelegāts bija saņēmis no kardināldiakona Oto. Principā Kursas nodošana bija gluži līdzīga aktam, kur Baldvīnam nodeva Vironiju un Jervu; atšķirība vienīgi tā, ka abas pēdējās jau bija stipri citādāka pagātne; domājams, ka sakarībā ar to pāvests Gregorijs IX nosauca abas par nodotām zemēm (**terrae comissae**)⁴; turpretim pāvests apzīmē Kursu par zemi, kas pārņemta Romas baznīcas rokās⁵.

Kurši sakarībā ar šo un nākošo līgumu nokļūst citā stāvoklī: viņi top par Kristus ticības locekļiem un ar savu zemi par pāvesta ļaudīm. Tāpēc viņiem, kā nosaka līgums, visās lietās jāklausa visvairāk pāvests. Šāds noteikums ir vienīgi vicelegāta Alnas Baldvīna līgumos, kas uzskatāms par šo aktu zīmī-

¹ *Livonica*, 21 §29

² *Ibidem*, 21 §5.

³ *Ibidem*, 21 §10.

⁴ *Ibidem*, 21 §19.

⁵ *Ibidem*, 21 §10.

gāko punktu. Ka paklausība tik stipri pasvītota, tad tas norāda, ka pāvests būs kuršiem pati augstākā autoritāte. Tās izvirzīšana izraisījusies no tiem principiem, kādi bija kardināldiakona Oto legācijai.

Kuršiem, saka līgums, divu gadu laikā jānosūta uz Romu pie pāvesta sūtņi; viņu uzdevums būtu informēt pāvestu par Kursas apstākļiem un kopīgi iztīrīt, kāds Kursai būs turpmākais stāvoklis. Noteikums par sūtņu sūtīšanu ir vienīgi šinī līgumā. Pāvests tad arī noteiks Kursas valstisko stāvokli. Kurši, pāvesta ļaudis būdami, apņemas savukārt uz vieniem laikiem turēties pie tā nokārtojuma, kādu pāvests noteiks.

Starplaikā, t.i., tanī laikā, kamēr pāvests nebūs visu noteicis, vicelegāts Alnas Baldvīns kārtos Kursā visas lietas. Kuršiem tāpēc jāturas pie viņa priekšrakstiem un pie tā jaunā, ko viņš Kursā ievēdīs. Izņemot pāvesta autoritāti, viņiem visās lietās jāklausa vicelegāts un par visu vairāk jāseko viņam.

Līgums arī noteica, kādām jābūt kuršu attiecībām ar kaimiņu valstīm un Livonijas virskungiem. Viņi nepaklausies ne Dānijai, nedz Zviedrijai, kā sacīts līgumā. Diemžēl šis ir diezgan neizprotams noteikums. Kurši nemaz nevarēja pakļauties Dānijai vai Zviedrijai, jo 13. gadsimtā abas tās nemaz nepretendēja uz Kursu. Ka tāds noteikums tomēr ir, tad tas nebūs izskaidrojams ar varbūtību, ka Alnas Baldvīns iepinis to tekstā, tā sakot, ar vieglu roku: līgums ir svarīga lieta. Vairāk turpretim domājams, ka noteikums tāpēc iekļuvis līgumā, ka vicelegāts varēja būt maldināts ar nepareizu informāciju. Dāņi un zviedri 13. gadsimtā ar militārām akcijām centās nostiprināties igauņu apdzīvotās zemēs. Kāds, kas vāji pārzināja apstākļus, varēja sagrozīt notikumus un sacīt, ka abas tautas cenšas nostiprināties aizjūras zemēs, tātad arī Kursā. Šādu informāciju Alnas Baldvīns varēja iegūt vienīgi no tāda cilvēka, kas pats šajās zemēs bija svešinieks, t.i., no legāta Oto.

Līgums norāda, ka kurši valstiskā ziņā ir neatkarīgi no Rīgas diecēzes, Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas pilsētas. Tas pateikts jau vārdos, ka viņu zeme, viņi paši un ķilnieki nodoti pāvesta rokās. Otrkārt uz to norāda tas, ka ar līgumu viņiem ir piešķirta brīvība. Līgumā ir domāta brīvība valstiskā ziņā. Tas secināms no pāvesta Gregorija IX vārdiem, proti, ka viņš, apstiprinādams līgumu, apstiprina reizē arī kuršu brīvību un imunitāti¹. Pāvests turpretim atkarību no Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas bīskapa sauç par verdzību. Ka domāta valstiskā brīvība, tas redzams arī no Gregorija vārdiem, proti, ka ordenis, iebrukdams ar kaŗaspēku Kursā, atņēmis brīvības grāmatas un uzspiedis kuršiem verdzību²; to pašu rāda pāvesta vārdi, ka Rīgas bīskaps Nikolajs, dabūjis savās rokās Kursu, iekļāvis kuršus verdzībā³.

Līgums min arī noteikumus par priesteriem un kuršu kristīšanos. No šiem noteikumiem pats svarīgākais ir, ka vienīgi Alnas Baldvīns ar savu autoritāti nozīmēs tos priesterus, kas varēs darboties kuršu zemē. Kā jau minēts, ar kristīšanu saistījās politika; nododot pāvesta rokās kuršus, nepieciešams bija, lai Kursā darbotos priesteri, kas atbalsta vicelegāta politiku. Kurši, kad bija vienojušies ar Alnas Baldvīnu, vairs neatradās Rīgas bīskapa, Kristus kaŗaspēka, ordeņa un Rīgas pilsētas iedarbības lokā. Tāpēc nevarēja pielaut, ka aprūpē viņus garīdznieki, kas aizstāv ķeizaristes piekritēju Rīgas bīskapa, ordeņa un Rīgas intereses. Kuršiem savukārt, turpina līgums, jāuzņem pie sevis priesteri, kuršus atsūtīs vicelegāts, t.i., neatraidīs viņus un neizturēsies naidīgi pret viņiem. Aprūpēs kurši viņus ar visu, kas dzīvē nepieciešams. Viņi arī tāpat aizsargās pret ienaidniekiem priesterus, kā viņi paši

¹ C.Rodenberg, *MG. Epistolae saeculi XIII e regestis pontificum Romanorum selectae*, Berlin 1883, I 463. (Citējums: C.Rodenberg, *Epistolae selectae*,

² *Livonica* 21 §10.

³ LUB I 123.

aizsargājas pret tiem. Par ienaidniekiem šē nav domāti citu tautu kareivji, jo pienākumu cīnīties pret svešu tautu iebrucējiem līgumā piemin citā vietā. Ne jau visi kurši gribēja kristīties. Šē ir domātas tās iedzīvotāju grupas, kas liedzās atsacīties no senču reliģijas svētumiem un bija naidīgas pret svešinieku ticību. Vecās ticības piekritēji, kad radās iespēja, parasti uzbruka kristīgās ticības sludinātājiem un jaunkristītiem. Pēdējiem, kā līgumā sacīts, aizstāvoties pašiem, vajadzēja aizsargāt arī priesterus. Kad Kursā ieradīšies priesteri, visiem vīriešiem, sievietēm un bērniem bez kādas vilcināšanās jāpieņem kristīšanas sakramenti un arī jāpieņem citos rituāla aktos, kas saistās ar kristīgo ticību. Kā visi kristīgie to dara, tā arī kuršiem jāpaklausa visās lietās priesteri un jāseko viņu pestīšanas mudinājumiem.

Līgumā paredzēja arī Kursas bīskapa diecēzi. Saskaņā ar to, ka Kursas pakļauta Romas kūrījai, pāvests institūēs jaunās diecēzes bīskapu t.i., iecels pirmo bīskapu. Noteikums ar to rāda, ka Kursas diecēze būs pilnīgi neatkarīga no Rīgas diecēzes. Kuršiem, kā līgumā sacīts, jāuzņem goda kārtā pie sevis ieceltais bīskaps. Bīskapam vadot diecēzi, neofītiem visās lietās jāklaua viņš un jāseko ar uzpurēšanos viņa norādījumiem. Ar šo norādījumu nesaistās nekas sevišķs, jo baznīca mācīja, ka apustulis Pēteris pavēlējis, ka valdniekiem un citiem cilvēkiem jāklaua bīskaps.

Kā redzējām, Alnas Baldvīns bija pret cenza nodevu, ko ar savu līgumu Rīgas domkapituls, Kristus kaŗaspēka ordenis n Rīgas rāte uzlika kuršiem, kas mita Kursas ziemeļaustrumos. Cenza nodevas vietā viņš uzlika Viduskursas iedzīvotājiem desmito nodevu, sacīdams līgumā, ka viņu pienākums ir dot bīskapam un prelātiem katru gadu tādu pašu tiesu, kādu dod Gotlandes iezemieši. Par Gotlandes iezemiešu desmito nodevu Alnas Baldvīns izzināja no pāvesta Gregorija IX 1230. gada 21. janvāra raksta. Ar to pāvests apstiprināja kārtību, kā sa-

dalāms ieņēmums, ko ieguva no desmitā. Domājams, ka vicelegāts atveda šo pāvesta rakstu, kad viņš ieradās Gotlandē. Patiesības labā jāmin, ka desmitā nodeva iedzīvotājiem bija pretīgāka par cenza nodevu.

Neraugoties uz to, vai bija rakstveida līgums, vai nebija tāda, kad tauta bija pakļāvusies un bija kristīta, viņas kareivjiem vajadzēja piedalīties virskunga kara gaitās. Kuršu līgumā tāpēc ir noteikums, ka viņiem arvien jāpiedalās kara gājienos, kad jāaizstāv pret pagāniem kristīto zeme un kad jānes neticīgajiem Kristus vārds. Šāds noteikums ir visos mūsu senču 13. gadsimta līgumos un arī prūšu līgumos. Šinī līgumā nav minēts, ka kuršiem jāiet darba klaušās un jāpalīdz celt pilis un tiltus. Piebilstams, ka kara gaitas bija visai smagas un tās visjūtāmāk gūlās uz baznīcas jauno locekļu pleciem. Tāpēc minams Alnas Baldvīna nopelns, ka viņa ietekmējumā pāvests Gregorijs IX 1236. gada 23. februāra bullā nosaka, ka kara gaitās iesaistāmi neofiti tikai ar mēru; tas ir vienīgais šāda rakstura rikojums, kas nācis no pāvesta puses.

Pievēršama beigās vērība Alnas Baldvīna politikas vadmotīvam, kas saskatāms līguma noteikumos. Vicelegāts nošķīris pilnīgi no Livonijas valšņu kompleksa Viduskursu un nedod Rīgas bīskapam, Kristus karašpēka ordenim un Rīgas pilsētai nekādas tiesības uz jaunkristīto zemi. Lai radītu atbalstu šādam stāvoklim, tad Alnas Baldvīns pakļauj Viduskursu pāvestam; pāvests būs noteicējs par viņas iekārtu un iecels pirmo bīskapu. Vicelegāts nozīmēs kuršiem tādus garīdzniekus, kas saskaņosies ar viņa politiku; pat nodevu sistēma būs cita. Domkapituls, ordeņa brāļi un Rīgas pilsoņi nav līguma kontrahenti. Viņu rīcībā nav Viduskursas ķilnieku; viņu priesteri arī nedarbosies jaunajās draudzēs. Rīgas bīskaps neiecels pirmo bīskapu; viņu labības klētis neieplūdis Viduskursas graudi. Pati Viduskursa nebūs ne Livonijas valšņu, nedz Vācijas sastāvdaļa.

Alnas Baldvīns savos plānos gāja tālāk un 1231. gada 17. janvārī noslēdza otru līgumu ar kuršiem¹. Visumā šī līguma noteikumi saskan ar 1230. gada 28. janvāra līguma noteikumiem; daži noteikumi tomēr ir izlaisti un daži ir grozīti. Vairāk jādomā, ka pārgrozības stāv sakarā ar draudžu apstākļiem, kādos ap 17. janvāri atradās vicelegāts.

Attiecības vicelegātam kļuva asākas ar pretiniekiem jau ar to, ka viņš pārņēma viens pats savās rokās Viduskursu. Asais noskaņojums kļuva draudu pilns, kad Alnas Baldvīns 17. janvāra līgumā ietilpināja arī tos kuršus, kas mita Kursas ziemeļaustrumu zmēs, t.i., tos, kam jau bija līgums ar Rīgas domkapitulu, Kristus kaŗaspēka ordeni un Rīgas pilsētu. 20. janvārī, t.i., trešajā dienā pēc līguma, pretinieki sanāca kopā un atklāti prasīja, lai viss paliek pa vecam līdz tam laikam, kad ieradīsies Rīgā bīskaps Nikolajs. Nevar būt šaubu par to, ka pretinieki prasīja, lai paliek spēkā līgums, kurā bija slēguši viņu pašu pārstāvji ar kuršiem. Jau agrāk kāds tirgotāju pārstāvis bija visai asā veidā sacījis Alnas Baldvīnam, lai viņš pilda solījumu, ko bija devis Gotlandē. Vicelegāts to bija uzskatījis par apvainojumu un atklātu draudu. Baidīdamies no atentāta, viņš bija aizbraucis uz Daugavgrīvas klosteri un dzīvoja tur. Tagad viņš drošības labā aizveda uz klosteri arī kuršu ķilniekus. Tam pievienojās asiņaina epizode: Rīgas pilsonis klosterī ar dūci smagi ievainoja kuršu ķilnieku par to, ka 1228. gada 20. augusta uzbrukumā kurši bija nogalinājuši viņa brāli, kas bija mūks. Viss tas ietekmēja Alnas Baldvīnu un viņš tāpēc, domājams, mikstināja 17. janvāra līgumu, izlaižot dažus noteikumus

Alnas Baldvīns arī šajā līgumā ir viens pats kontrahents. Pieminējis arī še Svētā Gara iedarbību, vicelegāts par sevi saka, ka viņš pilda administrātoru un prokurātoru funkcijas, bet nemin vairs, ka rīkojas pāvesta vietā. Baldvīns arī šinī līgumā

¹LUB I 104.

saka, ka viņš slēdzis to ar Rīgas domkapitula, Kristus kaŗaspēka ordeņa, Rīgas pilsoņu un tirgotāju padomu un piekrišanu. Vairāk tomēr domājams, ka pēdējiem vārdiem par pamatu ir kāda agrāko dienu savstarpēja vienošanās, jo maz ticams, ka 17. janvārī viņa pretinieki vēl būtu devuši savu piekrišanu. Minams arī, ka izteiciens „ar padomu un piekrišanu” ir visai parasta formula, ko lieto arī tad, ja bija tik niecīgs pamats.

Kuršus, kas saistījās ar šo līgumu, sauc tam līdzīgi par pagāniem no Kursas (**pagani de Curonia**); neviens no viņiem nav vārdā nosaukts un nav minēts arī viņu stāvoklis. Neraugoties uz to, tomēr sakās, ka tie bija vai nu valdnieki, vai augstākie dižciltīgie, kam bija akcijai nepieciešamā kompetence. Reģistrācijas nolūkā ir minētas vienīgi teritorijas, pie kurām viņi piederēja.

Tekstā termins **terra** ir izlaists, bet minēts vienīgi termins **villa**. Kā redzējām, **villa** ir tas pats, kas domkapitula, ordeņa un rātes 1230. gada līgumā **locus**, novads. Autori ar vārdiem **de terris** arī šinī līgumā no zemēm nošķir ciemus resp. novadus. Ar strikto nošķiršanu panākts tas, ka vieni un tie paši kurši nav divreiz minēti.

Zemes līgumā minētas divas: **Bandava** un **Wannenia** jeb **Wanneman**. **Bandavas** vārds ievērojams ar to, ka tas atšķirībā no citu zemju vārdiem visilgāk uzglabājies senrakstos. Viņu sastopam arī 1253. gada dalīšanas rakstā, 1503. gadā u.c. **Bandavas** lielākā daļa pieslējās Ventas kreisajam krastam un mazākā daļa labajam krastam. **Wannenia** jeb **Wannemna** ir somugru vārds; tas sastopams vienīgi šinī līgumā. Teritorija atradās Kursas pašos ziemeļos.

Līgums min vispirms un arī tādā pašā kārtībā tos novadus, kurus vicelegāts bija izņēmis no domkapitula, ordeņa un rātes rokām. Proti: Renda, Valgale, Matkule, Vāne, Pūre, Uguņciems, Kandava un Anziņi; **Pidole**, domājams, kļūdoties izlaista. Tālāk seko novadi, kas neatradās pirmajā līgumā:

Talsi, Ārlava, Pope u.c. Nevar apgalvot, ka šie novadi atrastos Vanneniņā; ja būtu pretējais gadījums, tad būtu izdarīta turienes kuršu divreizēja reģistrācija.

Vēriba pievēršama tam apstāklim, ka vicelegāta šī līguma vārdi atšķiras no pirmā līguma vārdiem par kuršu apņemšanos kristīties. 17. janvāra līgumā sacīts, ka viņi pieņēmuši (**susceperunt**) kristīgo ticību, bet 28. decembra līgumā turpretim minēts, ka viņi paši piedāvājušies kristīties (**offerentse**). Ka viena un otra līguma verbi ir apzināti izraudzīti, tas iredzams no sacerēšanas apstākļiem: abi radušies vienā un tanī pašā kancelejā un laika ziņā tikai ar triju nedēļu atstarpī. Tātad no verba **susceperunt**, kas ir 17. janvāra līgumā, secināms, ka šie kurši nav paši piedāvājušies kristīties, bet ka pieņēmuši kara terora dēļ kristības sakramentus. Tas saskan savukārt ar agrāko aprakstu par Kristus kara spēka ordeņa iebrukumu Kursā. Mināms, ka līguma autors galvenokārt runā par tiem kuršiem, kas bija ieradušies no „ciemiem”, piem., Rendas, Valgales, Matkules u.c.

Dienvīdkursas kurši turpretim nesaistījās ne ar vienu, ne otru līgumu; viņi apm. divdesmit gadus vēl palika pie senču ticības.

17. janvāra līgums vēl paskaidro, ka tie kurši, kas ir no „ciemiem”, nevien pieņēmuši kristīgo ticību, bet arī nodevuši jau ķilniekus un ir atdzemdināti ar svēto ūdeni. Šie ir tie kurši, kas bija noslēguši līgumu ar Rīgas domkapitulu, Kristus kara spēka ordeni un Rīgas pilsētu. Kā redzējām iepriekš, kad viņus kristīja, radās konflikts starp Alnas Baldvīna priesteriem un pārējiem priesteriem. Ar 17. janvāra līgumu viņi pārgāja vicelegāta pusē.

Šis līgums arī paredz Kursas diecēzi; saprotams, kā 28. decembra, tā 17. janvāra līgumā vicelegāts runā par vienu un to pašu diecēzi, ko ar laiku radīs Kursā. Arī šinī līgumā minēts, ka pāvests institūēs bīskapu, t.i., iecels pirmo bīskapu. Ar to arī norādīts, ka viņš būs ciešāk saistīts ar Romas

kūriju. Kuršiem savukārt jāuzņem bīskaps, ko instituēs, un līdzīgi citiem kristīgiem visās lietās jāklauša viņam par visu vairāk.

Noteikumi par priesteriem un kristīšanos pilnīgi saskan ar 28. decembra līguma noteikumiem. Vienīgi vicelegāts nozīmēs priesterus, kas darbosies Kursā; kā jau iepriekš sacīts, ar to viņš grib panākt, lai būtu tādi dvēseļu gani, kas atbalsta viņa politiskos mērķus. Kuršiem aizsūtītie priesteri jāaprūpē ar visu kas nepieciešams. Tāpat kuršiem jāaizsargā viņi, ja uzbrūk jaunās ticības pretinieki. Jaunās baznīcas locekļiem visās lietās jāpaklauša un jāseko priesteru pestīšanas pamudinājumiem. pieņems kristības sakramentus un ievēros citus baznīcas rituālus.

Līgums nosaka, ka kuršiem jādod bīskapam un prelātiem tāda pati tiesa, kādu dod īsti kristītie. Ar to ir domāta desmitā nodeva, nevis cenza labības nodeva. Nodevu ziņā arī šis vicelegāta līgums nav kuršiem labvēlīgs.

Par militārām gaitām tas pats sacīts. Kuršiem jāpiedalās kara gājienos, kad jāaizsargā pret pagāniem kristīto zeme un kad jānes neticīgajiem Kristus vārds. Nav minēts, ka viņiem jāpiedalās, kad ceļ pilis un taisa kara ceļiem tiltus. Tāpat nav nekas sacīts, ka jāiet darba klaušās.

Alnas Baldvīns, kā no abiem līgumiem redzams, atkārtotos vārdos prasa, lai kurši paklauša pāvestam, viņam pašam, bīskapam un priesteriem, kas apkops viņu dvēseles. Paklausības pasvītrojums izskaidrojams ar vairākiem iapstākļiem. Paklausību pāvestam sevišķi prasīja cīņa, kas tanī laikā norisinājās starp Gregoriju IX un Frīdrihu II. Viduslaiku baznīcas rakstu autori uzskatīja paklausību par pašu augstāko kristīgā cilvēka tikumu un tāpēc sacerējumos parasti pasvītvoja, ka valdniekiem un tautām jāklauša saviem bīskapiem un garīdzniekiem. Vicelegātam nebija aiz muguras militārā spēka un viņš varēja cerēt, ka sasniegs savus mērķus Kursā tikai tad, ja kurši paklausīs.

Viceltgāts, kā jau agrāk aizrādīts, 17. janvāra līgumā izlaidis vairākus noteikumus. Nav sacīts, ka kurši nodod pāvestam savas zemes, sevi un ķilniekus. Nav minēts, ka divu gadu laikā kuršu sūtņi ieradīsies pie pāvesta un ka pāvests noteiks Kursas iekārtu. Tāpat nav sacīts, ka līdz tam laikam kurši piekritīs visam tam, ko vicelegāts ar savu autoritāti radīs. Atmests tas, ka pāvesta ieceltais bīskaps jāuzņem goda kārtā un ka jāseko ar uzpurēšanas viņa norādījumiem. Nodevu sistēma nav nosaukta par Gotlandes tiesu un nav aizrādīts, ka kurši nepakļausies Dānijai un Zviedrijai. Tāpat nav minēts, ka viņi baudīs mūžīgi brīvību. Neraugoties uz noteikumu mikstinājumiem un izlaidumiem, politiskais vadmotīvs paliek tas pats, kāds ir 28. decembra līgumā. Pāvests visās lietās ir autoritāte, un to nedrīkst apiet. Jaunajā līgumā nav nekā tāda, kas nāktu Rīgas domkapitulam, Kristus kaŗaspēka ordenim un Rīgas pilsētai par labu; turpretim līgums atņem to, kas viņiem Kursā bija sakarā ar pašu līgumu. Par kuršu brīvību minams, ka pāvests Gregorijs IX šinī ziņā raudzījās vienādi uz 28. decembra līgumu un uz 17. janvāra līgumu.

Aplūkosim īsumā notikumus, kas norisinājās strptautiskās politikas arēnā un atbalsojās arī mūsu zemēs. Pāvesta Gregorija IX un Frīdriha II smagie konflikti meta augstas bangas, kas, kā redzējām, atvēlās līdz Baltijas jūras krastiem un ierāva cīņas virpuļos arī vicelegātu Alnas Baldvīnu. Konflikta asums atslāba, kad 1230. gada 28. augustā pāvests izlīga ar ķeizaru Itālijas Ceperano pilsētiņā; cīņa abu starpā tomēr turpinājās, kaut arī mazāk jūtamā veidā. Sekas bija tās, ka Gregorijs piekrita, ka Vācu ordenis iebrūk Prūsijā un iekarotās zemes pakļauj savai virskundzībai. Kristus kaŗaspēka ordenis turpretim no izlīguma neko nemantoja. Ceperano vienošanās mazāk iedragāja vicelegāta Alnas Baldvīna stāvokli un mērķus, bet jūtamāk stiprināja viņu pretinieku cīņas sparū. Sarunās, kas norisinājās starp pāvestu un ķeizaru, piedalījās arī

Modenas bīskaps Vilhelms un Vācu ordeņa lielmestrs Hermanis no Zalcas; viņi bija līdzīgi viens otram ar to, ka bija veikli diplomāti, un ar to vēl, ka viņu politiskie mērķi prasīja to tautu asinis, kas mīta pie Baltijas jūras austrumu krastiem. 28. augusta izlīgums deva arī legātam Oto iespēju no Dānijas iebraukt Vācijā. Ja kardināldiakons Dānijā bija gaidīts viesis, tad Vācijā turpretim viņš bija ienīsts pāvesta pārstāvis. Legāts piedzīvoja tur ļoti smagus brīžus. Tos viņam sagādāja ķeizara piekritēji, ar kuriem radnieciskos ieskatos bija arī viceletgāta Baldvīna pretinieki. Kad viņš ar legāta mandātu no Itālijas devās uz Flandriju, viņu kādā pilsētā ielēna ķēniņa Indriķa VII kareivji; kad viņš ieradās Flandrijā, Lītiķē ķēniņa aģenti sarīkoja pret viņu atentātu, kas gan nedeķa panākumu. 1230. gada septembrī iebraucis Vācijā, kardināldiakons Oto sasauca provinciālsinodi. Tā sanāca 1231. gada janvārī Virčburgā. Zaksijas hercogs Alberts izmantojot šo gadījumu un nosūtīja provinciālsinodei rakstu, ar kuru vērsa pret legātu Oto smagus apvainojumus. Kad rakstu nolasīja, demonstrācijās pret kardināldiakonu piedalījās arī Magdeburgas virsbīskaps Alberts. Legāts uzskatīja to par apvainojumu un aizgāja no koncila. Pāvests Gregorijs nosauca hercoga un virsbīskapa rīcību par rupju skandalu un lika izmeklēt notikumu. Piebilstams, ka Alberts II, tāpat kā Brēmenes virsbīskapi, pretendēja pakļaut savai metropolitāna varai Rīgas diecēzi. Kā Raceburgas bīskaps Filips bija ķeizarietes kanclers, tā virsbīskaps Alberts II bija kādu laiku ķeizarietes legāts Lombardijā. Tur viņš sadarbojās ar Modenas bīskapu Vilhelmu; arī īsi priekš Virčburgas provinciālsinodes viņi abi satikās Merzeburgā. Tanī laikā, kad bīskaps Nikolajs vēl bija Magdeburgas domkungs, virsbīskaps Alberts bija viņa priekšnieks un politiskais skolotājs.

Alnas Baldvīna rīcība un labie panākumi radīja Rīgas domkapitulām, Kristus kaŗaspēka ordenim un Rīgas rātei tādas pašas galvas sāpes, kādas vi-

ņiem bija tad, kad Dānijas ķēniņš Valdemārs II izkāpa ar karaspēku Igaunijas ziemeļu krastā un sāka iekarot vienu teritoriju pēc otras. No viņu rokām tagad izslidēja Kurša un Zemgale, t.i., visas zemes, kas bija viņpus Daugavas un Lielupes. Vicelegāta pretinieki lika visu cerību uz bīskapu Nikolaju un gaidīja uz viņa ierašanos Rīgā.

Pieejot pie jaunā Rīgas bīskapa rīcības apskata, minams, ka Alnas Baldvīns, izmeklējot viņa lietu, bija raudzījies vienīgi uz to, vai viņa ievēlēšana saskan ar kanoniskiem likumiem. Vicelegāts bija izlaidis no acīm bīskapa politisko noskaņojumu. Ar savu kļūdu viņš bija pašķīris ceļu savam vislielākajam pretiniekam, kas vissīvāk apkaņoja viņa darbību un sagādāja viņam drāmatisku un visai rūgtu likteni. Par bīskapu Nikolaju sakāms, ka viņš stipri pārspēja savu priekštecī Albertu ar saviem plašajiem agresijas plāniem un visai radikālo rīcību. Gan sekodams Modenas bīskapa Vilhelma norādījumiem, gan apiedams tos, viņš neatlaidīgi spēra soļus, lai Rīgas diecēze, Kristus karaspēka ordenis un Rīgas pilsēta iegūtu jaunas zemes un dabūtu atpakaļ agrākos piederumus. Zemgalē tas notika pat uz Zemgales diecēzes rēķina. Kā teritoriju, tā starptautiskās politikas jautājumos bīskaps Nikolajs vadīja tos spēkus, kas nestāvēja par pāvestu Gregoriju IX un kas cīnījās pret Alnas Baldvīnu. Tānī laikā, kad viņš vēl darbojās Magdeburgas domkapitulā, viņš kļuva par virsbīskapa Alberta politisko domu biedri. Ieradies Rīgā, Nikolajs reprezentējās par ķeizarienes piekritēju un pārspēja šinī ziņā pat nelaiķi bīskapu Albertu. Tas redzams no viņa izlēņošanas raksta vārdiem. Nikolajs rakstā nosaka, ka vasaļiem jācīnās pret Rīgas bīskapijas ienaidniekiem, bet viņi turpretim nedrīkst laist darbā ieročus pret ķeizarvalsti. Šāds uzskats bija kļuvis par tradīciju Vācijas vasaļiem. Raksturīgs ir tas, ka Nikolajs ir pirmais un vai pat vienīgais bīskaps, kas oficiālā dokumentā un tiešos vārdos noteic to par likumu Rīgas bīskapijas vasaļiem. Pāvests Grego-

rijs viņam vienīgajam no bīskapiem pārmet, ka, viņš rīkojas kā margrāfs un ka ar savu laicīgo varu ietekmē citas Livonijas potences.

Bīskaps Nikolajs pēc konsekrācijas uzturējās kādu laiku Vācijā, kur viņš izdarīja speciālus baznīcas aktus, piem., atļāva mainīt svinīgos krusta karu solījumus; ar tiem viņš ieguva naudu, kas viņam bija nepieciešama diecēzes darbā. Nebūs apšaubāms, ka viņš Vācijā ieguva arī ziņas par Vircburgas demonstrāciju pret legātu Oto, kas pamudināja viņu spert savukārt radikālus soļus pret vicelegātu Baldvīnu. Nikolajs ieradās Rīgā 1231. gada vasaras vidū.

Līdz ar bīskapa Nikolaja ierašanos saasinājās Alnas Baldvīna attiecības ar Livonijas varām. Bīskaps nostājās vicelegāta pretinieku priekšgalā un spēra vienu soli pēc otra, lai atjaunotu agrāko stāvokli. Nikolajs noraidīja to, ka Alnas Baldvīns ar vicelegāta autoritāti, ko viņam bija piešķīris legāts Oto, varējis pārņemt savās rokās ķilniekus un iejaukties Kursas, Zemgales un Igaunijas lietās. Bīskaps arī uzlika vicelegātam klusēšanas sodu, kaut arī viņam nebija uz to nekādas tiesības.

Konfliktu laikā, kā jau redzējām, kā viena, tā otra puse centās savās rokās dabūt ķilniekus un spēra soļus, lai neticīgos nekristītu, tie priesteri kas piederēja pie pretējās puses. Aplūkosim, kāds tā laika politiskais uzskats slēpās aiz šādas rīcības. Atslēgu jautājuma atrisināšanai dod mums chronista Indriķa vārdi, ko viņš saka sakarā ar bīskapa Alberta un Kristus kaŗaspēka ordeņa konfliktu ar dāņiem igauņu Piejūres (*Maritima*) zemju dēļ. Chronists saka, ka rīdziniekiem, t.i., bīskapam un ordenim, nekad un nekas nav trūcis no tā, kas nosaka tiesības uz Piejūri, jo tā ar iekarošanu, kas izdarīta kristīgas ticībai labā, ar kristīšanu, ar nodevām un ķilniekiem arvien bijusi viņu piederums; nekad viņi nav nodevuši Dānijas ķēniņam Piejūras ķilniekus. No chronista vārdiem redzams, ka virskundzības tiesības pieder tiem, kas iekarojuši pa-

gānu zemi, kristījuši iedzīvotājus, ņēmuši ķilniekus un uzlikuši nodevas. Sevišķi svarīga ir ķilnieku iegūšana, jo pasvītrots, ka Dānijas ķēniņš nekad nav ieguvis ķilniekus un viņam tāpēc nav tiesību uz Piejūri. Tā tas bija arī Alnas Baldvīna konfliktā ar Rīgas rāti: kas bija ieguvis ķilniekus un bija kristījis neticīgos, tam bija virskundzības tiesības uz viņu zemi.

Bīskaps Nikolajs, pārņēmis savās rokās cīņas vadību, nodeva šķirējtiesai konfliktu lietas. Ar savu lēmumu šķirējtiesa atņēma Alnas Baldvīnam kuršu ķilniekus un līdz ar tiem arī Kursas zemes un nodeva visu jaunajam bīskapam. Ar šo akciju likvidēja to Kursas stāvokli, ko bija radījis vicelegāts, pārņemdam ar līgumiem to savās rokās un pārvaldīdams pāvesta vārdā. Ar šķirējtiesas lēmumu Kursas nokļuva tagad pilnīgi Rīgas bīskapa rīcībā. Austrumzemei bija cita pagātne. Neraugoties uz to, kā šķirējtiesa, tā pāvests Gregorijs IX raudzījās uz Austrumzemei tāpat kā uz Kursu. Pāvests uzskatīja, ka ar peregrināciju Romas baznīca ir ieguvusi tiesību uz to¹. Šķirējtiesa atņēma tamlīdzīgi Alnas Baldvīnam zemeļiešu ķilniekus un teritorijas un nodeva visu bīskapam Nikolajam. Bīskaps bija tagad galvenais noteicējs arī par Austrumzemei.

Būdam triju Livonijas varu galvenais pārstāvis, bīskaps Nikolajs veidoja Kursas, Zemgales un citu zemju turpmāko stāvokli tā, kā tas vislabāk un vienīgi atbilda viņa diecēzes, Kristus karaspēka ordeņa un Rīgas pilsētas interesēm; viņa politiskā nostāja uzlika arī viņa rīcībai akcentu. Pāvesta un ķeizara cīņu arēnā Nikolajs līdzīgi Magdeburgas virsbīskapam Albertam bija ķeizarīstes piekritējs. To rāda arī tas, ka viņš, izlēnodams zemi, tiešos vārdos noteica, ka vasaļi nedrīkst cīnīties pret ķeizarīsti. Noteikums ņemts no Vācijas vasaļu tradīcijām; minams, ka šejienes apstākļos tas bija tīri teorētisks nosacījums, jo tajos laikos Livonijas va-

¹ *Livonica*, 21 § 29.

saļiem nekad nevarēja rasties tāds gadījums, ka būtu bijis jāpaceļ šķēpi pret Vācijas ķeizaru. Bīskaps Nikolajs, politikā būdams pāvesta pretinieks, ignorēja dažreiz kanoniskās tradīcijas un rīkojās tik patstāvīgi, ka pāvests Gregorijs IX pārmeta viņam, ka viņš piesavinājies vicelegāta autoritāti. Iegaumējot bīskapa politisko nostāju, viegli saprotams, ka viņš nepievērsa Baldvīna kuršu līgumiem pilnīgi nekādu vērību. Nikolajs, kā tas jau gaidāms, ignorēja vicelegāta nosacījumu, ka pāvests būs Kursas iekārtas noteicējs, un tāpēc pats noteica to. Ka abiem līgumiem un kuršu brīvībām nebija vietas bīskapa Nikolaja radītā iekārtā, tas redzams no tā, ka viņš tai par pamatu lika Modenas bīskapa Vilhelma 1226. gada 11. aprīļa norādījumu, proti, ka kara uzvaras augļi sadalāmi starp trim Livonijas varām. Sekodams, man šķiet Zaksijas hercoga Alberta paraugam, bīskaps nopēla Alnas Baldvīna rīcību un vērsa pret viņu tik nesimpatiskus vārdus, kādus neiepīs nekad cits garīgais valdnieks oficiālā dokumentā. Neprātīgi visai ir un negodīgi, kā viņš raksta, kad atrauj pasaulīgo atlīdzību tiem, kas veltījuši pūles un līdzekļus, lai veicinātu kristīgās ticības izplatīšanos. Še norādīts uz to, ka Alnas Baldvīns nesadalīja Kursu un Zemgali, kad viņš tās pārņēma savās rokās.

Bīskaps Alberts un Kristus kara spēka ordenis, pāvestam iejaucoties, bija vienojušies par principu, kā sadalāmas iegūtās lībiešu un latgaļu zemes, proti, ka Rīgas bīskaps iegūs divas trešdaļas, bet ordenis vienu trešdaļu. Pāvests Innocentijs III 1210. gada 20. oktobrī apstiprināja vienošanos. Šis princips vairs nederēja, kad dalīja pēc legāta Modenas bīskapa Vilhelma 1226. gada 11. aprīļa norādījuma. Tagad bija divu partneru vietā trīs: klāt bija nākusi Rīga. Bīskaps Nikolajs ar 1231. gada 9. augusta rakstu atzina Rīgu par trešo partneri. No raksta redzams arī jaunais dalīšanas princips: katrs partneris dabū vienu trešdaļu.

Pēc šī paša principa rīkojās arī tad, kad sadalīja citus objektus. Bīskaps trijās vienādās grupās iedalīja ķilniekus. Rīgas bīskapijai viņš piešķīra vienu trešdaļu, Kristus kaŗaspēka ordenim otru trešdaļu un Rīgas pilsētai trešo trešdaļu.

Sadalot un piešķirot Kursas un Zemgales zemes, bīskaps Nikolajs rīkojās tik radikāli un savtīgi, ka tam nebūtu piekritis legāts Modenas bīskaps Vilhelms. Nikolajs, raugoties pēc laika, kad iekaroja zemes, iedalīja tās divās grupās. Pirmajā ietilpa tās teritorijas, kas bija iegūtas priekš legāta Modenas Vilhelma aizbraukšanas uz Romu; otrā grupā ietilpa turpretim tās zemes, kas bija iegūtas ar ieročiem pēc viņa aizbraukšanas, t.i., pēc 1226. gada maija, un arī tās, kas uz priekšu vēl tikai tiks iekarotas. Mežotne un Upmale, proti, tās šaurajā apjomā ietilpa pirmajā grupā; Kursas, Austrumzemgale un Sāmsala otrā grupā. Par Kursas un Zemgales izlēņošanu bīskaps sniedz ziņas 1231. gada 9. augusta un 1232. gada 16. februāra rakstos. Izlēņošana notikusi 1231. gada otrā pusē, jo 16. februāra rakstā bīskaps runā ar vārdiem, kas rāda, ka tā jau sen priekš tam notikusi. Kursas daļu, kas bija Vetai šajā pusē, bīskaps Nikolajs pievienoja Rīgas diecēzei; no tās trešo daļu piešķīra Rīgai. Viduskursas zemes, kas bija aiz Ventas, bīskaps sadalīja starp Rīgas diecēzi, Kristus kaŗaspēka ordeni un Rīgu. Viņš nedarīja neko, lai Kursā radītu bīskāpa diecēzi.

Minams, ka Mežotnes un Upmales vārdu — **Mederothe, Uppernede**.¹ — transkripcija rāda, ka bīskapa Nikolaja kancelejas rakstvedis bijis svešinieks, kam vietu nosaukumi vēl radījuši grūtības. Var pat būt, ka ar vārdu **Mederothe** ir apzīmēta vienīgi pati Mežotnes pils un ka ar vārdu **Uppernede** tikai šīs pils teritorija. Nikolajam un rakstvedim bija sveši Zemgales valstiskie apstākļi. Tas tomēr skaidrs, ka vārds **Uppernede** atbilda Upmalei tās šaurajā apjomā, bet nevis apjomam, kāds Up-

¹ LUB I 109.

malei bija vēlāko gadu desmitu laikā. Kad 1226. gada 21. martā dibināja Zemgales diecēzi, tad tai, kā jau redzējām, piešķīra itin visu Zemgali ar visu to, kas pie tās piederēja. Tātad tai piešķīra arī Mežotni un Upmali. Neraugoties uz to, bīskaps Nikolajs pievienoja Mežotni ar šo Upmali Rīgas diecēzei, jo tās bija iegūtas priekš legāta Modenas Vilhelma aizbraukšanas uz Romu. Pārējo Austrumzemgali sadalīja trijās daļās un katram partnerim piešķīra vienu trešdaļu.

Tamlīdzīgi na Alnas Baldvīna rokām izslidēja arī igauņu apdzīvotās zemes. Kā jau iepriekš apskatīts, Kristus kaŗaspēka ordenis, legātam kardināldiakonomam Oto iejaucoties, nodeva vicelegātam Jervu un Vironiju. Šķirējtiesa, kas atņēma Alnas Baldvīnam un nodeva bīskapam Nikolajam Kursu un Austrumzemgali, atņēma arī vicelegātam Jervu un Vironiju un nodeva tās atpakaļ Kristus kaŗaspēka ordenim rakstus, ar kuŗiem bija dokumentēts, ka Jerva un Vironija ir Romas baznīcas piederums.

Līdzās Jervai un Vironijai arī Sāmsalas bīskapijas zemes nokļuva Kristus kaŗaspēka ordeņa rokās; tas notika citādā ceļā un arī agrāk. Pēc Sāmsalas iekārošanas tur jau 1228. gadā nodibināja bīskapiju; tās robežās ietilpa Sāmsala, Dago, Mona un Vīka (Indr. chr.: *Maritima*; lat.: Piejūre). Kā domājams, bīskaps Alberts instituēja par Sāmsalas diecēzes bīskapu Daugavgrīvas klosterā abatu Gotfrīdu; cik zināms, viņš jau priekš 1228. gada 29. jūnija bija amatā. Gotfrīda stāvoklis jaunajā diecēzē bija visai nedrošs, un viņš pat nekad neierādās savas draudzes robežās. Lai būtu militārs atbalsts nemierīgajā zemē, bīskaps 1228. gadā piešķīra Kristus kaŗaspēka ordenim trešo daļu no Sāmsalas, Dago un Monas; viņš daudzas zemes izlēņoja un citas pat pārdeva. 1228. gada rudenī Gotfrīds aizbrauca uz Vāciju un drīz pēc tam atsacījās no savas diecēzes. Kristus kaŗaspēka ordenis to izmantoja un pārņēma savās rokās visas Sāmsalas bīskapijas zemes.

Alnas Baldvīna stāvoklis bija traģisks: viņa pretinieki visur cīņā ņēma pārsvaru, līdzšinējie panākumi sabruka un pretinieki baudīja viņa misijas darba augļus Kursā. Viņam nevarēja būt noslēpums, ka Kristus kaŗaspēka ordeņa pārstāvji devušies ceļā uz Romu, lai noskaņotu kūrijas augstākos darbiniekus un pāvestu par labu ordenim un Rīgas biskapam. Vicelegāts tāpēc 1231. gada rudenī pats devās uz Romu. Alnas Bladvīns par visiem dedzīgāk bija strādājis pāvesta interešu labā un viņš gribēja pats informēt pāvestu par ķeizaristes piekritēju rīcību pret viņu; viņš gribēja arī dabūt Romā atbalstu, lai pāvesta autoritātes vārdā varētu turpināt iesāko darbu.

Kuršiem pienāca smagas dienas, kad Alnas Bladvīns aizbrauca uz Romu. Vicelegāta ienaidnieki bez kaut kādām grūtībām tagad varēja spert soļus, lai likvidētu viņa darbības sekas. Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļi vērsās galvenokārt pret Viduskursas iedzīvotājiem, kas bija ar Alnas Bladvīnu noslēguši līgumus. Paņēmuši ķilniekus, viņi ar kaŗaspēku iebruka ķilnieku zemēs, t.i., Viduskursā. Iebrukmā kaŗaspēks nogalināja iedzīvotājus, dedzināja ciemus un piespieda atdot brīvības grāmatas. Kristus kaŗaspēka ordenis spēra šādus soļus ar nolūku, lai iegūtu savukārt tiesību uz Viduskursu, jo tā pēc tam bija uzskatāma par zemi, ko tas ieguvīs ar ieročiem. Ar tamlīdzīgu nolūku Prūsijas ordenis apm. 1256. gadā iebruka Galindā un iekaroja to: galindieši priekš tam paši bija labprātīgi apņēmušies kristīties. Ordeņa brāļi, kā saka pāvests Gregorijs IX iegrūda ar iebrukumu Kursas neofitus verdzībā, t.i., pakļāva savai virskundzībai. Viņu darbības dēļ kurši kļuva nemierīgi, un kā pāvests saka, radās bažas par to, ka viņi var ķerties pie ieročiem. Minams, ka šī akcija nav tā, par kuŗu legāts Sabīnas Vilhelms 1245. gada 7. februāra rakstā saka, ka Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļi izrāvuši kādū daļu no Kursas pagānu rokām. Pāvests runā par neofitiem, tātad par kuršiem, kas jau bija

kristīti, bet legāts turpretīm stāsta par pagāniem, t.i. par kuršiem, kas nebija vēl kristīti.

Neapmierinājās ar iebrukumu vien, bet līdztekus kara akcijām spēra arī citus soļus. Neatrūka jau agrāk gadījumu, kad ordeņa locekļi nepielaida to kuršu kristīšanu, kas bija vēlējušies kristību saņemt no vicelegāta priesteriem. Tagad Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļi noliedza Alnas Baldvīna garīdzniekiem kristīt kuršus Bandavā, kas bija Viduskursas zeme. Bandava bija viena no tām teritorijām, ko iekaroja ordeņa kaŗaspēks pēc vicelegāta aizbraukšanas. Tāpēc ordenis raudzījās uz to kā uz savu piederumu. Ar nostāšanos pret vicelegāta priesteru misijas darbību ordeņa brāļi centās novērst to, lai savstarpējo cīņu laikā nerastos kāds pamatojums, ar kuŗu varētu apšaubīt viņu tiesības uz Bandavu. Kā mums jau zināms, tiem, kas kristīja, bija arī zināmas priekšrocības uz neofitu zemi. Bandavas iedzīvotāji bija arī daļa no tiem kuršiem, kas slēdza 1231. gada 17. janvārī līgumu ar vicelegātu un sakarā ar to uz viņiem arī raudzījās, ka viņi ir pakļauti pāvesta virskundzībai. Tamlīdzīgi pāvests Klements V 1310. gada 19. jūnija rakstā pārmeta Livonijas ordeņa brāļiem, ka viņi nolieguši franciskāņu mūkiem sprediķot Zemgalē.

Kurši 1230. gada 28. decembra līgumā, kā jau tas mums zināms, apņēmas divu gadu laikā nosūtīt uz Romu pie pāvesta sūtņus. Sagaidāms bija, ka pāvests uzņems labvēlīgi sūtņus. Mināms še, ka Gregorijs IX 1233. gada 11. janvāra rakstā uzaicināja prūšus, lai viņi sūta uz Romu pie viņa divus vai trīs savus pārstāvjus; pāvests piebilda rakstā, ka viņš ar mīlestību uzņems pārstāvjus un spiedīsot pie savām krūtīm. Diemžēl kuršiem neizdevās nosūtīt uz Romu sūtņus. Par nodomu izzināja Kristus kaŗaspēka ordeņa locekļi un lika viņiem ceļā visus šķēršļus; tos, kas šinī nolūkā bija paspējuši nobraukt līdz Gotlandei, piespieda ar varu atgriezties mājās. Tas arī nav apšaubāms. Livonijas ordeņa brāļi vēlāko gadu desmitos izlietoja spaidus un

draudus, lai vācu garīdznieki nebrauktu uz Romu sūdzēties pāvestam. Par to zem zvēresta liecināja trīs garīgo ordeņu brāļi, kad 1312. gadā Rīgā viņus nopratināja pāvesta uzdevumā Francisks no Moliāno. Pat vēl 1453. gadā iztīrāja ķeizara galma tiesā sūdzību par to, ka Grobiņas soģis Girsveins Ašenbergers bija nogalinājis 24 cilvēkus, kas bija ceļā uz Romu, lai sūdzētos pāvestam par ordeni. Ja šāds soļus spēra pret vāciešiem un garīdzniekiem, tad sakāms, ka daudz vieglāk to bija darīt pret kuršiem.

Ka nepievērsa vērību Alnas Baldvīna līgumiem, pāvesta virskundzībai un kuršu brīvībai, tas redzams arī no bīskapa Nikolaja 1232. gada 16. februāra sprieduma. Kā šķīrējtiesnesis bīskaps izšķīra konfliktu, kas bija izcēlies pēc iepriekšējā gada 9. augusta starp Rīgas pilsoņiem un tirgotājiem. Tirgotāju karaspēks — skaitā 71 smagi bruņots kareivis — bija cīnījies Kursā un Zemgalē kopā ar 56 pilsoņu kareivjiem pēc legāta Modenas Vilhelma aizbraukšanas uz Romu. Tāpēc tirgotāji kā jauns politisks spēks nostājās līdzās pilsoņiem un prasīja savu daļu no tām Kursas un Zemgales zemēm, uz kurām pilsoņiem bija tiesības sakarā ar piedalīšanos kara gājienos. Kā redzams, bīskapa Nikolaja sprieduma princips bija, ka tirgotāju kareivjiem par lēni jā dabū puse no līdzšinējās pilsoņu trešdaļas un tamlīdzīgi puse arī no tās trešdaļas, ko pilsoņi iegūs par abu piedalīšanos nākošos kara gājienos. Lai princips paliktu spēkā, tad noteica, ka tirgotāju karaspēks arī uz priekšu kara gaitās nedrīkst būt mazāks par 71 smagi bruņotu kareivi un ka tam jācinās zem Rīgas karoga, t.i., ka tam jābūt daļai no pilsoņu karaspēka. Izšķirot jautājumu par atsevišķiem zemju objektiem, bīskaps Nikolajs noteica, ka no Viduskursas zemēm, kas ir aiz Ventas, pilsoņi patur no savas trešdaļas tikai pusi, bet otru pusi, t.i., vienu sestdaļu, viņi nodod tirgotājiem. Turpretim no Kursas zemēm, kas ir Ventai šajā pusē un ir pievienotas Rīgas diecēzei, pilsoņi patur

visu savu trešdaļu un nedod tirgotājiem šē neko. Lai atlīdzinātu radušos iztrūkumu, bīskaps noteica, ka to arklu skaitu, ko tirgotāji zaudē šajā Kursas daļā, pilsoņi viņiem atdos no tās savas sestdaļas, ko viņi iegūs, kad vistuvākajā laikā iekaros jaunas zemes ārpus Kursas robežām. Austrumzemgalē tirgotāji ieguva visu pilsoņu zemju trešdaļu, un nav spriedumā sacīts, ka viņiem būtu par to jādod pēdējiem kāda atlīdzība.

Mināms, ka vienīgi cenza labība bija tā, ko īsajos mēnešos priekš jaunajām pārmaiņām reāli ieguva Rīgas bīskaps, Kristus kaņaspēka ordenis un Rīgas pilsoņi no savām Kursas un Zemgales zemju trešdaļām. Kā redzams, bīskaps Nikolajs spriedumā arī noteica, ka cenza labību katrs partneris no savām trešdaļām izlieto pēc savām vajadzībām, izņemot to daudzumu, kas nepieciešams Mežotnes pils sardzes vajadzībām. Šajā gadā pils sardzē ietilpa tirgotāju kareivji. Kamēr viņi apsargās pili, bīskaps noteica, tikmēr pils sardzes uzturam pilsoņi nodos visu labību, t.i. savu pašu sestdaļu un tirgotāju sestdaļu, ko iegūs šajā gadā no tās zemju trešdaļas, kas ir aiz Ventas. Kad tirgotāji atbrivosies no Mežotnes pils apsargāšanas, viņi iegūs cenza labību no savas sestdaļas, kas viņiem ir Viduskursā; turpretim kā pils apsargāšanas laikā, tā arī pēc tam tirgotāji saņems visu cenza labību no savas Austrumzemgales trešdaļas un izlietos to savām vajadzībām. Ķilnieki, kas bija no Kursas un Austrumzemgales, bija sadalīti trijās grupās un atradās, kā jau minēts, Rīgas bīskapa, Kristus kaņaspēka ordeņa un Rīgas rātes rīcībā, t.i. katrai instancei viena ķilnieku grupa. Tamlīdzīgi sadalījās sūtņi, kas ieradās no Kursas un Austrumzemgales zemju trešdaļām, un arī tie sūtņi, ko pašas varas nosūtīja uz šīm trešdaļām, un arī tie sūtņi, ko pašas varas nosūtīja uz šīm trešdaļām. Kā ķilnieku, tā sūtņu uzturēšana saistījās ar izdevumiem. Šo izdevumu segšanu visi trīs partneri sadalīja savā starpā proporcionāli savām Kursas un Austrumzemgales zemēm; līdzās šim noteikumam bīskaps radīja

tirgotājiem vēl īpašus noteikumus. Kamēr tirgotāji apšargās Mežotnes pili, viņi ir brīvi no šo izdevumu segšanas. Kad viņi turpretim nebūs vairs pils sardzē, viņi segs trešo daļu no tiem izdevumiem, kas rodas sakarā ar Austrumzemes ķilniekiem un sūtņiem.

Nebija tomēr lemts, ka bīskapa Nikolaja vadībā radītai iekārtai ir ilgs mūžs un ka viņa plašie plāni kļūst par īstenību. Kā iekārtu, tā plānus izjauca Alnas Baldvīna panākumi Romā; tie arī ievirzīja Kuras un Austrumzemes notikumus citā gūltnē. Aplūkojot vicelegāta gaitas Romā, minams vispirms, ka ir iespējams, ka viņš satikās tur ar bijušo legātu kardināldiakonu Oto un ka tas ar saviem labajiem sakariem pašķīra viņam ceļu kūrījā. Ziņas par to gan mums nav, bet grūti ticēt, ka Alnas Baldvīns viens pats būtu guvis kūrījā tādus panākumus. Grūtības vicelegātam pavairoja arī Kristus karaspēka ordeņa pārstāvji, kas aizstāvēja pret sūdzībām kā ordeņa, tā Rīgas bīskapa un Rīgas rātes lietas. Kā jau iepriekš minēts, pāvests Gregorijs IX 1230. gada 28. augustā bija izlīdzis ar ķeizaru; cīņā abu starpā tomēr turpinājās, kaut arī citādā veidā. Būdam karsts pāvesta piekritējs, Alnas Baldvīns kūrījā izcīnīja pilnīgu uzvaru pār saviem ienaidniekiem, kas bija ķeizara piekritēji. Līdz ar uzvaru viņš piedzīvoja tādu triumfu, kādu nav piedzīvojis neviens cits hierarchijas augstāks loceklis, kas bija saistījies ar Livonijas lietām. Pāvests Gregorijs pilnīgi nostājās viņa pusē, akceptēja viņa darbību un uzticēja viņam veikt vēl svarīgākas lietas. Sakāms pat, ka 1232. gada janvāris un februāris pagāja kūrījā zem Kuras, Zemes un Igaunijas zīmēm.

Pāvests Gregorijs iecēla Alnas Baldvīnu par Zemes bīskapu un iesvētīja personīgi viņu amatā. To pāvests pasvītro vairāk reizes savās bullās. Par viņa priekšteča bīskapa Lamberta pēdējo gadu darbību trūkst ziņu. Nav redzams, ka viņš būtu piedalījies 1230. un 1231. gada notikumos, kas saistījās ar Alnas Baldvīnu. Nav arī zināms, vai Lam-

berts atteicies no bīskapa amata, vai pāvests viņu atcēlis. Gregorijs IX pats aizrāda, ka bīskaps Alberts nelikumīgi viņu iecēlis par Zemgales bīskapu, jo viņam nav bijušas pilnvaras substituēt bīskapu, t.i., pēc Bernharda nāves iecelt viņa vietā Lambertu. 1232. gada 4. februāra rakstā pāvests pirmo reizi apzīmē viņu par „agrāko” (*quondam*), t.i., par bijušo bīskapu. Ka pāvests pats iesvētīja Alnas Baldvīnu par Zemgales bīskapu, tas stipri pacēla pēdējā prestižu sabiedrības acīs. Ja nemaldos, tad nav otra no Livonijas bīskapiem, ko būtu pāvests pats iesvētījis amatā.

Pēc konsekrācijas pāvests Gregorijs iecēla 28. janvārī Alnas Baldvīnu par legātu *in partibus*, proti, Kursā, Zemgalē, Livonijā, Igaunijā, Somijā, Gotlandē un citās neofitu un nekrīstīto tautu zemēs un salās. Pieminēdams viņa gara dotības un dedzību darbā, pāvests apstiprināšanas rakstā veltīja viņam par līdzšinējo darbību misijas laukā visai siltus un atzinības pilnus vārdus. Iecelšanas galvenais motīvs: veicināt kristīgās ticības izplatīšanos. Lai otrreizējā misijā Baldvīns varētu sekmīgi veikt savu darbu, tad Gregorijs piešķīra viņam plašākas pilnvaras par tām, kādas jebkad bija ieguvis Modenas bīskaps Vilhelms. Lai legāts arī pats personīgi varētu kalpot augstajam uzdevumam, tad pāvests atļāva viņam bez jebkādiem ierobežojumiem sludināt misijas zemēs Kristus vārdu. Atļauja bija vajadzīga tāpēc, ka Alnas Baldvīns bija mūks, un mūku kārtā nedeva vēl tiesību sprediķot pagāniem. Legāts Baldvīns ieguva tiesību apstiprināt bīskapu ievēlēšanu un tiesību iesvētīt viņus amatā; tamlīdzīgi viņš ieguva tiesību iecelt klosteru abatus un benedicēt, t.i., iesvētīt viņus amatā. Alnas Baldvīnam piešķīra arī tiesību promovēt priesteru kārtā klēriķus. Lai darbs jaunajās misijas zemēs atrastos vajadzīgā augstumā, tad pāvests piešķīra legātam Baldvīnam tiesību spert stingrus soļus pret tiem darbiniekiem, kas bija nokļuvuši uz maldu ceļiem, un līdz ar to tiesību labot apstākļus baznīcās, kur

sastopamas nopelamas parādības. Sakarā ar to Alnas Baldvīns varēja atcelt no baznīcas amatiem kā zemākos, tā augstākos hierarchijas pakāpes locekļus un iecelt viņu vietā citus. Legātam Baldvīnam bija tiesība atcelt Modenas bīskapa Vilhelma noteikumus, apiet agrāko pāvestu dekrētus un anulēt ķeizaru žēlastības grāmatas. Kad viņš vēl bija vicelegāts, tad vairāki prelāti atkrita no viņa un pārgāja bīskapa Nikolaja pusē. Lai uz priekšu novērstu tamlīdzīgus pārkāpumus, tad pāvests beigās noteica, ka legāts par pretošanos un atkrišanu var sodīt ar ekskomunikācijas un interdikta sodiem.

Līdz ar augstajiem posteņiem Alnas Baldvīns ieguva morālisku gandarījumu ar to, ka pāvests Gregorijs IX smagi pazemoja viņa cīņas pretinieku bīskapu Nikolaju. Viss 5. februāra raksts ir pilns ar dzēlīgiem vārdiem, kas kā asas rīkstes cirtās bīskapa miesā. Veltījis iepriekš agrākajiem bīskapiem atzinību par viņu pūliņiem un labajiem panākumiem misijas darbā, pāvests noliek par pretstatu viņiem Nikolaju un saka, ka viņš ar saviem darbiem nostājies pret Dievu un sagādājis smagas sāpes viņam, t.i., pāvestam. No pārkāpumiem viņš aplūko vispirms bīskapa rīcību Kursā un viduslaiku garā nopel tur radīto iekārtu. Cilvēku naidnieka ietekmējumā, pāvests saka, bīskaps Nikolajs jauno baznīcas stādiņu, kas bija atbrīvots no velna verdzības, pakļāvis tagad savai verdzībai. Verdzības uzspiešana ir bīskapa jo smaga apgrēcība ar to vēl, ka vicelegāts, saka Gregorijs, bija piešķīris stādiņam, ..., kuršiem, brīvības statutu un ka tam savukārt domkapituls, ordenis un Rīgas pilsoņi bija piekrituši. Raudzīdamies ar bažām uz kuršu apstākļiem, pāvests norāda, ka Nikolaja rīcība ir bīstama arī baznīcai, jo tā spiež jaunkristītos ķerties pie ieročiem un arī atbaida tos, kas vēl pievēršami kristībai. No citiem pārkāpumiem pāvests min rakstā, ka Nikolajs uzspiedis savas bīskapa garīgās tiesības arī tādām zemēm, kas ir ārpus viņa darbības loka. Pārkāpdam savas tiesības, Nikolajs turpretim nav pildījis

savus tiešos pienākumus, proti, nav dibinājis jaunas diecēzes un nav cēlis jaunas baznīcas. Beigās Gregorijs uzdod legātam Baldvīnam raudzīties, lai bīskaps Nikolajs labojas savos darbos. Ja bīskaps tomēr pretodamies nepilda pāvesta rīkojumus, tad sodīt ar baznīcas sodiem viņu, ņemot palīgā vajadzības gadījumā laicīgo varu. Alnas Baldvīns tagad bija legāts un pāvesta sevišķu direktīvu izpildītājs, kas varēja spert pret pakļauto bīskapu Nikolaju visādus represijas soļus.

Legācijā Alnas Baldvīnam deva līdz arī citas direktīvas kas bija grūti izpildāmas un saistījās ar visādiem sarežģījumiem. Legātam vajadzēja radīt diecēžu stāvokli pārmaiņas, kas saistījās ar pāvesta politiku; viņam uzdeva vadīt garīgas lietas arī ārpus viņa diecēzes robežām; Baldvīns kļuva par noteicēju arī kara lietās. 30. janvārī legāts saņēma pilnvaru pārņemt savās rokās un nodot pāvestam visas Livonijas, Igaunijas un apkārtējās zemes, kas jau bija kristītas, bet kur vēl nebija stingri noteiktu diecēžu robežu. Tas viņam bija jā-dara bez jebkādas vilcināšanās, pielietojot, ja vajadzīgs, pat spaidu līdzekļus. Pāvests 3. februārī uzdeva Alnas Baldvīnam, lai viņš pārņem savās rokās garīgās aprūpes vadību Rēveles, Vironijas, Igaunijas, Livonijas un Somijas diecēzes, kas ir vakantas vai bīskapi uzturas ārpus savas draudzes robežām. Tas bija svarīgs rīkojums, jo vairāki bīskapi, piem., Vironijas, Sāmsalas un Rēveles, bija aizbraukuši un dzīvoja Vācijā vai Dānijā. Ar 3. februāra rakstu Gregorijs norādīja Livonijas varām, ka viņas tikai ar legāta Baldvīna piekrišanu var ar pagāniem un krieviem derēt mieru vai pamieru un vienoties ar neofītiem par cenza nodevu.

Pēc procedūrām, kas saistījās ar Alnas Baldvīna jauno stāvokli, kārtoja Romas kūrījā Kursas, Zemgales un Igaunijas lietas. Svarīgs visai ir tas, ka lēmums par šīm zemēm neietekmēja 1230. gada 12. septembra pāvesta un ķeizara vienošanās, ar kuŗu arī pāvests atzina, ka Prūsija ir Vācu ordeņa

piederums. Tamlīdzīgi neietekmēja Modenas bīskaps Vilhelms šos lēmumus, jo viņš tanī laikā atradās kopā ar ķeizaru reichstāgā, kas bija sanācis Ravennā. Pāvests, kā redzējām, atzina Alnas Baldvīna 1230. un 1231. gada darbību par uzslavas cēlību. Saplūstot kopā labvēlīgajiem apstākļiem, Gregorijam IX nebija grūti izdot norādījumus, ka jāatjauno Kursā, Zemgalē un Igaunijā iekārta, kādā tur bija priekš bīskapa Nikolaja.

Vairākos rakstos pāvests deklarēja, ka nav bijusi likumīga šķirējtiesa, kas 1231. gada vasarā lēma Rīgā par Kursu, Zemgali, Igaunijas zemēm un ķilniekiem. Viņš tāpēc ar 3. februāra bullu pavēlēja, lai Rīgas bīskaps, Kristus kaŗaspēka ordenis un Rīgas pilsoņi atsakās no Kursas, Zemgales, Sāmsalas un viņu ķilniekiem, un līdz ar to norādīja, lai ņi nodod legātam Baldvīnam Romas baznīcas vārdā kā ķilniekus, tā Kursu, Zemgali un Sāmsalu. Bulla izjauca bīskapa Nikolaja plānu pievienot Rīgas bīskapijai ziemeļaustrumu Kursu.

Kurši bija nākuši visvairāk pretim Alnas Baldvīnam; tie, kas mita Kursas ziemeļaustrumu daļā, bija pat atkrituši no domkapitula, ordeņa un Rīgas un pārgājuši viņa pusē. Baldvīns ar šādu viņu rīcību ieguva iespēju īsā laikā veikt plašu misijas darbu, kas nebija mazāk svarīgs par kumāņu kristīšanu Valachijā. Tāpēc pāvests Gregorijs IX deva Kursai īpatu iekārtu; tādu nekad neieguva neofiti citās zemēs. Ar 3. februāra bullu pāvests nodeva Kursu legātam Baldvīnam personīgā pārvaldē uz visiem laikiem, t.i., kamēr viņš dzīvo. Baldvīns bija tagad Kursā administrātors laicīgās lietās un arī garīgo lietu vadītājs.

Pāvests 11. februārī apstiprināja 28. decembra kuršu līgumus. Ar apstiprināšanu apgrūtināja iespēju celt kaut kādus iebildumus pret Kursas jauno iekārtu; arī Alnas Baldvīna stāvoklis kļuva ar to Kursā stingrāks. Apstiprināšanas rakstos iepina vārdu vārdā abu līgumu tekstus. Atšķirība vienīgi ir tā, ka līgumos kuršus sauc par pagāniem,

bet apstiprinājumu rakstu adresējumos par neofītiem. Redzams, ka kristīšanas darbs bija pavirzījies tik tālu uz priekšu, ka uzskatīja kuršus jau par kristīgās baznīcas locekļiem.

Astrumzengalei, sākot ar 1219. gadu, bija visai raiba vēsture; Baldvīna politiskie pretinieki tāpēc tur bija ieguvuši tiesības, kas pēc sava rakstura bija visai dažādas. Pāvests Honorijs III 1219. gada 28. oktobrī apstiprināja bīskapa Alberta un viņa baznīcas piederumu tiesības uz Zemgali, kas notika pēc tam, kad bīskapa kareivji bija ievietoti Mežotnes pilī. 1226. gada sākumā, kā mums jau zināms, ar legāta Modenas bīskapa atbalstu radīja Zemgales diecēzi, kur bija iekļaujama visa Zemgale ar visiem tās piederumiem. Bīskaps Nikolajs 1231. gada 9. augustā Mežotni un nelielu Austrumzemgales daļu, kā redzējām, pievienoja savai diecēzei un pārējo sadalīja starp ordeni un Rīgas pilsoņiem. Bīskaps Lamberts, atrazdamies smagos materiālos apstākļos, priekš tam jau bija pārdevis un citādā veidā atsavinājis diecēzes objektus. Lai izbeigtu stāvokli, kas bija radies ar šādu rīcību, pāvests Gregorijs līdzās 3. februāra rakstam izdeva 4. februārī apustulisko bullu un stingri pavēlēja, lai bīskaps Nikolajs un viņa domkapituls, Kristus kaŗaspēka ordenis un Rīgas pilsoņi bez jebkādiem iebildumiem nodod bīskapam Baldvīnam Zemgali ar visu to, kas pie tās pieder.

Jau legāts kardināldiakons Oto, kā jau iepriekš redzējām, saistīja Alnas Baldvīna rokas pie Igaunijas lietām. Pāvests Gregorijs savas politikas ietvaros darīja to vēl plašākos apmēros. 1232. gada 30. janvārī pāvests uzdeva Alnas Baldvīnam, lai viņš pārņēma Romas baznīcas vārdā savās rokās Vironiju, Jervu, Viku un citas zemes ar visām tiesībām. Tās vai nu ar šķirējtiesām, vai citādā ceļā bija nokļuvušas Kristus kaŗaspēka ordeņa, Rīgas bīskapa Nikolaja, Tērbatas bīskapa Hermaņa un Rīgas pilsoņu rokās. Gregorijs pilnvaroja legātu pat piespiedu kārtā pārņemt šīs zemes un neievērot

agrākās apustuliskās bullas un ķeizara Frīdriha II un ķēniņa Indriķa VII dekrētus, kas bija sakarā ar tiesību nodrošināšanu uz tām. Pārņemtās zemes Alnas Baldvīnam vajadzēja pārvaldīt Romas baznīcas vārdā. Līdz ar teritoriju pārvaldi Gregorijs uzdeva Alnas Baldvīnam kārtot arī Igaunijas diecēzu lietas. Kā nupat iepriekš minēts, Gregorijs nodeva legātam aprūpes vadību tajās diecēzēs, kas bija vakantas vai viņu bīskapi bija aizbraukuši; Alnas Baldvīnam vajadzēja pārņemt savās rokās un nodot pāvestam tās Igaunijas zemes, kur nebija izdarīta stingra robežu limitācija.

Alnas Baldvīns, kad janvārī un februārī bija iecelts augstajos posteņos un ieguvis lielās pilnvaras, devās atpakaļ uz savu darba vietu. Viņš labi zināja, ka viņa pretinieki neguļ un strādā pret viņu; bīskaps Nikolajs, kā jau redzējām, vēl 16. februārī piešķir Kursā un Zemgalē septiņdesmit vienam ārzemju tirgotājam lēņus. Viens otrs vēsturinieks izsakās, ka Alnas Baldvīns veselu gadu bez pārtraukuma uzturējies Vācijā. Šādam uzskatam nevar pievienoties: legāts cīņu laikā ar tik svarīgām pāvesta direktīvām nevarēja tik ilgi būt prom no Livonijas. Ka viņš šinī gadā bijis Livonijā, tas secināms no tā arī, ka viņš bija noorganizējis Zemgales kapitulu un ka viņš labi zinājis par neofitu bīstamo noskaņojumu vakantajās diecēzēs. Vairāk tāpēc domājams, ka Alnas Baldvīns ieradies Daugavgrīvas ostā 1232. gada jūras kuģu navigācijas laikā. Uzturējies neilgu laiku savas legācijas zemēs, viņš aizbrauca uz Vāciju. Pāvests bija piešķīris viņam sludināšanas tiesības, kādas nebija ieguvis bīskaps Nikolajs. Ar krusta karu sprediķiem legāts vervēja Livonijai peregrīnus, lai iegūtu pāvestam uzticīgus vasaļus un arī kareivjus. Pārdo dot atlaižas un izpildot sevišķi svarīgs baznīcas aktus, viņš ieguva naudu, kas bija nepieciešama bīskapa un legācijas darbam. Alnas Baldvīns 1232. gada 3. oktobrī piedalījās Meklenburgas cisterciešu Doberana klosterā baznīcas svinībās; 1233. gada

aprīlī viņš bija Kvedlinburgā. Kad bija apmeklējis vēl citas Vācijas pilsētas, bīskaps Baldvīns 1233. gada pirmajā pusē atgriezās Livonijā.

Ar to, ka pāvests stingri nostājās Alnas Baldvīna pusē, konflikti tomēr neizbeidzās, bet turpinājās tālāk un pat vēl asākā veidā; tie vēl vairāk iekļāvās gigantisko cīņu lokā, kas latentā veidā norisinājās starp pāvestu un ķeizaru. Mestrs Volkvīns, zaudējis ordeņa lietu pāvesta kūrījā, ieguva ķeizara atbalstu. 1232. gada septembrī Frīdrihs deklarēja, ka viņa un ķeizaristes aizsardzībā atrodas Livonijas un Igaunijas Kristus karaspēka ordeņa zemes un arī tās Kursas un Zemgales daļas, kuņas ordenis uzskata par savu piederumu. Gregorijs IX savukārt ar 1233. gada 20. aprīļa bullu paziņoja, ka viņa aizsardzībā atrodas Zemgales diecēze un bīskaps Baldvīns. Par Kursu gan nekas bullā nebija minēts.

Kad bīskaps Baldvīns atgriezās Livonijā, viņa stāvoklis sākumā bija labs un stingrs. Romas kūrījā viņš bija uzvarējis un kļuvis pat par pāvesta uzticības vīru. Pāvests bija ordinējis viņu par Zemgales bīskapu, pats konsakrējis amatā un iecēlis par legātu ar visai plašām pilnvarām. Kļuvis par legātu, Baldvīns bija Baltijas zemēs augstākā hierarchijas vara. Viņam par labu nāca tas, ka Rīgas prāvests un domkapituls nostājās viņa pusē un bija pret bīskapu Nikolaju. Pat nelaika bīskapa Alberta pusbrāļa Jāņa dēli bija legāta pusē. Daugavgrīvas klostera abats bija labvēlīgs Baldvīnam jau tanī laikā, kad viņš vēl bija vicelegāts; pāvests Gregorijs vēl ar speciālu rakstu uzdeva viņam, lai viņš atbalsta legātu. Viņa ienaidnieka bīskapa Nikolaja stāvoklis turpretim bija kļuvis neapskaužams. Rīgas bīskaps bija cīņu pagaidām zaudējis un bija pakļauts Baldvīnam legāta stāvokļa dēļ; pāvests bija smagi viņu pazemojis un uzdevis legātam raudzīties, lai viņš nepārkāpj savas varas robežas un pilda savus pienākumus. Bīstamākais pretinieks viņam tagad bija Kristus karaspēka ordenis, kas apzinājās savu mi-

litāro spēku. Baldvīnam tomēr sākumā ar šķirējtiesas atbalstu izdevās saderēt mieru ar ordeni. Mestrs Volkvīns pat nostājās viņa pusē un centās uzturēt mieru, cik nu bija viņa spēkos.

Baldvīna darbībai par labu nāca tas, ka viņa rīcībā tagad bija peregriņi. Tos viņš bija savervējis savos krusta kaŗu sprediķos un varēja pāvesta vārdā iecelt viņus administratīvos posteļos un izdot viņiem lēņus. Starp tiem bija arī viņa paša brālis Nikolajs. Baldvīnam līdz atbrauca arī priesteri, ko viņš varēja nosūtīt baznīcas darbā. Kasē tagad bija arī vairāk naudas, ko legāts bija savācis Vācijā un kas bija nepieciešama misijas darbā.

Pāvesta autoritāte stāvēja visai augstu; tāpēc legāts, atbraucis ar plašām pilnvarām, nesastapa sākumā jūtamam pretestību. Kā norisinājās sarunas, kamēr Baldvīns dabūja savās rokās Kursu un Zemgali, par to oficiālo dokumentu isie vārdi sniedz visai trūcīgas ziņas. Izmantodams vicelegāta aizbraukšanu uz Romu, Kristus kaŗaspēka ordenis, kā redzējam, ar kaŗaspēku iebruka Bandavā; viņš turēja to savās rokās un nepieļāva, ka Baldvīna priesteri kristī kuršus. Tagad, paklausīdams Gregorija tiešai pavēlei, ordenis atdeva labprātīgi legātam okupēto Kursas daļu. Tomēr Kristus kaŗaspēka ordenis neatsacījās no tiesībām uz Kursu un arī uz priekšu raudzījās uz to kā uz savu piederumu. Domājams, ka ordenis to darīja arī tāpēc, ka Vācijas ķeizars 1232. gada septembrī atzina viņa tiesības uz Kursas daļu. Piekāpās arī bīskaps Nikolajs, un legāts dabūja savās rokās arī to Kursas daļu, kas bija piešķirta Rīgas bīskapijai. Mazliet pilnīgāki ir vārdi par Rīgas pilsoņiem. Bīskapam Baldvīnam sarunas ar rāti ilga vairākus mēnešus un tik 1233. gada 30. jūlijā notika vienošanās. Vispirms visi tirgotāji galīgā veidā atsacījās no visām vasalitātes tiesībām, ko viņi, kā mums jau zināms, bija ieguvuši Kursā no pilsoņiem. Viņi arī vēlākos gados vairs neieguva Kursā lēņus. Turpretim Baldvīnam ar pilsoņiem notika par Kursu cita veida vienošanās. Pilsoņi, palaudamies uz bīskapa žēlastību, arī atsacījās no sa-

vām tiesībām uz Kursas trešdaļām. No tā, ka pieminēta žēlastība, secināms, ka viņi ieguvuši sarunās iespēju pretendēt kādreiz atkal uz lēņiem Kursā. Kā turpmāk redzēsīm, bīskaps Baldvīns arī vēlāk viņiem tur piešķīra lēņus.

Tamlīdzīgi bez konfliktiem nokārtojās attiecības Austrumzemgalē. Kristus kaŗaspēka ordenis nepretojās pāvesta Gregorija rīkojumam un labprātīgi atdeva bīskapam Baldvīnam savu daļu, kas viņam bija Zemgalē; tomēr ordenis neatsacījās no tiesībām uz šo daļu un raudzījās arī uz priekšu kā uz savu piederumu. Arī tas izskaidrojams ar to, ka ķeizars 1230. gadā bija atzinis, ka ordenim ir posesijas tiesības uz Zemgales daļu. Bīskaps Nkolajs atdeva Baldvīnam Mežotni ar visu to, kas pie tās piederēja. Tirgotāji tamlīdzīgi atsacījās no Austrumzemgales trešdaļas, ko viņi bija ieguvuši no no Rīgas pilsoņiem; viņi arī vairs Zemgalē neiegūva lēņus. Arī pilsoņi labprātīgi atsacījās par labu bīskapam Baldvīnam no tiesībām, kādas viņiem bija uz Zemgales trešdaļu. Nav arī ziņu, ka viņi no bīskapa Baldvīna vēlāk būtu atkal še ieguvuši lēņus. Baldvīns Mežotnes pili novietoja peregrīnus un vasaļus, kam bija izdevis savā diecēzē lēņus. Vasaļu uzdevms bija vērst savus ieročus pret lietuvju sirotājiem, kas cauri biežajam mežam ielauzās diecēzes zemēs. Vēlākos gados Mežotnes pili mita Zemgales prāvests Heidenriks un kapituls; pāvests viņiem bija piešķīris premonstrātiešu mūku ordeņa iekārtu. Tā Mežotnes pils no ķīlnieku centra kļuva par prāvesta un kapitula mitekli.

Kursa neietilpa, kā jau iepriekš minēts, Zemgales diecēzes robežās; pāvests Gregorijs bija nodevis to Baldvīnam personīgā pārvaldē. Bīskapa rokās atradās administrācijas funkcijas, ko viņš izpildīja pāvesta vārdā. Baldvīna nodoms bija nostāties Kursā uz stingrākiem pamatiem, radot tur vasaļu kaŗaspēku un uzceļot pili. Šim nolūkā viņš 1234. gada 1. aprīlī piešķīra pāvesta vārdā piecdesmit sešiem Rīgas pilsoņiem cenza beneficijas. Šie bija tie paši pilsoņi, kas atsacījās no vasalitātes tie-

sībām, ko viņi bija ieguvuši no bīskapa Nikolaja. Pagaidām katrs pilsonis saņēma piecdesmit sesto daļu no tā cenza daudzuma, kas ienāca no Kursas sestdaļas, kas bija aiz Ventas. Baldvins paredzēja ar laiku tā vietā katram no šiem pilsoņiem piešķirt divdesmit piecus arkļus lēņu zemes, no kuŗiem viņi ievāktu cenza nodevu. Viņš bija priekš tam dažiem vasaļiem jau piešķīris pa divdesmit pieciem arkļiem lēņu zemes un paredzēja vēl citiem nākotnē piešķirt. Arkļa vērtējums bija tas pats, kāds pastāvēja jau divdesmit gadus, kā Baldvins izsakās divos rakstos. No tā secināms, ka cenza nodeva arī bija tā pati, t.i., divi pūri rudzu no arkļa. Tātad katrs vasaļis saņēma gadā piecdesmit pūrus rudzu. Tas ir liels daudzums. No tā arī secināms, ka vasaļi gāja smagā bruņojumā kara gaitās. Tīrotājiem turpretim nepiešķīra beneficijas, jo tie, kā redzējām, bija galīgā veidā atsacījušies no savām lēņu tiesībām. Lēņu saņēmējiem vajadzēja pildīt parastās vasaļu klausas: piedalīties kara gājienos, palīdzēt celt pilis un tās aizstāvēt pret ienaidniekiem. Svarīgs noteikums bija tas, ka vasaļiem vajadzēja stingri raudzīties uz to, lai neaizkartu kuršu brīvības, ko Baldvins bija garantējis līgumos un pāvests apstiprinājis. Lēņu saņēmējus ierobežoja vēl ar to, ka viņiem nedeva tiesību spriest augstāko tiesu, t.i., nedeva tiesību piespriest nāves sodu vai nocirst locekļus. Augstāko tiesu bīskaps Baldvins paturēja savās rokās. Vasaļi pāvesta vārdā turēja lēņus un viņi nedrīkstēja nostāties pret pāvestu. Bīskapa Baldvīna un bīskapa Nikolaja izlēņojumu noteikumi atšķīrās savā starpā. Nikolajs nenoteica, ka augstākā tiesa ir vienīgi viņa rokās un ka lēņu saņēmējiem jāievēro neofitu brīvība. Kā mēs jau redzējām, viņš uzskatīja sevi par ķeizarīstes pārstāvi un noteica, ka lēņu saņēmēji nedrīkst cīnīties pret ķeizarīsti.

Aplūkosim vispārīgos vilcienos notikumus, kam bija sakars ar igauņu apdzīvotām zemēm. Kristus kara spēka ordenis visvairāk bija upurējis savus spēkus, lai iekarotu Igauniju. Ilgajos gados ordeņa or-

gani bija tur laiduši dziļas saknes. Līdz ar ordeņa bruņiniekiem arī Rīgas bīskapa kareivji bija cīnījušies, lai izsistu igauņiem ieročus no rokām. Kristus kaŗaspēka ordenis igauņu zemēs bija visvairāk ieinteresēts. Kaut arī mazākā mērā, tad tomēr arī Rīgas bīskaps izstiepa rokas pēc šīm zemēm. Pret viņiem cīnījās Dānijas ķēniņš Valdemars II. Lai arī viņš pēc Bornhēvedas neveiksmes bija spiests 1227. gada vasarā izlaist no savām rokām Rēveli un teritorijas, tad tomēr viņš neatsacījās no savām interesēm, kādas viņam bija Igaunijā. Šo stipro interešu un starp tautisko pretešķību dēļ notikumiem Igaunijā bija visai smags un drāmatisks raksturs.

Vika bija Rīgas bīskapa rokās jau no tā laika, kad māģistrs Jānis aizstāja legātu Modenas Vilhelmu. Virskungi, kas valdīja par Vironiju un Jervu, bieži mainījās. Ar šķirējtiesas spriedumu abas tās 1231. gadā nonāca atkal Kristus kaŗaspēka ordeņa rokās. Visas šīs trīs teritorijas bija tā sauktās nodotās zemes, un viņu stāvokļa nokārtojums runāja pretim pāvesta Gregorija politikas plāniem. Tāpēc pāvests, kā jau minēts, 1232. gada 30. janvārī izdeva bullu ar stingru pavēli, ka visas trīs nododamas Alnas Baldvīnam. Kristus kaŗaspēka ordenis piekāpās un nodeva legātam Baldvīnam Vironiju un Jervu. Domājams, ka bīskaps Nikolajs nodeva viņam arī Viku, jo viņa paša stāvoklis bija visai vājš. Kristus kaŗaspēka ordenis, kā jau iepriekš minēts, saņēma no bīskapa Gotfrīda trešo daļu no Sāmsalas. Kad Gotfrīds atsacījās no savas diecēzes, tad noteicējs par Sāmsalu galvenokārt bija ordenis. Pēc Rīgas bīskapa Nikolaja 1231. gada 9. augusta nokārtojuma kā Rīgas pilsoņiem, tā Rīgas diecēzei vajadzēja dabūt savu trešdaļu no Sāmsalas. Pāvests turpretim uzskatīja, ka Sāmsala 1227. gadā ir iekārta Romas baznīcas vārdā un ka šāda sadalīšana nesaskan ar viņa politikas mērķiem. Gregorijs tāpēc 1232. gada 3. februārī pavēlēja, lai visas trīs varas nodod legātam Baldvīnam Sāmsalu, kam jāpārvalda tā pāvesta vārdā. Nav tomēr skaidru ziņu par to, vai legāts dabūja savās rokās salu; ja

viņam tas arī izdevās, tad tomēr viņa stāvoklis Sāmsalā bija gaužām nedrošs.

Rēvelē turpretim norisinājās asiņaina drāma, kas bija sākums smagiem vardarbības soļiem teritorijās. Kā jau redzējām, uz māģistra Jāņa pavēli Kristus kaŗaspēka ordenis un bīskapa kareivji 1227. gada otrā pusē aplenca Rēveli un piespieda dāņu nelieļos spēkus izlaist ieročus no rokām. Mināms, ka jau Valdemārs Romas baznīcas vārdā valdīja par Rēveli un zemēm, kas pie tās piederēja. Ķēniņa garnizons kapitulēja ar noteikumu, ka ordenis un bīskapi Romas baznīcas vārdā pārvaldīs pilsētu un zemes.

Izmantodams Valdemāra II kļūmīgo kaŗu ar Ziemeļvācijas firstiem, Kristus kaŗaspēka ordenis vieglā cīņā bija dabūjis savās rokās ienīsto dāņu Ziemeļigaunijas piederumus. Viņu ieguvums ar to bija ārkārtīgi liels. Līdz šim Kristus kaŗaspēka ordenim nebija nevienas jūŗas ostas; Daugavgrīvas osta atradās Rīgas diecēzes robežās. Ar Rēveli ordenis ieguva pirmo jūŗas ostu, un tā atradās uz visai svarīgā starptautiskā kuģu ceļa, kas gāja no Rietumeiropas zemēm uz Naugardu. Bija gaidāms, ka pēc Rēveles iegūšanas saimnieciskās dzīves smaguma centrs līdz ar militāro spēku centru aizvirzīsies uz Igaunijas ziemeļiem. Lai būtu drošs pamats zem kājām, tad Kristus kaŗaspēka ordenis atdalīja no Rēveles ceturto daļu un uzcēla sev tur mūŗa pili, ko nostiprināja ar torņiem un dziļiem grāvjiem. Balstīdamies uz pili un pils garnizonu, ordenis bija galvenais noteicējs Rēvelē. Pārējās trijās ceturdaļās mita Rēveles teritorijas, Harrijas un Vironijas vasaļi.

Pāvests bija pilnvarojis legātu Baldvīnu, lai viņš pārņem savās rokās Rēveles un Vironijas diecēžu garīgo lietu pārvaldi, jo abi bīskapi bija aizbraukuši projām. Rēveles teritorijas, Harrijas un Vironijas vasaļi nodeva savas Rēveles trīs ceturdaļas legātam un saņēma tās atpakaļ ar noteikumu, ka Romas baznīcas vārdā aizsargās tās. Viņi arī nodeva pāvesta vārdā Baldvīnam vasaļu uzticības zvērestu un izvēlēja no sava vidus vadītāju. Legāts tagad prasīja, lai Kristus kaŗaspēka ordenis nodod vi-

nam savu Rēveles ceturtdaļu ar pili, jo viņš, kā jau minēts, pārvaldīja Rēveli pāvesta vārdā. Ordenis noraidīja prasību; ordeņa bruņinieki pat izdūra acis Romas baznīcas vasalim, kas bija pirmais ziņojis, ka legāts ieradies Rēvelē. Vispirms ar šķirējtiesas atbalstu legāts izlīga ar ordeni un saderēja mieru. Miera sarunās ordenis apsolījās nodot Baldvīnam savu Rēveles ceturtdaļu. Starp Kristus kaŗaspēka ordeņa augstākajiem bruņiniekiem un mestru Volkvīnu izcēlās asas nesaskaņas šīs pilsētas daļas dēļ. Bruņinieki internēja mestru un turēja trīs mēnešus apcietinājumā. Viņi lauza līgumu un atsacījās nodot legātam Baldvīnam Rēveles ceturtdaļu. Lai dabūtu savās rokās arī Rēveles pārējo daļu, bruņinieki nodevīgā kārtā uzbruka Romas baznīcas vasaliem un nogalināja pāri par simt vīru. Viņu vardarbība kļuva visai tumša vēl ar to, ka viņi neatturējās nogalināt pat tos, kas cerībā rast patvērumu bija iebēguši baznīcā un kapsētā: abas tās viduslaikos uzskatīja par neaizkaramām vietām. Lai iedzītu saviem pretiniekiem vairāk bailes, bruņinieki neļāva apbēdīt nogalinātos, bet lika sasviest viņus kaudzē un virsū uzslēja to vasali, kas Romas baznīcai bija pats uzticamākais. Ordeņa bruņinieki Rēvelē sagūstīja vēl divsimt pāvesta vasalu un atbrīvoja viņus tikai tad, kad bija saņēmuši augstu izpirkšanas maksu; viņi ieguva par kaŗa laupījumu divsimt kaŗa zirgu un divsimt piecdesmit citu zirgu; bruņinieku rokās krita apbruņojums, ar kuŗu varēja apbruņot četrsimt vīru; viņi salaupīja tirgotāju preces un Rēveles pilsoņu mantas.

Pēc Rēveles asinspirts Kristus kaŗaspēka ordenis spēra vienu vardarbības soli pēc otra. Ordenis uzskatīja, ka pienācis laiks laist darbā ieročus, lai iegūtu atkal teritorijas, kas divreiz bija izslīdējušas no viņa rokām. Vironijā ordeņa kaŗaspēks izpostīja Agelindas pili un sagraba savās rokās pašu Vironiju; bruņinieku spēki ieņēma Jervu, Harriju un izpostīja Vikā Goldenbekas pili. Nesazinoties ar legātu Baldvīnu, Kristus kaŗaspēka ordenis, bīskaps Nikolajs un Rīgas pilsēta 1233. gada 20. de-

cembrī sadalīja savā starpā Sāmsalu, piešķirot pēc Modenas Vilhelma 1226. gada principa katram partnerim vienu trešdaļu.

Lai vēl vairāk iedragātu pāvesta piekritēju rindas, ordeņa bruņinieki spieda vasaļus atsaukt uz ticības zvērestu, ko viņi bija devuši pāvestam; tos vasaļus, kas nepiekāpās un neatsauca zvērestu, viņi padzina ar ieročiem un atņēma viņiem mantu. Bruņinieki pat nekautrējās sagumdīt Zemgales diecēzes vasaļus, lai tie nostājas viņu pusē pret Romas baznīcu; tāpat viņi noskaņoja pret pāvestu algotņus, peregrīnus un citus vasaļus.

Kristus kaŗaspēka ordenis ar vardarbībām vērsās pret tiem, kas atbalstīja legātu Baldvīnu. Ordeņa bruņinieki sagrāba savās rokās Daugavgrīvas klostera ciemus, kas atradās Ziemeļigaunijā; viņi kaŗaspēks izlaupīja Rīgas domkapitula piederumus Krimuldā. Bīskapa Alberta pusbrālīm Jānim bruņinieki nodarīja zaudējumus divisimt marku vērtībā par to, ka viņa dēli sadarbojās ar legātu.

Kā vicelegācijas laikā pašam Baldvīnam vajadzēja meklēt Daugavgrīvas klosteri patvērumu, lai glābtos no Rīgas pilsoņu uzbrukumiem, tā arī tagad viņam vajadzēja rast klosteri aizsardzību, lai neklūtu par upuri bruņinieku šķēpiem.

Kamēr legāts Baldvīns ar visiem spēkiem cīnījās par to, lai realizētos pāvesta politiskie mērķi, Gregorijs ar 1234. gada 9. februāra bullu atbrīvoja viņu no legāta posteņa un anulēja itin visas viņam piešķirtās pilnvaras. Ar tās pašas dienas otru bullu pāvests viņa vietā par legātu iecēla Vilhelmu, kas īsi priekš tam bija atsacījies no Modenas bīskapa amata. Vilhelmu arī pēc tam vēl bieži sauca par Modenas bīskapu, pievienojot klāt vārdu **quondam**, t. i., agrākais Modenas bīskaps. Ar 21. februāra rakstu pāvests paziņoja visiem Kristus ticīgajiem par Vilhelma iecelšanu; tas, ka neofiti atsevišķi rakstā ir pieminēti, rāda, ka arī pāvests šķīris viņus no Kristus ticīgajiem un ka bulla nav arī domāta viņiem.

Baldvīns labi saprata, ka Vilhelms ir viņa ide-

ālu pretinieks un ka ar viņa iecelšanu par legātu ir atvērti vaļā vārti Kristus karaspēka ordenim, bīskapam Nikolajam un citiem viņa ienaidniekiem. Nebija viņam noslēpums, ka sagaidāma viņa humāno noteikumu anulēšana un viņa celtās ēkas sagraušana. Vienīgais, ko viņš vēl varēja darīt, tas bija pašam doties uz Romu un censties atvērt tur pāvestam acis par šejienes ķeizara piekritēju vardarbībām.

Pārtraucot Igaunijas konfliktu aprakstu, aplūkosim jautājumu par to, kādi Baltijas jūras austrumu piekrastes zemēs pāvestam Gregorijam IX bija politiskie mērķi, ko viņš līdzās kristīgās misijas darbam centās šē realizēt. Vairāki vēsturnieki un starp tiem arī daži tagadējo gadu zinātnieki pauž ieskatus, ka viņš gribējis dibināt šē pāvesta valsti. Viņu ieskatiem diemžēl nav iespējams pievienoties; vairāki apsvērumi prasa, ka to vietā rodama cita doma. Gregorijs bija mantojis politiku garu no saviem senčiem, kas bija Itālijas aristokrāti un bija daudz darbojušies politisko cīņu laukā; ar savām politiku spējām viņš prata veiksmīgi cīnīties ar ķeizaru Frīdrihu II, kas bija pats spējīgākais vācu valdnieks. Ja pāvests saprata, ka jā-sūta uz Valachiju viens archibīskaps un trīs bīskapi, lai kristī kumaņus, tad viņš būtu spējis arī apsvērt, ka ir politiska isredzība, ja uzdod vienam pašam mūkam, kam nav starptautiskā politikā piedzivojumu, lai viņš rada Baltijas zemēs pāvesta valsti. Gregorijs gan centās Itālijā paplašināt pāvesta valsts robežas, bet to viņš darīja ar ieročiem. Alnas Baldvinam nebija turpretim ne ieroču, ne vajadzīgā daudzumā kareivju, nedz naudas; tāpēc viņam nebija arī nekādas iespējas radīt pāvesta valsti zemēs, kur pret viņu bija nostājušies tik daudz naidīgu varu. Doma par šādu valsti nav sastopama ne Gregorija IX vārdos, nedz arī tā laika senrakstos.

Apšaubot domu par pāvesta valsti, jāmin, ka par Gregorija politisko mērķi mūsu zemēs tas uzskatāms, par ko viņš tiešos vārdos izsakās vairākas reizes savos rakstos. Pāvesta politiskais mēr-

ķis, minams vispirms, izraisījās no bieži paustās domas, ka pāvesta autoritāte stāv augstāk par pasaulīgā valdnieka varu. Baltijas zemēs pāvests varēja arī vairāk pretendēt uz to, lai viņš būtu augstākā instance, kas var izlemt galīgā veidā kā garīgās, tā laicīgās lietas. Šis pretenzijas sākums saistījās ar kristīgās misijas darbu, kas norisinājās pāvesta stingrā uzraudzībā un vadībā. Pāvests piešķīra bīskapiem un prelātiem tiesību ar krusta karu sprediķiem vervēt kristīgo zemēs peregrīnus, kas ieradās Livonijā ar ieročiem rokās; viņš deva atļauju garīdzniekiem doties šurp, lai nestu še Kristus vārdu; viņš deva arī atļauju vākt baznīcas svīnībās naudu, kas bija nepieciešama misijas darbā. Pāvests bija noteicējs par visu to, ko radīja misijas zemēs. Viņš apstiprināja diecēzes un viņu robežas; viņam bija rezervēta tiesība iecelt un konfirmēt amatā bīskapus, kas bija Livonijas valstiņu garīgie un laicīgie valdnieki. Galvenais militārais spēks bija Kristus karaspēka ordenis; izņemot tehniskos darbiniekus, visi ordeņa brāļi bija profesionāli kareivji un reizēm arī mūki, kas pēc sava stāvokļa bija pakļauti pāvestam. Pāvests Innocentijs III 1213. gadā apstiprināja Kristus karaspēka ordeni un vēlākos gados piešķīra tam Tempļa ordeņa statutus. Ka pāvests bija augstākā autoritāte, kas noteica Livonijas baznīcas valsts gaitas, tas redzams no tā, ka Innocentijs III lika tās iekārtai pamatakmeni. Ar 1210. gada 20. oktobra bullu pāvests noteica, ka no lībiešu un latgaļu zemēm bīskaps iegūst divas trešdaļas, bet Kristus karaspēka ordenis vienu trešdaļu. Viņš arī norādīja, ka pāvests būs galvenais noteicējs par to, kā sadalāmas teritorijas, kuŗas nākotnē iegūs ārpus lībiešu un latgaļu apdzīvotām zemēm. Innocentijs ar šo bullu arī noteica bīskapa un ordeņa savstarpējās attiecības. Mestrs ar paklausības zvērestu bija pakļauts bīskapam; viņa uzdevums ir aizsargāt diecēzes robežas un kristīto zemes, ja uzbrūk pagāni; mestra pienākumos tomēr neietilpa pasaulīgās kļaušanas. Pāvesti apstiprināja bīskapa un ordeņa posesijas tiesības uz zemēm, kas

bija iegūtas ar ieročiem vai citādā ceļā. Innocentijs III 1213. gada 11. oktobrī apstiprināja Kristus kaŗaspēka ordeņa tiesības uz Sakalu un Ugauniju; Honorijs III 1219. gada 28. oktobrī apstiprināja bīskapa Alberta tiesības uz Zengali, Sēliju un Igauniju.

Livonijas baznīcas valstiņas, kā redzams, cieši bija saistītas ar pāvestu. Tanī pašā laikā viņas iekļāvās Vācijas lēņu sistēmā un bija ķeizarīstes sastāvdaļa. Bīskaps Alberts 1207. gada sākumā nodeva svinīgā ceremonijā ķēniņam Filipam Livoniju; ķēniņš iecēla viņu par Vācijas firstu un nodeva viņam Livoniju atpakaļ, kas ar šo valsts aktu kļuva par ķeizarīstes lēņu valsti. Pēc igauņu lielās sacelšanas apspiešanas 1224. gadā Livonijas baznīcu valstiņu robežās ietilpa lībiešu, latgaļu un igauņu apdzīvotās zemes, izņemot tās igauņu teritorijas, kas atradās Dānijas ķēniņa rokās. Lai arī Tērbatas bīskapiju iekļautu Vācijas lēņu sistēmā, bīskaps Hermanis 1225. gada novembra sākumā ieradās pie ķēniņa Indriķa VII, kas bija ķeizara Frīdriha II jaunākais dēls un Vācijas pavaldonis. Bīskaps nodeva Indriķim savu bīskapiju; ķēniņš iecēla viņu ķeizarīstes firstu kārtā un izlēņoja viņam Tērbatas bīskapiju. 1225. gada 1. decembrī Indriķis VII iecēla bīskapu Albertu atkal par ķeizarīstes firstu un piešķīra viņam un bīskapam Hermanim ķeizarīstes regālijas. Sāmsalas bīskaps Gotfrīds 1228. gada rudenī ieradās Vācijā un tamlīdzīgi nodeva ķēniņam Indriķim savu diecēzi; ķēniņš izlēņoja viņam un piešķīra regālijas. Rīgas bīskaps Nikolajs, kā jau redzējām, rīkojās kā Vācijas firsts un izlēņojumu dokumentos noteica, ka nedrīkst laist darbā pret ķeizarīsti savus ieročus.

Līdzīgi pāvestiem arī Vācijas valdnieki apstiprināja posesijas un ņēma tās savā aizsardzībā; sevišķi Kristus kaŗaspēka ordenis baudīja ķeizarīstes aizstāvību. Ķeizars Oto IV 1211. gada 27. janvārī apstiprināja ordeņa posesiju tiesības un 1212. gada 7. jūlijā apstiprināja bīskapa Alberta un mestra vienošanos par iegūto zemju sadalīšanu. Ķeizars Frīdrihs II 1226. gada maijā apstiprināja Kristus

kaŗaspēka ordeņa visus piederumus, kuŗus viņš bija ieguvis no Rīgas un Tērbatas bīskapiem. Ķēniņš Indriķis VII 1228. gada 1. jūlijā dāvināja ordenim Rēveli, Jervu, Harriju un Vironiju un 1. oktobrī apstiprināja bīskapa Gotfrīda Sāmsalas posesijas. Lai nodrošinātu Kristus kaŗaspēka ordeni pret leģātā Alnas Baldvīna soļiem, Frīdrichs 1232. gada septembrī ņēma ķeizaristes aizsardzībā Kursas un Zemgales teritorijas, kuŗas ordenis uzskatīja par savām, un ordeņa lībiešu un latgaļu apdzīvotās zemes, Sāmsalu, Sakalu, Jervu u.c.

Misijas zemēs, kas atradās pie Baltijas jūras austrumu piekrastes, kā redzams, Romas kūrijas pretenzijas asā mērā sadūrās ar ķeizaristes pretenzijām. Gregorijs IX, vērsdamies cīņā ar visiem spēkiem pret Frīdrihu II, centās atšķelt no Vācijas ķeizaristes šīs zemes. Ar to Rietumeiropas konfliktu mutuļos iestīga Baltijas zemes un kļuva par pāvesta un ķeizara cīņas objektiem. Gregorija politikas mērķis bija saistīt ciešāk pie Romas kūrijas misijas zemes un nepieļaut to, ka viņas iekļaujas ķeizaristes lēņu sistēmā un top par Vācijas sastāvdaļu. Saucdams nopratināšanai uz Romu bīskapu Nikolaju, Gregorijs no viņa pārkāpumiem minēja to, ka viņš rīkojas kā markgrāfs¹, t.i., kā Vācijas robežvalstiņu firsts. Pāvestam bija taisnība: kā jau minēts iepriekš, Nikolajs, piešķirdams lēņus Vācijas firstu garā noteica, ka vasaļi nedrīkst cīnīties pret ķeizarīsti. Pāvests, saucdams nopratināšanai uz Romu Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļus, inkriminēja viņiem, ka viņi Livonijas un Igaunijas zemēm izraudzījuši laicīgos kungus (*dominos temporales*)², t.i., ka viņi pakļāvuši tās Vācijas valdniekiem. Ka politiskajā cīņā Gregorijs IX vērsies pret Frīdriha II un Indriķa VII uzkundzēšanās soļiem, tas redzams no tā, ka viņš 1232. gada 30. janvārī pilnvaroja leģātu Baldvīnu neievērot kā ķeizara, tā ķēniņa izdotos dokumentus, kad viņš pāvesta vārdā pār-

¹ *Livonica*, 21 §7.

² *Ibid.*, 21 §31.

ņems savās rokās no Rīgas un Tērbatas bīskapiem, ordeņa un Rīgas rātes Vironiju, Jervu, Viku un citas teritorijas.

Pāvests sevišķi asi vērsās pret Kristus karaspēka ordeņa brāļu saistīšanos ar Zaksijas hercogu Albertu. Alberts bija pats spēcīgākais Ziemeļvācijas firsts. Hercogs bija ļoti labās attiecībās ar Frīdrihu II; viņš pavadīja ķeizaru krusta karos un piedalījās svarīgākajās reichstāga sēdēs. Hercogam Albertam bija tuvi sakari ar Livoniju. Viņš 1219. gadā kopā ar bīskapu Albertu ieradās pie Mežotnes pils, lai kristītu mežotniekus; 1220. gadā hercogs kopā ar bīskapu Albert un mestru Volkvīnu aplenca Mežotnes pili, ieņēma un nodedzināja to. Pēc dažām nedēļām hercogs Igaunijā cīnījās Lielkarredas kaujā. Notikumu bagātajā 1227. gadā hercogs Alberts Libekā 15. februārī ar Holšteinas grāfiem noslēdza militāru līgumu, kas bija vērsti pret Valdemāru II. 22. jūlijā Bornhēvedas kaujā viņš vadīja vāciešu kreiso spārnu pret Valdemāra spēkiem. Hercogs Alberts bija galvenais, kas 1231. gadā Vircburgas provinciālsinodē sarīkoja skandalu pret legātu Oto. Cīņu laikā ar legātu Baldvīnu hercogs Alberts bija ieguvis pat protektorātu pār Kristus karaspēka ordeņa zemēm. Tāpēc pāvests Gregorijs, nopratināšanai uz Romu aicinādams ordeņa brāļus, starp viņu noziegumiem minēja to, ka viņi ar dokumentiem apstiprinājuši, ka hercoga rokās uz visiem laikiem ir nodoti visi viņu piederumi ar visām tiesībām¹

Ka Gregorijs IX ar visu savu autoritāti nostājies pret Livonijas varu tamlīdzīgu saistīšanos ar Vācijas ķeizarīsti, tas redzams no vairākiem viņa rakstiem. Minēdams ordeņa brāļu pārkāpumus, viņš paskaidro, ka ar Romas baznīcu juridiski ir saistītas visas tās Baltijas jūras austrumu piekrastes zemes, kas ar peregrināciju (t.i., ar ieročiem) un sprediķošanu ir pievērstas kristīgai ticībai². Jau

¹ *Ibid.*, 21 § 21.

² *Ibid.*, 21 § 29.

no šī paskaidrojuma secināms, ka viņš nav iekļaujamas ķeizarietes lēņu valstiņu sistēmā. Bullās, ar kurām Gregorijs vēstīja par Kristus kaņaspēka ordeņa un Vācu ordeņa apvienošanu, viņš iepina statūtu garā noteikumu, ka Livonija nav saistāma ar kādu pasaulīgo varu. Rakstīdams 1237. gada 14. maijā Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapiem un tamlīdzīgi arī legātam Vilhelmam, Gregorijs noteica, ka apvienoto ordeņu brāļiem stingri tas jāievēro, ka viņi nedrīkst nekad pakļaut Livoniju kādai virskundzības varai (*dominio postestatis*), jo viņa juridiski ir sv. Pēterā īpašums¹.

Pāvests Livonijas bīskapiem savukārt norādīja, ka viņi nedrīkst ar investitūru iekļauties pasaulīgas varas lēņu sistēmā. Vēstīdams legātam Vilhelmam par savu spriedumu Alnas Baldvīna sūdzību lietā, Gregorijs norādīja, ka bīskapi un baznīcu prelāti nedrīkst nekādā gadījumā no pasaulīgām personām pieņemt laicīgo lietu investitūru, bet tā jāpieņem tikai no pāvesta krēsla legāta vai no kāda cita, ko Romas baznīca norīkos šim uzdevumam². Lai arī tiešos vārdos ķeizariete nav minēta, tad tomēr saprotams, ka savas cīņas ietvaros pāvests šē vērsies pret iekļaušanos Vācijas lēņu valstiņu sistēmā.

Gregorijs gāja tālāk un vērsās arī pret vasaļiem, kas bija saņēmuši lēņus no viņa pretiniekiem. Minams, ka Alnas Baldvīns, iekļaudamies Romas kūrījas politikā, līgumos noteica, ka Kursā darbosies tikai tie augstākie un zemākie baznīcas darbinieki, kas būs pāvesta piekritēji. Šie vicelegāta noteikumi bija atbalss no Gregorija IX politikas, proti, ka Livonijas vasaļiem jābūt pāvesta piekritējiem un ka tie nedrīkst būt viņa pretinieku domu biedri. Pāvests 1232. gada 3. februārī, nododams Kursu Alnas Baldvīnam, uzdeva viņam anulēt dokumentus, kas bija izdoti par zemju sadalīšanu, t.i., dokumentus, kurus bīskaps Nikolajs bija izdevis ordenim, Rīgas pilsoņiem un tirgotājiem, izlēņojot Kursas zemes. Lai nebūtu vasaļu, kas noskaņoti

¹ C. Rodenberg, *Epistolae selectae*, I 705.

² Krarup, *Bullarium*, 272; LUB I 145.

pret Romas baznīcu, Gregorijs 1236. gada 23. februārī uzdeva legātam Vilhelmam, lai bez vilcināšanās viņš atceļ izlēņojumus, ko bija izdarījis Kristus kaŗaspēka ordenis Rēveles teritorijā, Harrijā, Vironijā un Jervā. Pāvests ar tamlīdzīgu nolūku uzdeva legātam atcelt arī tos senos izlēņojumus, ko bija izdarījis māģistrs Jānis ar vikāru Hormodu; atceļami tamlīdzīgi bija arī Rīgas bīskapu izlēņojumi Vikā.

No visa tā redzams, ka pāvesta un ķeizara cīņu ietvaros Gregorijs IX ar savu politiku gribēja to panākt, lai Livonijas potences un viņu vasaļi stingrāk saistītos ar Romas kūrīju un neieķļautos Vācijas feodālo valstiņu sistēmā. No tā nav secināms, ka viņš būtu gribējis radīt pāvesta valsti. Dānijas ķēniņš Valdemārs II pāvesta vārdā valdīja par Rēveli; pēc Mindauga kronēšanas pāvests ņēma Lietuvu savā jurisdikcijā un aizsardzībā. Tas nenozīmē, ka Rēvele un Lietuva būtu bijušas pāvesta valstis.

Atgriezīsimies atkal pie Alnas Baldvīna. Viņš 1234. gada vasarā vai mazliet vēlāk ieradās pāvesta kūrījā un arī šoreiz atrada tur dzirdīgas ausis. Viņš iesniedza kūrījā gaŗu rakstu par bīskapa Nikolaja, Kristus kaŗaspēka ordeņa brāļu un Rīgas pilsoņu pārkāpumiem, ar ko viņi bija noziegušies pret pāvestu. Ņēmdami par pamatu Baldvīna ziņojumu, kūrījas juristi pāvesta uzdevumā sacerēja apsūdzības rakstu. Gregorijs šo rakstu kopā ar 20. novembra bullu nosūtīja Livonijas varām un pavēlēja, lai tās vai viņu prokurātori kopā ar lieciniekiem ierodas 1235. gada 8. septembrī pāvesta kūrījā uz nopratināšanu. Procesā piedalījās pats Baldvīns, Rīgas bīskaps Nikolajs, Tērbatas bīskaps Hermanis, vairāki abati, lauku draudžu priesteri un Kristus kaŗaspēka ordeņa un Rīgas rātes prokurātori. Domājams, ka par liecinieku bija arī chronists Indriķis, kas šajos gados dzīvoja Papendorfā, t. i., Rubenē, un Zemgales prāvests Heidenriks, kas dzīvoja Mežotnes pilī; abi viņi bija aicināti ierasties Romā. Process notika pāvesta kūrījā, kas tanī laikā

atradās Viterbijā. Vispirms pāvests Gregorijs pats uzklausīja Baldvīna sūdzības. Pēc tam par auditoru sūdzību izmeklēšanai pāvests iecēla Sabinas kardinālbīskapu; minams, ka tas nebija legāts Vilhelms, jo pēdējais tik 1244. gadā ieguva Sabinas kardinālbīskapa titulu. Auditors nopratināja tos, kas sakarā ar procesu bija ieradušies kūrījā, un pēc tam nodeva ziņojumu pāvestam. Gregorijs izskatīja kardinālu konsistorijā procesa lietu un pasludināja spriedumu. Ar 1236. gada 23. februāra bullu pāvests paziņoja legātam Vilhelmam sprieduma saturu un uzdeva viņam rūpēties, lai to izpilda. Šo Gregorija spriedumu parasti mēdz saukt par 1236. gada 23. februāra spriedumu.

Visai svarīgs apstākļis tas bija, ka Alnas Baldvīna sūdzība nebija viena un ka nestāvēja savrup par sevi; viņa sūdzība savijās cieši ar divām citām sūdzībām. No tām pati svarīgākā bija Dānijas ķēniņa Valdemāra II sūdzība, kas Igaunijas lietās stāvēja tuvu Baldvīna sūdzībai. Kā Gregorijs raksta, tad ķēniņa process vilcīs visai ilgi; domājams, ka Valdemārs iesniedza sūdzību drīz pēc tam, kad Kristus kaŗaspēka ordenis 1227. gadā piespieda dāņu garnizonu izlaist no rokām Rēveli un teritorijas. Pāvests pievērsa Valdemāra sūdzībai sevišķu vērību, jo ķēniņš bija viņa sabiedrotājs un nepiekāpīgs ķeizara pretinieks. Ķēniņa sūdzības lietas izmeklēja vairāki auditori, kas norāda uz procesa ilgumu un svarīgumu; beidzot lieta nonāca tā pašā Sabinas kardinālbīskapa rokās, kas savukārt to izmeklēja. Visbeidzot Gregorijs konsistorijā izskatīja sūdzību un pasludināja spriedumu. Pāvests ar 1236. gada 10. aprīļa bullu paziņoja spriedumu legātam Vilhelmam, uzdodams izpildīt to. Spriedumu tāpēc parasti sauc par 1236. gada 10. aprīļa spriedumu. Ķēniņa Valdemāra sūdzību atbalstīja Lundas virsbīskaps, iesniedzot Romas kūrījā prasību, lai atjauno viņa metropolitāna tiesības Igaunijas diecēzēs. Spriedumu, kuŗu pieņēma konsistorijā, Gregorijs ar 1236. gada 22. marta bullu nosūtīja legātam Vilhelmam un uzdeva izpildīt to.

Legāts Vilhelms ap 1235. gada Ziemassvētkiem no Polijas ieradās Itālijā un uzturējās nepilnu mēnesi pāvesta tuvumā Viterbijā. Gregorijs viņu šīnī laikā iecēla par savu biktstēvu. Saprotais, arī Vilhelms sniedza paskaidrojumus par apstākļiem Livonijā, bet tam šoreiz nebija liela nozīme. Legāts kūrījā nesagaidīja procesa dienu, jo pāvests 1236. gada 16. janvārī komandēja viņu uz Franciju. Viņš 21. martā no Francijas bija ieradies jau Libekā.

23. februāra spriedums vispirms un vissmagākā veidā vērsās pret Kristus kaŗaspēka ordeni; Gregorijs un konsistorijas locekļi atzina mestru un ordeņa brāļus par vainīgiem, proti, ka viņi ar saviem darbiem noziegušies pret pāvestu. Mestram un ordeņa brāļiem, kā sacīts spriedumā, jānodod Vilhelma rokās Rēvele ar ordeņa celto nostiprinājumu, t.i., ar t.s. Mazo pili, Rēveles, Harrijas, Jervas un Vironijas teritorijas. Šī sprieduma daļa zināmā mērā ir līdzīga Gregorija 1232. gada 30. janvāra rīkojumam; var pat uzskatīt to par pēdējā atkārtojumu, kas izdarīts citos apstākļos. Svarīgs ir tas, ka procesa spriedumā tiešos vārdos pirmo reizi pateikts, ka jānodod Rēvele ar Mazo pili, kas tādā veidā nav janvāra rakstā. Tomēr nav apšaubāms, ka 30. janvāra rīkojuma vārdus „par citām provincēm” un „šīs provinces ar visiem piederumiem un tiesībām” var attiecināt arī uz Rēveli un uz Rēveles un Harrijas teritorijām. Legātam viss pārņemtais jāpārvalda Romas baznīcas vārdā. Mināms, ka 23. februāra spriedums nokārtoja Rēveles un teritoriju jautājumu tikai pa pusei, nevis pilnīgi. Gregorijs un konsistorijas locekļi gāja vēl tālāk, vērsdamies arī pret vasāļiem, kuŗus uzskatīja par ķeizaristes piekritējiem. Kā jau iepriekšējās lappusēs minēts, mestram un brāļiem pēc sprieduma vajadzēja atsaukt lēņus, ka viņi bija izdevuši Rēveles, Harrijas, Jervas un Vironijas teritorijās; legātam savukārt vajadzēja anulēt lēņus, ko maģistrs Jānis, vikārs Hormods, Rīgas un Tērbatas bīskapi bija Igaunijā izdevuši; tamlīdzīgi Vilhelmam vajadzēja atsaukt maģistra, vikāra un bīskapu izdarītos atsavināju-

mus. Augustā kūrījas instance noteica arī gandarījumu, kas mestram un ordeņa locekļiem bija jādod par saviem pārkāpumiem un vardarbībām. Viņiem vajadzēja atdot kaŗa zirgus, bruņojumu un citu laupījumu, ko viņi Rēveles kaujā bija ieguvuši no nogalinātiem pāvesta vasaļiem, naudu, ko viņi bija saņēmuši par gūstekņu atbrīvošanu. Ordenim vajadzēja atjaunot Vironijā Agelindes pili un Vikā Goldenbekas pili. Pāvests uzskatīja, ka abas pilis ir Romas baznīcas piederums; ordeņa karaspēks iebrukumā abas tās bija nodedzinājis. Gregorijs spriedumā noteica arī, ka viņš rezervējis sev tiesību izšķirt konflikta jautājumu par to, kādā veidā nododama atpakaļ nodevu labība, ko ordeņa locekļi bija ievākuši Rēveles, Harrijas, Jervas un Vironijas teritorijās.

Pāvesta un ķeizara antagonisma ietvaros Gregorijs un konsistorijas locekļi spriedumā noteica, ka bīskapi un baznīcu prelāti, kā jau agrāk sacīts, nedrīkst nekādā gadījumā no pasaulīgām personām pieņemt laicīgo lietu investitūru, bet tā jāpieņem tikai no pāvesta cilvēkiem. Šis spriedums stāv savrup un nesaistās ar Igaunijas un citām procesa lietām. Notteikums bija vērstš, kā jau minēts, pret bīskapu iekļaušanos Vācijas valstiņu sistēmā.

Augstā kūrījas instance vērsās arī pret Rīgas bīskapu un noteica, ka viņam jāatsakās par labu Sāmsalas bīskapam no savām zemēm, kas atrodas Vikā un Sāmsalā. Tamlīdzīgi arī Rīgai vajadzēja nodot Sāmsalas bīskapam savu Sāmsalas sestdaļu.

Gregorijs ar konsistorijas locekļiem spriedumā izdeva noteikumus par neofitu aizsardzību un viņu laulībām. Par pamatu tam bija ziņas, ko auditors Sabīnas kardinālbīskaps nopratināšanā bija ieguvis no lauku draudžu priesteriem, domājams, ka arī no chronista Indriķa. No līgumiem un citiem avotiem redzams, ka misijas zemēs visām tautām pēc pakļaušanās vajadzēja piedalīties virskungu kaŗa gaitās. Viņiem vai katru gadu tajos laikos vajadzēja uz kaŗa lauka krustot ieročus ar ienaidniekiem; virskungu labā kaŗos stipri noasiņoja jaunkristīto

dodams legātam Vilhelmam pārņemt tās no Kristus kaŗaspēka ordeņa savās rokās. Augustā kūrijas instance ar 10. aprīļa spriedumu galīgā veidā noteica Rēveles un teritoriju stāvokli: pēc pārņemšanas legātam vajadzēja visas tās nodot atpakaļ Dānijas ķēniņam Valdemāram. Kā redzējam, pāvests 23. februārī atlika uz vēlāku laiku izšķirt jautājumu par labības atdošanu, ko ordeņa brāļi nodevu veidā bija iegvuši no Igaunijas četrām teritorijām. Kūrijas instance ar 10. aprīļa spriedumu noteica, ka ķēniņam un Kristus kaŗaspēka ordenim jāizlīgst un jāvienojas tādā veidā, ka ne viens, ne otrs neprasa atlīdzību par zaudējumiem, izdevumiem un iegūto labības nodevu.

Pāriesim tagad pie Alnas Baldvīna tālākā soļa aplūkošanas un līdz ar to apskatīsim arī viņa dzīves pēdējo posmu. Lai labāk varētu saprast viņa izdarīto lielo pagrieziena dzīvē, aplūkosim iepriekš jautājumu, kāpēc pāvests Gregorijs IX atcēla 1234. gada 9. februārī viņu no legāta posteņa un anulēja viņam piešķirtās lielās pilnvaras. Pētnieku vairums, kas savos sacerējumos apraksta Baldvīna darbību, pauž ieskatu, ka legāta radikālā un patvaļīgā rīcība Igaunijā un Kristus kaŗaspēka ordeņa bruņinieku asiņainie pretoši spieduši pāvestu uz to. Apsverot apstākļus dziļāk, jāmin, ka viņu vārdi nepārlicina.

Minams, ka Alnas Baldvīns pats uz savu iniciatīvu neko neiesāka un arī neko nevarēja iesākt Igaunijā pret Kristus kaŗaspēka ordeni. Viņš, kā jau redzējam, sāka spert pret ordeni soļus tikai tad, kad legāts kardināldiakons Oto uzdeva viņam 1230. gada augustā pārņemt savās rokās no ordeņa brāļiem agrākās Dānijas ķēniņa teritorijas Vironiju, Jervu u.c. Pāvests Gregorijs deva pats Baldvīnam stipru impulsu cīņai pret ordeņa brāļiem, pavēlēdams ar 1232. gada 30. janvāra bullu, lai viņš Romas baznīcā vārdā pārņem savās rokās Vironiju, Jervu, Viku un citas provinces ar viņu piederumiem, kas atkal bija nokļuvušas Kristus kaŗaspēka ordeņa vai Rīgas bīskapa rokās. Tātad redzams, ka Bald-

vīns bija tikai legāta un pāvesta rīkojumu izpildītājs. Otrkārt sakāms, ka bruņinieku Igaunijas varas darbi pēc sava rakstura nemaz nebija tādi, ka pāvests uzskatītu tos par neparastiem un ārkārtīgiem ekscesiem. Itālijā norisinājās tamlīdzīgi asiņaini notikumi; Vācijā un Beļģijā ar ieročiem rokās sarīkoja ekscesus pret legātu Oto.

Pāvesta Gregorija negatīvās rīcības dziļāks cēlonis meklējams tanī apstākļi, ka Alnas Baldvīna konflikts ar Kristus karaspēka ordeni cieši savijās ar ilgo un aso cīņu, kas norisinājās starp ordeņa brāļiem un ķēniņu Valdemāru II. Rēvele, jūras osta un teritorijas bija tik svarīgs ieguvums, ka ordeņa bruņinieki bija gatavi uz daudz ko, lai nebūtu jāizlaiž no rokām viss tas. Uz viņu apņemšanos nepieņemt pat pāvesta sprieduma priekšā norāda tas, ka viņu rokās atradās Rēvele vēl 1238. gada 7. jūnijā, kad Stenbijā mestrs Hermanis Balke līgumā vienojās ar dāņiem, ka nodos atpakaļ pilsetu ķēniņam. Uz tādu pašu viņu apņemšanos un arī uz to, ka jauni ekscesi vai jau bija notikuši, vai varēja sagaidīt tādus, norāda apstākļi, ka legāts Vilhelms 1238. gada 1. augustā publicēja Rēvelē brīdinājumu, ka ekskomunicēs katru, kas ķersies pie varas darbiem. Ka gaiss bruņiniekos bija eksplozīvu draudu pilns, tas redzams no tā, ka Hermanis Balke pēc Stenbijas izlīguma aizbrauca projām no Livonijas un atsacījās no mestra amata. Dānijas ķēniņš Valdemārs no savas puses darīja visu, lai dabūtu atpakaļ Rēveli un teritorijas. Ķēniņš, izmantodams savas labās attiecības ar Gregoriju, vairāk kā desmit gadus diplomātiskā ceļā centās panākt, lai pāvests piespiež Kristus karaspēka ordeni atdot atpakaļ viņa piederumus. Lai prasībai piedotu lielāku svaru, viņš vairākreiz aizsprostoja Libekas ostu, paralizēdams satiksmi ar Livoniju. Ap Stenbijas sarunu laiku Valdemārs bija pat gatavs ar kara kugiem un kareivjiem doties ceļā uz Igauniju, lai ar ieročiem piespiestu ordeni respektēt viņa tiesības. Pāvests Gregorijs savukārt pievērsa Igaunijas jautājumam galveno vērību un centās no-

kārtot to ķēniņam Valemāram par labu. Ka pāvests nostājies ķēniņa pusē, tas redzams no tā apstākļa, ka pats pirmais viņa rīkojums jaunajam legātam Baldvīnam bija, lai viņš pārņem no ordeņa savās rokās ķēniņa Igaunijas piederumus; uz to pašu norāda tas, ka 23. februāra spriedumā pirmā vietā atrodas Rēveles un teritoriju lieta.

Pievēršama vērība tam, ka Gregorija soļi pret Kristus kaŗaspēka ordeni kļuva arvien stingrāki. No spriedumiem katrs nākošais bija nelabvēlīgāks ordenim par iepriekšējo. Vilcinādamies viņš apstiprināja Kristus kaŗaspēka ordeņa un Vācu ordeņa apvienošanu tikai tad, kad lielmestrs Hermanis no Zalcas piekrita, ka Rēvele ar teritorijām nododama atpakaļ Dānijas ķēniņam. Pāvests trīs reizes ar bullām atgādināja savu pavēli, kad legāts Vilhelms nebija izpildījis 23. februāra un 10. aprīļa spriedumus. Ar neparastu asumu Gregorijs 1238. gada 13. marta bullā vērsās pret legātu, pārmezdam viņam, ka viņš patvarīgi par labu ordenim apspiedis sprieduma rakstus un ka nav rūpējies izpildīt spriedumus.

Ka pāvests pēc Alnas Baldvīna atcelšanas no legāta posteņa arvien pastiprināja soļus pret ordeni, tad tas norāda savukārt uz to, ka viņš neatcēla Igaunijas konfliktu dēļ. Ja Gregorijs būtu pazeminājis Baldvīnu konfliktu dēļ, tad viņš būtu mīkstinājis savu rīcību, lai neatkārtotos bruņinieku ekscēsi.

Situācija bija smaga kā pēc procesa, tā arī jau 1234. gada sākumā. Mezgls bija stipri sačokurojies; pāvestam Gregorijam vajadzēja atrisināt to un tādā veidā atrisināt, lai Dānijas ķēniņš dabūtu taisnību. Pāvests varēja cerēt, ka izeja rastos ar to, ja ordenim dotu iespēju iegūt teritorijas citur. Šis solis mazinātu ordeņa bruņiniekos interesi, kas saistījās ar Rēveli. Šajā nolūkā pāvestam vajadzēja atvērt vaļā vārtus uz Kursu, lai tur varētu ieiet ordeņa kaŗaspēks. Reālizējot to, ordenis iegūtu vairāk teritoriju, cik zaudētu Igaunijā. Ka Gregorijam jau agrāk bija padomā šāda rīcība, tas redzams

no tā, ka viņš 1233. gada 20. aprīlī neņēma savā aizsardzībā Kursu. Ar to pāvests bija paturējis savas rokas brīvas un nebija saistījis tās ar Kursu. Pāvesta solis visai zīmīgs ir arī tāpēc vēl, ka ķeizars Frīdrichs turpretim jau 1232. gada septembrī bija ņēmis savā aizsardzībā to Kursas daļu, ko ordenis uzskatīja par savu piederumu. Iegaumējams še, ka pāvesta 20. aprīļa bulla bija pretspēle ķeizara septembra ediktam.

Gregorijs labi zināja, ka galvenais pretinieks šādai akcijai būs Alnas Baldvīns un ka viņš, izmantodams savu legāta stāvokli, darīs visu, lai nepieļautu Kristus kaŗaspēka ordenim ieiet Kursā un okupēt to. Lai Baldvīna pretestību novērstu, pāvests 1234. gada 9. februārī atbrīvoja viņu no legāta posteņa, anulējot visas sevišķās pilnvaras. Ceļš tagad bija nolīdzināts, viss tālākais norisinājās bez traucējumiem. 21. februāŗa apkārtraksts bija pamudinājums ordenim, ka pienācis laiks rīkoties. Sv. Pēterļa aizsardzības nebija un Baldvīns nebija legāts — pēc dažām nedēļām Kristus kaŗaspēka ordeņa bruņinieki jau atradās Kursā. Ordeņa vadītāji redzēja, ka stāvoklis ir drošs, un viņi sadalīja ap šo pašu laiku legāta Vilhelma atbalstā ar bīskapu Kursas zemes.

Alnas Baldvīns 1236. gada 23. februārī vēl bija Zemgales diecēzes bīskaps, jo šīs dienas pāvesta bulla divas reizes piemin Zemgales bīskapu. Viņa sūdzība pret Kristus kaŗaspēka ordeni Ziemeļģaunijas lietā pēc būtības saskanēja ar ķēniņa Valdemāra sūdzību; bīskaps tāpēc procesā šinī lietā ieguva gandarījumu. Turpretim Alnas Baldvīna sūdzība Kursas lietā bija pretstatā ar pāvesta un ordeņa interesēm un netiešā veidā arī ar ķēniņa interesēm; tāpēc viņš šinī lietā pilnīgi zaudēja. Kursas sprieduma rakstā nav pieminēta ne ar vienu pušplēstu vārdiņu. Nepieminēšana norāda, ka pāvests Gregorijs un konsistorijas locekļi atzinuši, ka Kursā visam jāpaliek tādā stāvoklī, kāds tur tanī laikā bija, t.i., ka ordenim nav jāizvācas laukā. Arī Zemgale nav pieminēta sprieduma rakstā ne ar vienu vār-

diņu. Arī tās nepieminēšana rāda, ka visam tur jāpaliek līdzšinējā stāvoklī. No visiem kristīgās misijas darbiniekiem Baldvīns bez ieročiem visvairāk neticīgo Baltijas jūras austrumpiekrastē bija pievērsis Kristus vārdam un plašas zemes nodevis pāvesta rokās. Savu diecēzi viņš arī nebija saistījis ar ķeizarīsti. Ka Gregorijs un konsistorijas locekļi atstāja Kursu un Zemgali viņu līdzšinējā stāvoklī, tas Alnas Balvīnu tā sarūgtināja, ka viņš atsacījās tūlīt no Zemgales bīskapa amata. Vilhelma 1237. gada rakstā Zemgale ir nosaukta par vakantu diecēzi.

Alnas Baldvīns 1237. gadā uzturējās Ķelnes diecēzē un kā līdzbīskaps (*coepiscopus*; vāciski: *Weihbischof*) izpildīja baznīcas augstākās funkcijas. Kopā ar Konstantinopoles latīņu ķeizaru Balvīnu II viņš 1239. gadā piedalījās krusta karā. Pāvests Gregorijs bija labvēlīgs Alnas Baldvīnam vēl tagad un iecēla viņu Vīzi archidiecēzē par virsbīskapu. Viņa jaunais darba lauks atradās starp Adrianopoli un Konstantinopoli. Viņa tituls bija *archiepiscopus Visciensis*. Baldvīns aizvēra savas acis uz mūžību 1243. gadā.

5. KURSA NO 1234. GADA LĪDZ 1260. GADAM

Līdz ar to, ka atsauca Baldvīna legāciju un atņēma sevišķās viņa pilnvaras, likvidēja visā klusībā arī viņa Kursas administratora posteni. Ar to atvēra vaļā Kristus karaspēka ordenim vārtus uz kuršu zemi, ko viņš tik sīvi bija centies noturēt savās rokās. Vārti palika vaļā arī pēc konsistorijas un pāvesta Gregorija IX 1236. gada 23. februāra spriedumā: svarīgo Kursas lietu ne ar vienu vārdiņu nepieminēja protokolā, kaut tur izšķīra tādas lietas arī, kas bija pavisam nesvarīgas. Alnas Baldvīns, kā redzējām, sakarā ar to atsacījās no Zemgales bīskapa posteņa; izbeidzās līdz ar to arī viņa svētīgā darbība Baltijas tautu labā.

Starptautisko konfliktu mutuļos nogrima kuršu līgumi un brīvības grāmatas un līdzās tam sabruka arī kuršu cerības, kas saistījās ar Alnas Baldvīnu. Pretēji Tērvetes Viestartam kurši bija izlaiduši no acīm to, ka tikai kareivju šķēps nodrošina tautai brīvību, nevis vārdi, kaut tie arī nāktu no labvēļu mutes. Vairāk domājams, ka Kristus kaŗaspēka ordeņa kareivju pulki jau 1234. gadā ielauzās atkal kuršu zemē.

Rīgā 1234. gada vidū no Libekas ieradās pāvesta legāts Vilhelms. Mināms, ka vairs nesauca viņu par Modenas bīskapu, jo viņš īsi priekš šīs legācijas bija atsacījies no Modenas bīskapa posteņa. Ja vēl kādreiz ar Modenas diecēzi saistīja viņu, tad pielika vārdu **quondam** (agrākais) Modenas bīskaps. Drīz pēc ierašanās, kā domājams, viņš dibināja Kursas bīskapiju; tomēr jaunajai diecēzei viņš vēl nenoteica robežas. Par Kursas bīskapu legāts Vilhems instituēja Engelbertu, kā viņš to tiešos vārdos min 1245. gada 7. februāra rakstā. Dažos senrakstos sauca pirmo Kursas bīskapu citā vārdā: **H., Henrich un Hermanus**; šie vārdi uzskatāmi par kļūdām, kas ieviesušās, kad pārrakstīja senrakstus. Nav tuvāk zināms laiks, kad Vilhelms instituēja par Kursas bīskapu Engelbertu. Legāts 1234. gada septembrī iecēla Sāmsalai bīskapu; domājams tāpēc, ka viņš ap šo laiku instituēja arī Engelbertu.

Par bīskapu Engelbertu ir zināms, ka viņš vienojās ar Kristus kaŗaspēka ordeni par Kursas sadalīšanu. Zīmīgi ir, ka viņi par pamatu sadalīšanai ņēmuši pāvesta Innocentija III 1210. gada 20. oktobra noteikumu, proti, ka bīskaps saņem divas trešdaļas, bet ordenis vienu trešdaļu; ar to viņi apgāja legāta Vilhelma 1226. gada 11. aprīļa norādījumu, pēc kuŗa katrs partneris saņem vienu trešdaļu. Apstākļi vēl neatlāva dabā sadalīt Kursu; pagaidām pēc vienošanās principa sadalīja bīskaps un ordenis ieņēmumus, kas ienāca no kuršu nodevām.

Lielās kaŗa ekspedīcijas kļūmīgās sekas ierāva citā gultnē arī Kursas notikumus. Mināms, ka šajos gados kuršu ieroču pretestība žemaišu sirotāju

spēkiem nevarēja būt tik stipra kā agrāk, jo to vājināja Kristus karaspēka ordeņa atkārtotie iebrukumi, tā svārstišanās pašu starpā, kas izraisījās no reliģiju maiņām. Arī zemgalešu pretestība bija kļuvusi vājāka sakarā ar mestra Volkvīna smago iebrukumu un Tērvetes ķēniņa Viestarta noiešanu no cīņu skatuves. Livonijas potenču iekšējie konflikti un ar karaspēku saistītās akcijas Igaunijā savukārt deva sirotājiem izdevību iebrukt neofitu zemēs un radīt tur smagus apstākļus. Uz šādiem iebrukumiem norāda pāvesta Gregorija IX 1234. gada 20. novembra vārds, proti, ka bīskaps Baldvīns Zemgales bīskapijā vasaļiem izdevis lēņus, lai viņi apspiestu pagānu sirojumus¹. Ka pagāni iebrūk un ka Kursas, Zemgales un citu zemju neofiti bīstamā mērā cieš šajos iebrukumos, par to vispārīgos un satraukuma pilnos vārdos pāvests Gregorijs raksta 1236. gada 15. februāra vēstulē legātam Vilhelmam. Pāvests arī norādīja legātam spert sevišķus soļus, lai novērstu pagānu briesmas jaunkristīto zemēs. Viņš uzdeva Vilhelmam rūpēties, lai uzcelt nostiprinājumus tanīs vietās, kur neofiti dzīvo tuvu iebrucēju zemēm. Lai cīņai pret pagānu sirotājiem varētu savērēt vairāk peregrīnu, Gregorijs piešķīra legātam Vilhelmam² Ziemeļvācijas diecēzēs komūtācijas tiesības, t.i., Palestīnas krusta karu solījumus aizstāt ar svinīgu Baltijas zemju misijas solījumu, un atļāva arī, lai krusta karu sprediķos apsola tiem, kas vismaz vienu gadu cīnīsies Livonijā, tādas pašas grēku atlaižas, kādas iegūst braucēji uz Svēto zemi. Gregorijs arī pilnvaroja legātu dot peregrīniem norādījumus par viņu kara gaitām un ieroču akcijām. Legāts Vilhelms, kā agrāk redzējām, sprediķos 1226. gadā aicināja Gotlandes iedzīvotājus, lai pieņem krusta zīmi un pošas krusta karā uz Sāmsalu. Balstīdamies uz pāvesta pilnvarojumu,

¹ *Livonica*, 21 § 22.

² *C.Rodenberg, Epistolae selectae*, I 671:15 febr.; *Krarup*, 271: 18. febr.;

LUB I 144:19 febr.

igauņu spēkus; Pliskava atsūtīja palīgā divsimt krievu kareivjus. Ka Volkvīna rīcībā bija tiešām stipri spēki, tas redzams arī no tā, ka Sembas karoniķis nosauc kara gājienu par lielo ekspedīciju (**magna expedicio**). Kādā lietuvju teritorijā iebruka Volkvīna spēki, par to diemžēl nesniedz ziņas Atskaņu chronikas autors. Viņš tik saka pavisam īsos vārdos, ka iebrucēji karojuši vienā otrā vietā, kā viņš to dara arī citās chronikas nodaļās, aprakstot vienu otru citu kara akciju. Kad Volkvīna spēki bija atceļā uz mājām, lietuvju kara pulki panāca viņus iepretim Saulei. Minams, ka tie varēja būt žemaišu, nevis augštaišu pulki. Ordeņa bruņinieki un viņu vides vācieši iepazinās dziļāk ar lietuvjiem un sāka atšķirt vienu tautas zaru no otra ap gadsimta vidu, kad no Žemaites ieradās Rīgā Tautvils un kristījās un kad bruņinieki uzturējās ilgāku laiku Augštaitē sakarā ar Mindauga kristīšanos un viņa kronēšanu. Aprakstot šī laika notikumus, arī Atskaņu chronikas autors savā darbā sāk pieminēt žemaišus, atšķirot viņus no lietuvjiem, t.i. augštiešiem. Bruņiniekiem, kas jāja uz smagiem kara zirgiem, kaujas vieta nebija izdevīga, jo kādas upes tuvuma dēļ zeme bija dumbraina. Žemaišu kareivjiem, kas cīnījās uz viegliem zirgiem, kaujas vieta bija mazāk nelabvēlīga. Mestrs ar savu kara spēku gribēja nākošā rīta ausmā doties projām, bet aiziešanu izjauca žemaiši, kas sāka uzbrukumu. Viņu pulkiem pienāca klāt arvien svaigi spēki. Žemaišu spēkus vadīja Vikants, kas bija viens no Žemaites valdniekiem. Ordeņa bruņinieki līguma sarunās ar Volinijas kņazu Danielu teica, ka Vikants nogalinājis daudzus no „mūsējiem”, t.i. ordeņa bruņiniekiem. Kaujai iedegoties, žemaiši vispirms nodūra bruņinieku zirgus. Šī ir pirmā reize, kas mums zināma, kur lietuvji pielieto šādu kaujas taktiku. Žemaiši, nogalinājuši zirgus, piespieda bruņiniekus smagā bruņojumā cīnīties kājās; pēc smagas un ilgas cīņas viņi noguldīja uz kaujas lauka mestru Volkvīnu, četrdesmit astoņus ordeņa bruņiniekus, Dannenbergas grāfu, Hazeldorfas kungu, viņu bruņiniekus un daudzus no pārējiem peregriņiem. Tos

lielās ekspedīcijas kareivjus, kas atstāja karogu un aizgāja no kaujas lauka, nogalināja zemgalieši, kā tiešos vārdos par to saka Atskaņu chronikas autors. Ka sakāve bija visai smaga, tas redzams arī no tā, ka no katriem desmit pliskaviešu kareivjiem mājās pārradās tikai viens.

Aplūkosim jautājumu par šiem zemgaliešiem. Ka Atskaņu chronikas autors min viņus sakarā ar lielo kauju, tad tas rāda, ka viņu skaits nebija mazs un ka viņu ieroču veikums uz kaujas lauka bija liels un pretiniekiem smagi jūtams. No visa tā secināms savukārt, ka šie zemgalieši dzīvoja kaujas lauka tuvumā, jo viņi paspēja laikus pakert apbruojumu, sapulcēties kopā un iznīcināt tik daudz pretinieku kareivju, ka tas pievērsa viņiem ordeņa locekļu un autora uzmanību. Vairāk domājams, ka šie zemgalieši būs bijuši Saules (tagad sauktās Šauļu) zemes iedzīvotāji, ko Hermanis no Vartbergas sauc par sauliešiem: **Saule (i)**. Šādām domām par labu runā vairāki apstākļi. Hermanis no Vartbergas, aprakstot 14. gadsimta Lvionijas ordeņa kara gājienus uz Saules zemi, nekad savā darbā nesaka, ka karaspēks devies pret lietuvjiem; turpretim viņš arvien piemin lietuvjus, ja kara gājiens devās uz Lietuvu. Pie tam chronists saka, ka saulieši atbalstījuši karos lietuvjus un ka devuši viņiem meslus. Prūsijas ordeņa kara lietu vadītāji atzina, ka Saules zeme neietilpst žemaitē, nedz arī Livonijā¹. Minams arī, ka sauliešu celtās pilis atradās zemes dienvidu daļā, t.i. bija celtas pret žemaišiem. Saules zemes tuvumā dzīvoja arī Nogailenas pils teritorijas zemgalieši. Minams arī, ka noraidāms to vēsturnieku uzskats, kas saka, ka šie zemgalieši bijuši sacēlušies pret Livonijas varām. Ja būtu notikusi sacelšanās, tad tas būtu prasījis garu rīcības procedūru. Galvenajiem dižciltīgajiem būtu bijis vajadzīgs sanākt vienkopus, apspriesties un nolemt sacelties; pēc tam viņiem būtu bijis vajadzīgs sapulcināt liela skaitā karavīrus. Tas prasītu laiku, un

¹ V. Biļķins, *Šauļu teritorijas senie iedzīvotāji. Ceļa Zīmes*, 1955/21., 378-380. lpp.; labojums 400. lpp.

ordeņa sabiedroto kareivji, kas atstāja kaujas lauku, būtu paspējuši izkļūt laukā no jaunajām briesmām. Avotos pie tam nav arī ziņu par šādu zemgaļiešu varbūtēju sacelšanos.

Lielā 1236. gada ekspedīcija, ar kuŗu saistījās tālas cerības, 22. septembrī nobeidzās ar pilnīgu sakāvi, ar **grozen** val, kā izsakās, drāmu nemīkstinādams, Atskaņu chronikas autors. Kristus kaŗaspēka ordeņa stāvoklis bija katastrofisks; visa Baltijas jūrs austrumu piekrastes misija un kolonizācija atradās zem jautājuma zīmes. Šajos apstākļos pasteidzināja sarunas par abu ordeņu apvienošanu. Atsacīšanās no Rēveles un tās teritorijām par labu Dānijas ķēniņam un pakļaušanās Rīgas bīskapam bija tā rūgtā maksa, kas bija jāmaksā par Kristus kaŗaspēka inkorporāciju un par teritoriālo mantojumu, kas iekrita Vācu ordeņa rokās. Pāvests Gregorijs IX 1237. gada 12. maijā apstiprināja inkorporāciju. Pāvests 14. maijā rakstīja legātam Vilhelmam par to un tās pašas dienas otrā vēstulē, norājis legātu par Livonijai nodarītām sāpēm, norādīja, lai uz priekšu viņš vairs neko tādu nedara uz savu galvu. Mināma vēl kāda epizode. 1228. gadā brālis Bruno ar piecpadsmit bruņiniekiem atdalījās no Kristus kaŗaspēka ordeņa un pārgāja pie Mazovijas hercoga Konrada. Konrads viņiem izlēņoja Dobrinas pili pie Vislas. Vēlāk hercogs viņiem nodeva Drohičīnu pie Pripetes upes ar uzdevumu cīnīties pret sūdīnu dienvidu zaru jātvingiem. 1237. gadā krievu kaŗaspēks ieņēma pili un nogalināja visus ordeņa brāļus.

Vācu ordeņa zaru, kas atradās Livonijā, parasti sauca par Livonijas ordeni; otru zaru, kas kaŗoja Prūsijā, sauca par Prūsijas ordeni. Livonijas ordeņa pirmais mestrs bija Hermanis Balke. Viņš saņēma savā rīcībā no lielmestra piecdesmit četrus ordeņa bruņiniekus ar pilnu bruņojumu un kaŗa zīrgiem, t.i., saņēma vairāk par to, cik bija gājuši bojā 22. sepembra kaujā. Livonijas ordeņa apstākļi bija daudz labāki par tiem apstākļiem, kādi bija agrākajam Kristus kaŗaspēka ordenim. Politiskās lie-

tās lielmeštrs tagad ordeni stiprā mērā pārstāvēja ķeizara galmā un pāvesta kūrījā. Ja ordenis cieta smagus zaudējumus uz kaujas lauka, viņam ātri pieņāca svaigi palīga spēki no daudzajām Vācu ordeņa pilīm, kas atradās visās Vakareiropas zemēs. Ordeņa tagadējo locekļu morālais līmenis stāvēja stipri augstāk par to, kāds tas bija Kristus kara spēka ordeņa locekļiem. Priekš ierašanās Livonijā ordeņa bruņinieki bija pavadījuši vairākus gadus Vācu ordeņa pilīs, kur viņi kopmītnēs bija ieauģuši stingrajā, bargajā un drūmajā mūku dzīves režīmā. Ilustrācijas labā minēsim dažus piemērus no viņu dzīves apstākļiem. Pāvests Honorijs III 1220. gadā izdeva Vācu ordeņa statutu papildinājumu un noteica tur, ka dievkalpojumu laikā bruņinieki arī baznīcā nedrīkst sajaukties pūlī ar pārējiem dievlūdžējiem un ka viņiem jāstāv savrup no citiem vīriešiem un sievietēm. Pilīs bruņiniekiem vajadzēja ēst pie koptalda un pat ēst pa diviem no vienas bļodas un gulēt kopējā guļamistabā; viņi pat nedrīkstēja atstāt pili, lai izjātu vai izietu īsā pastaigā. Ja ordeņa bruņinieks kaujas laikā atstāja savu karogu un aizbēga no kaujas lauka, tad viņam nebija patvēruma ne pie ķeizara, ne pie pāvesta.

Līdz ar bruņinieku militārās potences pieaugšanu par jaunu kuršiem, zengaliešiem un citām iezemiešu tautām nāca vēl tas, ka viņu pretinieki sāka tagad pievērst lielāku vērību arī piļu celšanai. Šis kara mākslas principus Vācu ordenis bija ieguvis Tuvējos austrumos, kur pilsētu un piļu nostiprinājumu tehnika stāvēja augstāk par eiropiešu nostiprinājumu tehniku.

Legāts Vilhelms, saņēmis pāvesta maija abus rakstus, ieradās vasaras vidū no Prūsijas vai Polijas Rīgā. Šinī laikā Vācu ordeņa locekļu visi prāti bija aizņemti ar jauno posesiju pārņemšanu un savešanu kārtībā; ordenis Livonijā nebija vēl paspējis nostāties stingri uz savām kājām. Legāts, izmantodams šo apstākli un balstīdamies uz pāvesta Gregorija trim bullām, 1237. gada septembra vidū izdarīja diecēžu limitāciju, t.i., trim diecēzem noteica

robežas. Pie Rīgas bīskapijas senajām zemēm, kas no Daugavas atradās pa labi, Vilhelms pievienoja vēl jaunas zemes, kas atradās starp Daugavu un Ventu. Jaunā robeža sākās no bīskapa Kokneses pils, gāja taisnā līnijā uz Abavas izteku, t.i., uz Jaunpili, pa Abavu uz Ventu un pa Ventū līdz jūrmalai. Ar limitāciju Rīgas diecēzē iekļāva visas kuršu un zemgaliešu teritorijas, kas atradās starp šo līniju un Rīgas jūras līci.

Kursas diecēzē legāts iekļāva visas zemes, kas ir starp Nemunu un Ventu un iet līdz Lietuvai, un arī tās zemes, kas atrodas starp Abavu un Ventu un Zemgales robežu. Diecēzē ar limitāciju iekļāva arī Karšovas zemi, kas atradās uz ziemeļiem no Nemuna un pieslējās ar savu austrumu robežu Žemaitei; vēl 15. gadsimta sākumā Karšova bija Kursas diecēzes zeme.

Legāts Vilhelms beidzot izdarīja Zemgales diecēzes limitāciju. Diecēzē iekļāva visas tās Zemgales teritorijas, kas ir ārpus Kokneses Abavas līnijas, t.i., kas bija palikušas pāri pēc Zemgales zemju pievienošanas Rīgas diecēzei, un arī tās zemes, kas ir ārpus Kursas un atrodas starp Nemunu un Daugavu; dienvidaustrumos par robežu ir Neris un taisnā līnija, kas šīs upes izteku savieno ar Polocku. Neris pie Kauņas ietek Nemunā¹; apm. no Viļņas uz augšu Neris tagad saucas par Viliju. Šīs upes vārds legāta limitācijas raksta transkripcijā lasāms: **Nyeriz** un **Nieriz**, un Polockas nosaukums: **Ploceke**, kā to konstatējis pēc oriģināla M. Perlbachs². Bunge iespiedis legāta rakstu pēc M. Dogiela izdevuma;

¹ Skat. *Goldmanns Grosser. Weltatlas*, 104/105. lpp. Muenchen 1955.

² *M. Perlbach, Urkunden des Rigaschen Capitel - Archives in der Fuerstlich Szartorūskischen Bibliothek zu Krakau*, 2. Collationen, III., 13. lpp. un *G. Berkholz, Vermischte Bemerkungen zu der vorstehenden Mittheilung Dr. Perlbachs*, 31 - 33. lpp., *Mitteilungen*, 13. Bd., Rīga, 1886.

pēdējais vispār stipri bojājis vietu vārdus¹.

Kad aplūkojam diecēžu limitāciju, tad redzam, ka legāts Vilhelms stipri nostājies Rīgas bīskapa Nikolaja interešu pusē un ka viņš pūlējies nojaukt to, kas bija celts Alnas Baldvīna laikā. Kuršu teritorijas, kas bija uz ziemeļiem no Ventas Abavas līnijas, legāts atdalīja no pārējās Kursas. Šīm teritorijām bija visai mainīgs stāvoklis. Pēc pirmā lielā Kristus karaspēka ordeņa iebrukuma šo teritoriju kurši nolika ieročus, kam sekoja viņu līgums ar domkapitulu, ordeni un Rīgas rāti. Alnas Baldvīns noskaņoja savā pusē viņus un 1231. gada 17. janvārī noslēdza savukārt ar viņiem līgumu. Šķirējtiesa atņēma Alnas Baldvīnam kā šo, tā Viduskursu un nodeva visu bīskapam Nikolajam. Pāvests Gregorijs 1232. gada 3. februārī nodeva Alnas Baldvīnam visu Kursu personīgā pārvaldē. Kamēr ziņa par to vēl nebija Rīgā pienākusi, 16. februāra dalīšanas aktā Nikolajs pievienoja šo daļu savai diecēzei. Balstīdamies uz pāvesta bullu, Alnas Baldvīns dabūja to atkal savās rokās. 1237. gada limitācijas akcijā bīskaps Nikolajs panāca to, ka legāts Vilhelms izpildīja viņa seno plānu un pievienoja Rīgas diecēzei šo Kursas daļu. Ar limitāciju Kursas bīskapam atņēma apm. pusi no tiem kuršiem, kas bija kristīti. Viņa garīdznieki varēja uzturēties un darboties vienīgi Viduskursā. Dienvidkursa bija vēl pilnīgi neatkarīga, kaut arī ar limitāciju iekļāva to Kursas diecēzē.

Kad 1226. gada 21. martā dibināja Zemgales diecēzi, legāts Vilhelms, kā redzējām, atbalstīja to, ka jaunajā diecēzē iekļauj visu Zemgali ar visu to, kas pie tās pieder. Vicelegācijas laikā Alnas Baldvīns pārņēma savās rokās Zemgales ķilniekus un līdz ar to arī pašu Zemgali. Šķirējtiesa 1231. gada augustā atņēma viņam ķilniekus un zemgali un nodeva bīskapam Nikolajam. Ieceldams 1232. gada

¹ *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae*, hersg. von M. Dogiel, Wilna 1759., V.n. 20. Neris un Polockas vārdi: *Nigerix, Nierz, Ploecke*.

janvāra beigās par Zemgales bīskapu Baldvīnu, pāvests Gregorijs IX līdz ar to nodeva viņam arī visu Zemgali. Legāts Vilhelms turpretim atņēma tagad ar limitāciju Zemgales diecēzei teritorijas un atstāja tai tikai tās Zemgales zemes, kas bija uz dienvidiem no Kokneses Abavas līnijas. Viņš līdzās tām Zemgales diecēzē iekļāva arī visai svarīgu daļu no Lietuvas zemēm. Sakarā ar legāta pēdējo soli tomēr jāsaprot, ka nav izlaižams no acīm tas, ka līdz 1237. gadam un arī labus gadus vēlāk ordeņi un Rīgas bīskapi iepretim Lietuvai atradās nevis ofensīvā bet defensīvā stāvoklī un ka viņu rokās neatradās ne pēda no lietuvju zemes. Ar limitāciju legāts atņēma diecēzei arī labi daudz baznīcas locekļu, un materiālā ziņā Zemgales prāvesta Heidenrika un kapitula locekļu stāvoklis ar to kļuva tik kritisks, ka viņi nespēja pārtikt no tā, kas ienāca no draudzes locekļu nodevām. Nenoliedzams tāpēc ir, ka Zemgales diecēze ar limitāciju bija pārvēsta par tādu baznīcas provinci, kas nestāvēja vairs uz reāliem pamatiem. Vairāk tāpēc domājams, ka legāts Vilhelms ar savu rīcību gribēja radīt tādus apstākļus, lai izdevīgā momentā varētu likvidēt Zemgales diecēzi, izdzēšot arī ar to katru atmiņu, kas saistījas ar Alnas Baldvīnu. Tāda izdevība arī Vilhelmam pienāca pēc 14 gadiem.

Ka legāts Vilhelms rīkojies pret Zemgales diecēzes interesēm, tas redzams arī no tā, ka prāvests Heidenriks un viņa kapitula locekļi nav bijuši apmierināti ar limitācijas rezultātiem. Neapmierinātība secināma no tā, ka viņi atzinuši Rīgas diecēzes robežas tikai ar noteikumiem. Pirmkārt, proti, ka no tām zemēm, kas ir jau kristītas vai uz priekšu tiks kristītas un atrodas kaimiņos, Zemgales diecēzei jāpievieno tādā apmērā teritorijas, cik ar limitāciju tai ir atņemts; otrkārt, ka nedrīkst aizkart viņu diecēzes privilēģijas un tiesības; treškārt, ka Rīgas baznīca apgādās ar pārtiku un drēbēm viņu baznīcas personālu tik ilgi, kamēr viņiem radīsies iespēja iztikt pašiem ar saviem ienākumiem. Še jāaizrāda, ka visai zīmīgs ir tas, ka prāvests un kapi-

tula locekļi nav uzskatījuši par reālu ieguvumu to, ka Zemgales diecēzē ir ierindotas plaša apmēra lietuvju zemes, kaut arī viņu rakstā tiešos par to nekas nav minēts.

Legāts izvirma redzamākā stāvoklī bīskapu Nikolaju ar to, ka limitācijas rakstā pasaka, ka par piešķirto zemju vienīgajiem posesoriem, t.i. virskungiem, viņš iecēlis Rīgas bāznicu un tās bīskapu. Vilhelms nesaka turpretim neko tamlīdzīgu, kad viņš raksta par Kursas un Zemgales diecēžu limitāciju. Viņš ar to gribējis pacelt arī Nikolaja stipri iedragāto prestižu. Ka ir bijusi nepieciešama Kursas un Zemgales teritoriju pievienošana Rīgas diecēzei, to legāts Vilhelms cenšas pamatot ar smago izdevumu nastu, kas tai jānes. Lai segtu izdevumus, kas saistās ar Romas baznīcas sūtņiem un ticības kaņiem, tad Rīgas diecēze izdodot viena pati vairāk līdzekļu par to, cik pārējās diecēzes izdodot kopā. Lai arī Nikolaja diecēzes lielo izdevumu nastu nevar apšaubīt, tad tomēr minams, ka legāta rīcībai rodams vēl cits izskaidrojums. Vilhelms labi zināja arī 1226. gadā šos izdevumus, kad lika pamatu Zemgales diecēzei; tomēr tad viņš piekrita, ka tajā iekļauj visu Zemgali. Notikumī, kas norisinājās pēc tam līdz pat 1237. gadam, nebija ar tādu raksturu, ka izdevumi kāptu visai radikālā veidā. Tāpēc sakāms, ka izdevumu nasta nebija tā, kas galvenokārt mudināja legātu Rīgas diecēzes labā ar limitāciju padarīt Zemgales diecēzi par eksistences nespējīgu un Kursas diecēzi nolikt tādā stāvoklī, ka tā var tikai nikuļot. Vilhelma politikas galvenais nolūks bija, lai Nikolaju, kad Alnas Baldvīns ir projām, padarītu ar resursiem par pašu bagātāko bīskapu un noliktu ar to viņu tādā stāvoklī, lai viņš varētu dominēt arī tajās zemēs, kas no Dau-gavas ir uz rietumiem.

Limitācijas rakstā legāts piebilst vēl, ka zemju pievienošana Rīgas diecēzei ir vienīgais ceļš un ka bez tā nav cita ceļa, lai varētu paplašināt kristīgās ticības robežas. Ar to Vilhelms oficiālā dokumentā norāda netiešā veidā, ka Rīgas bīskaps ir galvenais kara lietu vadītājs. IZRĀDĪJĀS tomēr nākošo puspiecu

gadu laikā, ka šī kara koncepcija ir nederīga; legātam, kā redzēsim, vajadzēja atnest to un aizstāt to radikālā veidā ar kādu citu.

Pārejot pie Kursas notikumiem, minēsim vispirms, ka vairāk jādomā, ka 1237. gadā Kursas bīskaps Engelberts vēl bija dzīvs. Tas secināms no tā, ka limitācijas rakstā nav sacīts, ka Kursas bīskapa krēsls ir vakants. Turpretim gan minēts, ka Zemgales bīskapa krēsls ir vakants. Pie raksta ir četri garīdznieku zīmogi. Pirmā zīmoga uzraksts ir neskaidrs; otrs ir Tērbatas bīskapa zīmogs; trešais legāta Vilhelma; ceturtais ir Zemgales prāvesta Heidenrika zīmogs. Zīmogi arī nerunā pretim mūsu domām: pirmais varēja būt Engelberta zīmogs.

Bīskaps Engelberts Kursā gāja bojā tragiskā nāvē. Livonijas iekšējās cīņas stipri paralizēja kā Kursas, tā Zemgales aizsardzību. Jau pāvesta Gregorija vārdi, ka neticīgo iebrukumi visai smagi apdraud neofitus, norāda netiešā veidā uz lietuvju iebrukumiem Kursā. Ziņas par viņu iebrukumiem ir pilnīgākas un skaidrākas no tā laika, kad jau bija notikusi Kristus karaspēka ordeņa inkorporācija Vācu ordenī. Kāda iebrukuma laikā lietuvju kareivji nogalināja bīskapu Engelbertu un daudzus no viņa pariesteļiem. Legāts Vilhelms 1245. gada 7. februāra rakstā saka, ka bīskapa nogalinātāji bijuši neticīgie, t.i. pagāni; Hermanis no Vartbergas izsakās skaidrāk un pasaka, ka nogalinātāji bijuši lietuvji. Liemestra Vilhelma Urenbacha raksts arī min, ka lietuvji nogalinājuši bīskapu. Lai arī var šaubīties par lielmestru Urenbachu, tad tomēr mināms, ka ziņu sniedzēji varēja būt labi informēti par to, kas nogalināja bīskapu. Engelberts ir trešais bīskaps, kas mira tragiskā nāvē, darbodamies misijas laukā.

Kurši bija apmierināti ar Alnas Baldvīna humāno administrāciju: viņi visu laiku bija uzticīgi viņam un nesacēlās pret viņu. Apstākļi mainījās uz ļauno pusi, kad vairs nebija Baldvīna un viņa vietā rīkojās Livonijas ordeņa locekļi un bīskapa Engelberta ļaudis. Pēc kāda lietuvju iebrukuma Viduskursas kurši ķērās pie ieročiem un nokratīja ordeņa varu. Domājams,

ka viņu sacelšanās notika pēc 1239. gada, kad Livonijas ordeņa spēki posās tālajā ceļā uz austrumu kara laukiem.

Vairāk bija gaidāms, ka mestrs Hermanis Balke ies pa mestra Volkvīna pēdām un vadīs savus pulkus pret žemaiti, lai turpinātu to, ko pēdējais bija pasācis. Pretēji tam Balke savas pirmās kara akcijas vērsa pret austrumiem, kā izsakās Atskaņu chronikas autors. Vairāki apstākļi spieda mestru, lai viņš spēr šādus negaidītus soļus. Ar uzvarām krievu kņazu spēki bija visai smagi sadragāti. Sakarā ar to pāvesta kūrrijā kļuva stiprāka doma, ka jāizmanto kņazu vājums un jācenšas iekļaut Romas baznīcas rāmjos pareizticīgo baznīcu, vismaz to daļu, kas bija Krievijas ziemeļos. Jau pāvests Honorijus III rakstīja kņaziem un apvaicājās, vai kristīgās baznīcas labā var sūtīt legātu pie viņiem. Pāvests Gregorijus IX sevišķi stipri pievērsās šai domai. Viņš rakstīja vairākiem bīskapiem un vēlāk arī Kristus kaŗaspēka ordenim, lai sniedz Somijas neofitiem palīdzību cīņā pret Naugardu. Legātam Alnas Baldvīnam pat piešķīra tiesību nepielaist to, ka sader mieru vai pamieru ar krieviem. Satraukums radās, kad Naugardas uzbrukumu dēļ Taves-tas jaunkristītie somi atkrita atkal elkkalpībā. Livonijas ordenis no sava priekšteča bija mantojis naidīgas attiecības ar Naugardu, kas sevišķi asas bija igauņu lielās sacelšanās laikā un pēc tam; Tērbatas bīskapa Hermaņa vasaļiem savukārt iznāca bieži robežu sadursmes ar krieviem. Romas kūrrija un ordeņa vadītāji loloja cerību, ka ar Pliskavas un Naugardas iekarošanu varēs Romas katoļu baznīcai pakļaut abu valstu krievu baznīcas. Stenbijas 1238. gada jūnija miera sarunas, kā domājams, deva iespēju legātam Vilhelmam Romas kūrrijas uzdevumā pārliecināt mestru Hermani Balki un Zviedrijas ķēniņu, lai vērs vienlaicīgi kā no ziemeļiem, tā no rietumiem uzbrukumus pret Naugardu un Pliskavu. Lai Livonijas ordenim būtu vieglāk izlaist no rokām Rēveli, Harriju un Vironiju, Dānijas ķēniņš Valdemārs apsoliya militāru palīdzību kaŗā

pret krieviem. Ordenis cerēja savukārt, ka visa tā vietā, ko zaudēja Igaunijā, viņš iegūs daļu no Pliskavas un Naugardas zemēm, kurās apdzīvoja somugri — ingri, voti un kareji. Valdemāra solijums secināms no tā, ka viņa dēli Abels un Kanuts atveda stiprus dāņu spēkus uz Igauniju, kas piedalījās ordeņa austrumu kara akcijā.

Jarls Birgers ar zviedru un somu apvienoto kaŗaspēku no Somijas puses iebruka Naugardas zemēs. Tomēr viņu spēki bija par vājiem un neizturēja krievu kara pulku pretspiedienu; 1240. gada 15. jūlijā zviedri un somi zaudēja kauju pie Ņevas. Kņazs Aleksandrs vadīja krievu pulkus; sakarā ar Ņevas kauju viņu nosauca par Aleksandru Ņevski. Livonijas ordenim un viņa sabiedrotajiem nāca par labu apstākļi, ka kņazs rudenī sanaidojās ar naugardiešiem un aizbrauca projām no Naugardas. Septembra sākumā ordeņa, dāņu ķēniņa, bīskapa Hermana un igauņu kara pulki pārgāja robežu un devas pret Īsborsku, kas bija tuvākā krievu pilsēta. Kā domājams, kara gājienu vadīja ordeņa vicemestrs Andrejs no Velvenas, jo mestrs Hermanis Balke, sašutis par Rēveles atdošanu, jau iepriekšēgadā bija aizbraucis projām no Livonijas. Kara spēks trieciena uzbrukumā arī ieņēma Īsborsku. Kad Pliskavā pienāca ziņa par Īsborskas krišanu, pliskavieši nosūtīja pret ordeņa spēkiem savu kaŗaspēku. Vicemestrs 1240. gada 16. septembrī pie Īsborskas sakāva pliskaviešu pulkus. Vajādams krievu sakautos spēkus, Livonijas ordeņa kaŗaspēks pārgāja Veļikajas upi (Atskaņu chronika: Mode) un ieņēma Pliskavas priekšpilsētu. Ordeņa pulki veselu nedēļu aplenca pilsētas kremli, bet neieņēma to; vicemestrs pēc tam atvilka savus spēkus un nosūtīja izlaupīt apkārtni. Pa to laiku Pliskavā nāca pie varas otra partija, kas bija labvēlīgi noskaņota pret vāciešiem. Septembra un oktobra miju laikā Pliskava padevās ordeņa kaŗaspēkam. Vicemestrs atstāja divu ordeņa bruņinieku vadībā Pliskavas aizsardzībai nelielu garnizonu. Vājā pilsētas aizsardzība izskaidrojama ar to, ka ordeņa kareivji bija

nepieciešam Sāmsalā, kur sāmsalieši bija sacēlušies, un arī Kursā, kur notikumi prasīja kara spēka klātbūtni. Partija, kas bija Pliskavas priekšgalā, bija visai naidīgās attiecībās ar Naugardu. Viņa nodeva tāpēc Livonijas ordeņa rīcībā daļu no saviem kareivjiem. Ordeņa kara spēks ar palīgu pulkiem 1240 un 1241. gada ziemā pakļāva votus, ingrus un kareļus, kas maksāja Naugardai meslus. Narvas tuvumā ordenis par izejas bazi uzcēla Koporejas pili. Sekmes kara lakos bija tik labas, ka vicemestrs un bīskaps Indriķis prasīja, lai pāvests atļauj iekarotās somugru zemes iekļaut Sāmsalas diecēzē. Tālākās gaitās ordeņa kara spēks vērsās pret pašas Naugardas zemēm un iekaroja Tesovu, Lugu un Sabli. Naugarda tagad atradās visai grūtos apstākļos; viņa tāpēc ataicināja atpakaļ kņazu Aleksandru. Kņazs 1241. gada vasarā vai rudenī ieņēma un izpostīja Koporji. Viņa brālis Andrejs atveda viņam no Suzdaļas palīgā spēkus. Aleksandrs tagad devās pret vāji aizsargāto Pliskavu un ieņēma to 1242. gadā pēc 1. marta. Galvenā kauja notika 5. aprīlī uz Peipus ezera ledus, kur sakāva ordeņa spēkus. Kņaza Aleksandra uzvara patiesībā nebija tik liela, kā izpuško cara un komūnistu vēsturnieki. Sakāve bija mazāka par to, kādu piedzīvoja Kristus kara spēka ordenis pie Saules. Kaujā uz ledus tikai divdesmit ordeņa bruņinieki dabūja galu un seši nokļuva gūstā. Vienam vācietim vajadzēja kaujā krustot šķēpus ar sešdesmit krieviem, kā raksta Atskaņu chronikas autors. Kaut arī samērs ir pārspīlēts, tad tomēr kņazam Aleksandram bija ārkārtīgi liels spēku pārsvars.

Livonijas ordenis neatjaunoja vairs karu ar Naugardu un neizmantoja izdevīgo apstākli, kas radās ar to, ka kņazs Aleksandrs trīs gadus uzturējās pie chāna Batu Sarajā un pie lielchāna tālajā Karakorumā un ka viņš pēc tam sapinās cīņā un karā ar savu jaunāko brāli kņazu Andreju. Atsacīšanās no ekspansijas uz austrumiem neradās no 5. aprīļa sakāves, bet no tā, ka legāts Vilhelms piešķīra Livonijas ordenim citu politisko stāvokli un ka de-

va pēdējam norādījumumu, lai realizē citus militāros mērķus.

Kursa bija pirmā zeme, kas kļuva par upuri jaunajai militārajai koncepcijai; kurši sakarībā ar to nokļuva pirmie kaŗa viesuļos. Aplūkosim to, kādi apstākļi un notikumi ietekmēja legātu Vilhelmu, ka viņš Livonijas kaŗa gaitas ievirzīja citā gultnē. Prūsijas ordeņa kaŗa lietu vadītāji bija ieinteresēti, lai abu ordeņu zemes saietu kopā pie Nemuna krastiem, kas dotu drošību arī viņu iekarojumiem. Tāpēc mestram Popo Osternam nevarēja patikt, ka Livonijas ordenis austrumos dziļi iestīgst kaŗos ar Naugardu un Pliskavu. Otrkārt, legāts Vilhelms ar Popo Osternu 1241. gada 21. februārī bija Tornā un pārdzīvoja šausmas, kad viņiem tuvu gaŗām vēlās mongoļu lavīna. Mongoļi 13. februārī ieņēma poļu Sandomiras pilsētu. Pēc tam galvenā viņu kaŗaspēka masa devās caur Krakovu uz Sileziju; otra daļa vēlās cauri Siradijas, Lancitijs, Mazovijas un Kujavijas zemēm. Silezijā mongoļu kaŗaspēka daļas savienojās un 1241. gada 9. -aprīlī iznīcināja pie Līgnicas kristīto kaŗaspēku; kaujā krita arī Silezijas hercogs Indriķis. Pēc tam mongoļi ielauzās Ungārijā. Asiņainais iebrukums izraisīja lielu pāniku visās Vakareiropas zemēs. Pāvests aicināja kristītos iestāties krusta kaŗa pulkos un cīnīties pret mongoļu briesmām. Pat tālā Libeka bailēs paaugstināja savus ārējos mūrus. Kā Prūsijas ordeņa kaŗa lietu vadītāji, tā arī lielās mongoļu briesmas pārliecināja legātu, ka pie Baltijas jūras radikāli jāstiprina militārie spēki.

Legāts Vilhelms, kā jau redzējām, visos līdzsīnējos gados, kad viņš kārtoja Livonijas lietas, nepavēra Kristus kaŗaspēka ordenim un viņa pētecim vārtus, lai kā viens, tā otrs varētu ieņemt svarīgāku vietu militāro un politisko jautājumu risināšanā. Vēl 1237. gada robežu limitācijas rakstā legāts paskaidro, ka Rīgas bīskaps ir vienīgais, kas virza plašumā kristīgās ticības zemju robežas. Kad pēc limitācijas bija četri gadi un daži mēneši aizgājuši mūžībā, tad redzams, ka Vilhelms atstūmis

no sevis Rīgas bīskapu un pievērsies pretējai pu-
sei. Legāts 1242. gada 19. aprīļa rakstā pauž dziļu
neapmierinātību ar panākumiem, kādi bijuši līdzši-
nējām ticības izplatīšanas darba veidam: vai nu ne-
maz nav pņākumu, vai tie, ja ir, ir par maziem.
Vilhelms tāpēc saka, ka viņš izdomājis darbībai citu
veidu. Jaunais veids izpaudās ar to, ka viņš izņēma
no Rīgas bīskapa rokām kara vadību un nodeva to
Livonijas ordeņa mestram. Bīskapa vietā legāts ta-
gad priekšplānā izvirzīja Livonijas ordeni: nevis
bīskaps, bet ordenis bija tas, kam vajadzēja reāli-
zēt Kursā un Zemgalē nospraustos mērķus. Līdzte-
kus tam no miermīlīgās misijas, kur pirmā vietā
bija Kristus vārds, pārgāja uz misiju, kur galveno-
kārt ar auksto tēraudu veica ticības darbu. Lai
kristīgās ticības robežas ātrāk ietu plašumā, tad le-
gāts Vilhelms piešķīra Livonijas ordenim koncesiju
divu piļu celšanai. Viena bija ceļama pie Lielupes.
To jau vajadzēja bīskapam Lambertam izdarīt, bet
viņš to neuzcēla; arī ordenis to neuzcēla līdz 1265.
gada beigām. Otra pils bija ceļama pie Ventas, ko
ordenis ātrā laikā arī uzcēla. Mināms, ka jaunā mi-
litārā koncepcija dzima Prūsijas ordeņa pilī Balgā.
Tas rāda, ka legāts rīkojies Prūsijas mestra un
mongoļu briesmu ietekmējumā; ziņas par Peipus
ezera kauju 14 dienu laikā arī nevarēja nonākt līdz
Balgai.

Viduskursas kurši, kā jau agrāk redzējām, bija
ķērušies pie ieročiem un nokratījuši Livonijas or-
deņa varu. Tomēr apstākļi viņiem nebija tādi, lai
varētu sekmīgi aizstāvēt atgūto brīvību. Viņi diem-
žēl vienīgie bija sacēlušies; kurši, kas mīta Kursas
ziemeļaustrumos, nepievienojās viņiem un nesacē-
lās. Atskaņu chronikas autors sauc pēdējos par „la-
bākajiem” (*besten kuren*); 13. gadsimtā vācieši sau-
ca viņu apdzīvoto zemi par Miera Kursu (*Vredecu-
ronia, Vredecuren*). Viduskursas kuršu izredzes vai-
rāki apstākļi padarīja drūmas. Ordenim atbrīvojās
spēki Sāmsalā, jo sāmsalieši pēc sacelšanās 1221.
gadā saderēja mieru ar vicemestru Andreju no Vel-
venas. Pēc rūgtajām neveiksmēm Igaunijā un Zie-

meļkrievijā Livonijas ordenim bija atlikusi vēl tikai izdevība iekarot kuršu zemes, uz ko viņš arī lika visas savas cerības; labā saskaņā ar to bija legāta Vilhelma jaunā militārā koncepcija. Viduskursa tāpēc ātri nokļuva kara mutuļos, kad mestrs Dītriķis no Groningenas saņēma legāta 19. aprīļa rakstu.

Viduskursā iebruka liels Livonijas ordeņa, dāņu ķēniņa, bīskapa, latgaļu, lībiešu un igauņu apvienotais karaspēks, kas no Rīgas gar jūrmalu bija devies uz jauno kara lauku. Par kuršu kaujām ar ienaidniekiem Atskaņu chronikas autors neko nestāta. Tomēr minams ka nevar galīgi apšaubīt kuršu pretošanos. Chronikas autors cīņu dienās neatradās Livonijā, bet atbrauca tik pēc 37 gadiem, kad daudz kas bija izgaisis no kara dalībnieku atmiņas. Kā vienam otram ordeņa iebrukumam Lietuvā, tā arī šim kara gājienam viņš veltī savā darbā pavisam maz rindiņu; tās pašas sešas viņa rindiņas ir ar tādu saturu, kas visai maz ko mums dod. Ka kurši ar ieročiem ir arī stājušies iebrucējiem pretim, tas secināms no autora vārdiem, proti, ka ir bijuši tādi, kas nav bēguši. Atvairīt lielo ienaidnieku karaspēku viņi nespēja; iebrucēji izlaupīja vienu apvidu pēc otra, nogalināja un sagūstīja iedzīvotājus un nodedzināja ciemus. Pilis tomēr palika kuršu rokās, jo par kaujām pie pilīm nav ziņu. Redzēdami, ka pretiniekiem ir pārāk liels spēku pārsvars un ka tālāka pretošanās ir veltīga, kuršu valdnieki un augstākie dižciltīgie sanāca kopā uz apspriedē viņi nolēma nosūtīt pie mestra sūtņus, lai viņi sader mieru. Domājams, ka arī uzrakstīja līgumu, bet par to nav ziņu. Kuršiem arī vajadzēja dot nodevas un ķilniekus. No Miera Kursas iedzīvotājiem turpretim neņēma ķilniekus, jo tie, kā jau minēts, nesacēlās.

Kuršu cīņās smagu pagriezienu uz ļauno pusi izraisīja Kuldīgas pils, ko ordenis tanī pašā kara gājienā uzcēla pie Ventas kreisā krasta. Pēc inkorporācijas, kā jau minēts, Livonijas ordenis arī pievērsa lielāku vērību piļu celšanai. Kā redzējām, legāts Vilhelms, uzturēdamies Balgas pilī, piešķīra

ordenim koncesiju celt pie Ventas un Lielupes pils. Koncesijas piešķiršanu prasīja juridiskie apstākļi. Kā ap vienu, tā ap otru pili vajadzēja atrasties apla veidā tāda plašuma ordeņa teritorijām, lai robežas būtu divu attālumā no centriem. Grūtības radīja tas, ka Ventas labā krasta un Lielupes abu krastu zemes nebija Livonijas ordeņa, bet Rīgas diecēzes posesijas. Balstīdamies uz legāta pilnvarām, Vilhelms tāpēc piešķīra ordenim speciālu koncesiju, lai viņš varētu iegūt no Rīgas bīskapa vajadzīgās teritorijas kā pie Ventas labā krasta, tā pie Lielupes abiem krastiem. Kuldīga atradās pakļauto kuršu zemju centrā; to sauca arī augstā vārdā par Jēzus pili. Aplūkojot Kuldīgas pils nozīmi, minams vispirms, ka uz viņu var labi attiecināt bīskapa Nikolaja vārdus, proti, ka Livonijā vislabāk ar pilīm var saturēt grožos ticības ienaidniekus. Jaunā pils bija Livonijas ordeņa bastions, no kuŗa izgāja karaspēks un uzbruka kuršiem, kad tie bija sacēlušies. Kurši arī ātri sajuta, ka virs viņu krūtīm karājas Damokļa zobens, kas arvien dziļāk ietriecas viņu sirdīs. Otrkārt, no Kuldīgas izgāja kareivji, kad vajadzēja iebrukt kaimiņu zemēs. 13. gadsimta otrā pusē galvenokārt Kuldīgas karaspēks uzbruka zemgaliešu Dobeles pilij. No jaunās pils izgāja kuŗa pulki, kad vajadzēja iebrukt žemaitē un Dienvidkursā. Ka gadsimta beigu posmā Kuldīgā atradās lieli ordeņa spēki, tas redzams no tā arī, ka no Jervas un Sāmsalas veda pa jūru un Ventu labību kareivju uzturam. Uz to pašu norāda arī tas apstāklis, ka Kuldīgas komturs šinī laikā bija Kursā mestra vietnieks un ka viņam bija pakļauti citu Kursas piļu garnizoni. Caur Kuldīgu gāja sauszemes ceļš no Rīgas uz Prūsiju un tālāk uz Vāciju; no Karalaučiem caur Kuldīgu 1213. gadā Rīgā ieradās diplomāts Gilberts no Lannoā.

Embūtes pils kurši bija saglabājuši neatkarību vēl līdz tam laikam, kad ordeņa lielais karaspēks, uzcēlis Kuldīgu, bija aizgājis no Kursas uz Rīgu. Embūte ar savu teritoriju ietilpa Bandavā un atradās pie līnijas, kas atdalīja Viduskursu no Dienvid-

kursas. Pils bija par šķērslī ienaidnieka karaspēkam, kad tas gribēja ielauzties Dienvidkursā. Tāpēc īsi pēc Kuldīgas uzcelšanas embūtniekiem vajadzēja ķerties pie ieročiem un aizstāvēt savu pili. Tomēr pēc cīņām pils krita ordeņa karaspēka rokās. Embūte tagad kļuva par izejas punktu ordeņa spēkiem, kad tie devās kara gājienā uz Dienvidkursu.

Iedzīvotāji, kas mita Dienvidkursā, uzskatāmi par kuršu tautas celmu. Pētnieki ir ieskatos, ka klimats tur kļuvis stipri mitrāks. Tāpēc daļa no šiem kuršiem dažādos laikos atstājusi savas senās dzīves vietas un emigrējusi uz ziemeļiem, kur Viduskursā un Miera Kursā ierīkojusi jaunas mītnes. Ka notikusi emigrācija, uz to norāda arī vietvārdi, ko viņi no vecajām mītnēm pārnesuši uz jaunajām dzīves vietām, piem., Dienvidkursā **Nedinghen**, Viduskursā **Nedingen** jeb **Nedigen**. Virzīšanās notikusi gar upju gultnēm, par ko liecina vietvārdi Upsēži, Lankseži.

Pēc tam, kad Livonijas ordenis bija ieņēmis Embūtes pili un tur nostiprinājies, viņš iesāka iebrukumus Dienvidkursā. Atskaņu chronikas autors diemžēl apraksta notikumus summāros vārdos, nesniedzams ziņas par atsevišķām cīņām pie pilim un uz atklātiem kaujas laukiem. Kurši šē sevišķi sīvi aizstāvēja savas zemes brīvību. Ka viņu kareiviskums sagādāja iebrucēju ieročiem lielas grūtības, tas secināms no Atskaņu chronikas autora vārdiem, proti, ka ordeņa bruņinieku cīņas šē bijušas līdzīgas klinšu skaldīšanai; tamlīdzīgu salīdzinājumu autors nekad nemin, kad viņš apdzied kaujas, kas norisinājušās citās zemēs. Dienvidkuršu pretestības spars prasīja vairāku gadu Livonijas ordeņa karaspēkā iebrukumus.

Kuršu jau tā smagais stāvoklis kļuva tagad vēl drāmatiskāks ar to, ka viņi nokļuva iebrucēju krus-tugunīs: no ziemeļiem ielauzās Livonijas ordeņa spēki un no austrumiem lietuvju karaspēks. Minams, ka rakstveida ziņas par lietuvju sirojumiem ir jau no 1183. gada, kad viņi krustoja šķāpus ar pliskaviešiem, un no 1185. gada, kad viņi izsiroja pie Dau-

gavas Ikšķiles apvidu. Nebūs apšaubāms, ka ap šo pašu laiku notika viņu iebrukumi arī Dienvidkursā, kaut arī nav par to ziņu; mums nav vispār rakstveida ziņu par 12. gadsimta Dienvidkursas iekšējiem apstākļiem. Ap 13. gadsimat četrdesmito gadu sākumu lietuvju iebrukumi jau bija kļuvuši visai bīstami. Tas redzams no tā, ka ordenis novietoja Embūtes tuvumā sardzes posteņus, kuŗu uzdevums bija ziņot uz Kuldīgu, kad pamanīja ienaidnieka tuvošanos. Lai aizkrustotu Livonijas ordenim ceļu uz Dienvidkursu un Nemunu, Mindaugs ar kaŗaspēku devās uz rietumiem, kā domājams, 1223. gadā. Par ļaunu ķēniņam nāca tas, ka ordeņa kareivis, kas atradās novērojumu punktā, pamanīja laikus kaŗaspēka tuvošanos. Viņš paziņoja par briesmām uz Kuldīgu. Kamēr Mindauga kaŗaspēks izsiroja apvidu un nonāca pie Embūtes, tikmēr Berneks no Hārenas ar trīsdesmit ordeņa bruņiniekiem un piecīsimt kuršu kareivjiem bija paslēpties tuvējā mežā. Lai arī Berneka kaŗaspēkā bija visai augsts bruņinieku procents, viņš tomēr neuzdrošinājās iesākt cīņu ar lietuvjiem uz atklāta kaujas lauka. Lietuvji, nenojauzdami, ka aizmugurē atrodas ienaidnieka kaŗaspēks, uzbruka Embūtei. Viņi pievērsa visu vērību pretiniekiem, kas aizstāvēja Embūti. Kad viņi vērsa pret pili trieciena uzbrukumu, no aizmugures viņiem pēkšņi uzbruka Berneka spēki; tos viņi laikus nebija pamanījuši. Lietuvji, atrazdamies starp divām ienaidnieka grupām, pārsteigumā apjuka; viņi pārtrauca pilij uzbrukumu un devās steigšus mājup.

Kuršu asinis nākošos gados prasīja kā lietuvju un ordeņa iebrukumi Dienvidkursā, tā Kuldīgas apvidus kuršu piedalīšanās komtura kaŗa akcijās. Lai atmaksātu lietuvjiem par uzbrukumu Embūtei, ordeņa kaŗaspēks kopā ar Viduskursas kuršiem devās savukārt sirojumā. Nenojaušot kritisko stāvokli, bruņinieku un kuršu kareivji nonāca kādā vietā, kur atpūtā bija apmeties lietuvju kaŗaspēkas; tas bija ceļā uz Kursu. Komtura un kuršu spēkiem, ejot uzbrukumā, palaimējās pārsteigt pretiniekus un tā-

pēc guva uzvaru. Pēc garākiem vai īsākiem starpbrīžiem lietuvju spēki atkal iebruka Kursā un vērsa savus ieročus arī pret pilim. Ordeņa karaspēks atmaksāja ar to, ka kopā ar kuršiem savukārt iebruka Lietuvā. Mindaugs tanī laikā sekmīgi karoja ar krievu kņaziem. Viņš tomēr nespēja cīnīties divos vai trijos virzienos un krustot reizē ar vairākiem pretiniekiem ieročus. Tāpēc ķēniņš pārtrauca iebrukumus Dienvidkursā.

* * *

Dienvidkursas iedzīvotājiem vajadzēja atkal ķerties pie ieročiem, kad Mindaugs bija aizgājis no Embūtes. Viņu zemē iebruka ordeņa karaspēks, kam bija pienākuši palīgu spēki. Starp Prūsijas ordeni un Pomerānijas valdnieku Svantopolku bija izcēlies atkal karš. Vācu ordenim bija sevišķi labas attiecības ar Sprediķotāju mūku ordeni. Pāvests Innocentijs IV tāpēc ar 1223. gada septembra un oktobra bullām uzdeva šī ordeņa prioriem vervēt Prūsijas un Livonijas kara laukiem kareivjus. Krusta kara bullas nosūtīja ordeņa nodlām, kas atradās Vācijas diecēzēs, Bohēmijā, Polijā, Pomerānijā un Skandināvijas zemēs. Kāda daļa no savervētiem peregrīniem nokļuva arī Kuldīgas komtura ricībā. Izmantodams tos, komturs atjaunoja iebrukumus Dienvidkursā. Arī par šiem iebrukumiem Atskaņu chronikas anonīmais autors sniedz tikai vispārīgos vārdos īsas ziņas. Ka kurši bez kaujām nav izlaiduši no rokām ieročus, tas secināms no autora vārdiem, ka ir bijuši kritušie. Legāts Vilhelms 1245. gada 7. februāra rakstā min, ka ordeņa brāļi Kursā ieguvuši zemes milzu platībā. Tomēr Livonijas ordenis nekad neiekaŗoja Dienvidkursas lejas galu; gadsimta beigu posmā Prūsijas ordenis ieguva to ar saviem ieročiem.

Par labu tas nenāca kuršu stāvoklim, ka legāts Vilhelms norādīja, ka starp Livonijas ordeni un bīskapu sadalāmas kuršu zemes pēc jauna principa, proti, pēc tāda paša, kā viņš bija sadalījis starp Prūsijas ordeni un bīskapiem prūšu zemes. Aplūkosim vispirms Prūsijas sadalīšanu. Kā jau agrāk minēts, pāvests Innocentijs III, apstiprināja 1210. gadā mes

tra Volkvīna un bīskapa Alberta vienošanos, ka ordenis no libiešu un latgaļu zemēm iegūs vienu trešdaļu, bet bīskaps divas trešdaļas. Tamlīdzīgi 1231. gadā Prūsijas ordeņa mestrs vienojās ar bīskapu Kristjāni, ka ordenis no Prūsijas zemēm iegūs vienu trešdaļu, bet bīskaps divas trešdaļas. Šī vienošanās izjuka ar to, ka bīskaps Kristjānis atradās ilgu laiku prūšu gūstā. Kamēr viņš bija gūstā, tikmēr ordenis bija pārņēmis savās rokās faktisko varu un viens pats iekarojis plašās prūšu zemes. Līdztekus tam lielmestrs un vācu ordenis mainīja savu orientāciju; ar to pieauga kā viena, tā otra politiskais svars. Pāvests Gregorijs IX 1239. gada 20. martā atkal ekskomunicēja ķeizaru Frīdrihu II. Pāvests ar 11. jūnija rakstu piedraudēja Vācu ordenim, ka atņems privilēģijas, ja tas nepārtrauks savu naidīgo nostāju pret pāvestu. Draudiem sekoja lielmestra piesliešanās pāvestam un atsvešināšanās no ķeizara. Izmantojot pārorientēšanos, Vācu ordenis ieguva savā labā vienu otru svarīgu priekšrocību. Kad bīskaps Kristjānis atbrīvojās no prūšu gūsta, viņam iesākās konflikti ar Prūsijas ordeni Prūsijas zemju dēļ. Legātam Vilhelmam vajadzēja izlīdzināt konfliktu; diemžēl legāts bija labvēlīgi noskaņots pret ordeni, bet naidīgās attiecībās ar Kristjāni. Vilhelms 1239. gadā panāca jaunu līgumu starp Prūsijas ordeni un bīskapu Kristjāni. Par to sakāms, ka tas bija diametrāli pretējs 1231. gada līgumam. Pēc jaunā līguma Prūsijas ordenim vajadzēja iegūt no prūšu zemēm divas trešdaļas, bet bīskapam vienu trešdaļu; ja būs Prūsijā vairāk bīskapu, tad viņi visi kopā negūs tikai vienu trešdaļu. Legāts Vilhelms 1243. gadā sadalīja Prūsiju trijās diecēzēs: Pamede, Vārme un Semba; Kulma ar prūšu Lebauvi bija atsevišķa diecēze. Bīskaps Kristjānis zaudēja teritorijas un tiesības. Viņš ieguva par savu laicīgo posesiju tikai vienu devīto daļu no prūšu zemēm. Bīskaps un ordenis bija vienlīdzīgi tiesībās un abi tieši pakļauti pāvestm. Prūsijas ordeņa zemēs bīskaps varēja izpildīt tikai tās funkcijas, kas pēc baznīcas likumiem ietilpa vienīgi bīskapa kompetencēs.— Pārmaiņas notika arī Vatikānā.

Pēc gada vakances pāvesta krēslu 1243. gada 25. jūnijā ieņēma Innocentijs IV. Avansējās hierarchijas pakāpēs arī bijušais Modenas bīskaps Vilhelms. Pāvests 1244. gada 28. maijā iecēla viņu par kardinālu ar augsto Sabinas kardinālbīskapa titulu. Innocentijs jūlijā bēgšus atstāja Romu un meklēja patvērumu Francijā, viņam sekoja trimdā pieci kardināļi; viens no tiem bija Sabinos Vilhelms. 1244. gada novembrā un decembrā miju laikā pāvests ar kardināliem apmetās Lionā.

Prūsijas zemju sadalīšanas veids bija precedents; tam sekoja cīņa, ka arī Kursas zemes sadalāmas pēc tā paša principa. Lielākas vai mazākas grūtības radīja tas, ka Kristus kaŗaspēka ordenis ap 1234. un 1235. gada miju laiku jau bija vienojies ar bīskapu Engelbertu, ka ordenis no Kursas zemēm iegūs vienu trešdaļu, bet bīskaps divas trešdaļas. Visi apstākļi tomēr runāja Livonijas ordenim par labu. Ordeņa kaŗaspēks pēc 1242. gada viens pats bez bīskapa kareivju atbalsta bija iekāŗojis plašas kuršu zemes. Legāts Vilhelms pasvitro to ar nenormāli augstiem vārdiem, proti, ka Kursā „pēc Dieva ordeņa brāļi” izdarijuši milzīgo veikumu. Legāta labvēlība pret Livonijas ordeni jau tad izpaudās, kad viņš 1242. gadā Prūsijas Balgas pilī nodeva mestra rokās Livonijas kaŗa lietu vadību. Arī pāvests Innocentijs IV, kā jau minēts, bija kļuvis labvēlīgs Vācu ordenim, tātad arī Livonijas ordenim. Pāvests ar 1245. gada 5. februāŗa bullu pilnvaroja legātu Vilhelmu, lai viņš nokāŗto ordeņa un Kursas bīskapa attiecības. Mināms, ka bullā ir zīmīgs paskaidrojums, proti, ka Kursā ietilpst Prūsijas robežās, t.i., ka Kursā ir Prūsijas daļa. Paskaidrojums nācis no ordeņa mestra puses, kas bija lūdzis pāvestu, lai nokāŗto ordeņa un bīskapa attiecības. Ja paskaidrojums iepīts bullā, tad tas norāda, ka arī Innocentijs nostājies par to sadalīšanas veidu, pēc kaŗa sadalīja Prūsijas zemes. Zīmīgi arī ir, ka vairāku gadu svarīgos senrakstos Kursā ir minēta atsevišķi no Livonijas, ar ko izpausts ieskats, ka Kursā nav Livonijas daļa. Piem., mestrs Ditriķis un ordeņa brāļi

in Prussia et Curonia., mestrs Andrejs un ordeņa brāļi in partibus Livoniae et Curoniae¹, lielmeistra vietnieks in Livonia et Curonia² un citur. Raksts par Kursas sadalīšanas veidu bija gatavs jau 7. februārī. Tas rāda, ka legātam Sabīnas Vilhelmam vairs daudz nebija ko darīt un ka viņš sen to bija izlēmis galvā. Paskaidrojums jaunā veida sadalīšanai tas bija, ka Kursas ir daļa no Prūsijas; legāts ar to pasvīturo rakstā, ka piemin dažādos vārdos divas reizes. Anullēdams bīskapa Engelberta un Kristus kaŗaspēka ordeņa vienošanos, legāts noteica, proti, kā ordeņa brāļi no Prūsijas zemēm ieguvuši divas trešdaļas, tā arī tamlīdzīgi no visas Kursas (*de tota Curonia*)³ viņiem jāiegūst ar visām tiesībām un ienākumiem divas trešdaļas. Ordeņa Kursas zemēs bīskapam rezervēja tikai tās tiesības, ko nevar cits, bet vienīgi bīskaps izpildīt ar savu kompetenci. Ar legāta Sabīnas Vilhelma gādību Kursas bīskaps zaudēja nevien teritorijas, bet arī tiesības. Kā Prūsijā, tā Kursā ordenis un bīskaps bija vienlīdzīgi tiesībās un abi bija pakļauti tieši pāvestam. Minams, ka Livonijā turpretim ordenis bija bīskapa vasalis un viņa zemes bija lēņi, kas iegūtas no bīskapa. Pāvests Innocentijs jau 9. februārī apstiprināja dalīšanas noteikumus, pskaidrodams, ka ordenis iegūst divas trešdaļas no visas Kursas (*totius Curoniae*).

Kā redzējām, Livonijas ordenis ieguva kara lietu vadību un pāvesta apstiprinājumu, ka saņems dubultīgā daudzumā Kursas zemes. Tam sekoja suverēnitātes iegūšana. Ķeizars Frīdrichs II pasludināja to 1245. gada jūnijā ar Veronas ediktu. Ķeizars ediktā deklarēja, ka ordenim nav jādod nevienam atbildība, bet vienīgi tikai Vācijas ķeizaram jāatbild par savu rīcību. Edikts noteica, ka mestram ordeņa zemēs ir tāda pati valdnieka vara (*potestas*), kāda ir firstiem Vācijas valstiņās. Ķeizars arī pilnvaroja Livonijas ordeni iebrukt un iekarot Kursas,

¹ C. Rodenberg, *Epistolae selectae*, III 90.

² Bunge, I 234.

³ *Ibid.*, I 236.

Zemgales un Lietuvas zemes. Iekarotās Kursas, Zemgales un Lietuvas zemēs ordenis, kā deklarēja Frīdrihs, ir imūns un brīvs no nodevām un klaušām. Minams, ka ar ediktu piešķīra ordenim arī atradņu regālijas. No atradņiem bija iegūstams tikai dzintars, un ordenis arī izmantoja to.

Īsumā pieminams arī, ka svarīgs moments mūsu historiografijā ir, ka ap 1245. gadu sāka zust pāvesta kūrijas locekļos interese par Baltijas zemju neofitiem, viņu politiskajiem apstākļiem un likteni. Tas savukārt ietekmēja Vakareiropas chroniku autorus; chronikas, kas sacerētas viduslaiku pēdējā posmā, jūtāmā mērā apiet klusējot neofitu jautājumu.

Kursas zemju faktiskā sadalīšana ilgus gadus aizkavējās; arī Veronas edikta realizēšanās noritēja ar lielākiem un mazākiem traucējumiem. Par cēloni tam bija konflikti, kas uzliesmoja Vācijā, un Livonijas ordeņa un baznīcas prelātu savstarpējās cīņas, kas atkal iedegās Baltijas zemēs. Lionā sanāca 1245. gadā ģenerālsinode un noturēja sēdes no 28. jūnija līdz 17. jūlijam. Pāvests Innocentijs IV tur pasludināja, ka ķeizars Frīdrihs II atcelts no troņa. Līdz ar atcelšanu deklarēja, ka pavalstnieki ir atbrīvoti no zvērasta un ka tie, kas paliek uzticīgi ķeizaram, ir uzskatāmi par ekskomunicētiem. Uz Innocentija mājienu 1246. gada 22. maijā par Vācijas ķēniņu ievēlēja Tīringas landgrāfu Indriķi Raspi. Pēc Indriķa nāves 1247. gada 3. oktobrī par ķēniņu ievēlēja Holandes Vilhelmu. Kā Indriķim, tā vēlāk Vilhelmam vajadzēja pielikt visus spēkus, lai noturētos pret Frīdriha kaŗaspēka uzbrukiem. Atbalstot kā pirmo, tā otru ievēlēto ķēniņu, Innocentijs vairākus gadus izlaida krusta kaŗu bulas; ar tām viņš uzdeva mūku ordeņu vadītājiem un baznīcu prelātiem sprediķos vervēt krusta kaŗotājus cīņai pret Frīdrihu. Ka pāvests krusta kaŗa sprediķus un krusta kareivjus izmantoja profāniem mērķiem, tam radās kļūmīgas sekas: sāka bālēt spožais oreols, kas līdz šim vijās ap krusta kaŗiem.

Pāvests Innocentijs IV 1245. un 1246. gada mi-

ju laikā mainīja Baltijas zemēs baznīcas pārvaldes augstākās vadības veidu. Viņš vairs nesūtīja šurp legātu, bet aizstāja legāciju ar virsbīskapa posteni. Par Livonijas, Igaunijas un Prūsijas pirmo virsbīskapu pāvests iecēla 1246. gada 9. janvārī Albertu (Albert Suerbeer), kas agrāk pretendēja uz Rīgas bīskapa krēslu un pēdējā laikā bija Armagas virsbīskaps un Īrijas baznīcas primats. Innocentijs IV iecēla 2. aprīlī Albertu arī par legātu Baltijas zemēm un Krievijai. Ar viņu Baltijas diecēzes ieguva enerģisku un valdniecisku rakstura virsbīskapu. Viņš visu mūžu ar lielākiem un mazākiem pārtraukumiem cīnījās par baznīcas interesēm kā pret Livonijas, tā pret Prūsijas ordeni. Jaunais noteikums par Kursas sadalīšanas veidu bija viens no daudzajiem konfliktu objektiem.

Lai smagajā cīņu laikā dabūtu vairāk savā pusē Livonijas ordeni, pāvests 1246. gada 5. februārī noteica, ka par Kursas kapitula locekļiem iecelami tikai Vācu ordeņa garīdznieki. Lai arī atbrīvoja viņus no zvēresta, ko bija devuši lielmestram, viņi tomēr jūtami aizstāvēja ordeņa intereses. Tas padarīja vājāku Kursas bīskapa stāvokli un bieži vien ietekmēja viņa rīcību.

Nelabvēlīgu apstākļu dēļ ilgus gadus neveicās ar bīskapa iecelšanu Kursas diecēzei. Jau 1245. gadā Innocentijs ieteica, lai Tīringas landgrāfa Indriķa favoritu Sprediķotāju ordeņa locekli Gvarneru iecel par bīskapu Kursā vai prūšu Pamedē; pāvests 1246. gada 5. maijā uzdeva virsbīskapam Albertam, lai viņš realizē Gvarnera iecelšanu. Tas tomēr nenotika. Otrs, ko protežēja Innocentijs, bija Maincas virsbīskapa tuvs radnieks Franciskaņu ordeņa loceklis Indriķis no Litelburgas. Pāvests uzdeva 1247. gada decembrī virsbīskapam Albertam, lai iecel viņu par Zemgales bīskapu slimā bīskapa Arnorda vietā. Nav mums ziņu, vai Indriķis maz ieradies savā diecēzē. Vēlāk viņu pārcēla uz Kursu par bīskapu. Četrdesmito gadu otrā pusē un 1250. un 1251. gada miju laikā Kursā tomēr bija bīskaps, par kuŗu līdz šim bija tikai minējumi. Pāvests Innocentijs IV uz-

deva legātam kardināldiakonomam Pēterim (*Sancti Georgii ad Velum Aureum*) 1247. gada 19. novembrī sludināt pret ķeizaru Frīdrihu II Vācijā krustu¹. Līdztekus tam pāvests 1248. gada 20. februārī norādīja *episcopo Curonie* (Kursas bīskapam) un 1249. gada 2. janvārī *episcopo Curmaniensi* visā ķeizaristē sludināt par labu Vilhelmam un pret Frīdrihu krustu². Vārds *Curmaniensi* ir vārda *Curoniensi* bojājums. Krusta kaŗu bullas rāda, ka tanī laikā jau bijis Kursā bīskaps, bet abas nemin vārdu. Lieļāku skaidrību jautājumā ienes Libekas bīskapa Jāņa 1341. gada 9. augusta notāriālraksts, kur iepīts Kursas bīskapa 1250. gada 2. jūnija dokumenta teksts³. Pēdējais dokuments arī liecina, ka Kursā 1250. gadā bijis bīskaps, un pie tam vēl rāda, ka viņa vārds bijis Indriķis. Neapšaubāms ir tas, ka šis Kursas bīskaps Indriķis nav Kursas bīskaps Indriķis no Litelburgas. Kā vēlāk redzēsim, pēdējo tikai 1251. gada 3. martā iecēla par Kursas bīskapu. Ka tuvu gadu laikā bijuši divi Kursas bīskapi Indriķi, to apstiprina atšķirība, kas redzama hierarchijas stāvokli. Litelburgas Indriķis bija minorītu ordeņa brālis; to paskaidro visi dokumenti, kas saistās ar viņu. Piem., *frater H., ordinis fratrum minorum Curoniensis episcopus*⁴ (brālis H., minorītu ordeņa brāļu Kursas bīskaps). Turpretim pirmais Indriķis nebija neviena ordeņa loceklis un titulējās vienkārši par Kursas bīskapu: *nos Hinricus, Dei gratia episcopus Curonie* (mēs Indriķis, no Dieva žēlastības Kursas bīskaps). Apšaubīt šo atšķirību arī nevar, jo viduslaiku dokumentu sacerētāji ļoti stingri ievēroja garīdznieku hierarchijas stāvokli. Priekš 1251. gada 3. marta Indriķis bija jau miris, jo šinī laikā Kursas bīskapa sēdeklis bija vakants.

¹ C. Rodenberg, *Epistolae selectae*, II 456.

² *Ibid.*, II 504. un 630.

³ Bīskapa Jāņa raksts atrodas Rīgas pilsētas vēstures arhīvā un ir iespiests krājumā *Mitteilungen*, 4. nrā (1849), 366. un 367. lpp.

⁴ LUB I 236.

Bīskaps Indriķis savā 1250. gada 2. jūnija rakstā izdod noteikumus, kas aizliedz piesavināties avarējušo kuģu mantas, ja tās piedzītas pie viņa diecēzes krastiem. Indriķa tālāko norādījumu, ka avarējušo kuģu mantas jāuzglabā gadu un vienu dienu un jānodod mantiniekam, ja pieprasa, mestrs Oto pārveidojis un iepinis 1267. gada kuršu līgumā.

Pārejot pie notikumiem, kas norisinājās ārpus Kursas, jāmin, ka četrdesmito gadu beigu posmā zemgaliešiem apstākļi kara ziņā bija kļuvuši visai nelabvēlīgi. Kā jau redzējām, legāts Vilhelms 1242. gadā nodeva Livonijas ordeņa rokās kara lietu vadību pret Rietumzemgali; ķeizars Frīdrihs II ar Veronas ediktu 1245. gadā pilnvaroja ordeni iebrukt Zemgalē. Mindauga rokas, kā redzēsīm vēlāk, šajā laikā saistīja ienaidnieku koalīcija, kas apdraudēja no trim pusēm viņa robežas. Mestrs Štirijas Andrejs 1249. gadā iebruka un nodarīja smagus postījumus ķēniņa zemēm un Austrumžemaietei, kas bija viņam uzticīga. Tāpēc pēc 1249. un 1250. gada miju laika zemgalieši atradās visai kritiskā stāvoklī. Viņi bija pilnīgi izolēti; no ārienes nevarēja gaidīt viņi pret ordeni palīdzību.

Domājams, ka mestrs Andrejs jau priekš iebrukuma Mindauga zemēs bija izplānojis kara gājienu uz Zemgali. Šādas domas izraisās no tā, kādos gadījumos Atskaņu chronikas autors savā darbā stāsta par zemgaliešiem. Beidzamo reizi autors piemin zemgaliešus, kad viņš apraksta kauju pie Saules; pēc tam viņš visu laiku klusē par viņiem. Kad autors apraksta kara plānus priekš mestra Andreja iebrukuma Mindauga zemēs, viņš divas reizes piemin lietuvjus un līdzās viņiem pirmo reizi savā chronikā piemin žemaišus. Pieminot žemaišus un lietuvjus, chronists divas reizes stāsta arī par zemgaliešiem un saka, ka mestrs apņēmies iekarot viņus. Domājams, ka Tautvila ierašanās Rīgā pamudināja mestru vispirms doties ar kara spēku uz Mindauga zemēm, atliekot uz vēlāku laiku iebrukumu Zemgalē.

1250. gada pirmajā pusē pienāca zemgaliešiem

kaŗa dienas, kad vajadzēja ķerties pie ŗķēpiem un aizstāvēt brīvību. Zemgalē iebruka mestrs Andrejs ar stipriem ordeŗa, peregrīnu un iezemieŗu kaŗa pulkiem. Raugoties no historiografijas viedokļa, jā-saka diemžēl, ka iebrukuma visai īsais apraksts pēc sava rakstura ierindojams tipoloģijā, pie kuŗas pieder autora apskati pr iepriekšējām kaŗa akcijām Kursā un Mindauga zemēs. Viņš attēlo notikumus summāros vārdos un nemin atsevišķas kauju epizodes un kauju vietas. Par upuri mestra spēkiem kļu-va te viens, te otrs Zemgales apvidus, ko izlaupīja un stipri izpostīja. Zemgalieŗi stājās iebrucējiem ar ieročiem pretim, kas secināms no tā, ka daudzi no viņiem krituŗi. Saprotais, ka krita arī daudzi no ordeŗa kareivjiem. Kaujas pie pilīm nav minētas; no tā secināms, ka tās palikuŗas zemgalieŗu rokās.

Redzēdami, ka nevar atsist ordeŗa kareivju pārspēku un ka zeme ir stipri izpostīta, zemgalieŗu valdnieki un augstākie piļu diŗciltīgie nolēma derēt mieru. Miera sarunās viņi apņēmas dot nodevas un kristīties, jo bez kristīŗanās nebija iegūstams miers. Pilis, kā jau minēts, palika zemgalieŗu rokās, kur mīta valdnieki ja tādi vēl bija, un diŗciltīgie. Mestrs iecēla viņu zemē soģus, kas pildīja laicīgās varas funkcijas. Minams, ka visi rietumzemgalieŗi nepadevās, jo vienā kaŗa akcijā ordenis nespēja uzspiest visiem savu varu. To apstiprina arī Sabīnas kardi-nālbīskapa Vilhelma, Albānas bīskapa Pēteru un kardinālpresbīteru Jāņa 1251. gada 3. marta proto-kola vārdi: „ja arī visa (t.i. Zemgale) būtu kristīta”. No ŗiem vārdiem secināms, ka visi zemgalieŗi vēl nebija izlaiduŗi no rokām ieročus un nebija arī visi kristījuŗies.

Lai piespiestu pakļauties arī tos zemgalieŗus, kas vēl turēja rokās ieročus, tad mestram būtu bi-jis vajadzīģs atkal doties turp ar kaŗaspēku. Tomēr otrreizējs iebrukums nenotika. Par labu zemgalie-ŗiem nāca apstākļi, kādos bija nokļuvuŗi Lietuva. Mindaugs, lai atbrīvotos no ienaidnieku koalīcijas ielenkuma, kā redzēsim vēlāk, kristījās un ar to da-būja savā pusē Livonijas ordeni. Kristot visai bīs-

tamos lietuviešus, ordeņa prestižs pieauga visā Vakarēiropā. Turpretim virsbīskapa Alberta stāvoklis kļuva vājāks. Lai varētu izmantot izdevību, kas bija radusies Lietuvā, Livonijas ordenis bija spiests atturēties no iestīgšanas kaŗos ar zemgaliešiem.

Kursas un Zemgales apstākļus ietekmēja lielākā vai mazākā mērā arī cīņa, kas norisinājās starp virsbīskapu Albertu, no vienas puses, un Livonijas ordeni un Prūsijas ordeni, no otras puses. Nesaskaņas sākās drīz pēc tam, kad Alberts kļuva par virsbīskapu un legātu; konflikti viņu starpā arvien pieauga un 1248. gadā tie bija kļuvuši sevišķi asi. Kulmas un Pamedes bīskapi bija domināņi un Vārmes bīskaps bija Vācu ordeņa priesteris; viņi visi bija Prūsijas ordeņa piekritēji. Kopā ar Brandenburgas markgrāfu Oto viņi iestājās par to, lai virsbīskaps Alberts izlīgts ar Prūsijas ordeni. Piedaloties bīskapiem un markgrāfam, 1249. gada 10. janvārī arī notika izlīgums. Ieguvējs izlīgumā tomēr nebija Alberts viņam vajadzēja apsolīties ka neierikos Prūsijā virsbīskapa sēdekli.

Virsbīskapam Albertam kaut kādas ciešamākas attiecības ar Prūsijas ordeni nepastāvēja ilgi. Jau jūlijā vajadzēja sākties Libekā jaunām sarunām; virsbīskaps uz tām tomēr neieradās. To izmantoja Prūsijas mestrs Dītriķis no Groningenas un devās uz Lionu pie pāvesta. Mestrs kūrījā panāca to, ka Innocentijs IV ar 25. oktobra bullu aicināja abus naidīgos kontrahentus priekš 1250. gada 27. marta ierasties kūrījā. Ka Sabīnas kardinālbīskaps Vilhelms lietai jau bija pielicis savu roku un ka nekas labs virsbīskapam Albertam Licnā nebija gaidāms, tas redzams jau no tā, ka pāvests tanī pašā 25. oktobrī uzdeva Meisenas diecēzes Buchas klosterā abatam brīdināt virsbīskapu, lai viņš atturas no naidīgiem soļiem pret ordeni, un savam favoritam Kulmas bīskapam Heidenricham piešķīra pilnvaru, lai viņš ekskomūnicē katru, kas apspiež ordeni. Ka virsbīskapa stāvoklis kūrījā bija visai vājš, tas secināms arī no tā, ka pāvests 1250. gada 27. septembrī atcēla viņu no legāta posteņa un atņēma viņam

tiesības iecelt bīskapus un konsakrēt viņus.

Pāvests iecēla triju vīru šķirējtiesu un uzdeva tai izmeklēt abpusējās sūdzības un noskaidrot tiesību jautājumu. Šķirējtiesā piedalījās Albānas kardinālbīskaps Pēteris, Sabīnas kardinālbīskaps Vilhelms un sv. Laurentija **in Lucina** kardinālpresbīteris Jānis. Tituli jau rāda, ka konflikta lietas bija nodotas vīru rokās, kas bija paši ievērojamākie pāvesta kūrījas locekļi. Šķirējtiesa 1251. gada 24. februārī publicēja Lionā vienošanās dokumentu, kas noteica attiecības starp virsbīskapu un ordeni un abu savstarpējos pienākumus.

Virsbīskaps Alberts, kā jau aizrādīts, cīnījās pret Kursas sadalīšanas jauno veidu, ko bija noteicis Sabīnas Vilhelms ar 1245. gada 7. februāra rakstu. Lai izņemtu virsbīskapa argumentiem pamatu zem kājām, Vilhelms ar 1251. gada 21. februāra rakstu deklarēja, ka Kursas valststiesību ziņā ir daļa no Prūsijas. Saskaņā ar to vienošanās dokumentā Dītriķis no Groningenas ir nosaukts par Prūsijas un Kursas mestru. Virsbīskaps, zaudēdams cīņu, bija spiests piekrist tam, ka ordenis iegūst divas trešdaļas kā no Prūsijas un Kursas teritorijām, tā arī no nodevām. Tāuvils, kā redzējām, bija ieradies no žemaites Rīgā un kristījies. Uzturēdamies Rīgā, viņš bija nodibinājis ar virsbīskapu Albertu kaut kādus tuvākus sakarus. Mestrs par to bija sūdzējies šķirējtiesā. Piekāpjoties mestra sūdzību priekšā, virsbīskapam vajadzēja apsolties, ka viņš uz priekšu neslēgs ar pagāniem un kristītiem tādu savienību kas būtu vērsta pret ordeni. Livonijas ordeņa garīdznieki vai jau bija kristījuši Mindaugu un viņa augstākos dižciltīgos, vai stāvēja priekšā drīza viņu kristīšana. Līdz šim bīskapa un ordeņa garīdznieki arvien kopīgi bija kristījuši pagānus; ja ordeņa garīdznieki bez bīskapa priesteriem izdarīja kristīšanu, tad ar to pārkāpa seno tradīciju. Tā hierarchijas vara, kuŗas garīdznieki kristīja pagānus, ieguva neofītu zemē zināmas priekšrocības. Virsbīskaps Alberts redzēja, ka mestrs Andrejs bija apgājis viņu, neievērodams viņa tiesības. Ka virs-

bīskaps gribēja runāt līdz lietuviešu lietās, tas redzams no tā, ka viņš vēlākos gados, pārkāpjot pat pāvesta priekšrakstu, prasīja no ieceltā Lietuvas bīskapa Kristjāņa, lai tas zvērē viņam paklausību; pāvests zvērestu tomēr atcēla. Jautājums nonāca šķīrējtiesā, un domājams, ka uz virsbīskapa iesniegumu Kristīšanas jautājumā šķīrējtiesas lēmums tomēr uzskatāms par divkosīgu. Proti, ja kādas zemes pagāni grib kristīties, tad virsbīskapam ar bīskapu un ordeņa brāļiem kopīgi jāizdara kristīšana; ja virsbīskapam nav vajadzīgās iespējas, tad ordeņa brāļi kopā ar kādu sufragānbīskapu var izdarīt kristīšanas darbu. Minams, ka ordenis arvien varēja atrast iespēju, lai apietu virsbīskapu un izdarītu kristīšanu, iegūstot ar to saistītās priekšrocības. Ja šīnī gadā vēl izšķīra pāvesta augstākajā instancē principāla rakstura jautājumu par to, kam ir tiesība kristīt tos pagānus, kas grib kristīties, tad tam par pamatu varēja būt gadījums ar Mindaugu un lietuvjiem, kaut arī protokolā tiešos vārdos par to nav nekas sacīts.

Nesaskaņas starp virsbīskapu Albertu un Prūsijas ordeni izraisījās arī no apstākļa, ka pēdējais bija neatkarīgs no bīskapiem un nebija pakļauts bīskapu un prelātu jurisdikcijai. Ar to Prūsijas ordeņa stāvoklis atšķīrās no Livonijas ordeņa stāvokļa. Livonijas ordenis turpretim bija pakļauts bīskapa un prelātu jurisdikcijai, kā to noteica pāvesta Gregorija IX 1237. gada 14. maija bulla. Domājams, ka Alberts bija iesniedzis kūrījā priekšlikumu, ka Prūsijas ordenim jāatzīst virsbīskaps par augstāku varu. Šķīrējtiesa turpretim noteica, ka ordeņa brāļiem jāgodā virsbīskaps. Godāšana nenozīmēja vēl kādu superiotātes atzišanu, jo pēc viduslaiku ieskatiem katram cilvēkam vajadzēja godāt bīskapu, tātad arī virsbīskapu. Šķīrējtiesa noteica tālāk, ka abiem kontrahentiem jāapsolās, ka viņi uz priekšu savā darba laukā savstarpēji vairs neapkaņosies. Alberts ņēmās neapkaņot privilēģijas, ko ordenis bija ieguvis no pāvestiem, un apsoliņās atbalstīt ordeni viņa misijas darbā. Ordenis savukārt apņē-

mās neapkarot ārpus Prūsijas un Kursas privilēģijas, ko virsbīskaps bija ieguvis no pāvesta, un apsolījās rūpēties, lai Alberts savā baznīcas provincē var bez traucējumiem izpildīt virsbīskapa funkcijas.

Pāvests Innocentijs IV apstiprināja 9. martā vienošanos un uzdeva Olmīcas bīskapam raudzīties, lai abi kontrahenti nepārkāpj vienošanās noteikumus.

Virsbīskapa un ordeņa izlīgumam sekoja pārveidojumi noteikumos par Kursas, Zemgales un Rīgas diecēzēm. Pāvesta Innocentija uzdevumā pārveidošanas darbus Lionā veica tie paši kūrījas locekļi: Albānas kardinālbīskaps Pēteris, Sabīnas kardinālbīskaps Vilhelms un sv. Laurentija in Lucina kardinālpresbīteris Jānis. Augstā kollēģija radīja diecēžu nokārtojumu, kas pastāvēja vairākus gadsimtus. Ar 1251. gada 3. marta rakstu pavēstīja darba rezultātus.

Aplūkosim vispirms izkārtošanu, kas skāra Kursu. Kā jau agrāk redzējām, Ziemeļaustrumkursas stāvoklis bija visai mainīgs; te pievienoja viņu pārējai Kursai, te atkal no Kursas atdalīja un iekļāva Rīgas diecēzē. Aizmugurē Kursas jautājuma nokārtošanai stāvēja Prūsijas ordenis, kas bija ieinteresēts, lai pēc Prūsijas parauga sadala arī Kursu. Atbalstīdams militāro misiju un Prūsijas ordeni, Sabīnas kardinālbīskaps Vilhelms, kā jau redzējām, 1245. gadā deklarēja, ka Kursas valststiesiskā ziņā ir Prūsijas daļa. Abu zemju kopība jau bija kļuvusi par tik saprotamu jēdzienu, ka 24. februāra protokolā kardinālbīskapi runāja par virsbīskapa provinces zemēm, kas ir ārpus Prūsijas un Kursas. Pasvītrodami savukārt Kursas piederību pie Prūsijas, kardinālbīskapi 3. marta protokolā deklarēja, ka Kursas diecēzē ietilpst visa Kursas ar tās robežām. Ziemeļaustrumkursu ar to viņi tagad galīgi atdalīja no Rīgas diecēzes un iekļāva Kursas diecēzē, apvienojot tur visas kuršu apdzīvotās zemes. Zīmīgi, ka Lielupes ieteka jūrā arī ietilpa Kursas diecēzes robežās; tas secināmsno tā, ka par Lielupes ostas

piederību izlēma vienīgi mestrs un Kursas bīskaps.

Saskaņā ar Sabīnas Vilhelma 1245. gada deklarāciju un 24. februāra vienošanos kardinālbīskapi galīgā veidā noteica, ka no Kursas teritorijām ordenis iegūst divas trešdaļas, bet Kursas bīskaps tikai vienu trešdaļu. Tātad Kursai tagad bija tikai divi virskungi. Būdams kā arvien, tā arī tagad nekonsekvents, Vilhelms piemiedza acis, ka apgāja viņa 1226. gada 11. aprīļa rīkojumu un ka pat nepieņēma Rīgas tiesības uz daļu no Kursas zemēm. Man šķiet, ka jau agrāk ordeņa brāļi ir piespieduši Rīgu atteikties no piecīsimt Kursas zemju arkliem, kā par to zem zvēresta liecināja kāds nezināms liecinieks, kad Rīgā nopratināja viņu Francisks no Moliāno¹.

Kardinālbīskapi par Kursas bīskapu aizcēla minorītu Indriķi no Litelburgas, kas priekš tam bija nozīmēts par Zemgales bīskapu. Kursas bīskapam nodeva pret atlīdzību kādu namu ar laukumu Rīgā, kas agrāk piederēja Zemgales bīskapam; pēdējais bija jau miris.

Pāvests Innocentijs IV, Sabīnas Vilhelmam uzturoties kūrījā, 1246. gada 14. jūnijā apstiprināja Rīgas diecēzes robežas, kuŗas legāts bija 1237. gada limitācijā noteicis. Rīgas bīskaps Nikolajs, izmantodams šo apstiprinājumu, 1248. gadā izlēņoja savam domkapitulam Tārgales un Dundagas apvidos divīsimt arklu apstrādātas zemes un vēl Vīcīciemu, kas atradās pie Stendes upes. Kardinālbīskapi neatcēla izlēņojumu, bet noteica, ka domkapituls saņems arī uz priekšu ienākumus no šiem arkliem, bet saņems tos no Kursas bīskapa. Tas savukārt rāda, ka Ziemeļaustrumkursā ir iekļauta Kursas bīskapa diecēzē.

Zemgales notikumi risinājās citā virzienā un tie nebija labvēlīgi diecēzes eksistencei. Mestrs Andrejs no štīrijas, kā jau iepriekš apskatīts, 1250. gada sākumā iekāŗoja lielu daļu no Rietumzemgales.

¹A. Seraphim, *Das Zeugenverhoer des Franciscus de Moliāno* (1312), *Koenigsberg i. Pr.* 1912, XVI 166, 72. lpp.

Izmantodams ķeizara Frīdriha 1245. gadā piešķirto pilnvaru, Livonijas ordenis pārņēma savā virskundzībā trešdaļu no iekarotās Rietumzemgales; Prūsijas un Kursas sadalīšanas proporcija neattiecās uz Zemgali. Kardinālbīskapu kollēģija min šo ordeņa trešdaļu un līdzās tai arī Rīgas diecēzei pievienoto Zemgales daļu un deklarē, ka Zemgale nespētu uzturēt pati savu bīskapu arī tanī gadījumā, ja tā visa būtu kristīta. Ja par nespējību runā 1251. gadā, kad priekš tam bija iekarotas Rietumzemgales zemes, bet nevis 1237. gadā, kad atņēma Zemgales diecēzei zemes, tad no tā secināms, ka ordenis pēc 1250. gada pārņēmis savā virskundzībā Zemgales zemes, bet nevis 1237. gadā, kad atņēma Zemgaka varbūtējos ienākumus. Līdzās uzskatam par mazajiem ienākumiem par ļaunu diecēzei nāca arī kardinālbīskapa Vilhelma negatīvais noskaņojums pret Zemgali. Vilhelms bija augstākā mērā pašapzinīgs un ar autokratiska cilvēka raksturu. Viņš bija vienīgais, kas personīgi bija iepazinies visos sīkumos ar Livonijas un Prūsijas apstākļiem, un tāpēc 1251. gada kardinālbīskapu kollēģijā viņš tikai varēja būt galvenais darbības vadītājs un visa izlēmējs. Nav apšaubāms tāpēc, ka uz viņa norādījumu 24. februāra protokolā iepīti vārdi, kas atspoguļo viņa autokratisko raksturu. Proti, ka virsbīskapam Albertam jāpieņem par likumīgu viss tas, ko ar interpretāciju vai citādā veidā noteicis Sabīnas Vilhelms, agrākais Modenas bīskaps, darbodamies Prūsijā un Livonijā par legātu. Iegaumējot Vilhelma raksturu, nebūs noliedzams, ka viņu tas aizvainoja, ar ko viņš sadūrās Zemgalē. Proti, viņa smagā neveiksme sarunās ar Viestartu par kristīšanos; viņa celto ēku sagāza Zemgales bīskaps Alnas Baldvīns; izņemot Lambertu, visi Zemgales bīskapi bija cisterieši, un ar šo mūku ordeni viņam nebija labas attiecības. Nebūs tāpēc noliedzams, ka kardinālbīskaps Vilhelms ne tikvien neaizstāvēja Zemgales diecēzi, bet darīja visu, lai to likvidētu. Jau 1237. gadā viņš būtu izrēķinājies ar neieredzēto diecēzi, ja

viņam būtu bijušas tik tiesības likvidēt bīskapu diecēzes. Šādas tiesības turpretim bija augstajai kardinālbīskapu kollēģijai. Vilhelms dabūja savā pusē pārējos kardinālbīskapus, un kollēģija nolēma likvidēt Zemgales diecēzi. Visas Zemgales teritorijas iekļāva Rīgas diecēzē; arī vēlāko gadu virsbīskapa dokumenti min, ka visa Zemgale ir Rīgas diecēzes sastāvdaļa. Visai zīmīgi ir, ka apgāja klusējot Zemgales diecēzes zemes, kas bija starp Kursu un Polocku. Izņemot 1237. gada limitācijas rakstu, neviens cits dokuments tās nepiemin. Redzams, ka šo zemju iekļaušana diecēzē arī kardinālbīskapu kollēģija uzskatīja par tādu lietu, ka labāk ir, ja par to nerunā. Kā jau iepriekš minēts, Zemgales pēdējo bīskapu minorītu Indriķi pārcēla uz Kursu par bīskapu. Tā bagātās Zemgales diecēze ar nabadzības apliecību beidza savu raibo mūžu.

Visbeidzot atrisināja virsbīskapa rezidences jautājumu. Prūsijas ordenis, kā redzējām, bija izcīnījis, ka Prūsijā nevarēja ierīkot virsbīskapa rezidenci. Kradinālbīskapi nolēma, ka virsbīskapa sēdeklis ierīkojams Rīgā. To arī šie ierīkoja pēc bīskapa Nikolaja nāves, kas nomira 1252. gada otrā pusē.

Pāvests Innocentijs IV apstiprināja lēmumus 14. martā un uzdeva Sāmsalas bīskapam Indriķim raudzīties, lai nepārkāpj kāds kollēģijas radītos noteikumus.

Starptautiskās politikas ūdeņi pamazām Rietumeiropā ievirzījās rāmākā gultnē. Ķeizars Frīdrihs nomira jau 1250. gadā; Sabīnas kardinālbīskaps Vilhelms 1251. gada 31. martā aizvēra acis uz mūžību. Nekas vairs nespieda pāvestu Innocentiju uzturēties Francijā; viņš 19. martā atstāja Lionu un brauca uz Romu. Lielmestrs Popo no Osternas tagad savukārt pievērsa Kursai lielāku vērību un atsūtīja šurp ar plašām pilnvarām savu vietnieku Eberhardu no Seinas, kas bija ordeņa Vācijas zara mestrs. Viņš darbojās Kursā no 1252. gada vidus līdz 1254. gada aprīlim. Legāts Vilhelms, kā redzē-

jām, savas darbības vēlākos gados bija labvēlīgs Livonijas ordenim. Saprctams, ka Eberhards vēl vairāk Kursā ievēroja ordeņa intereses, kas vienreiz otrreiz pretrunīgos jautājumos nāca par ļaunu bīskapam un diecēzei.

Kursā bija sakrājušies daudz jautājumu, kas prasīja atrisinājumu. Mestram Andrejam no štīrijas pēc Mindauga kristīšanās kādu laiku rokas bija brīvas. Mestrs, izmantodams to, ar Sāmsalas bīskapa Indriķa starpniecību panāca 1252. gada 19. aprīlī vienošanos ar Kursas bīskapu Indriķi no Litelburgas. Domājams, ka bīskaps jau iepriekšējā gada rudenī bija ieradies savā diecēzē. Vispirms mestrs un bīskaps vienojās par savstarpējām prasībām, kas saistījās ar pagājušiem gadiem. Livonijas ordenis bija pārņēmis savā rīcībā visus ienākumus, kas pēc bīskapa Engelberta nāves līdz šī gada 19. aprīlim Kursā bija ieņemti. Šajos ienākumos ietilpa arī nodevas, ko bija devuši kurši; nodevu lielums katru gadu bija parastie divi pūri labības no arkla. Bīskaps Indriķis prasīja, lai ordenis no iegūtiem ienākumiem nodod viņam viņa daļu; tomēr bīskaps sarunās piekāpās un atsacījās no prasības. Livonijas ordenis viens pats ar kuršu palīdzību bija aizsargājis Kursu, jo nebija vēl bīskapa kaņaspēka. Mestrs pieprasīja 1.100 sudraba marku, kas pienācās par Kursas aizsardzību no bīskapa daļas. Atsakoties bīskapam Indriķim no savām prasībām, atsacījās savukārt mestrs no sudraba markām, ko bija prasījis. Livonijas ordenis saskaņā ar legāta Vilhelma piešķirto koncesiju bija uzcēlis pie Ventas Kuldīgas pili; pie pils piederēja teritorija, kas apņēma pili jūdzes plašumā. Pamatodamies uz to, ka bīskapam ir tiesības uz visas Kursas trešdaļu, Indriķis prasīja, lai nodod viņam par posesiju trešdaļu no Kuldīgas pils un trešdaļu no pils teritcrijas. Sarunās bīskaps arī šē piekāpās un atsacījās no prasības. Vienojās abi beigās arī par dažiem nākotnes soļiem, kas saistījās kā ar ordeņa, tā ar bīskapa interesēm. Nolēma, ja ceļama Kursā kāda pilsēta, tad par tās

celšanu iepriekš jāvienojas ordenim ar bīskapu. Vēlākās sarunās atmeta šo vienošanos un nolēma, ka ordenis un bīskaps katrs savā daļā var celt pilsētas pēc savas patikas un vajadzības. Vienojās arī, ka no monētām, ko Kursā uz priekšu kals, ordenis saņems divas trešdaļas, bet bīskaps vienu trešdaļu.

Vienoššanās starp mestru Andreju un bīskapu Indriķi notika arī par Kursas jūras ostu sadalīšanu. Sadalot bīskaps ieguva Līvu, kas atradās tur, kur vēlākos gados uzcēla Liepāju; Livonijas ordenis ieguva Ventas ostu, pie kuņas uzcēla Ventspili, un Lielupes ostu. Minams, ka tajos laikos tieši no jūras ar kuģiem iebrauca Lielupē, jo Lielupe neietecēja vis Daugavas grīvā, bet taisni jūrā. Šis ir tas ūdensceļš, pa kuņu brauca agrāk uz Zemales ostu, ko piemin chronists Indriķis. Ostu dalīšana arī rāda, ka tajā laikā Lielupes grīva atradusies Kursas diecēzē, jo par ostas piederību kopā ar mestru lēma Kursas bīskaps, bet nevis Rīgas bīskaps. Kā vēlāko gadu dokumenti rāda, tad ostu pati sadalīšana ir pareizi rakstā attēlota .

Aplūkosim Klaipēdas pils un pilsētas uzcelšanu. Nemuns šķīra vairāku baltu tautu mītnes. Uz ziemeļiem no tā mita kurši, skalvu daļa, karši, žemaiši un augštaiši; uz dienvidiem no Nemuna dzīvoja sembi, skalvu daļa, nadravieši un sūdīni. Starptautiskā tirdzniecībā Nemuns jau senatnē ieņēma pēc Vislas otru vietu; ar to stāv sakarībā vietu vārds **mitava**, t.i., preču apmaiņas vieta, kas sastopams vienā otrā vietā krastu tuvumā, un arī masīvās sudraba rotu lietas, kas uzietas tuvējos apvidos. Nemuna ūdensceļš apkārtējām baltu tautām bija svarīgs vēl ar to, ka Gotlandes tirgotāji pieveda pa viņu ieročus. Apbruņojuma pievešana stiprināja viņu iespēju cīnīties, kad ap 13. gadsimta vidu krusta karu vētras kā no ziemeļiem, tā no dienvidiem tuvojās upes krastiem. Šī tirdzniecība un citi stratēģiskie apsvērumi savukārt mudināja Livonijas ordeni, lai Nemuna grīvas tuvumā uzcel pili. Kā bīskapa Alberta uzdevumā 1200. gadā spēra soļus, lai

tirgotāji pa Lielupi neievestu Zemgalē ieročus, tā tagad ordenim vajadzēja radīt pie Nemuna nostiprinājumu, lai gotlandieši nepievestu pagāniem apbruņojumu. Otrkārt, pils šē bija vajadzīga, lai nodrošinātu gar jūrmalu satiksmi starp Livonijas ordeņa zemēm un Prūsijas ordeņa zemēm. Pēc Mindauga kristīšanās žemaiši pārņēma savās rokās cīņu ar Livonijas ordeni. Ordenim tagad vajadzēja celt pie Nemuna pili, lai žemaiši nevarētu sniegt palīdzību sembiem un lai sembi savukārt nevarētu atbalstīt cīņā žemaišus. Ka pils pie Nemuna bija nepieciešama, tas redzams no tā, ka Eberhards, ieradies Kursā, vispirms nokārtoja tās celšanas jautājumu. Viņš 1252. gada 29. jūlijā vienojās ar Kursas bīskapu Indriķi no Litelburgas, ka pils ceļama tanī vietā, kur Nemuns tajos gados satecēja kopā ar Dangu. Legāts Vilhelms, kā mums jau zināms, vienīgi piešķīra ordenim koncesiju celt pili kā pie Lielupes, tā pie Ventas. Eberhards turpretim sarunās panāca to, ka bīskapam Indriķim jāsedz daļa no izdevumiem un jādod palīgā darba spēks, kas nāca, saprotams, par labu ordenim. Bīskapam vajadzēja dot ik gadu piecus gadus ilgi tūkstoš cenza labības pūru, t.i., ik gadu aptuvenis 800 centneru labības. Pirmajā gadā pils ceļama kopīgi ar ordeņa un bīskapa laudīm; četrus nākošos gadus ordenim uz sava rēķina jāuztur un jāaizsargā pils. Pēc pils darbu sākšanas divu gadu laikā kopīgiem spēkiem līdzās pilij jāuzceļ pilsēta. Pils 1254. gada sākumā bija gatava un februārī to sadalīja. Bīskaps dabūja no pils vienu trešdaļu, kas atradās tuvāk Nemuna un Dangas satekai; ordenis ieguva divas trešdaļas, kas atradās pils vidus un austrumu daļā. Pēc tā paša principa sadalīja arī pilsētu, kad tā bija uzcelta. Pili un pilsētu vācieši sauca par Mēmeli, bet lietuvji par Klaipēdu. Pils celšanas laikā pāvests Inocentījs IV jau izlaida bullu un mudināja kristītos doties uz Kursu un apsargāt un aizstāvēt jauno pili, lai nevarētu pievest pagāniem apbruņojumu. Bulla liecina par Nemuna svarīgo nozīmi ieroču pie-

gādē. Klaipēdas garnizona cīņām vairāk bija defensīvs raksturs; lietuvju karaspēks vienreiz otrreiz to pat ieņēma un izpostīja; to nepiedzīvoja turpretim Kuldīga.

Bīskapa Indriķa no Litelburgas nākošā vienošanās ar lielmeistra vietnieku Eberhardu no Seinas notika jautājumā par lauku draudžu baznīcām Kursā. Alnas Baldvīna procesa laikā daži lauku draudžu priesteri bija ieradušies no Livonijas Romas kūrījā. No viņiem auditors ievāca arī ziņas par lauku baznīcu stāvokli un par priesteru apgādi. Pāvests Gregorijs IX un konsistorijas locekļi sprieduma akta iepina arī vispārēja rakstura noteikumu par lauku draudžu baznīcām un priesteru ienākumiem. Proti, lauku draudžu baznīcām visās diecēzēs jāsaņem trešdaļa no desmitās nodevas; diecēzēs jāuzceļ tik daudz kapellu, lai tās būtu spējīgas vadīt kristīto tautu; katram kapellānam jāiešķir ienākumi 10 marku vērtībā. Pāvesta norādījumam nesekoja tūlīt darbi: gadu septiņpadsmit pagāja, kamēr Kursā sāka celt baznīcas. Tik 1252. gada 18. oktobrī, piedaloties Kulmas bīskapam Heidenrikam, bīskaps Indriķis ar Eberhardu un mestru Andreju izstrādāja projektu par baznīcu tīklu kuršu zemē. Ka pie baznīcu projekta izstrādāšanas piedalījās arī Kulmas bīskaps Heidenriks, tad no tā secināms, ka tam par paraugu ņēma Prūsijas lauku baznīcu tīklu, ko tur pieņēma 1249. gada 7. februāra izlīgumā. Kuldīgā vienojās, ka Viduskursā un Miera Kursā ceļamas pavisam vienpadsmit baznīcas; tas ir stipri mazāk par to, cik Prūsijā vajadzēja celt baznīcas, piem., Pamedē vien vajadzēja uzcelt trīspadsmit baznīcas. Piemarē (*Bihavelanc*), Bandavā un Ventas teritorijā katrā vajadzēja uzcelt trīs baznīcas; viena jāceļ bīskapam, bet divas ordenim. Miera Kursā turpretim vajadzēja celt tikai divas baznīcas — bīskapam vienu un ordenim vienu. Bīskapa baznīca Piemarē jau bija uzcelta. Rodas jautājums, vai to maz cēla Indriķis no Litelburgas. Viņš varēja ierasties agrākais 1251. gada rudenī. Jāšaubās, vai viņš tū-

līt spēja ķerties pie baznīcas celšanas. Rakstā sacīts tikai, ka „baznīca jau uzcelta”, bet nav norādījuma, ka viņš to cēlis. Tāpēc var arī būt, ka pirmais bīskaps Indriķis uzcēla šo baznīcu. Tā atradās, kā domājams, Sakā un bija vecākā Kursas baznīca. Kuldīgā arī noteica t.s. baznīcas „pūru”, t.i., nodevas priesteru uzturam. Katrai baznīcai vajadzēja piešķirt četrus arklus aļamas zemes un pļavas tādā plašumā, lai varētu ievākt trīsdesmit vezumu siena; priesteriem bija zirgi un govīs. Zīmīgi, ka Piemares priesteru apgādāšanas veids atšķīrās no pārējās Viduskursas un Miera Kursas priesteru apgādāšanas veida. Piemarē bīskaps savas baznīcas katram priesterim un Livonijas ordenis savu baznīcu katram priesterim ik gadu deva lastu rudzu, lastu miežu un lastu auzu; labības lasts līdzinājās aptuveni 1920 kg. Pie tam Piemarē kā bīskaps, tā ordenis katram savas baznīcas priesterim ik gadu deva trīs sudraba vērdiņus; vērdiņš bija ceturtdaļa no markas. Šim apgādāšanas veidam par pamatu uzskatāms pāvesta Gregorija IX un kardinālbīskapu 1236. gada 23. februāra norādījums, proti, ka visās diecēzēs lauku draudžu baznīcām jāsaņem trešdaļa no desmitās nodevas un ka kapellāna viena gada ienākumam jābūt 10 marku vērtībā. Pēc šī norādījuma apgādātāji lauku draudzēs bija desmitās nodevas saņēmēji, t.i., bīskaps un ordenis. Ja pēc šī principa izņēmuma veidā apgādāja Piemares baznīcas, tad tas, man šķiet, varēja balstīties uz kādu agrāko gadu ievadumu; to varēja izdarīt Kursas bīskaps, kas bija pirmais ar Indriķa vārdu. Turpretim pārējo Viduskursas un Miera Kursas draudžu paši locekļi deva priesteru apgādei ik gadu no katra arkla ķulmiti rudzu, ķulmiti miežu un ķulmiti auzu; Kursā desmit ķulmišu līdzinājās vienam pūram. Visās teritorijās katram draudzes loceklim, sākot ar viņa četrpadsmito mūža gadu, ik gadu vajadzēja dot priesterim trīs Rīgas feniņus, t.i., upurēniņus. Priesteriem bija brīv savas draudzes robežās cirst mežos savām vajadzībām malku; viņi nedrīkstēja darīt to tikai mežos, kurus agrāk uzskatī-

ja par svētiem. Par Dienvidkursas baznīcām un priesteru apgādi vēl nelēma.

Baznīcu lietas nokārtošanai sekoja kuršu zemju sadalīšana, kas bija pats smagākais darbs. Kā jau redzējām, Livonijas ordenis viens pats piespieda kuršus izlaist no rokām ieročus, kad viņi pēc bīskapa Engelberta nāves bija sacēlušies. Legāts Vilhelms sakarībā ar to, sekodams Prūsijas paraugam, 1245. gada 7. februārī noteica, ka no Kursas zemēm Livonijas ordenis saņems divas trešdaļas, bet bīskaps tikai vienu trešdaļu. Dalīšanas jaunā proporcija bija pilnīgā pretrunā ar parasto dalīšanas veidu un radīja ilgu gadu un asus konfliktus. Ordenis proporcijas jautājumā guva arī 1251. gadā kūnijas kardināļu komisijā uzvaru. Savstrpējās cīņas dēļ aizkavējās dalīšana līdz 1253. gadam. Piedaloties Sāmsalas bīskapam Indriķim, vispirms Rīgā vienojās par Miera Kursas un Viduskursas sadalīšanu; 1253. gada 4. aprīlī (nevis 5. aprīlī) Kuldīgā sacerēja dalīšanas dokumentu. Dalīšanas senrakstā Miera Kursa, Ventas zeme, Bandava un Piemare nosauktas par „apdzīvotām zemēm” (**divisio terrarum inhabitatarum**). V. Ekerts savā vērtīgajā sacerējumā¹ konstatē, ka vārdi *terrae inhabitatae* neattiecas uz iezemiešiem, bet uz iekārotāju virsslāni, t.i., uz vāciešiem. Līdz dalīšanas laikam Miera Kursa bija divus gadu desmitus un Viduskursa pāri par desmit gadiem vāciešu rokās. Šajos gados viņi bija paspējuši šinīs kuršu zemēs izveidot vāciešu administratīvās, militārās un baznīcas organizācijas. Pēc V. Ekerta atzinuma tāpēc 1253. gada dalīšanas rakstā abs zemes nosauktas par apdzīvotām zemēm.

Par jaunu kuršiem un bīskapam nāca, ka visi apstākļi runāja par labu Livonijas ordenim. Orde-

¹ W. Eckert, *Die kurische Landschaft Ceclis. Untersuchungen zur Geschichte des Kampfes um Suedkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen. Altpreussische Forschungen*, 1943, 20. nrs. Skat, arī V. Biļķins, *Daži avotu kritikas piemēri, Ieskatītais un Atzītais, Stokholmā* 1963, 240. un 241. lpp.

nis Kursā un Zemgalē bija uzvarējis kaujās, Romas kūrījā guvis uzvaru cīņā ar virsbīskapu Albertu, piespiedis kristīties Mindaugu un baudīja lielmestra vietnieka atbalstu. Tāpēc Livonijas ordenim dalīšanas aktā bija galvenais vārds. Rezultātā bīskapa zemes bija sadrumstaļotas vairākās daļās, ko ordeņa zemes atdalīja vienu no otras. Kursas bīskapa valstij radās ar to visai nelabvēlīgi teritoriālie apstākļi, kas padarīja bīskapa stāvokli arvien smagāku.

No Miera Kursas Livonijas ordeņa daļā ar dalīšanu nokļuva Renda, Valgale, Kabile, Pīdole, Sabīle, Kandava, Matkule, Vāne, Pūre, Tukums, mežaine starp Kandavu un Zemgali, Anziņu apvidus (**Assen**, tulk. **Ansen**), Ladznieku apvidus, Uguņciems (**Uge**), Talsi un Usmas ciems. Izņemot Kabilī, Sabilī, Tukumu un Usmas ciemu, šie ir tie novadi resp. ciemi, kuŗus min kuršu pirmais līgums. Zīmīgi, ka pirmajā līgumā, trešajā līgumā un dalīšanas rakstā no novadiem resp. ciemiem Renda ir vispirms minēta. No tā secināms, ka Renda bijusi svarīgs centrs. Ar dalīšanu ordenis ieguva Miera Kursas zemes, kas sagāja kopā ar viņa Bandavas zemēm un ar Dobeles teritoriju, kas savukārt pieslējās Tērvetes teritorijai; pēdējās abas ordenis ieguva 1254. gadā, kad sadalīja Rietumzemgali. Livonijas ordeņa svarīgs ieguvums bija, ka šie radās vienkopus visai plaša viņa teritorija. Kandavā, Sabilē, Tukumā un Talsos ar laiku izveidojās ordeņa militārie, administratīvie un draudžu centri.

Miera Kursas bīskapa daļā pēc dalīšanas ietilpa šādas zemes: Ārlava, Pope, Topciems, Vieciņciems, Puze, Ugāle, Ameļi, vēlākā Vēd (smuiža), Ance, Mātari, vēl Mod (smuiža), Ciesengerciems un vēl. Dandzit (muiža). Kad bīskaps Nikolajs bija pievienojis Rīgas diecēzei Kursas zemes, kas atradās šaipus Ventas, viņš, kā jau minēts, piešķīra Rīgas dcmkapitulam Dundagu un Tārgali. Romas kūrījas kardināļu komisija 1251. gadā abas tās pakļāva Kursas bīskapa virskundzībai; pret atlīdzību domkapituls 1434. gadā atsacījās no abām par labu

Kursas diecēzei. Bīskapa Miera Kursas daļā izveidojās Ārlavas un Dundagas draudzes.

No Ventas zemes ar dališanu Livonijas ordeņa daļā ietilpa šādi novadi: Žagare, kas atradās abpus Ventas, abas Lagzdenes, Užava, **Ambele** (Umali?)¹, Sārņate, **Vrien** (meklējama uz dienvidiem no Sārņates purva)², Landze abpus Ventas, Vendzava, kas atradās Vents kreisajā krastā, vēl. Udrand (muiža) un Tārgale. Še domāta Tārgales daļa, jo Tārgale bija piešķirta domkapitulam. Vēlākos gados uzcēla Ventspili, kas bija ordeņa pils; Ventas ostu ordenis bija jau agrāk ieguvis. Ventspili un Landzē atradās draudžu centri.

Ar dališanu no Ventas zemes bīskapa daļā nokļuva šādi novadi: **Norme** — tagadējās Zlēkas un Ledikas, vēl. Cierkeļ (muiža), Pl. 294, Laidzciems, Rapati, Ventas labā krasta Vendzava, Dzirpagasts, Tēranda, Apuze, vēl. Sismuiža — Piltenes mežniecības muiža un Ēdole. Vēlākos gados Piltene kļuva par bīskapa rezidenci un galveno baznīcas centru.

Piemares (**Bihavelanc**) novadi, kuŗus ieguva dalot Livonijas ordenis: Vārtaja, Tadaiki, Ūsaiķi, Ilgu novads, Līpa, Gavieze, Vārva, Padone, **Pene** (meklējama uz austrumiem no Durbes), Okte, Ģelžu un Ģilžu četru māju apvidus (**Zilse**, Vārvas pagastā), **Lindale** — Vecpils,³ **Troist** (Krotes apvidū), Ievade, **Byrsegalewe** (meklējama starp Ievadi un Līpu; Bērziņgals, Bērziņi, Pl. 16 ?), Dzēres pagasts, Pl. 29 (P. Mantnieka karte: Dzērve), Boja, Droga, Krote, Apriķi, Ilmede, vēl. Diždupļi un Mazdupļi, Grobiņa, **Neres** (?), Stroķu novads, Tāšu novads, Aistere, Vērgale, Rīva, Medze, **Medda** (1880. gada revīzijas **Meddeniek**, Pl. 84), Līva — vēlākā Liepāja. Draudžu centri atradās Aizputes ordeņa daļa un Grobiņā.

¹ V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 206.

² Skat. A. Bauer, *Die Wartgutsteuerliste der Komtrei Goldingen*, 164. lpp., *Mitteilungen*, 25. Bd., Riga 1933.

³ *Ibid.* 169. un 170. lpp.

Piemares (**Bihavelank**) novadi, kas ietilpa ar dalīšanu bīskapa daļā: **Razge** ($\frac{1}{2}$ **milen von Pacle-ten**¹; **Trekņu** un **Birkstales** novadu tuvumā), **Bārtas** zeme, kas atradās uz ziemeļiem no **Bārtas** upes, **Pērkones** novads — **Percunencalve**, **Dunalka**, **Prūši** — **Prūsenieku** ciems ar 11 mājām, Pl. 29. **Karkele** — viena no **Dzēres** muižām, **Dzintare**, **Saliena** un **Saka**. Sakā bija baznīca, kas bija uzcelta priekš vienošanās par baznīcu celšanu.

Bandavas novadi, kurus ar dalīšanu ieguva **Livonijas** ordenis: **Valtaiki**, **Sermite**, **Wepele** (pie **Vai- pes** upes — tek gar **Valtaikiem**), **Lipaiķi**, **Libīni**. **Skrunda**, **Jernieki**, Pl. 140 (P. **Mantnieka** karte: **Jē- ras**; senrakstos: **Jirien**, **Irgen**), **Turlava**, **Alsunga**, **Arsen** (P. **Mantnieka** karte: **Arce**; **Latv. arm. št. karte**: **Arze**), **Assen** (A. **Bauers** identificē ar **Āžu kalnīm**)², **Ursuļi** (**Jerusalem**, meklējama uz zieme- austrumiem no **Perbones**), **Urāle** (**Arolde**, **Planicas** pagasta **Maras** pusmuiža), **Ardon**, **Arden** (meklē- jama starp **Alsungu** un **Urāli**)³, **Pakkare** (meklē- jama starp **Kuldīgu** un **Nikti**)⁴, **Nikte**, **šķēde**, **Snepe- le** (**Payulden**)⁵, **Vilgāle**, vēl. **Edzes** mācītāja muiža (**Eze**⁶, **Īvandes** pagastā), **Kewele**, **Kewalen** — **Ķe- val**; Pl. 126 (ciems vēlāk iekļauts **Lielīvandes** mui- žā)⁷; **Kormale**, **Ķimale**, **Īvande**, vēl. **Tigs** (muiža) — **Tygwe**, **Carītanken** (pie **Abavas** un **Ventas** sate- kas), **Nabas ezers**, **Velži** — ambo **Welse**, **Mamecu- ten**, **Mamestuten**, kas saucās arī **Swelgode** (meklē- jama starp **Kuldīgu** un **Velžiem**). **Kuldīga** sakarībā legāta **Vilhelma** koncesiju bija jau vairāk kā desmit gadus **Livonijas** ordeņa piederums; dalīšanas aktā tāpēc to nepieminēja. Ordenis izveidoja **Kuldīgas**

¹ *Mitteilungen*, 17. Bd., 1890, 388.

² *A. Bauer, Wartgutsteuerliste, 157; V. Kiparsky, Die Kurenfrage, 80.*

³ *V. Kiparsky, Die Kurenfrage, 79.*

⁴ *Ibid.*, 228.

⁵ *A. Bauer, Wartgutsteuerliste, 163.*

⁶ *Ibid.*, 175.

⁷ *Ibid.*, 176.

komturēju par Viduskursas un Miera Kursas militāro spēku centru. Tās komturs galvenokārt 13. gadsimtā sarīkoja iebrukumus Zemgalē un Žemaitē. Kuldīgā, Aizputes ordeņa daļā un Alsungā izveidojās baznīcu centri.

Cekļa nosaukums sastopams sešas reizes 13. gadsimta senrakstos; radniecisks tam ir lietuvju vietvārds **Kekliškis**¹, kas atrodas Ilūkstes apriņķī. Ceklis atradās Dienvidkursas austrumu pusē un ar robežu nepiegāja pie jūras krasta. Aplūkosim viņu pēc tām ziņām, ko sniedz V. Ekerts savā sacerējuma; laika ziņā tas ir jaunākais un pilnīgākais darbs par to. Lai nerastos kādi pārpratumi, tad tie vietvārdi, kas pēc 15. gadsimta pārveidoti vai radušies lietuvju ietekmējumā, ir rakstīti še pēc burtiem „liet.” lietuvju rakstībā un ar lietuvju galotni.

Cekļa rietumu robeža gāja paralēli Minijai, tās pietekai Salantai un Bārtas pietekai Erlai. Ziemeļos robeža gāja līdztekus Kurzemes dienvidu robežai, kas bija līdz 1914/18. gadam. Cekļa austrumu robeža sakrita ar Kursas diecēzes robežu. Pēdējā gāja gar Zemgales rietumu robežu, pie Ezeres ietekas pārgāja pāri Vadakstei, tālāk šķērsoja Kamanija purvu un pie Dabikinas ietekas nonāca pie Ventas, pie Poteklas ietekas šķērsoja to, pagriezās dienvidrietumu virzienā un nonāca augstienē, kas šķīra Virvitas un Minijas iztekas. Dienvidu robeža sakrita ar Rietovas, Amelingas un Garisdas dienvidu robežām²; Ceklis ar 5.300 kvadrātkilometriem bija plašākā Dienvidkursas zeme.

Novadi, kas ar 1253. gada dalīšanu ietilpa Livonijas ordeņa daļā: **Garde** (liet. Kalvarija, pilsēta pie Vardavas, muiža Garde un ciems Pogarde Sedas tuvumā); **Embare** (liet. Imbare, ciems, no Salantas upes 2 km uz austrumiem); **Pomenie** (meklējama Minijas augšgalā, lejup, liet. Medingenai); **Zegere** (liet. Gegrenai, ciems un muiža Vardavas augšgalā):

1. *E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen etc., Heidelberg, 1950, 69.*
2. *W. Eckert, Die kurische Landschaft Ceklis, 57-59.*

Grumste (liet. Grūste, ciems no Sedas uz Ziemeļrietumiem); **Newarie** (liet. Nevarenai, ciemats, no Telšiem 14 km uz ziemeļiem); **Vitwizen, Vicwiten** (V. Ekerts raksta, ka oriģināldokumentā būs bijis vietvārds **Wirwita** un ka novads meklējams pie Virvitas upes, liet. Tryškiai apvidū¹); **Duzone, Duzene** (no Telšiem 4 km uz rietumiem, kur liet. Džugeniāny, muiža); **AlyleŸde, Alizeyde** (liet. Alsedžiai, ciems, 14 km no Telšiem uz ziemeļrietumiem); **Leypiasseme**, liet. Lieplauke, ciems, no Telšiem 9 km uz rietumiem); **Pretzitwe** (V. Ekerts meklē apvidū starp Bārtas un Notas upju iztekām²); **Eycayswe, Eykaswe**, Popes norakstā **Sikaswe** (V. Ekerts lokalizē novadu Vadakstes pietekas Ašvas apvidū³); **Kartine** (liet. Kārtena, ciems pie Minijas); **Sare** (liet. Žarēnai, ciemats Minijas augšgalā); **Garisda** (liet. Gargždai, pilsēta pie Minijas); **Pregetwe** (Popes norakstā Pregedwe, V. Ekerts meklē apvidū, kur liet. Gedvia ietek Kvistas upē⁴); **Gandingen** (liet. Gandinga, ciems pie Badrungas, no Plunges 6 km); **Appule** (Apole, ciems pie Lobes, no Skodas 9,5 km uz austrumiem); Skoda, pilsēta pie Bārtas upes; **Sansugale, Sansugele**, Popes norakstā **Sausugale** (V. Ekerts novadu meklē pie Sauzdravas upes, kas ir starp Babrungas un Minijas augšgaliem⁵. V. Kiparskis identificē ar liet. Sauszgalwy, kas no Kertenas ir 6 km uz ziemeļiem⁶); **Vreswe, Vieswe** (liet. Viešvēnai, ciems un muiža, 7 resp. 10 km no Telšiem uz dienvidaustrumiem); **Pytwe, Pyitwe** (Babrungas kreisās puses pieteka liet. Pietvė); **Nederige, Nedinghen** (liet. Medingēnai, ciems un muiža Minijas augšgalā); **Letzime, Letsimæ** (liet. Lekene, ciems pie Minijas, no Plunges uz dienvidiem); **Rietova** (liet. Retāvas, ciems Juras augšgalā); **Amelinge** (lit. Ab-

¹ Ibid. 54-55.

² Ibid. 52.

³ Ibid. 50.

⁴ Ibid. 51.

⁵ Ibid. 53.

⁶ V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 198-199.

linga, vidū starp liet. Gargždai un Retāvas).

Cekļa novadi, kas ar 1253. gada dalīšanu ietilpa bīskapa trešdaļā: **Ilze** (16. gadsimtā Ilkgi, tagad liet. Grigaičiai, ciems, no Plateļu ezera uz dienvidiem); **Appusse** (meklējama pie Apšupes, kas ir robežupe starp Kurzemi un Lietuvu); **Zesele** (liet. Gesalai, ciems, no Skodas 14 km uz austrumiem); **May-sedis** (liet. Mosēdis, ciemats pie Bārtas upes, no Skodas 12 km uz dienvidiem); **Lobe** (ciems un muiža, no Lobes upes uz ziemeļiem); **Nateye, Nateren** (liet. Notēnai, ciems pie Salantas pietekas Notes); **Calneseme** (V. Ekerts: Calveseme¹, liet. Kalvaičiai, ciems, no Illokiem 4 km uz ziemeļrietumiem); **Birsine, Birsene** (V. Ekerts lokalizē liet. Renavas apvidū pie Vardavas²); **Grieze** (ciems un muiža, pie Vardavas ietekas Ventā); **Vesete, Vesere** (kur Ventas pieteka Viešeta, no liet. Tirkšļiai 3 km uz dienvidrietumiem); **Spermes, Sperimes**, Popes norakstā 1291. gada dalšanas rakstā **Spernes** (V. Kiparskis identificē ar liet. Spurgany; no tās ir liet. Tirkšļiai 2 km uz austrumiem³); **Dobe** (V. Kiparskis identificē ar liet. Dowbory, no tās 2 km uz dienvidiem ir liet. Tirkšļiai⁴; identificēums nav visai drošs); **Pylene, Pilnen** (V. Ekerts identificē ar Pili, kas atrodas pie Tavsolas upes⁵); **Nēmtene, Remptene** (V. Ekerts meklē to uz rietumiem no Plateļu ezera, kur ir liet. Šateikiai); **Zelecoten** (V. Ekerts meklē to starp Plateļu ezeru un Salantu, kur ir liet. Gintališke⁶); **Zelende** (liet. Geldēnai, no Kalvarijas uz ziemeļiem); **Zekulmseme** (atrašanās vieta nav noskaidrota; V. Ekerts domā, ka identiska tai ir liet. Šakaliai, kas ir pie Erlas upes); **Nebrungis, Bebrungis** (liet. Babrungėnai, 2 ciemi pie Babrungas upes).

No Dienvidkursas zemēm Megova un Pilsāta bija apmēros mazākās abas tās pieslējās jūras kras-

¹ W.Eckert, *Die kurische Landschaft Ceklis*, 50.

² *Ibid.* 48.

³ V.Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 166.

⁴ *Ibid.* 91.

⁵ W.Eckert, *Die kurische Landschaft Ceklis*, 50.

⁶ *Ibid.* 56.

tam. Megovs novadi, kuŗus 1243. gada 20. jūlija dalīšanas aktā ieguva Livonijas ordenis: Palanga (tradās jūŗas tuvumā); Maitenite (atradās pie Dangas upes); **Kaukis** (atradās Megovas dienvidos, starp Dangu un jūŗmalu); **Dwirstis** (Gr. Wirsteniken, liet. Vir(k)štininkai, no Palangas uz dienvidiem); **Dupie** (liet. Dupulčiai, Megovas dienvidos, pa kreisi no Dangas); Lazdine, (liet. Lazdininkai); **Nebarge** (lokālizācija nav noskaidrota).

Megovas novadi, kuŗus dalot ieguva bīskaps: Gaurene (atradās Megovas ziemeļos); **Matwa** (atrasnās vieta nav zināma).

Pilsātas piļu teritorijas, kuŗas sadalot ieguva Livonijas ordenis: **Mutene** (no Klaipēdas 5 km uz ziemeļiem, pie Dangas upes); **Akete** (liet. Ekečia, pie Dangas krasta, no Mutenes uz ziemeļiem); Kalate (liet. Kalotē, starp Aketi un jūŗmalu).

Piļu teritorijas, kuŗas 1253. gada 20. jūlija dalīšanas aktā nokļuva bīskapa daļā: **Sarde** (no Dangas grīvas uz dienvidiem, atradās pie Sardes upes, kas tagad saucas par šmelcupi); **Poys** (atradās no Klaipēdas uz ziemeļiem; tās teritoriju sadalīja starp ordeni un bīskapu).

Partneri līdz ar teritoriju sadalīšanu vienojās arī par to, kādi no derīgajiem objektiem sadalāmi un kādi atstājami koplietošanā. Sakarībā ar to minams, ka dalīšanas aktos radītie noteikumi iedalās divās grupās. Pirmajā grupā ietilpst noteikumi par to, kādas teritorijas vienam un otram partnerim piešķirtas; otrā grupā turpretim ietilpst noteikumi par derīgo objektu izmantošanu. Pirmās grupas noteikumu redakcija visumā ir vienāda visos trijos dalīšanas rakstos; tā grūtības nerada. Otrās grupas noteikumu redakcijai turpretim ir īpats raksturs; tāpēc tai pievēršama sevišķi vērība. Pārbaudot šīs grupas noteikumus, jākonstatē, ka redīgējot Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas rakstā šiem noteikumiem ir piešķirta primāra nozīme, bet Dienvidkursas abos rakstos turpretim tiem piešķirta sekundāra nozīme. Proti, pirmā raksta noteikumi par de-

rīgo objektu izmantošanu ir tā redīgēti, ka tie attiecas arī uz Dienvidkursu, nevis vienīgi uz Viduskursu un Miera Kursu; turpretim Dienvidkursas abu rakstu noteikumi ir tā sacerēti, ka viņi papildināmi ar pirmā raksta noteikumiem, jo paši par sevi tie nav pilnīgi. To apstiprina jau tas apstāklis, ka Viduskursas un Miera Kursas raksta noteikumi ir formulēti precīzi un detalizētā veidā, bet abos pārējos rakstos tie izteikti summāros vārdos un daudzi no tiem pat noklusēti.

Aplūkosim noteikumus par derīgajiem objektiem; viduslaiku senrakstos parasti mēdza apzīmēt šos objektus ar vārdiem *utilitates*, *usuagia* (derīgie, izmantojamie). Par akmeņu lauztuvēm bīskaps un ordenis vienojās, ka tās nav sadalāmas, bet izmantojamas kopīgi. Šis ir vienīgais pirmā raksta noteikums, kam pievienots paskaidrojums, ka tas attiecas uz visu Kursu — *per totam Curoniam*. Par zelta, sudraba, dzelzs, kapara, svina, alvas un sāls atradnēm bija pretēja rakstura noteikums. Šis atradnes ietilpa regālījās. Ordenim bija piešķirtas regālījas, bet Kursas bīskapam tādas nebija. Tomēr vienojās, ka šādas atradnes neizmanto kopīgi, bet tās izmantos tas virskungs, kuŗa teritorijās tās atradīsies. Sprotams, ka šis noteikums attiecās arī uz Dienvidkursu, kaut arī tiešos vārdos tas nav minēts. Šī vienošanās rāda, ka Livonijas ordenis un Kursas bīskaps iekļāvušies Vācijas feodālo valstiņu sistēmā. Partneri regālījās ietilpināja arī dzintaru. 14. gadsimta vidū Kandavas soģa klētīs atradās liels daudzums dzintara, ko uzskatīja par ordeņa īpašumu. Par Sembas dzintaru ir ziņas, ka Prūsijas ordenis no tā ieguva divas trešdaļas, bet bīskaps vienu trešdaļu.

Viduslaikos vispār uzturam izmantoja lielā daudzumā zivis; tās bija galvenais ēdiens tajās dienās, kad baznīca aizliedza ēst gaļu. Sakarībā ar to arvien nokārtoja arī jautājumu par zvejas tiesībām iekšzemes ūdeņos, kad dalīja zemes; piem., par zivju ūdeņiem vienojās, kad 1224. gadā bīskaps Al-

berts un Kristus kaŗaspēka ordenis sadalīja Tolovu un kad 1238. gada 28. februārī Sāmsalas bīskaps Indriķis un Livonijas ordenis sadalīja Vīku. Livonijas ordenis un Kursas bīskaps Indriķis 4. aprīlī piešķīra Kuldīgas pilij zvejas tiesības Nabas ezerā, kas atradās pils tuvumā. Tālāk partneri vienojās, ka Miera Kursā Kaņieŗa, Engures un Usmas ezeri un Piemarē tagad sauktais Liepājas ezers būs viņu koplietošanā. Vienīgi par Durbes ezeru sacīts, ka tur var zvejot kurši, bīskapa un ordeņa ļaudis. Dalīšanas abi raksti turpretim nesniedz Dienvidkursas ezeru nosaukumus. Vienīgi dokumentos summāros vārdos pateikts, ka visi tie paliek nesadalīti koplietošanā; neminot nosaukumu, noteikts arī, ka svētais ezers (t.i. Papes ezers) Duvzarē paliek nesadalīts. Zvejas tiesības upē, kas tecēja gar Grobiņas pili, t.i., Ālandē, piešķīra pils garnizonam. Līves upe palika koplietošanā; tā iztecēja no Liepājas ezera un sazardamās ietecēja jūrā. Dienvidkursā bīskapa un ordeņa koplietošanā atstāja Minijas upi un Dangas lejas galu, sākot no Mutinas pils līdz Nemunam.

Katra ordeņa bruņinieka un kaŗa kalpa rīcībā bija vairāki kaŗa zirgi; tos novietoja ordeņa piļu stalļos. Katra ordeņa un katra bīskapa administrācijas locekļa un tāpat arī katra garīdznieka rīcībā bija vairāki jājamie zirgi, jo tie bija nepieciešami satiksmēi. Viņu rīcībā bija arī govīs un kazas. Tāpēc visai svarīgs bija lopbarības jautājums. Ka līdzās laukiem arī pļavas dalīšanā bija svarīgs objekts, tas redzams no tā, ka Viduskursas un Miera Kursas rakstā, minot ordenim un bīskapam iedalītās teritorijas, summārā veidā paskaidroja, ka tās ir kopā ar visu zemi, ko apstrādā ar arklu, un visi „tuksnešiem”, kur strādā ar izskapti. Saprotams, ka paskaidrojums attiecās arī uz Dienvidkursas teritorijām, kaut arī redīgētāju viedokļa dēļ tas abos dalīšanas rakstos nav minēts. Tāpēc 4. aprīlī nokārtoja arī pļavu un ganību jautājumu. Plašās pļavas, kas bija pie Nabas ezera, piešķīra Kuldīgas pilij; Ēdoles pļavas palika ordeņa un bīskapa koplietošanā, kaut arī

Ēdole bija bīskapa teritorija. Dalīšanā Livonijas ordenis ieguva divas trešdaļas un bīskaps vienu trešdaļu no pļavām un ganībām, kas bija ap Liepājas ezeru un Līves upi. Pļavas un ganības bija arī teritorijā, ko piešķīra Klaipēdai.

Partneri 4. aprīļa dalīšanas aktā arī to noteica, kas paliek kuršu īpašumā un ko viņi var izmantot, un arī to noteica, kādi ir viņu pienākumi pret virskungiem. Kurši bija ar ieročiem uzvarēta tauta; Kurša bija iekarota un pakļauta zeme. Līgumi un kopā ar tiem viņu brīvības, ko svinīgi bija apstiprinājis pāvests Gregorijs IX, ciešot klusu, bija anulēti. Kurša nebija vairs Romas baznīcas zeme, bet Livonijas ordeņa un Kursas bīskapa posesija. Kurši, kas mita bīskapa teritorijās, bīskapa jurisdikcijas valcībā bija „mūsu ļaudis” — **homines nostri**, bet tie, kas mita ordeņa daļā, bija „brāļu ļaudis” — **domines fratrum**; saprotams, ka mestri, apgriezdami kartis otrādi, tamlīdzīgā veidā apzīmēja kuršus. Izlēņojumos pat nepieminēja to, kam pieder augstākās tiesas vara. Kurši bija iekļauti abu virskungu saimniecības un kara mehānisma rāmjos.

Kā jau agrāk redzējām, 1230. gada rudens līgums ar Rīgas domkapitulu, Kristus kara spēka ordeni un Rīgas rāti noteica, ka paliek arī uz priekšu spēkā kuršu īpašuma tiesības uz viņu apstrādāto zemi. Partneri 4. aprīļa dalīšanas aktā savukārt noteica, ka nedrīkst nekādā gadījumā atsavināt kuršiem apsaimniekotos tīrumus, ko viņi ieguvuši mantošanas ceļā. Kaut arī šis noteikums atrodas tikai Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas rakstā, tad tomēr tas attiecināms arī uz Dienvidkursu. Šis tiesiskais princips attiecināms arī uz kuršu pļavām un ganībām, kaut arī tas rakstā nav minēts.

Līdzās tiesībām uz apstrādāto zemi dalīšanas aktā noteica arī kuršu tiesības uz zvejas ūdeņiem. Kuršu upes bija tās, kas iztecēja no ezeriem, t.i. viņiem bija tur tiesības zvejot; tāpēc 4. aprīļa aktā noteica arī, ka nekādā gadījumā nedrīkst kuršiem atņemt zvejas ūdeņus, kas ir viņu mantojums. Tas

pats noteikums attiecās arī uz Dienvidkursu, kaut arī tas izteikts citos vārdos. Abi Dienvidkursas dalīšanas raksti noteica, ka izņemot Dangu un Mini-ju, pārējās visas upes pieder tiem virskungiem, caur kuŗu teritorijām tās tek. Tas nozīmēja to, ka virskungiem bija tiesība ņemt desmito nodevu no tām kuršu lomām, kas bija nozvejotas viņu teritoriju ūdeņos. Šis paskaidrojums izriet no cita noteikuma, kas atrodas Dienvidkursas abos rakstos. It visur tajos gadījumos, kad ordeņa kurši zvejo bīskapa upēs, viņiem desmitā nodeva no lomām jādod bīskapam; ja turpretim bīskapa kurši zvejo ordeņa upēs, tad desmitā nodeva jādod ordeņa brāļiem; proti: nedrīkst nevienu izstumt no zvejas ūdeņiem, kas ir viņu mantojums. Šis noteikums neattiecās uz ezeriem, kas bija koplietošanā, bet uz upēm, jo tās sadalīja starp virskungiem. Zvejošana otra virskunga upēs izskaidrojama ar to, ka ar teritoriju sadalīšanu dažū kuršu dzīves vieta atradās viena virskunga daļā, bet viņu zvejas ūdeņi nokļuva otra virskunga daļā. Tātad arī Dienvidkursas upēs kuršiem bija tiesība zvejot, kaut arī tas nav teikts tiešos vārdos.

Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas aktā partneri noteica, ka kuršiem paliek viņu tiesības uz biškokiem un ka nedrīkst atņemt biškokus, ko viņi mantojuši no priekštečiem. Noteikums attiecās arī uz Dienvidkursu, kaut arī tas abos rakstos nav sa-cīts. Ka noteikumu tiešām ievēroja, to rāda Daugavgrīvas klostera abata 1282. gada 12. maija raksts. Pārņemot no mestra Villekina Kursas Utenpeves teritoriju, abats deklarēja, ka arī uz priekšu kuršu biškoku lietā sekos zemes tiesību prasībām, t.i. ka biškoki paliek kuršu īpašumā. Uz biškokiem tam-līdzīgi raudzījās arī latgaļi. Autīnas latgaļi 1212. gadā ķērās pie ieročiem, kad Kristus kaŗaspēka ordeņa bruņinieki bija viņiem atņēmuši biškokus un laukus.

Mežu izmantošana savām vajadzībām 13. gad-simtā vispār nebija ierobežota; pat ārzemju tirgotā-ji varēja savām ikdienas vajadzībām mežā cirst ko-kus. Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas rakstā

arī noteica, ka kuršiem nevar aizliegt mežā cirst kokus un arī medīt. Arī šis noteikums attiecināms uz Dienvidkursu, kaut arī abos rakstos par to nav minēts.

Līdzās noteikumam, ka kuršiem nedrīkst atņemt viņu apstrādāto zemi, zvejas ūdeņus, biškokus un mežus, Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas rakstā iepina deklarāciju, ka virskungu rokās paliek viņu tiesības uz tiem objektiem, kas atrodas viņu virskundzības robežās. Ar deklarāciju galvenokārt norādīts, ka virskungiem ir tiesības ņemt no kuršiem nodevas. Tas, saprotams, attiecās arī uz Dienvidkursu. Kā jau minēts, bīskapa Indriķa un Eberharda no Seinas vienošanās raksts par Klaipēdas celšanu rāda, ka kurši jau devuši parasto cenza labības normu. Viņiem vajadzēja, kā mums jau zināms, dot desmito nodevu no zvejas lomiem. Arī medniekiem vajadzēja dot virskungam no katra lielāka medijuma vienu priekšplecu. Domājams, ka desmito nodevu vajadzēja dot arī no vaska, jo vasks bija stipri pieprasīta eksporta prece.

Kuršiem šīn laikā jau vajadzēja pildīt darba klaušas. Vienošanās raksts par Klaipēdas celšanu rāda, ka kurši piedalījušies celšanas darbos. Dienvidkursas dalīšanas rakstos minēts, ka ar viņu darba rokām tisiņa un laboja tiltus. Man šķiet, ka kuršiem vajadzēja piedalīties arī siena novākšanas darbos, jo virskungiem siens bija vajadzīgs ļoti lielā daudzumā.

Rediģētāji, kā redzējām, ar to veidu, kāds ir noteikumiem par derīgo objektu izmantošanu, piešķīra abos Dienvidkursas dalīšanas rakstos šiem noteikumiem sekundāru nozīmi; līdztekus tam 4. aprīļa rakstā viņi piedēvē Dienvidkursas zemēm **incultas**¹ (burtiskā tulkojumā: neapstrādātas zeļpatu raksturojumu, sacīdami, ka sadalāmas **terras mes**). Turpretim Viduskursas un Miera Kursas zemes, kā jau minēts, rediģētāji nosauca dalīšanas rakstā par apdzīvotām zemēm. Kuldīgā vienā die-

¹ LUB I 249.

nā sacerēja kā pirmo, tā otru dališanas rakstu un klāt visumā bija vieni un tie paši liecinieki. No tā secināms, ka pretrunīgais Dienvidkursas raksturojums nav aiz nejaušības iekļuvis dokumentā. Iegau-mējams arī tas, ka sakarībā ar vienošanos par Klai-pēdas celšanu Eberhards no Seinas 1252. gada 29. jūlija rakstā un bīskaps Indriķis savā 1. augusta rakstā Dienvidkursas zemes tamlīdzīgā garā nosauc par „neapstrādātām zemēm”: **de terris iam incultis, von den landen, die noch ungebuet sin'** Pēdējie abi savukārt rāda, ka Dienvidkursas dališanas doku-menta vārdiem ir kaut kāds pamats.

Pagājušā gadsimtā jau vēsturnieki pretrunīgi interpretēja senraksta vārdus **terrae incultae**. Šajā gadsimtā, par pamatu liekos šos vārdus, radīta t.s. tuksneša (**Wildnis**) koncepcija. Pie šūpuļa tai stāvē-jis Hans Mortensens. Pieturēdamies pie abu vārdu burtiskā tulkojuma, Hans Mortensens secina, ka Dienvidkursas iedzīvotāji allaž mainījuši savas mīt-nes un ka tāpēc tur **keine (oder nur sehr wenige) festen Siedler vorhanden waren**². Sakarībā ar ieska-tu par mītņu mainīšanu viņš ir uzskatos, ka turie-nieši tikpat kā nemaz nav nodarbojušies ar zemko-pību: **Die Bevoelkerung hat sich in der Mitte des 13. Jahrhunderts ... ganz oder in der Haupsache von denjenigen Berufen genaehrt (Jagt, Fischerei, Beut-nerie) die wir auch sonst als Wildernisberufe ken-nen**. Šādos apstākļos pēc viņa ieskatiem Dienvidkur-sa nevarēja būt biezi apdzīvota zeme: **Sie (die Be-voelkerung) muss sehr spaerlich gewesen sein**³. Radās viens otrs zinātnieks, kas savos rakstos se-

¹ *Ibid.* 236. un 237.

² *Hans Mortensen/Gertrud Mortensen. Die Besiedlung des nordoestlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts, Teil II., Die Wildnis im oestlichen Preusses, ihr Zustand um 1400 und ihre fruehere Besiedlung*, Leipzig, 1938, 124. Skat. arī V. Biļkins, *Daži avotu kritikas piemēri*, 237-241, veltījumā T. Celmam *Ieskatītais un Atzītais*, red. H. Biezais, Stokholmā, 1963.

³ *Ibid.* 125. lpp

koja viņa ieskatiem. Gertrude Mortensenā savā disertācijā apraksta Dienvidkursu kā tuksnesi bez iedzīvotājiem: **unbewohnte Wildnis**, kur teritorijās nenorīt vairs kultivēšanas darbi: **bereits 1250 nicht mehr unter Kultur standen**¹. Viņiem abiem ar saviem ieskatiem stāv tuvu P. Karge. Pēc viņa vārdiem 13. gadsimtā Nemuna lejas galā apkārtnē bijusi neapsaimniekota un tuksnesīga: **unbebaut und wuest**; mednieki, plūdmales zvejnieki un bitenieki bijuši vai vienīgie turienes iedzīvotāji: **bis auf Jaeger, Beutner und Strandfischer nahezu unbewohnt**. Zemi neapstrādādami, viņi tuksnešainajā apgabalā vilkuši ar grūtībām savu nožēlojamo dzīvīti: **fristen in der Wildnis kummertlich ihr Leben**². Savā citādi rūpīgajā darbā Helene Dopkeviča tamlīdzīgi iztulko senrakstā vārdus *terrae incultae*. Piesliedamās iepriekšējiem autoriem, viņa raksta, ka Dienvidkurša ir neapdzīvots, neapstrādāts tuksneša apvidus: **ist unbesiedelt und unbebaut, ist Wildnisgebiet**; tā ir teritorija, kur vēl zemi neapstrādā: **in dem noch kein Landbau betrieben worden ist**³.

V. Ekerts bija pirmais, kas jau 1943. gadā savā darbā **Die kurische Landschaft Ceklis**⁴ vērsās pret tuksneša koncepciju. Atkāpjoties no parastās tradīcijas, apskatīsim vispirms citus 13. gadsimta senrakstu datus, ka runā pretim koncepcijai; pēc tam aplūkosim V. Ekerta labi pārdomātos argumen-

¹ Gertrud Mortensen, *Beitraege zu den Nationalitaeten- und Siedlungsverhaeltnissen von Pr.Litauen*, Diss. Berlin 1927, 49. un 59. lpp.

² P.Karge, *Die Litauerfrage in Altpreussen in geschichtlicher Beleuchtung*, Koenigsberg, Pr. 1925, 35. un 87. lpp.

³ Helene Dopkewitsch, *Die Burgsuchungen in Kurland und Livland vom 13.-16. Jahrhunderts*, Riga, 1933, 8. un sk. lpp. *Mitteilungen aus der livlaendischen Geschichte*, 25. Bd.

⁴ W.Eckert, *Die kurische Landschaft Ceklis, Untersuchungen zur Geschichte des Kampfes um Suedkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen. Altpreussische Forschungen*, Bd. 20., Koenigsberg Pr. 1943.

tus. Daudzi dati, kuŗus autors min, ņemti no vĕlāko gadsimtu senrakstiem, kas arĭ pamudināja mani nesekot stingri tradīcijai.

Dalīšanas rakstā sastopamais tuksneša (*solitudo*) jēdziens ir ņemts no viduslaiku kristīgās misijas idejām. Pāvests Honorijs III 1222. gada krusta kaŗu bullā saka, ka Livonija priekš misijas darba sākuma bijusi *terra vaste solitudinis*¹. (plaša tuksneša zeme); tos pašus vārdus un tādā pašā garā pāvests Gregorijs IX 1236. gada krusta kaŗu bullā saka par Kursu, Zemgali, Livoniju un Igauniju². Izteiciens *terra vaste solitudinis* ir aizņēmums no Vulgātas. Proti: *Invenit eum in terra ... vaste solitudinis*³; *ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem*⁴. Tamlīdzīgi no Vulgātas ir aizņemts Dienvidkursas dalīšanas raksta izteiciens *terrae incultae*. Proti: *Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis*⁵. šī zeme, kas bija neizveidota, ir kā lieglaimības dārzs). Parallēles šim raksturojumam mēs atrodam vienā otrā krusta kaŗu laika kristīgās misijas rakstā. Sāmsalas bīskaps Indriķis 1238. gada 28. februārī ar Livonijas ordeni sadala Vīku un saka, zīmējoties uz Sāmsalas diecēzi, ka viņa griba ir izveidot *sponsam ecclesiam ... rudem adhuc*⁶. (Līgavu baznīcu, kas līdz šim vĕl ir primitīva). Virsbīskaps Alberts iet vĕl tālāk un visai smagos vārdos raksturo agrāko Livoniju, proti, ka tā priekš misijas darba sākuma bijusi „nāves ēnas apgabals” (*in ... quondam regione umbrae mortis*)⁷. Vārdi *terrae incultae* kā Klaipēdas vienošanās rakstā, tā Dienvidkursas dalīšanas dokumentā ir literārās tipoloģijas augļi, kam sākums, kā redzam, atrodams Vulgātā. Abos senrakstu tekstos tie ir mākslots iepinums;

1 *C. Rodenberg, Epistolae selectae, I 189.*

2 *Ibid. I 671.*

3 *Deut. 31, 10.*

4 *Genesis 47, 19.*

5 *Ezechiel 36, 35.*

6 *LUB I 156.*

7 *Ibid. I 300.*

tāpēc tie jātulko un jāsaprot savādāk; tie arī pauž cita veida raksturojumu. Kā no misijas laika viedokļa par Livoniju sacīts, ka tā bijusi **regio umbrae mortis**, un par Sāmsalas diecēzi, ka tā vēl 1238. gadā bijusi **rudis**, tā arī no tā paša viedokļa par Dienvidkursas teritorijām rakstīts, ka tās vēl 1252. un 1253. gadā bijušas **terrae incultae**, proti, ka tās nav bijušas vēl izveidotas. Tās arī nevarēja būt izveidotas, jo viņu iekarošana bija beigusies tikai priekš kāda gada vai mazliet agrāk. Ka Ceklis, Duvzare, Megova un Pilsāta nevarēja būt izveidotas pēc kristīgās pasaules parauga, tas secināms arī no tā apstākļa, ka līdz 1253. gadam tās nekad nav bijušas dalītas; **nondum diviss**, kā sacīts dalīšanas rakstā. Pēc sadalīšanas tikai varēja īsti sākties izveidošanas darbi kā viena, tā otra virskunga vadībā un garā. Viduskursa un Miera Kursa daļējā veidā jau vairākreiz bija dalītas. Ar Dienvidkursas stāvokli sakarībā stāv arī tas, ka redīgētāji abos dalīšanas dokumentos noteikumiem par izmantojamiem objektiem piešķirušī sekundāru nozīmi un ka tie tāpēc papildināmi ar Viduskursas un Miera Kuras raksta noteikumiem. Vārds **solitudo**, kā redzējām, ņemts arī no Vulgātas un krusta karu bullās tas bija literārās tipoloģijas elements. Tuksneša koncepcijai nav pamata nevien ar to, ka **solitudo** (un arī **Wildnis**) nemaz neatrodas Dienvidkursas dalīšanas rakstos, bet arī ar to, ka šis vārds ir aizguvums no svešiem paraugiem. **Solitudo** atrodams tik Viduskuras un Miera Kuras dalīšanas rakstā; redīgētāji divreiz ar to apzīmē lankas un lukstus, kur kurši ar izkaptīm pļauj sienu, un vienreiz ar to nosauc mežaini, kas bija starp Kāndavu un Zemgali. Tuksneša koncepcija nemaz neattiecas uz Viduskursu un Miera Kursu. Vārdi **solitudo** un **terrae incultae**, kā redzams, neizmēģinās uz tīrumiem, kas zemkopju roku trūkuma dēļ nebūtu apstrādāti.

Jau Eberharda no Seinas un bīskapa Indriķa 1252. gada 29. jūlija un 1. augusta vienošanās raksti par Klaipēdas ceļšanu runā pretim tuksneša kon-

cepcijai un ar 500 arklu bīskapa kvotas minēšanu liecina, ka četras Dienvidkursas teritorijas bijušas apstrādātas un apdzīvotas zemes. Bīskapam vajadzēja dot pils un pilsētas celšanai daļu no darba spēka un arī materiālo palīdzību. Sākot no tās dienas, kad iesāka pils celšanas darbus, piecus gadus ilgi viņam kā palīdzību vajadzēja dot cenza labību no 500 arkliem, proti, no katra arkla divus pūrus, un līdz ar to arī visu, kas izmantojams un ko ordeņa brāļi varēja iegūt no Cekļa, Duvzares, Megovas un Pilsātas, kas vēl nebija izveidotas zemes. Bīskaps Indriķis nobis (t.i. ordeņa brāļiem) (in subsidium dedit censum de quingentis uncis, videlicet de quolibet unco duos lupones ad V annos ab illo die, quo praedictum aedificium fuerit inchoatum, et quicquid profutui poterit nobis iusto modo proveuire de terris iam incultis, videlicet Ceclis, Negouwe (pareizi: Megowe), Pilsaten et Dovzare¹. Dienvidkursas stāvēja savrup no Viduskursas un Miera Kursas un Klaipēdas pili un pilsētu cēla viņas vajadzībām; tāpēc 1000 pūru cenza labības deva no 500 arkliem zemes, ka satradās Dienvidkursā. Teikuma vārdi paši jau norāda, ka cenza labība nāca no Dienvidkursas zemēm. Proti: dedit censum... et quicquid profuturi... de terris... Ceclis, Negouwe (t.i. Megowe), Pilsaten et Dovzare (deva cenu... un visu izmantojamo no Cekļa, Megovas, Pilsātas un Duvzares zemēm). Šādu interpretāciju apstiprina arī vienošanās tālākais noteikums. Proti, pēc šiem pieciem gadiem, t.i., kad izbeigsies cenza labības došana, no vsām minētām zemēm (de omnibus praedictis, t.i., no Cekļa, Megovas, Pilsātas un Duvzares) ordenis sadalot iegūs divas trešdaļas, bet bīskaps vienu trešdaļu. Ja ar labības došanas izbeigšanos tieši saistīja laika ziņā šo četru iekaroto zemju sadalīšanu, tad tas liecina, ka labība nākusi no šīm zemēm; izbeidzoties kopīgam darbam un izdevumiem, zemes, kas deva labību, vajadzēja sadalīt, lai cenza graudi birtu neatkarīgi kā viena, tā otra virskunga klētīs. Savstarpējo konfliktu dēļ vienreiz otrreiz atmeta to, par ko bija vienojušies; tamlīdzī-

¹ *Ibid.* I 236. un 237.

gā atmosfairā Dienvidkursas iekaņotās zemes sadalīja jau 1235. gadā. Šo interpretāciju atbalsta kāds cits dalīšanas gadījums. Alnas Baldvīns 1234. gada 1. aprīlī vienojās ar 56 Rīgas pilsoņiem, ka izlēņos katram pa 25 arkliem Kursas trešdaļā, kas atradās šaipus Ventas, un sestdaļā, kas bija aiz Ventas. Lēņu vīri pagaidām ieguva tikai daļu no cenza labības, nevis pašus arkļus. Baldvīns tāpēc papildināja vienošanos ar paskaidrojumu. Proti, kamēr radīsies viņam (t.i. Baldvīnam) iespēja noteiktās vietās ierādīt katram viņa arkļus, tikmēr no visa cenza daudzuma, kas minētos apvidos pienākas viņam (t.i. Baldvīnam), paši lēņu vīri saņems pēc proporcijas šaipus Ventas trešo daļu un viņpus Ventas sesto daļu, nodalot ikkatram viņa piecdesmit sesto daļu¹. Tātad lēņu vīri iegūs arkļus tajās pašās Kursas zemēs, no kurām viņi līdz tam ieguva savu daļu no cenza labības. Nevar apšaubīt to, ka tamlīdzīgi Dienvidkursā cenza labība nāca no tām pašām zemēm, kurās tur 1253. gadā sadalīja. Piebilstams, ja bīskapa kvota bija 500 arkli aņamas zemes, tad Livonijas ordeņa kvotai vajadzēja būt divreiz tik lielai. Noraidāmas domas, ka no Viduskursas un Miera Kursas varēja vest labību uz Klaipēdu. Bīskapam Indriķim nebija ne kuģu, nedz transporta organizācijas, lai piecus gadus ilgi aizvestu ik gadu no abām zemēm 1000 pūru labības uz Nemuna grīvu. Kad viņš priekš dažiem mēnešiem ieradās Kursā, viņš atrada, ka bīskapa līdzšinējā cenza labības daļa bija iebirusi ordeņa klētīs; atpakaļ viņš to nedabūja. Kursas bīskapi bieži tradās materiālās grūtībās. Indriķim jau 1259. gadā vajadzēja ieķīlāt trīs kuršu ciemus, lai dabūtu no ordeņa 50 Rīgas sudraba marku lielu aizdevumu.

Tuksneša koncepcijai runā pretim arī citi dažāda rakstura dati. Dienvidkursas sadalīšana sikos apvidos savukārt rāda, ka viņa tanī laikā nav bijusi mežaine (*solitudo*, *Wildnis*). Meža apgabalus atsevišķi un pašus par sevi 13. gadsimtā jau nedalīja

¹ *Ibid.* I 135.

maza apmēra iecirkņos. Šāda rīcība izskaidrojama ar to, ka tanī laikā katrs savām vajadzībām varēja cirst mežā kokus, ierīkot biškokus un arī medīt; ka viena virskunga mežus stingri vēl nenodalīja no otra virskunga mežiem, tas redzams no tā, ka bīskapa pavalstnieki varēja medīt ordeņa mežos un ordeņa mežos un ordeņa pavalstnieki savukārt varēja medīt bīskapa mežos. Kā redzējām, mežaini, kas atradās starp Kandavu un Zemgali, nesadalīja, bet visu pievienoja Livonijas ordeņa daļai. Pats galvenais dalīšanas motīvs bija, lai abi virskungi separātā ceļā varētu ievākt nodevas; tajos laikos vēl ievēroja pāvestu noteikumu, ka nodevas var ņemt tikai no tādām objektiem, ko radījis cilvēks ar savu darbu. Tāpēc kā viena, tā otra virskunga intereses galvenokārt saistījās pie aņamās zemes, nevis pie mežiem. Apstrādātiem tīrumiem, saprotams, kad dalīja, gāja līdz meži, pļavas, ganības un zvejas ūdeņi. Sadalīto vienību kodols tāpēc arvien bija aņamā zeme. To liecina arī Viduskursas un Miera Kursas dalīšanas dokumentu tiešie vārdi. Minot bīskapam piešķirtās Bandavas teritorijas, piem., Elkeni, Asīti u.c., redīgētāji pievienoja paskaidrojumu: ar visu aņamo zemi un tās tuksnešiem, t.i. lankām un lukstiem, ko apstrādā ar arklu vai sirpi, ko sauc par izkapti. Šis paskaidrojums attiecās arī uz Dienvidkursas teritorijām, jo Viduskursas un Miera Kursas raksta noteikumi par izmantojamiem objektiem, kā redzējām, ir domāti arī Dienvidkursai. Ka galveno vērību pievērsa apstrādātiem tīrumiem, tas redzams arī no tā, ka papildināja ar tīrumu zemi, ja kāds no virskungiem dalot bija ieguvis mazāka apmēra gabalu par otru. No visa tā secināms, ka tuksneša koncepcija stāv pārāk no patiesajiem Dienvidkursas teritoriju apstākļiem.

Ka tīrumi bija Dienvidkursas sadalījumos, to skaidri rāda Preceles piemērs. Abos 1253. gada dalīšanas senrakstos atrodams vienīgi tikai nosaukums: **Pretzele**. Kad 1291. gada 6. janvārī bīskaps zemes sadalīja starp bīskapu un domkapitulu, pārdalīja

divās daļās Preceli; sakarībā ar to sacīts, ka vienā un otrā daļā ir apstrādāti lauki: **et medietas agrorum in Prezele** un **alia medietas agrorum in Prezele**¹ (Preceles lauku puse un Preceles lauku otra puse). Tas pats dališanas raksts līdzās tiem min Ampiltes kastellatūras tīrumu zemes astoņus arkļus. Tie uzskatāmi tik par kādu daļu no kastellatūras arkļiem; šos astoņus arkļus bīskaps 1290. gada 9. maijā bija saņēmis no mestra Halta par atsacīšanos no Klaipēdas dzirnavām. Tīrumus tiešos vārdos min arī 1253. gada 4. aprīļa dališanas raksts **terra Twertikini**; vārds **terra** apzīmē apstrādātus tīrumus, ja tas neatiecas uz plaša apmēra apgabalu². Ka Ceklī un Kretiņas pils teritorijā bija apstrādāti tīrumi, tas redzams no tā, ka 1253. gadā tur jau bija izdoti lēņi un ka vēl izdeva tos; lēņu zemi piešķīra ar nolūku, lai lēņu vīri saņemtu cenza labību.

Vienīgi Dienvidkursas dališanas rakstos atrodam visai svarīgo norādījumu, ka tur teritoriju un teritoriju robežas un kastellatūru robežas sagājušas kopā: **in distictionibus terminorum inter terras et terras, castellaturas et castellaturas** (lai noteiktu robežas, kas ir starp teritorijām un teritorijām, kastellatūrām un kastellatūrām). Šīs robežas bija valstisko institūciju elementi; viņu sistēmu varēja izveidot tikai tauta, kas dzīvoja uz vietas un apstrādāja zemi, nevis tauta, kas dzīvoja staigāju dzīvi.

V. Ekerts savā sacerējumā **Die kurische Landschaft Ceklis** apskata vienu otru no tiem datiem, kurus še iepriekš aplūkojām, un min vēl citus avotus. Ka Ceklis 15. gadsimtā bija kuršu apdzīvota zeme, nevis tuksnesis, to liecina, kā viņš raksta, 1440. gada robežu aprakstā minētie ciemi; proti: **togande... bet to peluenen dorch dat dorp, van peluenen to gande beth tho pollennen dorch dat dorp, van pollennen tho gande beth ahn einen hoff bettueen geheten, de hoff liggende tendes de Klenische Sehe. van dar togande durch Sedden Merckede...** un tālāk **bet ahn**

¹ *Ibid.* l 540.

² *Ibid.* l 533: *octo uncas terrae.*

ein Dorp poperten¹. Nosaucot nedaudz robežu punktus, apraksts min divus ciemus, muižu, tirgus vietu un vēl trešo ciemu, kas ir attālāk. Ka ciemos dzīvoja kurši, tas secināms no tā, ka pie robežu noteikšanas piedalījās arī **olde Vndutschen**, kas bija kurši; lietuvjus nekad nesauca par nevāciem.

Hans Mortensens spriež, ka Dienvidkursas iedzīvotāji vāji cinījušies pret Livonijas ordeņa kara pulkiem², kas pēc Embūtes ieņemšanas vērsuši savus ieročus pret viņiem. Viņa ieskatam nevar pievienoties. Atskaņu chronikas autors liecina pretējo, sacīdams, ka ordeņa kareivjiem vajadzējis tur skaldīt kā cietu klinti kuršu spēkus³. Viņš stāsta arī par kuršu kara darbiem, kas norisinājās pie Kretiņas, Skodas, Griezes un Ampiltes. Chronists tamlīdzīgi nevērtē Viduskursas iedzīvotāju aizstāvēšanos, kad Livonijas ordeņa kaŗaspēks 1242. gadā tur iebruka. Nemuna lejas apvidū atradās daudzas kuršu celtas pilis; proti: Mutina, Akite, Kalati, Kretiņa, Poiss, Sarde u.c. Tik stipri ar pilīm nebija aizsargāti ne Ventas, nedz Daugavas lejas galu apvidi. Aprakstot 1423., 1425. un 1440. gada robežas, senrakstu autori min pilskalnus, kas atradās Ceklī: **Kruthen, Kappenen, Galleisden, Pewene, Ballene, Poeke, Pessell, tve Schlattesberge** pie Erlas upes, **Birsen un Vesaten**⁴.

Ka Ceklis bija apdzīvota un zemkopju kultivēta zeme, uz to norāda, kā raksta V. Ekerts, vietu vārdi, kas radušies no lauku apstrādāšanas. Proti: **veld**⁵ pie Skodas, **lande czu Rittawen**⁶, **veld czu lobe**⁷,

⁷ Pēc Napiersky, K., *Russisch-livlaendische Urkunden*, Petersburg 1868, 244.

⁶ Hans Moltensen, *Die Besiedlung*, 125. lpp.

⁵ *Livlaendische Reimchronik*, hrsg. von Leo Meyer, Paderborn 1876, 2440.

⁴ W. Eckert, *Die kurische Landschaft Ceklis*, 22. lpp.

³ *Atsk. chr.* 4830.

² *S.S. rer. Pr.* 2, 709.

¹ *Mitteilungen aus der Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 7. Bd., Riga, 1854, 355.

feldt tho Erlen¹, dat Kappensche veldt² un dat grunste veldt³. Par apstrādātiem laukiem liecina arī vietu vārdi, kas beidzas ar — **seme. Leypiasseme, Seculmzeme, Calneseme** u.c.⁴

Tanīs zemēs, no kurām bija nākuši iekarotāji, bija cita valstiskā struktūra; viņu vēlēšanās bija, saprotams, iekarotās zemēs radīt tamlīdzīgu struktūru. Tas prasīja laiku, plašu izveidošanas darbu un viņu nobīļu rokas. Dienvidkursā šis izveidošanas darbs 1253. gadā vēl bija tik pašā sākuma stadijā un tālu palicis atpakaļ Viduskursas un Miera Kursas izveidošanas darbām, kā pareizi rezumē V. Ekerts. Cekļa, Duvzares, Megovas un Pilsātas iekarošana sākās pēc 1243. gada, kad bija atsists Mindauga iebrukums pie Embūtes. Cekļa iekarošana beidzās aptuveni 1252. gada vidū, kā raksta Hans Mortensens⁵. Apejot Klaipēdu un tās tuvējo apvidu, jā-saka, ka šo četru zemju piederība līdz 1253. gadam bija tikai tukši vārdi. Žemaišu un lietuvju kara akcijas padarīja pat uz gadu simteņiem Dienvidkursas okupāciju par visai problēmatisku. Apstākļi bija nemierīgi un laiks par īsu, lai Dienvidkursā ar vāciešu nobīļu trūcīgo skaitu izveidošanas darbs būtu varējis tā virzīties uz priekšu, kā to virskungi vēlējās. Nav ziņu par to, raksta V. Ekerts, ka Dienvidkursā Livonijas ordenis un Kursas bīskaps būtu uzcēluši vēl kādu pili; tāpat nav ziņu par viņu militārajām, baznīcas un administrācijas organizācijām. Nav arī senrakstu, kas aprakstītu lēņu zemes robežas; ja bija kādi lēņu ieguvēji, tad tie nedzīvoja savās lēņu zemēs. Ar trūcīgo izveidošanas darbu stāv sakarībā arī nepilnīgie formulējumi par izmantojamo objektu noteikumiem. Vārdi **terrae incultae**, kā jau minēts, ņemti no Vulgātas un ar tiem norādīts vienīgi uz vāciešu izveidošanas darba nepil-

¹ *Napiersky, Russisch-livlaendische Urkunden, 221.*

² *Ibid. 244.*

³ *Ibid. 244.*

⁴ *LUb I 249.*

⁵ *Hans Mortensen, Die Besiedlung, 171. lpp.*

nīguru, nevis uz kuršu zemkopju darbu. Klaipēdas vienošanās dokuments un Dienvidkursas dalīšanas raksti sniedz vairāk ziņu par apstrādāto zemi Viduskursas un Miera Kursas raksts. Šīs ziņas arī liecina, ka kurši Dienvidkursā bijuši zemkopju tauta un dzīvojusi uz vietas. Ka viņi nodarbojās ar zveju un biškopību, tas nerāda, ka viņi nebūtu zemes kopēji. Kurši tāpēc nodarbojās ar zveju, ka Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastes ūdeņi tanī laikā bija neparasti bagāti ar zivīm. Arī lietuvji nodarbojās ar biškopību un vēlākos gadsimtos eksportēja tādā daudzumā vasku, ka apmierināja Vakareiropas prasības.

Kuldīgā 1253. gada aprīlī bīskaps Indriķis vienojās ar Livonijas ordeni par kuršu kara nastām. No senraksta redzams, ka vienošanās akta liecinieki visumā bija tie paši, kas bija par lieciniekiem, kad dalīja zemes; tāpēc domājams, ka senraksts par kara nastām sacerēts arī 4. aprīlī. Kā mums jau zināms, pāvests Gregorijs IX un kardinālu kollēģija 1236. gada februārī noteica, ka virskungi no neofītiem var prasīt tikai to, lai viņi piedalās kara gājienos un zemes aizsardzības karos, un ka to var prasīt tikai mērenā veidā. Noteikuma ierosinātāji un Gregorijs jau bija aizvēruši acis uz mūžību; Romas kūrijas rīkojumam neviens tagad vairs nepievērsa vērību. Kuršu jaunās kara nastas bija daudz smagākas par to, ko virskungi prasīja no lībiešiem, latgaļiem, igauņiem un citām tautām. Iesaistīt kuršus vairāk kara akcijās spieda virskungus žemtaišu biežie iebrukumi. Kuršu tuvie kaimiņi bija kļuvuši sevišķi aktīvi pēc tam, kad Mindaugs bija kristījies un saistījies aliansē ar Livonijas ordeni¹.

¹ Par žemaišu smagajiem iebrukumiem liecina jau kardinālu komisijas 1251. gada 3. marta raksts. Proti, ka Kursas bīskaps *propter paganorum frequenters incursus* (nemitīgo pagānu iebrukuma dēļ) bieži uzturas Rīgā; *LUB I* 219. Tamlīdzīgi par iebrukumiem vēstī senraksts par kara nastām: (diecēze) *dat stedelichen angevuchten wirt von der wodunge de vienade*; *LUB I* 250.

Bīskaps un ordenis vispirms vienojās par sardzes nodevu (**wartguit**). Nodevu uzlika kā bīskapa, tā ordeņa kuršiem. Sardzes nodevu ievāca no zemniekiem naudā, nevis graudā; tā bija galvas nodeva, nevis nodeva no zemes. Kuršiem sardzes naudu vajadzēja maksāt bez kāda pārtraukuma aptuveni līdz 16. gadsimta beigām. Ar iegūto naudu uzturēja sardzes vīrus; tos novietoja Žemaites robežu tuvumā, lai izlūkotu to, kas norisinās aiz robežas. Ar sardzes naudu uzturēja arī ziņnešus, kas nonesa ziņojumus uz Kuldīgu vai Klaipēdu, kad pamanīja Žemaišu kara pulku tuvošanos. Sardzes dienests neatbrīvoja sardzes vīrus no pienākuma piedalīties kara gaitās. Sardzes nodevu ievāca vēlākos gados arī Prūsijā, bet nav ziņu, ka tā būtu ievākta zemgaļu, sēļu, libiešu, latgaļu un igauņu zemēs.

Lietuvju un citu baltu tautu kara gājieni bija bīstami ar to, ka viņu kara vadoni pielietoja pārsteigšanas taktiku, t.i., tik pēkšņi iebruka pretinieku zemēs ka pēdējie, negaidot iebrukumu, nepaspēja laikus sapulcēties, lai dotu pretsitieni. Parasti šādās kara gaitās devās jāšus, lai ātri ielauztos, padarītu savu darbu un atkal pazustu aiz savas zemes lielajiem mežiem. Tolabi zināja arī Livonijas ordeņa kara lietu vadītāji; tāpēc ordeņa pārstāvji un bīskaps Indriķis vienojās par noteikumu, kāds nav sastopams līgumos un kas deva iespēju spert ātrus pretsoļus. Proti, ja pagāni, t.i.e žemaiši, bija ielauzušies un siroja Kursas novados, tādā gadījumā ātras kareivju sapulcēšanās labā varēja neievērot kā bīskapa, tā ordeņa valsts robežas; bīskapa ziņneši varēja ierasties pie ordeņa ciemu vecākiem un ordeņa ziņneši varēja aizsteigties pie bīskapa ciemu vecākiem un ziņot, lai viņi sūta kareivjus uz karaspēka sapulcēšanās vietām.

Zīmīgi ir, ka vienošanās raksts par kara nastām nenorāda uz tādu kareivju sastāvu, kādu mēs sastopam Indriķa chronikā. Kad notika kara gājieni uz igauņu zemēm un kad norisinājās zemgāliešu cīņas, mēs galvenokārt tur redzam piļu karavīrus, kas

bija dižciltīgie; piem., **castrenses**¹ (pils kaŗavīri) aizstāvēja Meŗotnes pili, kaŗa gājienā uz Ugauniju devās latgaļi **de Autine**² (no Autinas pils) un citā kaŗa akcijā devās turp **Bevernenses**³, t.i., Beverīnas pils kaŗavīri. Līdzās piļu dižciltīgo kaŗavīriem kaŗa gaitās piedalījās arī ciemu kareivji. Tāpēc lielākām akcijām sapulcināja kā no pilīm, tā no ciemiem kareivjus; piem., 1211. gadā Rīgas kaŗa lietu vadītāji sasauca **de omnibus finibus et castris**⁴ (no visiem novadiem un pilīm) lībiešu un latgaļu kareivjus. Turpretim vienošanās raksta vārdi rāda, ka ordenis un bīskaps iesaistījuši cīņā pret iebrucējiem tikai kuršu ciemu kareivjus, jo ciemu vecākie varēja vienīgi tikai sava ciema kareivjus nosūtīt uz kaŗaspēka sapulcēšanās vietu. Neraugoties uz to, ka līdz 1253. gadam kuršu piļu dižciltīgie nebija vēl nogājuši no skatuves, vienošanās raksts nepiemin nemaz piļu kaŗavīrus. Ka raksts min vienīgi ciemu kareivjus, tas izskaidrojams ar vairākiem apstākļiem. Samērā nelielā attāluma dēļ ziņnešiem bija iespējams ātrāk sasniegt ciemus; ciemu iedzīvotāji paši bija ieinteresēti, lai atsit iebrucējus, jo viņi vissmagāk cieta iebrukums. Ziņnešiem turpretim grūtāk bija sasniegt attālās pilis; virskungi diezcik nepaļāvās uz piļu dižciltīgajiem, jo pēdējie bija tie, kas parasti izraisīja sacelšanos. Cīņās, kas norisinājās pēc Durbes kaujas, gāja bojā kuršu pils un līdz ar tām arī piļu dižciltīgie. Jau agrāk bija zaudējuši savu stāvokli lībiešu, latgaļu un igauņu piļu dižciltīgie. Tāpēc mestra Halta 1290. gada raksts min vienīgi kuršu, lībiešu un igauņu ciemu kareivjus: **rurenenses**⁵; tamlīdzīgi divi 1341. gada senraksti min vienīgi kuršu kareivjus **rurenenses**.

Visbeidzot vienojās, ka bīskapam savas valsts un ordenim savas valsts tie kareivji jāsoda, kas nav

¹ *I ndr. chr. XXIII 8.*

² *Ib id. XIII 5.*

³ *Ib id. XV 7.*

⁴ *Ib id. XIV 10, 82. lpp.*

⁵ *Ib id. I 538*

klausījuši un nav ieradušies kaŗaspēka sapulcēšanās vietās. Šis ir vienīgais oficiālais raksts, kas runā par nepaklausīgo kaŗeivju sodīšanu. Pati sodīšana par nepaklausību jau sen notika. 1207. gadā ar 3 marku (t.i. 1,5 sudraba mārciņas) lielu sodu piedraudēja lībiešu un latgaļu kaŗeivjiem, ja viņi nesekos kristīto kaŗaspēkam un nedzīsies pakaļ lietuvju sirotājiem¹. Arī Prūsijā sodīja nepaklausīgos par neierašanos pie kaŗaspēka ar 3 markām.

* * *

Kad pēc Kursas sadalīšanas bija pagājis gads, tad sadalīja arī Zemgali un Upmali, t.i., 1254. gada aprīlī. Dalīšanas aktā lielmestra vietnieks Eberhards no Seinas pārstāvēja Livonijas ordeni un virsbīskaps Alberts ar savu domkapitulu pārstāvēja Rīgas diecēzi. Alberts bija dabūjis savās rokās sēdekli Rīgā 1253. gada pašās beigās, jo bīskaps Nikolajs bija aizvēris acis novembrī īsi priekš tam. Rīgas domkapituls bija trešais dalīšanas partneris, jo Nikolajs 1251. gadā viņam bija atdevis pusi no savām Zemgales zemēm un pāvests Innocentijs IV 1254. gada 28. janvārī to bija apstiprinājis. Sadalīja Zemgali un Upmali pēc tās proporcijas, kādu pāvests Innocentijs III 1210. gadā bija noteicis, t.i., virsbīskaps ar domkapitulu ieguva divas trešdaļas, bet Livonijas ordenis vienu trešdaļu. Zemgali sadalīja pēc zemgaliešu pilīm un viņu teritorijām.

Livonijas ordenis, dalot ar lozi, ieguva Tērveti un Dobeli. Nav zināms, kāds lēmums bija par to trešdaļu, ko ordenis pēc Zemgales iekarošanas bija pārņēmis savā virskundzībā; domājams, ka tā ietilpa abu piļu teritorijās. Svarīgs ordenim bija tas apstāklis, ka jaunās zemes sagāja kopā ar viņa Viduskursas un Miera Kursas teritorijām. Virsbīskaps ieguva Žagari un Sileni. Žagare ir identiska ar taga-

¹ *In dr. chr. XI 5.*

dējo Lietuvas pilsētiņu žagari. Silene atradās uz ziemeļaustrumiem no Žagares un tās robeža sagāja kopā ar Mežotnes robežu. Abas virsbīskapa zemes atradās tuvu žemaišu zemēm un bija stipri sirotāju apdraudētas. Rīgas domkapituls ar lozi ieguva Spārneni un Dobeni. Spārnenes pilskalns atrodas pie Spārnu ezera, kas ir īles muižas tuvumā. Dobenes teritorija atradās vairāk uz rietumiem. Dobes pilskalns ir iepretim Incēnu mājām pie Kokmuižas (vāciski **Dobelsberg**). Blīdenes ciems 13. gadsimtā ietilpa Dobenes teritorijā.

Tanī pašā laikā sadalīja arī Upmali, ko uzskatīja par Zemgales mazāko daļu. To dalīja vienīgi starp virsbīskapu un Livonijas ordeni. Rīgas domkapituls no dalīšanas neko neieguva, jo virsbīskaps Alberts bija ieskatos, ka bīskaps Nikolajs 1251. gadā kapitulam piešķīris vienīgi tikai pusi no savas Zemgales daļas. Dalīja pēc tās pašas proporcijas, t.i., virsbīskaps ieguva divas trešdaļas, bet Livonijas ordenis tikai vienu trešdaļu.

Virsbīskapa pirmā trešdaļa sākās pie Lielupes labā krasta un gāja virzienā pret Daugavu. Par sākumu ziemeļos uzskatāma tā Rīgas patrimoniālā daļa, kas atradās starp abām šīm upēm, jo pāvests Aleksandrs IV 1255. gada 31. marta bullā saka, ka virsbīskapa virskundzībā atrodas Rīga ar visu to, kas pie tās pieder. Tālāk robeža gāja gar Lielupes labo krastu līdz Mēmelei un gar Mēmeles labo krastu uz augšu līdz Medenes robežai. Medene bija sēļu apdzīvota zeme, kas pieslējās Upmalei. Minams, ka Sēlija, izņemot nelielu daļu, ietilpa Livonijas ordeņa virskundzības sfairā, ko apstiprināja pāvests Innocētijs IV un akceptēja Mindaugs dāvinājuma veidā. Virsbīskapa otra trešdaļa atradās starp Mēmeles kreiso krastu un Mūsas labo krastu un gāja līdz mežam, ko sauca par **Vere**. Še sugas vārdu vēris (mežs) raksta redīgētāji lietojuši kā īpašvārdu. Tālāk šī daļa gāja gar Mūsas labo krastu un kreiso krastu uz augšu līdz Upītes un Saules teritorijām.

Livonijas ordeņa trešdaļa sākās no tā paša meža un gāja gar Mūsas kreiso krastu uz ziemeļiem un tālāk gar Lielupes kreiso krastu līdz gaŗās salas galam, ko vācieši sauca par **longum Holmen**. Diemžēl nav skaidrs jautājums, kur atradās šī sala. 13. gadsimtā Lielupe ietecēja taisni jūrā, nevis Daugavā, un Kursas diecēzes robeža sniedzās līdz Lielupes grīvai. Domājams, ka gaŗa sala bija jūŗas kāpas, kas pašas piederēja pie Kursas diecēzes.

Livonijas ordeņa trešdaļas dienvidu robeža sākās pie Mūsas kreisā krasta un gāja gar Vēŗa ziemeļu malu, gar Plāņu (**Planae**) terriŗorijas ziemeļiem un tālāk uz rietumiem līdz tuvējai apstrādātai zemei. Pamatodamies uz 1457. gada Rundāles izlēŗoŗanas dokumenta vārdiem, V. Ekerts ir uzskats, ka Vēŗis atradies lejup Mazupītes ietekai Mūsā un dienvidos no Īslīŗa iztekas¹. Paralleli Īslīŗim tek Plānītes upe. No viŗas radies Plāņu terriŗorijas nosaukums; ar to stāŗ sakarībā tag. liet. Planenai, kam pamatā ir agrārkais zemglieŗu vietvārds. Vēŗis un Plāņu terriŗorija atradās virsbīskapa daļā.

* * *

Pāŗejot pie kaŗa akciju apraksta, jāmin vispirms, ka žemaiŗiem gadu divpadsmit bez brāļu tautas atbalsta vieniem vajadzēja krustot ieroŗus ar Livonijas ordeņa un viŗa palīgu kaŗa pulkiem, jo ķēniņš Mindaugs bija saistījies aliansē ar ordeni. Tik vienreiz žemaiŗi ieguva palīdzību no sembiem. Kad žemaiŗi iebruka, kaujas visvairāk norisinājās Dienvidkursā, bet retāk Viduskursā. Šie iebrukumi prasīja daudz kurŗu asiņu, jo tajos laikos iebrucēji parasti vērsa ieroŗus pret ciemu iedzīvotājiem, ja tie nebija spāŗējuŗi iebēgt pilis vai rast patvērumu meŗa biezumos. No kurŗu ciemiem bija tie gūstekņi, kurŗus žemaiŗi aizveda līdz uz savu zemi.

Priekŗ 1252. gada Livonijas ordeņa un Prūsijas ordeņa bruņinieki ar kopīgiem spēkiem bija uzcēlu-

¹ W.Eckert, *Die kurische Landschaft Ceklis*, 80.

ši pie Dangas grīvas kreisā krasta pili. Kā zemgalieši saprata 1185. gadā uzceltās Ikšķiles pils draudus un uzbruka tai, tā žemaiši un sembi labi saprata jaunās pils draudus, ka bija pie Dangas. Viņi ieradās ar saviem kaŗa pulkiem un pils tuvumā uzcēla savus nostiprinājumus; no tiem viņi izdarīja uzbrukumus ordeņu pilij. Kad žemaiši un sembi bija atgriezušies savās mājās, Livonijas ordeņa kaŗaspēks atmaksādams ielauzās Žemitē. Žemaišu un sembu uzbrukums pamudināja Livonijas ordeni celt pili tuvāk mares krastam; kā redzējām, Klaipēdas pili jaunajā vietā sāka celt 1253. gada sākumā. Klaipēda piedzīvoja pirmo uzbrukumu 1256. gada pirmajā pusē. Bohēmijas ķēniņa Otokara II krusta kareivju pulki un Prūsijas ordeņa bruņinieku spēki 1255. gada sākumā bija ielauzušies Sembā un piespieduši ar savu milzīgo pārspēku sembus izlaist ieročus no rokām. Sembi jau 1256. gada sākumā sacēlās un devās kaŗa gājienā uz Klaipēdu. Tie, kas dzīvoja pie Prūšu mares, sakāpa kuģos un pa jūru brauca uz Klaipēdu; jātnieki un kājnieki pa zemes ceļiem ieradās pie pils. Jūrnieki ar kuģiem no ūdens puses un pārējais kaŗaspēks no sauszemes puses ielenca ienaidnieka pili. Cīņas ap Klaipēdu bija visai smagas un ilgas, bet nedeva sembiem cerētos panākumus. Viņu neveiksme izskaidrojama ar to, ka Klaipēda bija labi nostiprināta un to aizstāvēja stiprs ordeņa un peregrīnu kaŗaspēks. Ka pili atradās ievērojami peregrīnu spēki, uz to norādātas, ka pāvests Innocentijs IV ar speciālu krusta kaŗu bullu bija aicinājis kristītos, lai brauc uz Klaipēdu un palīdz to aizsargāt. Sembi, redzēdami, ka viņu pūles ir veltas, pārtrauca aplenkšanu un aizbrauca mājās.

Livonijs ordeņa mestrs Anno no Zangerhauzenas drīz pēc tam no Rīgas ar kaŗaspēku ieradās Klaipēdā un kopā ar garnizona kareivjiem pa Kuršu jomu devās uz Sembu, lai atmaksātu par uzbrukumu pilij. Izlauzušies cauri aizcirtumam, ko sembi bija ierīkojuši jomas dienvidu galā no Kuršu mares krasta līdz pat jūras liedagam, mestra kaŗa pulki iebruka Sembas zemēs. Kamēr viņi postīja un dedzināja cie-

mus, tikmēr sembi sapulcināja savus kareivjus, ieradās pie aizcirtuma un izlaboja to. Viņu lamatās iekrita mestra Anno spēki, kad viņi no Sēmbas dodamies mājup, ieradās pie aizcirtuma. Kaujā sembi smagi sakāva ordeņa karaspēku, noguldīja uz kaujas lauka daudz kareivju un atņēma visu viņu kaŗa laupījumu. Mestrs Anno tikko izglābās no nāves un atgriezās bēgšus gar jūrmalu Rīgā.

Attiecības starp žemaišiem un Livonijas ordeni arvien bija naidīgas. Lai varētu laikus sapulcināt kareivjus un stāties pretim žemaišu kaŗa pulkiem, ordenis, kā iepriekš redzējām, novietoja robežas tuvumā sardzi un kopa ar bīskapu uzlika kuršiem sardzes nodevu. Ieguvis Kursu, Livonijas ordenis pretendēja arī uz žemaites zemēm; savas palīdzības rāmjos viņš panāca vispirms to, ka ķēniņš Mindaugs pēc kronēšanās 1253. gada jūlijā piešķīra viņam dažas teritorijas, kas atradās Žemaites dienvidos, piem., Betigolas pusi, Laukovas pusi u.c. Ķēniņš 1254. gada 12. martā šo teritoriju otru pusi nodeva Lietuvas bīskapa diecēzei. Pēc tam ordenis panāca arī to, ka Mindaugs atdeva viņam visu žemaiti, izņemot tās teritorijas, kuŗas bija nodevis bīskapam. Ķēniņš ar šo aktu atzina Livonijas ordeņa pretenzijas uz žemaiti. Ordeņa un Mindauga rīcība vēl vairāk sakarsēja žemaišu prātus.

Žemaišu priekšgalā nostājās Alemanas, kas bija viens no augstākajiem dižciltīgajiem. Sapulcinājis žemaišu kaŗa pulkus, viņš iebruka Kursā. Diemžēl nav zināms, vai iebrukums notika Dienvidkursā, vai Viduskursā. Alemanam laimējās ar to, ka Kuldīgas un Klaipēdas bruņinieku spēki palika mierīgi aiz savu piļu biežajiem mūriem un nestājās pretim viņa kaŗa pulkiem. Kurši bija atstāti savam liktenim un daudzi no viņiem nokļuva žemaišu gūstā. Pāvests Aleksandrs IV 1255. gadā ar krusta kaŗu bullām uzdeva Minorītu ordeņa mūkiem vervēt Austrijā, Bohēmijā un Polijā krusta kaŗotājus, kas bija nosūtāmi pret lietuvjiem, t.i. žemaišiem. Kad daļa no šiem krusta kaŗotājiem bija ieradusies Rīgā, mestrs An-

no 1256. gadā sapulcināja pie Rīgas ordeņa bruņinieku, libiešu, latgaļu un igauņu kara pulkus. Mestrs gāja caur Zemgali, nevis ka parasts gar jūrmaļu. Ieradies ar kara pulkiem Zemgalē, Anno sapulcināja tur arī zemgāliešu karavīrus. Tā ir pirmā reize, kad zemgālieši piedalās Livonijas ordeņa kara akcijā. Mestra spēkiem pievienojās arī kuršu karaspēks. Kara pulki iebrūkot pārsteidza žemaišus, jo tie nebija gaidījuši no Zemgales puses ienaidniekus. Tāpēc žemaiši nespēja laikus sapulcināt tik stiprus spēkus, lai varētu atvairīt iebrucējus. Ar milzīgo armiju mestrs Anno deviņas dienas postīja un dedzināja žemaites ciemus, iegūdamas kara laupījumu un daudz gūstekņu. Ar šo žemaišu neveiksmi izjuka Alemana nodoms, proti, ar panākumiem uz kara lauka atvilkt Mindaugu no alianses ar Livonijas ordeni.

Dāvinājuma veidā Mindaugs otrreiz atzina Livonijas ordeņa pretenzijas uz žemaiti. Vai sakarībā ar to, vai neatkarīgi no tā žemaišu valdnieki 1257. gada sākumā sapulcināja kara pulkus un devās gājienā uz Klaipēdu. Dienvidkursas iedzīvotāji atkal kļuva par upuri abu pretinieku ieročiem. Jaunais mestrs Burchards no Hornhauzenas ar četrdesmit ordeņa bruņiniekiem un piecīsmit kuršu kareivjiem devās pretim žemaišu karaspēkam. Kuršu kareivji bija sapulcināti no Kuldīgas apkārtnes, kas secināms no tā, ka kaujā piedalījās Kuldīgas komturs Bernhards no Hārenas. Neraugoties uz lielo bruņinieku skaitu, žemaiši sakāva mestra spēkus, noguldīja uz kaujas lauka divdesmit bruņiniekus, ievainoja stipri pašu Burchardu, Kuldīgas komturu un daudzus citus kareivjus.

Pāvests Aleksandrs IV 1257. gadā izlaida vairāk krusta kara bullu un 8. augusta bullā pirmo reizi min, ka Livonijas un Prūsijas kara laukos par kristīgo ticību krituši piecīsmit ordeņa bruņinieku. Tas liecina, ka šejienes un Prūsijas tautas ārkārtīgi sīvi aizstāvējušas savu neatkarību un senču reliģiju. Pāvests ziņās par kritušajiem ordeņa bruņiniekiem bez šaubām bija ieguvis no Romas kūrijas

notāra Padujas Jāņa, kas bija, kā jau agrāk minēts, Vācu ordeņa loceklis un ordeņa lietu referents.

Kad mestrs Burchards bija atveseļojies, viņš no Kursas ieradās Rīgā un sāka vākt kaŗaspēku, lai iebruktu Žemaitē. Žemaišu valdnieki atsūtīja pie mestra sūtņus, kas 1257. gada vidū saderēja uz diviem gadiem pamieru. Žemaiši stingri ievēroja pamieru un nespēra nekādus naidīgus soļus pret Livonijas ordeni.

6. MINDAUGS

Lietuvji jau savu sirojumu sākuma gados bija sadrumstaļoti sīkās valstiņās. Katras valstiņas priekšgalā atradās valdnieks, kas no sava tēva bija mantojis varu un bija lielākā vai mazākā mērā neatkarīgs no citiem valdniekiem. Uz sadrumstaļoto stāvokli jau tas norāda, ka 21 lietuvju valdnieks trīspadsmitā gadsimta divdesmito gadu otrā pusē derēja mieru ar Dienvidkrievijas Volinijas kņaza Romana atraitni. Viens no šiem sarunu dalībniekiem bija Mindaugs.

No baltu tautu valdniekiem Mindaugs ieguvis vēsturnieku acīs sevišķu ievērtību ar to, ka viņš apvienojis zem savas vienā valstī lietuvjus un likvidējis sīkās valstiņas. Piebilstams šē tomēr, ka viņa lietuvju apvienošanas darbs nebija gluži tāds izņēmums, kam nebūtu bijis kaut kas līdzīgs citās baltu tautu zemēs. Zemgaliešu piļu dižciltīgie, vismaz viņu politiski aktīvākā daļa, atzina Tērvetes valdnieka Viestarta prioritāti; tas redzams no tā, ka viņš varēja ņemt ķilniekus no citām pilīm un pulcināt kareivjus no visiem Zemgales apvidiem. Prūši pēc 1260. gada sacelšanās apvienojās reģionālās vienība izraudzīja saviem kaŗa pulkiem vienu vadoni. Mindauga apvienošanas darbs gāja tomēr daudz dziļāk; viņš lika apvienotai Lietuvai tik stingrus pamatus, ka tie izturēja gadu simtņiem ilgos kaŗa satricinājumus un nesadrupa agrākajā stāvoklī. Mindauga darbs bija līdzīgs Dānijas un Norvēģijas ķē-

niņu darbam, kad viņi apvienoja savas tautas locekļus.

Mindaugs miteklis un galvenā pils bija Voruta; diemžēl nav zināma pils atrašanās vietā. Viņš apvienoja lietuvjus ar vardarbību, nogalinādams savus brāļus un brālēnus. Viņa apvienošanas darbs norisinājās trīsdesmito un četrdesmito gadu laikā. Ar 1242. gadu visi lietuvji un liela daļa no žemaišiem atzina viņa virskundzību. Apvienošanai bija dziļas sekas visās valsts nozarēs. Ar maz izņēmumiem lietuvju kaņiem vairs nebija sirojumu raksturs, kad centās kaimiņu zemēs iegūt vienīgi kara laupījumu un gūstekņus; viņu kara akcijām tagad bija politisks raksturs: ar kara spēku iekaroja citu tautu zemes un centās izjaukt ienaidnieka kara plānus. Arī kara tehnika tagad kļuva modernāka.

Lai vēl vairāk stiprinātu savu varu, Mindaugs centās atbrīvoties arī no tiem lokālajiem valdniekiem, kas atzina viņa virskundzību un bija lojāli pret viņu. Šajā nolūkā viņš salaida konfliktā mazos valdniekus, kas vēl nebija nobīdīti pie malas. Kad viņi savstarpējos karos bija kļuvuši vāji, Mindaugs izraidīja no Lietuvas viņus un pārņēma savās rokās viņu zemes. Viens otrs no šādiem valdniekiem kļuva par Lietuvas nodevēju un meklēja Rīgā atbalstu. Viņi arī pavairoja Mindauga iekšējās grūtības, kas savukārt atturēja viņu no iejaukšanās Kursas lietās. Livonijas ordeņa mestri, izmantodami izdevību, nosūtīja vairākreiz uz Lietuvu kara pulkus, kas karoja mazo valdnieku pusē.

Pirmā iejaukšanās Lietuvas iekšējās lietās notika mestra Ditricha no Groningenas laikā. Viens no lietuvju lokālajiem valdniekiem bija Langvins; viņš bija Mindaugs māsas dēls un baudīja viņa militāro atbalstu. Langvina teritorija atradās Lietuvas ziemeļos. Viņš karoja ar trim brāļiem — Dutci (J. Totoraitis: **Dutze**; Atskaņu chronika: **Tusche**), Milgerinu un Gineiku (Atskaņu chronika: **Gingeike**). Langvins ielauzās brāļu teritorijās; pēdējie savukārt izsīroja Langvina zemi. Nespēdami atvairīt

karotās krievu zemēs Mindaugs ielika par valdniekiem lietuvjus, kas tur valdīja atkarībā no viņa. Pēdējo lietuvju zemes viņš pievienoja savām zemēm.

Kā jau iepriekšējās lappusēs redzējām, Mindaugs centās Livonijas ordenim Kursā likt šķēršļus ceļā. Lai ordenim nebūtu atbalsta punktu, no kuŗa varēja viegli iebrukt Dienvidkursā, ķēniņš 1243. gadā ar kaŗaspēku uzbruka Embūtes pilij. Uzbrukumā viņš tomēr cieta sakāvi. Kad Mindauga kaŗaspēks citā iebrukumā atkal piedzīvoja neveiksmi, viņš vairs nesūtīja kaŗa pulkus uz Kursu, bet vērsās pret krievu ķņazistēm, kas deva labākus panākumus.

Ar apvienošanu un iekārojumiem Lietuva kļuva par visai svarīgu militāro un politisko faktoru Eiropas austrumos; Mindaugs pats ieguva lielu reputāciju kaimiņu valdnieku acīs, kas meklēja savos kaŗos viņa palīdzību. Prūšu dienvidu kaimiņš Mazovijas hercogs Konrads 1246. gadā lūdza ķēniņa palīdzību pret Krakovas hercogu Boļeslavu. Mindaugs arī deva palīdzību, un apvienotais kaŗaspēks sakāva pie Jarošinas Boļeslavu. Volinijas ķņazs Daniels ap šo pašu laiku prasīja Mindauga un Mazovijas Konrada palīdzību pret Haličas ķņazu Rostislavu, kas kopā ar Ungārijas ķēniņu Belu IV un poļu hercogu Lešekū bija iebrucis ķņaza Galicijas zemēs. Mindaugs nosūtīja palīgā kaŗaspēku, un kaŗš beidzās sekmīgi.

Mindauga attiecības ar kaimiņu valstīm sareģījās un viņa paša stāvoklis nosvērās uz ļauno pusi, kad viņš spēra soļus, lai pakļautu savai varai arī Žemaites rietumu teritorijas. Tur valdīja viņa brālēni Tautvils un Edivils un viņa tēvocis Vikants. Abiem brālēniem bija tuvas attiecības ar Volinijas ķņazu Danielu, kas bija apprecējis vienu no viņu māsām. Ķņazs nevarēja aizmirst to, ka Mindaugs bija iekarojis Melnkrieviju, kas atradās viņa interešu sfairā, kaut arī pēdējais bija palīdzējis viņam kaŗā. Lai neaizvainotu vēl vairāk ķņazu Danielu, Mindaugs rīkojās piesardzīgi. Viņš pamudināja Tautvilu un

Edivilu, lai viņi iekaro Smoļenskas kņazisti. Lietuvju karaspēks 1248. gada sākumā pārgāja pāri Dņeprai un sakāva Suzdaļas karaspēku pie Porotvas upes, nogalinot arī kņazu Michailu Jaroslaviču. Nogalinātā kņaza brāļi tomēr sakāva lietuvjus. Tautvils un Edivils redzēja, ka negūs panākumus tālākā cīņā, un viņi nolēma atgriezties mājās. Ceļā viņi izzināja, ka Mindaugs izsūtījis kareivjus, lai nogalina viņus abus; viņi tāpēc aizbēga uz Voliniju pie kņaza Daniela. Tas bija sākums plašai koalīcijai, kas vērsās pret Mindaugu. Kņazs redzēja, ka iekšējās cīņas dod labu iespēju iejaukties lietuvju lietās un arī iespēju atņemt Melnkrieviju. Viņš neizdeva Tautvilu un Edivilu, ko prasīja Mindaugs, un meklēja poļu hercogu atbalstu. Vikants savukārt ar dāvānām ieradās pie sūdiņiem un noskaņoja tos savā pusē pret Mindaugu. Pēc tam viņš devās uz Rīgu pie mestra, kas arī apsolīja palīdzību. Mestrs, kā domājams, Andrejs no Štīrijas nosūtīja uz Voliniju pie Daniela sūtņus, kas panāca ar kņazu vienošanos par saskaņotu rīcību. Bija vairāk apstākļu, kas mudināja mestru vienoties ar kņazu Danielu. Pēdējais bija tā laika pats spēcīgākais krievu kņazs; lietuvji bija senie un nemierīgākie Livonijas ordeņa kaimiņi; Mindaugs bija centies izjaukt ordeņa plānus Kursā. Ķeizars Frīdrihs II 1245. gadā bija pilnvarojis ordeni, lai iekaro Lietuvu. Reliģijas pretešķības ar Danielu arī bija kļuvušas mazākas, jo kņazs 1247. gadā bija stājies sakarcs ar pāvestu Innocentiju IV un devis izredzi, ka pāries Romas katoļu ticībā. Ap 1248. gadu Mindaugam visapkārt bija ienaidnieki, kas bija apvienojušies koalīcijā. Ziemeļos bija spēcīgais Livonijas ordenis, dienvidos kņazs Daniels un viņa brālis Vasilko, rietumos sūdiņi un žemaišu daļa, kas nostājās par Vikantu, Tautvilu un Edivilu.

Ienaidnieku kara pulki no visām pusēm vērsās pret Mindauga teritorijām. Daniels, Vasilko un pēdējā dēls iebruka Melnkrievijā un ieņēma vairākas pilsētas. Tautvils ar krievu un polockiešu karaspēku ielauzās Mindauga zemēs un tās stipri izpostīja. Ar

visu lielo kara laupījumu viņš ieradās Rīgā, kur mestrs uzņēma viņu ar lielu pagodināšanu. Tautvils arī kristījās Rīgā. Mestrs Andrejs ar ordeņa bruņinieku spēkiem devās uz Lietuvu. Viņš vispirms izpostīja Nalštenas teritoriju un pēc tam devās uz Mindauga pili, kā domājams, uz Vorutu. Ķēniņš ar karaspēku neiznāca no pils, lai cīnītos uz atklāta kaujas lauka, kā pretēji tam rīkojās Viestarts, kad mestrs Volkvīns 1229. gadā ar kareivjiem tuvojās Tērvetei. Mindaugs atvairīja visus mestra uzbrukumus pilij. Nespēdams ieņemt pili, mestrs izpostīja tās apkārtni. Pēc tam viņš iebruka Žemaites austrumu zemēs, kas bija uzticīgas Mindaugam. Vairāk domājams, ka mestra iebrukums Lietuvā notika 1249. gadā, jo viņa sabiedrotie Daniels un Vasilko 1248. gadā cīnījās Melnkrievijā.

Mindauga stāvoklis bija kļuvis visai kritisks. Viņa zemes bija stipri cietušas iebrukuma laikā, un no visām pusēm ielenca viņu ienaidnieku spēki. Redzēdams, ka viņa kara pulki ir par vājiem, lai varētu cīnīties pret tik daudz ienaidniekiem, Mindaugs nolēma ar veiklu politiku sašķelt viņus un dabūt savā pusē Livonijas ordeni, kas bija pats spēcīgākais no viņa pretiniekiem. Viņš nosūtīja tāpēc ar bagātām dāvanām uz Rīgu sūtņus un aicināja mestru Andreju ierasties pie viņa uz sarunām. Ka aicinājumu mestrs un augstākie ordeņa brāļi uzskatīja par visai svarīgu lietu, tas redzams no tā, ka Atskaņu kronikas autors Mindauga soli nosauc par brīnumu.

Sarunas starp Mindaugu un mestru Andreju bija grūtas un vilkās ilgi, jo kā viens, tā otrs gribēja iegūt to, ko nebija viegli izpildīt. Ķēniņš prasīja, lai Livonijas ordenis atstāj savam liktenim vai pat nogalina Tautvilu, kas bija pats bīstamākais viņa sāncensis. Mestra Andreja acīs Mindaugs bija svarīgāks par Tautvilu. Viņš tāpēc mainīja savu nostāju, apsolījās nostāties ķēniņa pusē un saistīties ar viņu militārā līgumā; par to mestrs prasīja, lai Mindaugs pieņem kristību. Mindaugs savas lielākas neatkarības labā savukārt prasīja, lai pēc kristīšanās mestrs

palīdz viņam iegūt no pāvesta ķēniņa kroni. Prasībai par labu tas nāca, ka pāvests bija apsolījis Volinijas kņazam Danielam ķēniņa kroni, ja viņš pāries Romas katoļu ticībā. Par militāro palīdzību un kroņa izgādāšanu Mindaugs apsoliņa Livonijas ordenim nodot dažas teritorijas. Abi 1250. gadā vienojās par savstarpēju līgumu. Mindaugs ar ķēniņiem Martu un augstākajiem dižciltīgajiem kristījās 1250. gada beigās vai 1251. gada pašā sākumā. Par viņa kristīšanos pāvests Innocētijs IV pirmo reizi vēstī 1251. gada 15. jūlija bullā, kas adresēta Kulmas bīskapam. Ka pāvests tik vēlu par to runā, tas izskaidrojams, man šķiet, ar to, ka kurjēriem vajadzēja nonest uz Rīgu ziņu par kristīšanos, no Rīgas uz Lionu Francijā un no Lionas uz Milānu, kur pāvests jūlijā uzturējās un ko priekš tam Rīgā varēja nezināt. Mindaugs ar savu veiklo politiku panāca to, ka nevien vairs iebrukumi no Livonijas ordeņa puses nedraudēja, bet ka viņš arī dabūja militāro atbalstu kā pret ārējiem, tā pret iekšējiem ienaidniekiem. Mindaugu un Martu kronēja 1253. gada jūnija otrā pusē. Tas secināms no vairākiem apstākļiem. Drīz pēc kronēšanas dzīrēm Mindaugs dāvināja Livonijas ordenim „jūlija mēnesī” vairākas teritorijas. Dāvināšanas aktā par liecinieku bija minorītu mūks Ādolfs, kas agrāk bija Holšteinas grāfs Ādolfs IV; 20. jūlijā Ādolfs jau bija liecinieks aktā, kur galīgā veidā sadalīja Dienvidkursas zemes. Nedrošo apstākļu dēļ Ādolfs no Mindauga galma pils varēja jāšus doties uz Rīgu un no Rīgas uz Kursu, kas bija drošākais ceļš un prasīja divu nedēļu ceļojumu. Tātad dāvinājuma akts varēja notikt apm. starp 1. un 5. jūliju. Ar to saskan arī tas, ka parasto sešu nedēļu laikā pāvestam nonesa mestra rakstu; pāvests Innocētijs IV Asīzī 21. augustā apstiprināja dāvinājumu. Mindauga dāvinājumam Kursas lietā bija svarīgas sekas. Kursas diecēzes robeža gāja starp Lietuvu, t.i., Žemaiti, un Karšovu, kā to 1237. gadā noteica legāts Modenas Vilhelms. Mestrs Andrejs sakarībā ar to panāca, ka Mindaugs dāvinājuma aktā atdeva Livonijas ordenim Kāršovu, t.i., atsacījās no Karšovas un

atzina ordeņa pretenzijas uz to. Nākošā dāvinājuma aktā ķēniņš atdeva ordenim arī visu Skalvu, kas bija starp Karšovu un Dienvidkursu. Mindaugs nekad neatkāpās no sava soļa: viņa karaspēks nekad neiebruka ne Karšovā, nedz Dienvidkursā. Ja iebruka, tad tas bija Žemaišu karaspēks, nevis Mindauga. Ar dāvinājumu Mindaugs atsacījās no 1243. gada politikas, kad viņš, uzbrūkot Embūtei, lika ordeņa ekspansijai šķēršļus. Pēc Vakareiropas kristīto ieska-
tiem Mindaugs ar kronēšanu bija sasniedzis valdnieka stāvokļa augstāko pakāpi un kļuvis līdzīgs viņu ķēniņiem: pēc viduslaiku ticīgo domām īsts valdnieks ir tik tas, kas ieguvis no pāvesta kroni vai vismaz saņēmis baznīcas sankciju. Tāpēc arī dokumentos sauca Mindaugu par pirmo Lietuvas ķēniņu. Viņš ir arī vienīgais baltu tautu valdnieks, kas ieguva no pāvesta kroni, dzīvodams savā zemē. Par Lietuvas bīskapu Mindaugs izraudzīja Vācu ordeņa locekli Kristjāni; ar to pēdējais stāvēja tuvu Livonijas ordenim. Pāvests ņēma savā aizsardzībā Lietuvu; Kristjānis bija direkti pakļauts pāvestam. Lietuvu; ar to ieguva līdzīgu stāvokli tam, kādu Alnas Baldvīns bija paredzējis kuršiem, kad viņš slēdza ar viņiem kristīšanās līgumu. Pēc apaļiem četršimt gadiem baltu tautas valsts ir atkal nosaukta par ķēniņa valsti (**regnum**); Rimberts sakarībā ar 853. gada notikumiem kuršu valsti nosauca par ķēniņa valsti.

Pēc Mindauga kristīšanās gadu vienpadsmit pastāvēja starp viņu un Livonijas ordeni cieša alianse. Alianses gados iebrukumi no ziemeļiem nedraudēja ķēniņa zemēm. Mindaugs, izmantodams šo priekšrocību, vērsa atkal pret krievu zemēm savus ieročus. Viņa kara pulki uzbruka Polockai un ieņēma to. Pēc šī panākuma lietuvju karaspēks un polockiešu karēivji ielauzās Smoļenskas kņazistes zemēs un ieņēma Voisčinu un Toržoku. Abas tās ietilpa Zelta Hor-
das chāna interešu lokā. Mindaugs, paredzēdams sadursmi ar mongoļiem, nosūtīja sūtņus uz Voliniju un uzaicināja kņazu Danielu, lai viņš pievienojas akcijai pret Vosveglu un Ķijevu. Daniels bija ar mieru un pirmais ar karaspēku nonāca pie Vosveglas un

ieņēma to. Kad pēc tam ieradās pie Vosveglas Mindauga Novogrodekas vasalis Romans ar savu kara spēku, starp viņu un Danielu izcēlās konflikts. Sakarībā ar to kņazs atsacījās piedalīties tālākā akcijā un atgriezās Volinijā. Mindaugs apvainoja Romanu, ka izjaucis kara gājienu uz Ķijevu, un apcietināja viņu. Lai atmaksātu par ielaušanos zemēs, kas ietilpa chāna pretenziju lokā, 1258. gada beigās mongoļu kara pulki Buranda vadībā postīdami izstaigāja Lietuvu un sūdinu zemi. Buranda iebrukumam pievienojās Daniela brālis kņazs Vasilko un ar savu kara spēku nonāca līdz Nalšteinai. Kņazs Daniels savu kārt ieņēma Volkovisku. Mindaugs pēc Romana apcietināšanas pievienoja savām zemēm Melnkrieviju. Ķēniņš pēc tam saderēja ar mongoļiem mieru; 1259. gadā mongoļu un lietuvju kara pulki iebruka Polijā un to smagi izpostīja.

Mindaugam grūtības radīja iekšējās disonances, kas arvien kļuva stiprākas. Apvienošanas gadu beigās žemaišu vairums atzina viņa virskundzību. Kad radās alianse starp Mindaugu un Livonijas ordeni, žemaišos pamodās neapmierinātība ar ķēniņa politiku; neapmierinātība pārgāja naidā, kad Mindaugs atzina ordeņa pretenzijas uz žemaiti. Naidu pastiprināja vēl tas, ka ķēniņš atstāja savam liktenim viņus un nesniedza atbalstu karos pret ordeni. Arī lietuvjos radās opozīcija pret Mindaugu. Līdz ar viņu kristījās tik tie augstākie dižciltīgie, kas stāvēja viņam tuvāk. Tautas vairums turējās pie senču ticības un bija noskaņots pret kristīgo reliģiju. Misiņas darbs Lietuvā tāpēc atdūrās uz stipru pretestību. Mindaugs savos dokumentos vairākreiz piemin „nemierniekus”, kas cīnās pret kristīgo ticību.

Arī žemaiši labi zināja, ka Mindaugam Lietuvā ir opozīcija. Alemans (J. Totoraitis: **Elemonas**), kas bija viens no žemaišu augstākajiem dižciltīgajiem, plānoja ar panākumiem uz kara lauka stiprināt opozīciju un pat loloja cerību, ka ar to dabūs žemaišu pusē Mindaugu. Viņa plānam piekrita žemaiši un iebruka Kursā. Iebrukums noritēja sekmīgi, jo nesastapa ne Klaipēdas, nedz Kuldīgas garnizonu

pretestību. Alemana plānu tomēr izjauca mestra An-
no lielais iebrukums Žemaitē, kas notika 1256. gadā.
Ūdeni uz opozīcijas dzirnavām uzlēja pāvests Alek-
sanders IV, izlaizdams 1256. un 1257. gadā četras
krusta karu bullas pret lietuvjiem, kas nebija noslē-
pums arī ķēniņam. Par Livonijas ordeņa mestru
1257. gadā kļuva Karalauču komturs Burchards no
Hornhauzenas. Jaunais mestrs bija labi informēts
par disonancēm Lietuvā. Lai saistītu ciešāk pie or-
deņa Mindaugu, Burchards nosūtīja viņam bagātas dā-
vanas un atkārtoja atsacīšanos no Žemaites. Ķēniņa
ricība snikvoja vēl vairāk žemaišus. Kad 1259. gada
sākumā žemaiši smagi sakāva Livonijas ordeņa ka-
rāspēku pie Skodas, opozīcija pret Mindauga orde-
nim draudzīgo politiku kļuva sevišķi stipra. Daudzi
no lietuvjiem nostājās atklāti žemaišu pusē un pie-
dalījās viņu karos pret ordeni. Lietuvas bīskaps
Kristjānis jūta, ka zeme zem viņa kājām top par
karstu. Lai arī aiz muguras bīskapam stāvēja ķē-
niņš, viņš tomēr aizbrauca no Lietuvas un neatgrie-
zās vairs savā draudzē. Vēl nedrošāks jutās otrs
lietuvju bīskaps Tīts. Jau 1255. gadā viņš uzturējās
Bohemijā; pāvests Aleksanders 1. martā atbrīvoja
viņu no Lietuvas bīskapa amata. Durbes grandiozā
žemaišu uzvara un tautu lielā sacelšanās vēl stiprāk
savīlņoja opozīcijas prātus.

Mērs kļuva pilns, kad Livonijas ordeņa bruņinie-
ki atņēma preces, kuņas Mindauga tuvs radnieks bi-
ja sūtījis, kā domājams, Rīgas tirgotājiem, un kad
ordenis uz ķēniņa sūtņu prasību atsacījās atdot at-
pakaļ pat pusi no precēm. Ziņas par šo vardarbību
zem zvēresta sniedz Sprediķotāju ordeņa Rīgas no-
daļas brālis Bertolds un tā paša ordeņa Tērbatas no-
daļas priors Daniels, kad Rīgā 1312. gadā pāvesta uz-
devumā nopratināja viņus Francisks no Moliāno¹.
Lai atriebtos par to, stiprs lietuvju karāspēks iebru-
ka Livonijā. Tas bija pirmais iebrukums pēc vien-

¹ *Franciscus de Moliانو*, XIII 16 (63.lpp.) un XVII
16 (78.lpp.).

padsmīt gadu pārtraukuma. Ordeņa karaspēks devās pretim, un kauja norisinājās 1261. gada 3. februārī Lielvārdes tuvumā. Lietuvju kareivji sašķēla ordeņa karaspēku un noguldīja uz kaujas lauka desmit bruņiniekus. Pārējie ordeņa kareivji aizmuka, atstājot lietuvjiem bagātu kara laupījumu.

Livonijas ordeņa stāvoklis Mindauga valstī kļuva arvien vājāks. Mindaugs bija izlīdzis ar savu bīstamo pretinieku Tautvilu un iecēlis viņu Polockā par valdnieku. Pēc Lielvārdes uzvaras kļuva stiprāks augstāko dižciltīgo spiediens, lai ķēniņš pārtrauc saistības ar Livonijas ordeni. Žemaiši ar Durbes uzvaru bija ieguvuši lielu reputāciju un prasīja savukārt, lai Mindaugs sarauj sakarus ar sakauto ordeni. Opozīcijas priekšgalā nostājās Mindauga māsas dēls Trainaitis (Atskaņu chronika: **Traniāte**; Pēteris no Dusburgas: **Trinota**; poļu annāles: **Stroynat**; Hipatija chronika: **Trenjata**). Kaut arī ar lielām grūtībām, Mindaugs pats ārēji līdz šim ieturēja zināmā mērā neitrālu nostāju. Viņa vienpadsmit gadu ilgajai politikai padarīja galu mestra Venera no Breithauzenas brutālā vardarbība. Mestrs bija ielūdzis pie sevis dzīrēs Mindauga sūtņus un licis tur nogalināt viņus. Par šo rīcību liecina zem zvēresta Sprediķotāju ordeņa Rīgas nodaļas brālis Nikolajs Berka¹. Viņa liecību apstiprina virsbīskapa Jāņa III prokurātoru 1300. gada memoriāla vārdi, proti, ka Mindaugs atkritis ordeņa brāļu vardarbības dēļ². Sūtņu nogalināšana arī tiem laikiem bija visai smags starptautisko tradīciju pārkāpums. Mindaugs spēra stiprus pretsoļus. Viņš 1262. gada rudenī sarāva saites ar Livonijas ordeni, lika nogalināt daudzus vāciešus, citus apcietināja un ielika cietumā. Ar to izbeidzās uz visiem laikiem ordeņa loma Lietuvā.

Mindaugs ar to vien neapmierinājās un gāja tālāk. Viņš stājās sakaros ar Naugardu, kas bija naidīga pret Livonijas ordeni, un vienojās ar to, ka lietuvju un krievu kara pulki vienlaicīgi iebruks Livo-

¹ *Ibid.* XIX 16.

² *Ibid.*, *Beil.* I c. 6.

nijā. Kēniņš kopā ar Trainaiti karaspēka priekšgalā ieradās pie Cēsīm, ko vairākus gadus atpakaļ bija pārsteidzis un ieņēmis Langvins. Mindaugs nemēdza, izņemot dažus gadījumus, pats piedalīties kara gājienos. Ja kēniņš šoreiz atkāpās no savas tradīcijas, tad tam par cēloni bija aizvainojumi, ko ordeņis bija nodarījis viņam. Naugardas karaspēks neierādās pie Cēsīm; nav arī zināms, vai tas notika ar no lūku, vai bez nolūka. Cēsu pils bija labi nostiprināta. Mindaugs, nevarēdams ieņemt pili un noskaities par krievu karaspēka neierašanos, atgriezās mājās. Drīz pēc tam Naugardas krievu un Tautvila lietuvju kara pulki uzbruka Tērbatai. Pilsētu viņi ieņēma, bet nespēja ieņemt pašu pili.

Drīz pēc tam notika Mindauga pēdējais lietuvju iebrukums. Trainaitis, izmantodams to, ka Livonijas ordeņa karaspēks ir saistīts Kursā, izgāja cauri latgaļu zemēm un iebruka Vikā. Viņš nesastapa no ordeņa puses nekādu pretestību un 1263. gadā ap 2. februāri izsīroja Viku un izpostīja Pernavu. Ceļā uz Lietuvu Trainaitis 9. februārī sastapās Daugavgrīvas klostera tuvumā ar Cēsu bruņiniekiem un Rīgas pilsētas kareivjiem. Kauja norisinājās naktī. Trainaitis sakāva pretiniekus un noguldīja uz kaujas lauka deviņus ordeņa bruņiniekus un arī daudzus Rīgas kareivjus un atgriezās mājās.

Lietuvā sāka 1263. gadā risināties smagi iekšējie konflikti, kas aptuveni septiņus gadus saistīja pie pašu mājas lietām lietuvju prātus un spēkus. Mindaugs bija dziļi aizvainojis Nalštenas valdnieku Daumantu, aizturēdams pie sevis pēc savas sievas Martas bērēm viņa sievu un gribēdams to apprecēt. Daumants dabūja savā pusē Trainaiti un abi kala plānus, kā Mindaugam par to atriebties. Kēniņš 1263. gada rudenī nosūtīja pāri Dņeprai pret Brankas kņazu Romanu savu karaspēku. To izmantoja Daumants un Trainaitis un nogalināja Mindaugu un abus viņa jaunākos dēlus. Vai kļuva aptraipītas ar asinīm viņu pašu rokas, par to nav skaidrības.

Trainaiti proklamēja par Lietuvas un žemaites ķēniņu. Viņš bija senču ticības pārstāvis un kristīgās ticības pretinieks. Uz troni pretendēja arī Polockas valdnieks Tautvils, bet viņu 1263. gada beigās vai 1264. gada sākumā nogalināja Trainaiša piekritēji. Trainaities tomēr nevaldīja ilgi; viņu 1264. gadā nogalināja pirtī staļļa vīri.

Dzīvs vēl bija Mindauga vecākais dēls Voišvils (poļu annāles: Waysalk; Hipatija chronika: Woišelg). Voišvils neieredzēja savu tēvu; viņš bija kļūvis pareizticīgs un iestājies pareizticīgo klosterī. Mindauga piekritēji nosūtīja pie viņa sūtņus un aicināja viņu atgriezties Lietuvā. Voišvils aicinājumam piekrita; viņš novilkā mūku tērpu un ar Pinkskas kņaza kaŗaspēku ieradās Lietuvā. Viņa nolūks bija atriebt tēva nāvi un glābt kristīgo ticību. Lietuvji arī atzina viņu par savu valdnieku. Voišvils atbrīvoja no cietuma vāciešus, kuŗus Mindaugs bija apcietinājis. Ar Livonijas ordeni viņš nodibināja labas attiecības un saņēma savas varas stiprināšanai atbalstu. Vissmagākās cīņas norisinājās ar Daumantu, kas bija vainīgs pie tēva nāves un bija pagāniskās lietuvju daļas vadītājs. Cīņas izbeidzās ar to, ka Daumants aizgāja uz Pliskavu un kļuva pēc kāda laika tur par valdnieku. Par to, ka Volinijas kņazs Vasilko bija Voišvilu atbalstījis, pēdējais piekrita, ka kņazs adoptē viņu. Voišvils savukārt kņaza Daniela jaunāko dēlu švarnu pieņēma par savu dēlu. 1267. gadā viņš nodeva švarnam Lietuvas troni un pats atkal iestājās krievu klosterī. Švarns bija mantojis no tēva krievu Haliču, Drohičinu un Cholmu; viņa intereses nesaistījās ar kaut kādu aktīvu politiku pret Livonijas ordeni. Kņaza Daniela dēls Ļevs 1267. gadā nogalināja Voišvilu. Švarns 1268. gadā nomira.

Troņa pretendentu savstarpējās cīņās, Voišvila draudzīgā politika un švarna pievēršanās savām krievu zemēm radīja pārmaiņas lietuvju nostājā pret Livonijas ordeni. Nebija ilgus gadus jūtams nekāds dienvīdu kaimiņa spiediens pret Livoniju. Rak-

sturodami tā laika lietuvju pasīvitāti, mestrs Ernests, virsbīskaps Jānis, Rēveles soģis Eilards, Sāmsalas un Tērbatas bīskapi saka, ka viņi izturējušies tā, ka licies, ka viņi būtu zaudējuši savus spēkus¹.

7. DURBES KAUJA UN LIELĀ SACELŠANĀS

Pamiers, ko saderēja žemaiši ar mestru Burchardu, ir ievērojams ar to, ka šajos divos gados sāka risināties notikumi, kam sekoja Durbes smagā katastrofa. Mestra Andreja un Mindauga radītā alianse nāca nevien ķēniņam par labu, bet deva arī Livonijas ordenim svarīgas priekšrocības. Livonijas zemes vairs neapdraudēja ķēniņa karaspēka ieroči; tāpēc mestriem radās iespēja sakoncentrēt Kuldīgā un Klaipēdā lielus bruņinieku spēkus, atvelkot tos no Livonijas pilīm. Tas redzams jau no tā apstākļa, ka mestrs Burchards pie Klaipēdas varēja stāties žemaišiem pretim ar četrdesmit ordeņa bruņiniekiem. Ka Karalauču komturis Burchards kļuva par Livonijas mestru, tam bija arī visai svarīgas sekas, proti, abi ordeņi sāka ciešāk sadarboties un spert kopīgus kara akciju soļus.

Žemaiķi tuvākā kaimiņu zeme rietumos bija Karšova. Karšovā mita latīņu valodā sauktie *Carsovitae* — karšovi. Pirmatnējais viņu nosaukums bija *karši* jeb *skarši*. Karšovu valoda atšķīrās no žemaišu valodas; valodnieku atzinumi par viņu tautību tomēr ir pretrunīgi².

Legāts Vilhelms 1237. gadā iekļāva Karšovu Kursas diecēzē, kur atradās vēl 15. gadu simtenī. Livonijas ordeņa un Prūsijas ordeņa stratēģiskajos

¹ *Urkundenbuch der Stadt Luebeck*, I 388, Luebeck 1843.

² *Hans Mortensen, Die Wildnis im oestlichen Preussen*, 200. lpp. u.t.t.

plānojumos Karšova ieņēma svarīgu vietu. Uz viņas svarīgumu norāda jau tas, ka viņa bija viena no tām zemēm, kurās Livonijas ordenis vispirms izkaulēja sev no ķēniņa Mindauga; tas notika 1253. gada jūlijā pēc ķēniņa kronēšanas. Ar Karšovas atdošanu ķēniņš atsacījās no savām varbūtējām pretenzijām un piekrita tam, ka ordenis var tur rīkoties pēc saviem stratēģiskajiem ieskatiem. Karšova vēl vairāk iekļāvās ordeņa plānojumos, kad Mindaugs atdeva viņam visu Žemaiti, Skalvu un daļu no Sūdinās zemēm. Lai dabūtu Karšovu pilnīgi ordeņa rokās un iegūtu arī izejas bastionu iebrukumiem Žemaitē, uz mestra Burcharda iniciatīvu Livonijas ordenis un Prūsijas ordenis 1259. gadā ar kopīgiem spēkiem un izdevumiem uzcēla pie Nemuna labā krasta un Mitovas grīvas Juŗa pili. To sauca arī par Karšovas pili, jo atradās uz kāda Karšovas kalna. Ka gaidāmas bija smagas cīņas, tas nojauzams no tā apstākļa, ka chronists Pēteris no Dusburgas raksta, ka jaunā pils bijusi augstākā mērā nepieciešama tam nolūkam, lai vairotu kristīgās ticības pieaugumu. Abi ordeņi ievietoja Juŗa pili savus kareivjus, kas arī norāda uz viņu kopīgajām interesēm.

Kad pamiera gadi izbeidzās, kuršiem atkal asiņaina saule lēca. Žemišu ķēniņi un augstākie dižciltīgie sanāca kopā uz apspriedi un nolēma tur ķerties atkal pie ieročiem un iebrukt Kursā. Sapulcinājuši trīs tūkstoš vīru stipru karaspēku, viņi devās kaŗa gājienā uz kuršu zemi. Ordeņa sardze, kas bija novietota Žemaites robežu tuvumā, laikus pamanīja kaŗaspēka tuvošanos un nosūtīja par to uz Klaipēdu ziņas. Ka ziņneši vispirms ieradās Klaipēdā, tas rāda, ka žemaišu pulki bija ceļā uz Dienvidkursu. Klaipēdas komturs vispirms nosūtīja ziņnešus uz Kuldīgu. Ziņnešiem sekoja Klaipēdas bruņinieku spēki un Dienvidkursas kuršu kaŗa pulki, kas pie Kuldīgas apvienojās ar komtura Bernharda no Hārenas bruņiniekiem un Kuldīgas apkārtnes kuršu kareivjiem. Apvienotie spēki tagad devās pret žemaišiem, kas dedzināja un postīja ciemus Cekļa zemē. Skodas lau-

kos abu pretinieku kara pulki sanāca kopā. Skoda atrodas Bārtas upes tuvumā un ir 9,5 kl uz rietumiem no Apoles pilskalna, kur 853. gadā kurši krustoja šķēpus ar zviedru kareivjiem. Kaujā ordeņa karogu nesa Bernhards no Hārenas, kas rāda, ka viņš bija apvienoto spēku vadonis. Kad kauja kļuva sīvāka, daļa no kuršu kareivjiem atstāja kaujas lauku. Visai smagā cīņā žemaiši salauza ordeņa spēkus un noguldīja uz kaujas lauka trīsdesmit trīs ordeņa bruņiniekus un daudzus peregrīnus. Skodas kaujā ordenis cieta smagāku sakāvi kā t.s. ledus kaujā, kur krita tik divdesmit bruņinieki.

Skodas kaujai bija stipra atbalss arī Lietuvā. Arvien jūtāmāka kļuva opozīcija pret ķēniņa Mindauga aliansi ar Livonijas ordeni. Bīskaps Kristjānis, lai gan aiz viņa stāvēja pats ķēniņš, juta, ka zeme zem viņa kājām vairs nav droša; viņš tāpēc atstāja Lietuvu un nekad neatgriezās savā diecēzē.

Daudzi lietuvju dižciltīgie atklāti nostājās žemaišu pusē un sāka piedalīties viņu kara gājienos pret Livonijas ordeni. Skodas uzvara un lietuvju atbalsts tā pacēla žemaišu kara garu, ka viņi 1259. gadā otrreiz devās kara gājienā uz kuršu zemi. Ordeņa kara lietu vadītāji tik ātru iebrukumu negaidīja; Klaipēdas un Kuldīgas komturieri ar to stāvokli kļuva visai kritiski. Stāties tūlīt ar ieročiem pretim žemaišu pulkiem viņi neuzdrošinājās, jo nebija aizpildīts vēl robs, ko bija iesitusi Skodas kauja, un paļauties uz kuršiem viņi arī vairs nevarēja. Komturs Bernhards no Hārenas nosūtīja tikai ziņojumu mestram Burchardam, kas atradās Rīgā. Mestrs savāca bruņinieku spēkus, virsbīskapa, libiešu, latgaļu un igauņu pulkus un devās gar jūras krastu uz Kuldīgu. Kuldīgas pievienojās viņam turienes ordeņa bruņinieki, uzticīgākie kurši un zemgalieši. Žemaišu karaspēks sirodams bija izgājis cauri Dienvidkursai un nonācis Vārtajas pils apvidū. Pils atradās pie Vārtajas upes, kur tagad ir Tadaikņu pagasts. Pie pils ieradās no Kuldīgas mestrs Burchards ar saviem pulkiem, kam pievienojās Vārtajas pils

ordeņa brāļi. Mestrs rikojās piesardzīgi un sadalīja savus kareivjus divās daļās. Vienu atstāja rezervē, bet otru nosūtīja pret žemaišiem. Žemaiši, izzinājuši no saviem izlūkiem, ka ieradies pie Vārtajas pils Burchards ar lieliem spēkiem, neielaidās kaujā, bet ar visiem kuršu gūstekņiem aizgāja projām uz savu zemi.

Pēc Skodaš kaujas, kā jau minēts, noskaņojums lietuvjos mainījās par jaunu Livonijas ordenim; arī kurši nebija vairs uzticīgi. Zemgaliešu rīcība turpretim bija daudz radikālāka. Uz viņu negatīvo noskaņojumu jau tas norāda, ka sakarībā ar mestra Anno 1256. gada kara gājienu uz Žemaiti Atskaņu chronikas autors raksturīgi saka, ka viņiem gribot negribot vajadzējis pievienoties mestra karaspēkam. Autora vārdi ir pretmets viņa vēstījumiem par citu iezemiešu tautu nostāju; viņš parasti saka, ka tie ar prieku ierodoties pie ordeņa kara pulkiem, kad aicinot viņus piedalīties kara akcijā. Zemgaliešu neapmierinātību arī tas varēja pavairot, ka arvien vairāk izdāvāja viņu zemes, piem., virsbīskaps Alberts 1257. gadā piešķīra cisteriešu Marijas Magdalēnas klosterim Zemgalē simts un Upmalē piecdesmit arkļus zemes. Kad ordeņa karaspēks pie Skodaš bija cietis sakāvi un kad mestrs Burchards pie Vārtajas pils, neiesākdams ar žemaišiem kauju, bija parādījis zināmā mērā nevarību, zemgaliešu augstākie dižciltīgie 1259. gada beigās sanāca uz apspriedi. Apspriedē viņi nolēma sacelties, lai atgūtu savu brīvību. Šabis, kas bija viens no apspriedes dalībniekiem, ieteica izraidīt soģus miermīlīgā veidā, neatņemot viņiem mantu un dodot ceļā aizsardzību. Pārējie dalībnieki piekrita viņa priekšlikumam. Pēc apspriedes zemgalieši saaicināja soģus un pateica, lai atstāj viņi Zemgali un vairs neatgriežas. Soģu izraidīšanas veids rāda, ka zemgaliešu asinis nav bijušas tādā mērā sakarsētas, kā tas bija 1279. gadā, kad viņi atkal sacēlās. Viņu 1259. gada sacelšanās bija pati humānākā no tām, kādas vien krusta karu gados notika baltu tautu zemēs; pat Atskaņu chronikas au-

tors nosauc to par bruņniecisku (hovelich). Zemgalieši smagi aļojās, ja viņi domāja, ka ordenis tāpēc izturēsies pret viņiem saudzīgāk. Ka viņiem tik viegli izdevās izraidīt soģus, tad tas liecina, ka ordenim nebija Zemgalē piļu; uz to pašu norāda arī tas, ka nav aprakstā pieminēti komturi. Līdz ar soģiem Zemgali atstāja arī priesteri un citi administrācijas darbinieki.

Zemgalieši pēc sacelšanās nebaudīja ilgi mieru; viņiem drīz vien vajadzēja ņemt rokās ieročus un aizstāvēt atģuto brīvību. Kā 1229. gadā tērvetiešiem pirmajiem vajadzēja atvairīt mestra Volkvīna un simts holandiešu bruņinieku spēkus, tā 1260. gada sākumā viņiem atkal pirmajiem vajadzēja pacelt šķēpus, lai atsīstu mestra Burcharda kareivju uzbrukumu. Tas rāda, ka Tērvete militārā un politiskā ziņā bija patī svarīgākā Zemgales pils, ko ordenim vajadzēja izpostīt. Burcharda iebrukums varēja notikt tikai janvāra otrā pusē, jo 13. janvārī¹ viņš vēl bija Rīgā un vienojās ar Rīgas domkapitulu par pils celšanu Zemgalē. Ar virsbīskapu viņš jau agrāk bija par to vienojies. Klaipēdas celšanai, kā jau agrāk redzējam, Kursas bīskaps katru gadu nodeva ordenim no 500 arkliem tūkstoš pūru cenza labības. Pils celšanai Zemgalē un aizsardzības izdevumiem virsbīskaps un domkapituls nodeva ordenim zemgalešu ciemos tīrumu zemi 300 arklu kopplatībā. No šiem arkliem ordenis katru gadu varēja iegūt 600 pūru cenza labības; tajā laikā 600 pūriem aptuvenis bija 50 Rīgas sudraba marku vērtība. Mestrs, sapul-

¹ *Engelmans (Mitteilungen, Bd. IX, 1860., 473. lpp.) raksta, ka vienošanās raksts (LUB I 344) sacerēts nevis 1260. gada 13. janvārī, bet 1261. gada 13. janvārī, jo Rīgā skaitīja gadus pēc Marijas gadiem. Šoreiz tas tā nebūs. Rakstā min trīs reizes mestru, t.i. Burchardu, bet 1261. gadā bija vicemestrs Juris, jo Burchards bija kritis Durbes kaujā. Arī *Atskaņu Chronikas* autors stāsta, ka priekš kara gāģiena Rīgā savākts materiāls pils celšanai; tas varēja notikt vienā laikā ar raksta sacerēšanu.*

cinājis ordeņa, dāņu, bīskapu, kuršu, lībiešu, latgaļu un igauņu kara pulkus, gāja ar tiem uz Tērveti; vezumos karaspēkam līdzī veda materiālu pils celšanai. Šis ir pirmais gadījums, kad zemgaliešiem vajadzēja atvairīt uzbrucējus, kas bija nokļuvuši pie pašas pils. Tērvetieši sekmīgi atsita ordeņa kareivjus, kas uzbruka pils vārtiem un grāvjiem. Mestrs Burchards lika uzcelt aplenkšanas torni, jo viņš gribēja ieņemt visādā ziņā Tērveti. Tornis bija tik augsts, ka vājai sirdij, jo uzlūkojot, vajadzēja nodrebēt, kā izsakās Atskaņu chronikas autors. Tērvetiešu cīņas sparū tomēr nesalauza šautās bultas un mestie šķēpi, kas nāca no augstā torņa; viņi izturēja arī pārējā karaspēka triecienus, kas visu dienu vēlās pret pili. Negūdams panākumus, mestrs atvilka karaspēku no Tērvetes. Zemgalieši pat nokāpa no pils un paši uzbruka pretiniekiem.

Mestrs Burchards, cietis atkal neveiksmi, devās no Tērvetes ar karaspēku un materiāliem uz Žemaites pusi. Viņš uzcēla Dobes pili. Pēc Bilenšteina atzinuma jaunā pils atradās pie Kokumuižas (vāciski: **Dobelsberg**) Incēnu mājām, kas apm. vidū starp Blīdeni un Vadakstes pieteku Egloni. Dobes pili uzcēla ar to nolūku, lai neļautu zemgaliešiem apvienoties ar žemaišiem un iet kopīgās kara gaitās. Pils atradās arī tuvu Kursas robežai, no kurienes varēja kritiskā brīdī gaidīt palīga spēkus.

Metot acīs uz Žemaiti, redzam, ka viņas stratēģiskais stāvoklis bija visai smags. Juŗa pils, Vārtāja, Embūte un Dobe ielenca viņu no trim pusēm no dienvidiem, rietumiem un ziemeļiem. Mestrs varēja cerēt, ka uzbrukumi no šīm pilīm drīz vien piespiedīs žemaišus izlaist ieročus no rokām.

Žemaiši labi saprata, kas viņiem draud no abām jaunajām pretinieku pilīm. Lai novērstu to, viņi vērsa savus uzbrukumus kā pret vienu, tā pret otru. Drīz pēc Dobes uzcelšanas viņi ieradās ar nelieliem spēkiem pie tās. Negūdami panākumus, žemaiši aizgāja projām. Pie Juŗa pils Karšovā visu laiku norisinājās smagas kaujas. Kā sembi un žemaiši, kad aplenca Klaipēdas priekštecī, uzcēla pretim tai pili,

tā arī tagad žemaiši Juŗa pilij pretim uzcēla savu pili. Starp abām pilīm kaujas tagad kļuva vēl sīvākas, bet tomēr tās nedeva panākumus ne vienai, ne otrai pusei.

Baltu tautas, kā rāda daudzi gadījumu, vispār tad guva galvenos panākumus, kad cīnījās uz atklāta kaujas lauka, nevis pie pilīm. Tas izskaidrojams ar to, ka viņām bija augstāk izveidota tuvciņu kaujas taktika par bruņinieku taktiku. Lai atbrīvotu Juŗa pili, mestrs Burchards un Prūsijas maršals Indriķis Botels vienojās uzbrukt ar apvienotiem Livonijas ordeņa un Prūsijas ordeņa spēkiem pils aplencējiem. Abu ordeņu kara pulki 1260. gada jūnijā un jūlijā miju laikā sanāca kopā pie Klaipēdas. Kad to izzināja žemaiši, kas aplenca Juŗa pili, viņi pārtrauca uzbrukumus un devās no Karšovas uz Kursu. No Klaipēdas viņiem pakaļ steidzās abu ordeņu spēki. Pretinieki sanāca kopā uz kāda laukuma pie Durbes upes. Ordeņa karaspēkā priekš kaujas izcēlās savstarpējas nesaskaņas. Maršals Botels apspriedē prasīja, kā cīnīties, proti, vai jāšus, vai bez zirgiem. Pamedes dižciltīgais Mato ieteica, ka zirgi jāatstāj tālu aizmugurē, lai nevarētu ar tiem aizbēgt no kaujas lauka. Tam pretojās Rēveles dāņu bruņinieki un vēl citi, kas teica, ka smagā apbruņojuma dēļ jācīnās jāšus. Nesaskaņu saasināja vēl kuršu prasība, lai pēc uzvaras atbrīvo viņu sievas un bērnus, kas atrodas žemaišu karaspēka gūstā. Viņu prasību noraidīja. Jau Skodas kaujas laikā, kā agrāk redzējām, laba daļa no viņiem atstāja cīņas lauku; pēc kaujas viņu negatīvais noskaņojums pret ordeņi vēl stipri pieauga. Ka priekš kaujas tagad noraidīja viņu prasību, tas tā sanikvoja viņus, ka pacietības mērs kļuva pilns; viņi savā starpā slepeni vienojās, ka kaujā nepiedalīsies. Kad kauja iedegās un žemaiši saistīja ordeņu bruņinieku spēkus, kurši aizgāja no kaujas lauka. Cīņas lauku astāja nevien Dienvidkursas kurši, kur nupat bija sirojuši žemaiši, bet arī Viduskursas kurši, kas bija atnākuši kopā ar Kuldīgas komtururu. Daudzi no viņiem pievienojās že-

maišiem un naidā vērsa savus ieročus pret ordeņa bruņiniekiem. Arī igauņi sekoja kuršu paraugam un aizgāja no kaujas lauka. Tāpat atstāja cīņas lauku Prūsijas pamedieši, vārmieši un nātangieši. Vienīgi Kvedenovas sembi, kurus pierunāja dižciltīgais Sklodo, cīnijās abu ordeņu kara pulku pusē. Ar to, ka šie kareivji atstāja kaujas lauku, Livonijas ordeņa kara spēka flangi palika bez aizsardzības. Baltu tautu kareivju priekšrocība bija, ka viņi prata kaujas laikā pārvietoties grupās no vienas cīņu vietas uz otru. Kaujas aprakstos daudzkreiz var redzēt, ka viņi ielenc pretinieku pulkus. Kad atsedzās flangi, žemaiši un kurši apgāja ienaidnieku kara spēku un uzbruka no visām pusēm. Kā ordeņu, tā citiem bruņiniekiem radās ar to pats kļūmīgākais kaujas stāvoklis. Viņi prata visā pilnībā cīnīties individuāli, bet neprata kaujas laikā grupās izdarīt kopmanevrus; tas bija viņu Achilla papēdis. Žemaiši un kurši, uzbrūkot no visām pusēm, pēc visai smagas un ilgas cīņas salauza bruņinieku spēkus un noguldīja uz kaujas lauka mestru Burchardu, maršalu Indriķi Botelu, zviedru princi Kārli un simt piecdesmit abu ordeņu bruņiniekus. Kritušo ordeņu bruņinieku skaitu saskanīgi min Atskaņu chronikas autors, Pēteris no Dusburgas un Sembas kanoņiķis. Tas arī nav apšaubāms, jo autori ņēma to no obitūriju sarakstiem, pēc kuriem ordeņu garīdznieki noturēja dvēseļu aizlūgumus par kaujās kritušajiem bruņiniekiem. Mināms, ka žemaišu un kuršu ieroču panākumi bija vēl lielāki. Durbes cīņu laukā krita Rēveles dāņu bruņinieki, prinča Kārļa bruņinieki, daudzi peregrīni un arī tie trīsdesmit bruņinieki, kas neilgi priekš kaujas bija ieradušies no Vācijas Prūsijā. Pēdējie vēl nebija mituši konventos, t.i. nebija vēl uzņemti Vācu ordenī par locekļiem. Ja viņus pieņem Atskaņu chronikas autors, tad tas rāda, ka viņi arī kopā ar maršalu bija ieradušies Kursā. Diemžēl nav zināms to kritušo bruņinieku skaits, kas nebija ordeņu locekļi, jo viņu vārdus neierakstīja ordeņu obitūrijos. Grūti būs apšaubīt to, ja sacīsim, ka Durbes krastos palika guļot aptuveni divsimt bruņinie-

ku. Žemaišu ieročiem par upuri krita vairāk tūkstoš viegli apbruņoto kareivju, kā raksta Pēteris no Dusbargas. Margarietas dienā, t.i. 13. jūlijā, Durbes upe pieredzēja 13. gadsimta lielāko Livonijas ordeņa un Prūsijas ordeņa ienaidnieku kaujas triumfu. Priekš piecdesmit gadiem šī pašā dienā norisinājās kuršu cīņa pie Rīgas mūriem, kas bija pats pirmais tiešais uzbrukums, ko vērsa pret deviņus gadus veco pilsētu.

Durbes uzvarai bija plašas un dziļas sekas. Livonijas ordenis atsauca savus kareivjus no Dobes pils un abu ordeņu spēki atstāja Juŗa pili Karšovā. Kurši ķērās pie ieročiem, atguva atpakaļ vairākas savas pilis un astoņus gadus cīnījās par savu brīvību. Tie kurši, kas mita t.s. Miera Kursā, nepievienojās pārējiem kuršiem un palika uzticīgi Livonijas varām. Bīskaps Indriķis pēc Durbes kaujas atstāja savu Kursas diecēzi uz viesiem laikiem. Kursas kapituls arī beidza eksistēt. Zemgalieši, kā redzējām, jau agrāk bija sacēlušies. Sacēlās pēc kāda laika arī sāmsalieši. Prūsijā sacēlās sembi, nātangieši, vārmieši, pagudieši un bārti un piecpadsmit gadus sīvi aizstāvēja atgūto brīvību. Lai varētu cīņai apvienot spēkus, katra Prūsijas tauta izvēlēja regionālos kara vadoņus: sembi izraudzīja Glandi, nātangieši Indriķi Monti, vārmieši Glapu, pagudieši Autumi un bārti Divanu. Diemžēl apvienošana skāra tik militārās akcijas un nelaida tik dziļas saknes, kādas laida Mindauga apvienošanas darbs.

Livonijas ordeņa un Prūsijas ordeņa spēku un varas mugurkauls bija akmeņu pils, kas bija veidotas pēc Vakareiropas piļu tehnikas principiem. Viduslaikos arī Vakareiropā kara aizsargtehnika stāvēja augstāk par ārditāju tehniku. Tik tad, kad karos sāka lietot pulveri, piļu mūri vairs nespēja pildīt savu uzdevumu. Nebija tāpēc nekāds izņēmums, ka Livonijas un Prūsijas tautu viduslaiku kara tehnika bija par vāju, lai spētu sagraut piļu biezus mūrus. Nebija viņām arī piļu aplenkšanas taktika tik augstu izveidota kā atklātu kaujas lauku tuvciņu

taktika. Pils tāpēc bija abu ordeņu ierocis, kas nebija salaužams ar iezemiešu ieročiem un taktiku, kaut arī viņi daudzreiz uzvarēja uz atklāta cīņu lauka smagās bruņās tērptos ordeņa spēkus. Kursā Livonijas ordeņa rokās palika Kuldīgas un Klaipēdas pilis; kad aizbrauca bīskaps Indriķis, ordenis pārņēma savā rīcībā Embūti un visus bīskapa militāros resursus. Lai arī prūši izpostīja daudzas ordeņa pilis, tad tomēr neieņemtās palika četras: Karalauči, Balga, Elbinga un Kulma. Neizpostītās pilis sapulcināja tos ordeņu locekļus un vasaļus, kas bija palikuši dzīvi; tur ieradās arī tie bruņinieki, kuŗus atsūtīja no Vācu ordeņa pilīm, kas atradās Vakareuropā. Šīs nedaudzās pilis bija atbalsta punkti, no kuŗiem izgāja ordeņu spēki un iesāka atkal uzbrukumus kā kuršiem, tā Prūsijas tautām. Pāvests Aleksandrs IV 1260. gada septembrī un 1261. gada pirmajos mēnešos izlaida vairākas bullas un uzdeva ar krusta kaŗu sprediķiem vervēt intensīvi peregrīnus cīņām Kursā un Prūsijā, atstājot otrā vietā tās vajadzības, ko prasīja kaŗi ar mongoļiem. Ka pāvests izvirzīja pirmajā vietā cīņu pret tautām, kas bija ieguvušas brīvību, tas redzams arī no tā apstākļa, ka viņš norādīja sodītos, kas kaut kā lika šķēršļus ceļā krusta kaŗotājiem, kas bija devuši svinīgo solījumu braukt uz Kursu vai Prūsiju.

Kad sākās kuršu sacelšanās, smags un īpats epizods norisinājās Vārtajas pilī. Sadalot 1253. gadā Kursu, Vārtajas pili un tās teritoriju iedalīja Livonijas ordeņa daļā. Priekš Durbes kaujas pili bija ievietoti ordeņa bruņinieki; tur dzīvoja arī ordeņa soģis. Nav zināms, vai šie bruņinieki krita Durbes kaujā, vai viņus aizsauca projām no pils. Sacelšanās sākumā Vārtajas pili valdīja kursis Utilis. V. Kiparskis atrod sakarību starp viņa vārdu Utilie un prūšu personvārdu Util¹. Tikai tas ir skaidrs, ka Utilis nav ar ieročiem no Vārtajas pils izdzinis ordeņa bruņiniekus. Kā Atskaņu chronikas autors stāsta, viņš ieradies Kuldīgā, prasījis no komtura palīga spēkus

¹ V. Kiparsky, *Die Kurenfrage*, 360. lpp.

un paskaidrojis, ka viņš negribot sekot citiem kuršiem, bet gribot palikt pie kristītiem. Ierašanās pie komtura rāda, ka Utilim priekš tam nav bijusi ieroču sadursme ar ordeņa bruņiniekiem. Komturs arī devis viņam astoņus ordeņa bruņiniekus. Kad no Kuldīgas bruņinieki ieradusies Vārtajas pili, kurši, saka autors, viņiem uzbrukuši un dažus nogalinājuši, citus sadedzinājuši. Pēc viņa vārdiem tikai vienam bruņiniekam palaimējies izbēgt no kuršu rokām. Atskaņu chronikas autors Utilim piedēvē visu vainu. Mums sakāms turpretim, ka Vārtajas epizodam meklējams dziļāks izskaidrojums. Utilis nevarēja būt tik tuvredzīgs, ka viņš ar viltu Kuldīgas komturam būtu izmānījis bruņiniekus, lai aizvestu uz Vārtaju un nogalinātu tur viņus. Nebija jau grūti apjēgt, ka ordenis centīsies smagi atmaksāt par atkrišanu un bruņinieku nogalināšanu. Vairāk tāpēc domājams, ka Utilis pats tiešām negribēja atkrist un gribēja dabūt pret citiem kuršiem militāro palīdzību. Jāsaka, ka komturam kuršu drošība nebija tik svāriņa, ka viņš tās labā būtu smagas krīzes laikā atrāvis Kuldīgas konventam astoņus bruņiniekus. Komturs tūlīt apsvēra, ka radies izdevīgs gadījums novietot bruņiniekus Vārtajā, kas ar to kļūtu atkal par ordeņa atbalsta punktu. Ordeņa bruņinieki, kad ieradās pili, rīkojās, saprotams, tā, lai realizētos komtura nodoms. Kurši, kas arī dzīvoja pili, ātri saprata, kāds bruņiniekiem ir uzdevums. Tas bija iemesls konfliktiem, kādi parasti uzliesmoja starp vāciešu un iezemiešu kareivjiem, kas atradās vienā pili. Kādā sadursmē kurši uzvarēja un nogalināja bruņiniekus. Tamlīdzīgi Kaupo stāvēja bīskapa Alberta pusē, bet viņa lībieši cīnījās ar ieročiem pret bīskapa kara pulkiem. Arī igauņi kaut kā sadzīvoja Viljandes pili ar ordeņa bruņiniekiem, bet tad izdevīgā brīdī ķērās pie ieročiem un nogalināja bruņiniekus. Diemžēl chronikas autors nepastāsta, kāds Utilim pēc tam bija liktenis.

Kuršiem pirmajiem vajadzēja ņemt šķēpus rokās un aizstāvēt izcīnīto brīvību. Livonijas ordenis

atstāja vēl uz kādu laiku mierā zemgaliešus. Iesākt vispirms kara akcijas Kursā spieda ordeni arī tas apstākļi, lai atjaunotu drošu sauszemes ceļu starp Rīgu, Kuldīgu, Klaipēdu, Karalaučiem u.t.t. Cīņas šī posma kaujās ievērojamas ar to, ka tās galvenokārt norisinājās pie kuršu pilīm. Ordeņa nolūks bija iznīcināt šos atbalsta punktus un reizē padarīt nekaitīgus piļu dižciltīgos. Piļu dižciltīgie bija kultūrākais un politiski attīstītākais slānis; viņu pārstāvji bija galvenie brīvības ideju glabātāji un cīņu vadītāji. Tuvcīņas uz atklāta kaujas lauka tagad retāk notika; par tām ir arī mazāk avotos ziņu.

Cīņas iesākās ar kauju pie Dzintares pils. Pils atradās Piemarē tanī vietā, kur saplūda Tebras un Ilmedes ūdeņi; pilskalns ir iepretim Dzintarmuižai. Dzintares teritoriju piešķīra bīskapam, kad 1253. gadā sadalīja Kursu. Dzintarieši labi zināja, ka drīzumā gaidāmi ordeņa karaspēka uzbrukumi. Kā Viestarts 1220. gadā bija dabūjis žemaišu palīdzību pret bīskapa Alberta kara pulkiem, kas aplenca Mežotni, tā tagad dzintarieši bija dabūjuši žemaišu kareivjus, lai palīdzētu aizsargāt pili. Par to viņi maksāja žemaišu kareivjiem ar sudrabu. Kritušā Burcharda vietā ievēlēja Siguldas komturu Juri par vicemestru. Vicemestrs sapulcināja karaspēku un nosūtīja to gar jūras krastu uz Kuldīgu. Kādu vakaru Dzintares pils aizstāvji ieraudzīja, ka tuvojās Kuldīgas kareivji ar kara pulkiem, kas bija ieradušies no Rīgas. Kurši un žemaiši atsita varonīgi visus triecienus, kad otrā rītā ordeņa karaspēks sāka uzbrukumus. Gūstot ieroču cīņā panākumus, viņi tomēr bija nevarīgi pret ienaidnieka uguni. Kad ordeņa karaspēks redzēja, ka nespēj trieciena uzbrukumos salauzt kuršu un žemaišu pretestību, tas saveda viegli degošus kokus, sakrāva sārtos un aizdedzināja. Liesmas kāpa arvien augstāk un aizdedzināja koka pili. Kurši un žemaiši tagad atradās liesmu mutuļos. Kas izmisumā parādījās ārpus liesmām, to ordeņa kareivji atsita atpakaļ ugunī. Visi kurši un žemaiši krita vai nu liesmām, vai pretinieku ieročiem par upuri.

Nenogalināja tikai sievietes, bērnus un zēnus, kas bija jaunāki par vienpadsmit gadiem. Tos visus aizveda gūstā. Minams, ka Dzintares pils aizstāvju nāve ir viena no vissmagākajām krusta karu tragēdijām. 14. gadsimta pašā sākumā atkal min Dzintares pili, bet tā jau nebija kuršu pils.

Augšpus Dzintares Bandavā pie Tebras atradās Aizputes pils. 1253. gadā arī Aizputes teritoriju piešķīra bīskapam. Pēc dažām dienām, kad bija nodezināta Dzintares pils, Aizputes kurši ieraudzīja ordeņa karaspēku, kas tuvojās viņu pilij. Pils dižciltīgie saprata, ja arī viņi ieroču cīņā atsistu uzbrucējus, tad tomēr koka pils un viņi paši kritīs par upuri ugunij. Tāpēc viņi nolēma labprātīg padoties, lai nebūtu jāizbauda Dzintares rūgtais malks. Dižciltīgajiem vajadzēja tikai dot par ķilniekiem savus dēlus. Aizputes pils arī palika vesela. Kuldīgas kareivji atgriezās Kuldīgā un pārējais karaspēks aizgāja uz Rīgu. Vēlākos gados tuvu pie kuršu Aizputes pilskalna bīskaps Tebras vienā pusē uzcēla savu pili un ordenis upes otrā pusē uzcēla atkal savu pili. Ar to sadalīja starp bīskapu un ordeni kuršu Aizputes teritoriju.

Kursā kara darbība uz laiku apstājās, un kurši baudīja mazliet atpūtu. Vicemestra prātus un ordeņa bruņinieku ieročus saistīja citi cīņu lauki. Lietuvju naidis pret ordeni bija tādā mērā pieaudzis, ka viņi, pārtraukdami vienpadsmit gadu ilgo miera laiku, ķērās pie ieročiem, lai atmaksātu par to, ka bruņinieki varmācīgi bija atņēmuši ķēniņa radnieka tirgotājiem sūtītās preces. Viņi sirodami iebruka Livonijā un 1261. gada 3. februārī Lielvārdes apvidū sakāva ordeņa karaspēku. Minams, ka Prūsijas ordenis bija piedzīvojis tamlīdzīgu likteni. Indriķis Monte ar nātangiešu karaspēku 22. janvārī bija sakāvis smagi ordeņa karaspēku Pokarvijā (?); Pēteris no Dusburgas: **in Pokarwis**. Livonijas ordeņa spēkus saistīja arī sāmsaliešu sacelšanās, kas notika drīz pēc Lielvārdes kaujas. Vicemestrs Juris saprata, ka sāmsaliešu sacelšanās ir visai bīstama ar to, ka

tā var pamudināt igauņus ķerties pie ieročiem. Lai šādai varbūtībai aizsteigtos priekšā, vicemestrs, atstājis uz vēlākiem gadiem iebrukumus Kursā un Zemgalē, vērsa vispirms pret sāmsaliešiem savus ieročus. Sapulcinājis ordeņa, Rēveles dāņu, bīskapu, igauņu, lībiešu un latgaļu pulkus, viņš 1262. gada pašā sākumā pārgāja stipri aizsalušo jūru un iebruka Sāmsalā. Galvenā cīņa norisinājās pie aizcirtuma, kas bija ierīkots pie Karmeles. Sāmsalieši aizcirtumā sīvi aizstāvējās, bet viņu spēkus salauza stopnieku bultas, kas arī starp nolaistiem kokiem sasniedza savu upuri. Atstādami ienaidniekiem milzīgo kara laupījumu, sāmsalieši nolika ieročus un samierinājās ar miera noteikumiem. — Mindauga lojālā politika, kas bija ilgusi vairāk kā vienpadsmit gadus, izbeidzās ar to, ka mestrs Verners no Breithauzenas bija ieaicinājis dzīrēs viņa sūtņus un licis tur nogalināt tos. Ķēniņš sakarībā ar to, kā mums jau zināms, 1262. gada rudenī sarāva saites ar ordeni un lika pat nogalināt daudzus vāciešus, kas bija viņa tuvumā. Mindaugs gāja tālāk un vienojās ar ordenim naidīgo Naugardu, ka kopīgiem spēkiem iebruks Livonijā. Lietuvju karaspēks ar ķēniņu un agrāko opozīcijas vadītāju Trainaiti priekšgalā ieradās pie Cēsim. Naugardas karaspēks tomēr neieradās; lietuvju kara pulki nespēja ieņemt vieni paši Cēsis. Mindaugs bez panākumiem un sašutis atgriezās mājās. Mestrs Verners redzēja, ka no Lietuvas pagaidām nav jābaidās un tāpēc vērsa savus ieročus pret kuršiem.

Cīņas Kursā atjaunojās 1263. gada sākumā. Pirmajiem tagad vajadzēja Lažas pils kuršiem ņemt ieročus rokās un cīnīties par brīvību. Lažas pils mēklējama ap Lažas upi Aizputes apriņķa Lažas pagastā; E. Brstiņš ir ieskatos, ka Lažas pils atradusies uz Kazdangas pilskalna, par ko gan var šaubīties. Kad 1253. gadā dalīja Kursu, pils teritorija aktā nav minēta. Mestrs Verners sapulcināja pie Rīgas stipru karaspēku, bet pats nevadīja to uz Kursu, jo negaidot saslīma. Kāda bruņinieka vadībā ordeņa pulki, gar jūrmalu iedami, nonāca Kuldīgā un kopā

ar turienes komtura spēkiem gāja uz Lažas pili. Cīņas pie Lažas norisinājās līdzīgi Dzintares kaujai. Pils aizstāvji ieroču kaujā atsita visus ordeņa kareivju spēcīgos uzbrukumus, kaut arī pēdējie bija lielā pārsvarā. Liktenīgi viņiem kļuva sārti, ko ie-
naidnieki sakrāva ap pili un aizdedzināja. No liesmām aizdegās koka pils un citi nostiprinājumi. Kurši tagad atradās liesmu jūrā. Vīrieši krita vai nu ie-
naidnieku ieročiem, vai ugunij par upuri, vai arī nokļuva gūstā. Bērnus un sievietes saņēma gūstā un aizveda projām. Mantas izlaupīja un pili nodedzināja.

Uz dienvidiem no Aizputes un dažus kilometrus no Tebras kreisā krasta atradās Merķes pils; E. Brastiņš: **Markaiši**. Pēc dažām dienām pils kareivji ieraudzīja ordeņa pulkus, kas tuvojās no Lažas pils. Drīz arī iedegās smagas kaujas; kurši atvairīja ieroču cīņā visus pretinieku uzbrukumus. Kad dzīvais spēks viņiem bija jūtami iedragāts, viņi iesāka miera sarunas. Mieru arī saderēja. Dižciltīgajiem vajadzēja apmierināties ar to, ka atstāja viņiem kailu dzīvību. Viņiem vajadzēja atstāt visu mantu un saimes ļaudis un pašiem nokāpt no pils. No tā secināms, ka saimes ļaudis kaujā nav piedalījušies. Kad kara laupījums bija savākts un aiznests, pili nodedzināja. Nav mums arī ziņu, ka tā būtu vēlāk atkal atjaunota.

Trešā kuršu pils, kas šīnī kara gājienā nokļuva ordeņa rokās, bija Grobiņa. Tā atradās Piemarē; pirmo reizi piemin to 1253. gadā, kad iedalīja viņu ordeņa zemēs. Pilij piešķīra arī tuvējo upīti, lai garnizonam būtu zivis. Pēc Durbes kaujas Grobiņa nokļuva kuršu rokās. Arī Grobiņas kurši ķērās pie ieročiem un atsita uzbrukumus, kad ordeņa karaspēks bija atnācis no Merķes pils. Diemžēl Atskaņu hronikas autors ir pārāk skops vārdas, kad aprakstā kauju pie Grobiņas. Kad kurši redzēja, ka viņu spēki ir par vājiem, lai turpinātu cīņu ar ordeņa kara pulku lielo pārsvaru, viņi iesāka miera sarunas. Arī grobiņniekiem vajadzēja pieņemt rūgto kausu un kapi

tulēt ar noteikumu, ka viņiem atstāj tikai dzīvību. Kad viņi bija iznākuši no pils, ordeņa karaspēks savāca laupījumu un nodedzināja pili. Visus vīriešus, sievietes un bērnus aizveda uz Kuldīgu gūstā. Ordenis pēc kāda laika atkal atjaunoja Grobiņas pili; tā kļuva par svarīgu locekli uz satiksmes ceļa, kas gāja no Rīgas uz Prūsiju.

Kaŗa darbība Dienvidkursā gāja visumā pa savrup ceļu un nesavijās vienkopus ar cīņām Viduskursā. Kuršiem še smagas dienas bija kā priekš, tā arī pēc Durbes kaujas. Kā jau redzējām, viņu dzīvais spēks cieta jau tad, kad žemaišu karaspēks sirodams no Karšovas gāja uz Durbes upi. Pēc lielās katastrofas arī Dienvidkursas kurši sacēlās un ķērās pie ieročiem, lai aizstāvētu atgūto brīvību. Viņu pretinieki uz kaujas lauka bija Klaipēdas garnizona kareivji, kas daudzus arī no viņiem nogalināja. Lai izvairītos no asiņainajām eksekūcijām, daudzi no kuršiem atstāja savas dzīves vietas un aizbēga. Par to vēsti īsos un summāros vārdos vicemestrs Juris 1261. gada 27. aprīļa rakstā. Vicemestrs aicināja arī bruņiniekus, Libekas pilsoņus un zemniekus emigrēt uz Kursu. Viņš apsolija tiem, kam bija ar bruņām segti kaŗa zirgi, izlēnot 60 - 40 zakšu hūfas, bet zemniekiem piešķirt tik daudz zemes, cik viņi grib apstrādāt. Vicemestra rokās šinī laikā atradās visas Kursas ostas. Ja viņš raksta, lai emigranti ar kuģiem ierodas Klaipēdā, tad tas rāda, ka viņš runā galvenokārt par Dienvidkursas zemēm. Arī Dienvidkursā nevaldīja miers tanī laikā, kad Viduskursā norisinājās cīņas ap pilīm; cīņas še gan stiprāk uzliesmoja, gan atslāba. Kuršiem Dienvidkursā vajadzēja krustot šķēpus ar Klaipēdas kareivjiem. Grūtības viņiem radīja tas apstāklis, ka apgādāja mestrs labi garnizonu ar bruņiniekiem, kaŗa zirgiem un ieročiem. Vienreiz otrreiz kurši kaujās nodarīja Klaipēdas aizstāvjiem smagus zaudējumus, bet cieta paši arī neveiksmes. Diemžēl par šo Dienvidkursas cīņu posmu Atskaņu chronikas autors stāsta tik īsos un summāros vārdos¹.

¹ *Atsk. chr.* 6963 - 6975.

Savrup no tām sacelšanās laika ieroču akcijām stāv kaujas, kas norisinājās pie pilim. Smagākās cīņas Dienvidkursā norisinājās starp Kretenes pils kuršiem un Klaipēdas kareivjiem. Kretenes pils atradās aptuveni 22 kilometrus no Klaipēdas; domājams, ka viņas nosaukums stāv sakarībā ar Kretenes upi. Pils teritorija bija stipri plaša un ietilpa Megovā. Domājams, ka Livonijas ordenis iekaroja pirmo reizi Kretenes pili īsi priekš vienošanās par Klaipēdas celšanu, t.i., vēlākais 1252. gada pirmajā pusē. Vienošanās rakstā apzīmē Megovu par iekarojamu zemi. Jautājumu par Kretenes teritorijas piederību neizšķīra 1253. gada 4. aprīļa dalīšanas aktā; par to notika aprīļa otrā pusē atsevišķa akcija. Kursas bīskaps Indriķis kopā ar ordeņa brāļiem piešķīra uz lēņu tiesībām Kretenes pili un pusi no viņas teritorijas četriem vīriem, kas saucās **Velthune, Reygyn, Twertikine** un **Saweyde**¹. Pirmie abi lēņu vīri bija brāļi. Svarīgs ir paskaidrojums, ka viņiem lēņi piešķirti par kalpošanu, proti, par kristīgās ticības izplatīšanu cīņās pret pagāniem. No tā redzams, ka viņi Dienvidkursas iekarošanas laikā nostājušies bīskapa un ordeņa pusē un cīnījušies pret kuršiem. Paskaidrojums arī liecina, ka viņi paši arī bijuši kurši. Par lēņu saņēmējiem, kas ir vācieši, nesaka, ka viņi kalpodami izplatījuši kristīgo ticību, jo uzskatīja to par lietu, kas pati par sevi saprotama. Turpretim neparasta rīcība bija, ka kurši piedalījās Kursas iekarošanā; tāpēc arī bīskaps piebilst, ka viņi cīņās pret pagāniem izplatījuši kristīgo ticību. Trešā lēņu vīra vārds **Twertikine** stāv sakarībā ar teritorijas nosaukumu **Twertikine**², kas arī norāda uz viņa tautību. Lēņu vīriem tāpēc piešķīra Kretenes pili, lai viņi aizstāvētu to pret iebrāucējiem; saprotams, ka viņiem piešķirtā pils teritorijas puse atradās tuvāk pilij. Otru teritorijas pusi sadalīja savā starpā abi virskungi. Bīskaps no tās

¹ LUB. I 246.

² Ibid. 253..

ieguva vienu trešdaļu, bet Livonijas ordenis divas trešdaļas. Tās katrā ziņā atradās tuvāk Klaipēdai, lai virskungu personāls, kas dzīvoja Klaipēdā, vieglāk varētu izmantot tās. Sacelšanās laikā Kretenē cīnījās kurši, kas rāda, ka pils bija nokļuvusi viņu rokās. Kas bija noticis ar četriem kuršu lēņu vīriem, par to avoti tiešā veidā nestāsta. Domājams, ka viņi izglābās no kuršu atkritēju rokām un nokļuva Klaipēdā. Varbūt, ka **Velthune** ir identisks ar Klaipēdas kareivi **Veltemus**¹, ko min Atskaņu chronikas autors. Kā viena, tā otra vārda pēdējās skaņas gan nav līdzīgas, bet tas būtu izskaidrojams ar to, ka autors savā darbā parasti stipri bojā ipašvārdus.

Kretenes pils kurši nestāvēja mierā, bet bieži jāšus ieradās pie Klaipēdas, kur viņi krustoja ieročus ar garnizona kareivjiem. Lai atmaksātu viņiem par to, komturs ar bruņiniekiem, kaŗa kalpiem un citiem kareivjiem devās uz Kreteni. Kurši, pamanijuši viņus, nokāpa no pils un iesāka ar komtura spēkiem kauju, kas bija visai sīva. Viņi sakāva uzbrucējus; kaujā krita varonīgais Veltemus, divi ordeņa bruņinieki un daudz kaŗa kalpu. Kurši sagūstīja Klaipēdas komturu un vēl vienu ordeņa brāli. Pašu augstāko gūstekni, t.i., komturu, kurši ziedoja dieviem, sadedzinot uz sārta. Otru bruņinieku viņi atlaida brīvībā, kad bija saņēmuši izpirkšanas naudu.

Kretenes kurši pēc kāda laika ieraudzīja, ka pilij tuvojās Klaipēdas garnizona viegli bruņotie kareivji. Viņi ķērās pie ieročiem un nokāpa no pils, lai stātos uz atklāta lauka pretim ienaidniekam. Kurši nenojauta to, ka Klaipēdas kareivjiem nebija nodoma ielaisties nopietnā kaujā, bet tik nolūks ievilīnāt lamatās viņus. Kad kretenieši iesāka kauju, pretinieki devās atpakaļ. Kurši dzinās pakaļ un uzdūrās uz stipriem bruņinieku spēkiem, kas bija novietoti slēptuvē. Kretenieši, pamanijuši lamatas, pēc īsas sadursmes pārtrauca kauju un metās atpakaļ uz pili. Viņu taktika bija līdzīga sūdinu un prūšu taktikai 1243. gada Rensas ezera kaujā. Ātri atkāpjoties no

¹ *Atsk. chr.* 7003.

kaujas lauka, kurši gribēja panākt to, ka Klaipēdas kareivji, dzenoties pakaļ, attālināsies no sava karoga un paklidīs un ka viņi paši izdevīgā brīdī varēs apstāties un mesties no jauna kaujā, kad pretinieki neatradīsies kaujas kārtībā. No agrākajiem kaujas piedzīvojumiem klaipēdieši labi pazina kuršu kaujas taktiku un zināja arī cīņas pretlīdzekli. Kretenieši atkāpjoties nespēja atrauties no ienaidniekiem, apstāties un mesties no jauna kaujā, jo pēdējie, dzenoties pakaļ, sekoja cieši uz papēžiem. Atrazdamies kritiskā stāvoklī, kurši gribēja rast patvērumu pili. Klaipēdas kareivji kopā ar viņiem ielauzās pa vārtiem pili un kaujā nogalināja visus pils iedzīvotājus, izņemot sievas un bērņus. Savākuši lielo lupījumu un gūstekņus, ordeņa kareivji nodedzināja pili un atgriezās Klaipēdā.

Duvzarē bija kuršu pils, ko tagad parasti sauc Impilti; tās senākie nosaukumi bija **Empilte**, **Ampilte** un **Ampile**. Kad 1253. gadā sadalīja Dienvidkursu, Impilti piešķīra Livonijas ordenim. Kad pēc Durbes kaujas kurši sacēlās, arī impiltieši ieguva brīvību. Kad pienāca vēstis par Kretenes traģiku, Impiltes kurši saprata, ka agri vai vēlū tāds pat liktenis piemeklēs arī viņus. Viņi tomēr neizlaida no rokām ieročus un nepakļāvās ordenim, bet aizgāja uz Žemaiti. Tur viņi nepalika mierā, bet bieži iebruka Klaipēdas zemēs. Domājams, ka viņu sirojumi notika uz žemaišu pamudinājumu un ar viņu atbalstu.

Lietuvji šīnī laikā, kā jau minēts, bija aizņemti ar iekšējām cīņām un nepievērsa vērību Livonijas zemēm. Turpretim žemaiši ar nenogurstošiem spēkiem turpināja nemitīgi cīņu ar Livonijas ordeni. Impiltiešu iebrukumi bija posms no viņu kara akcijām. Savus ieročus žemaiši vērsa galvenokārt pret Klaipēdu. Klaipēdas kareivji atmaksāja ar iebrukumiem Žemaitē. Šajos kara gājiēnos notika arī smagas ieroču sadursmes. Diemžēl Atskaņu chronikas autors par šī laika notikumiem stāsta tikai īsos summāros vārdos, paskaidrodams, ka viņam būtu vajadzīga vesela teļāda, lai visus tos uz pergamenta aprakstītu.. Kaujās krita kā vienā, tā otrā pusē labs

skaits kareivju. Cieta smagi arī kuršu dzīvis spēks, jo žemaišu pulki caur viņu zemi sirodami gāja uz Klaipēdu. Minams, ka šajos gados notika pirmie Livonijas ordeņa iebrukumi Skalvā. Legāts Vilhelms 1237. gadā iedalīja Skalvu Kursas diecēzē. Tā piederēja pie tām diecēzes zemēm, kurās Eberhards no Seinas un bīskaps Indriķis savos 1252. gada 29. jūlijā un 1. augusta rakstos nosauc par vēl neiekarotām zemēm. Ķēniņš Mindaugs jau otrā gadā pēc savas kronēšanas atzina Livonijas ordeņa pretenzijas uz Skalvu. Klaipēdas kaŗa pulki vērsās pret tiem skalviem, kas mita uz ziemeļiem no Nemuna starp kuršiem un karšoviem. Iekaroja tomēr Skalvu nevis Livonijas ordenis, bet Prūsijas ordenis; tas notika 13. gadsimta beigu gados. Minams, ka zinātnieku atzinumi par skalvu tautību ir pretrunīgi. K. Engels raksta, ka Skalvas arhaioloģiskie izrakumi ir līdzīgi izrakumiem kuršu zemē; turpretim Trautmanis, izmantodams valodas datus, atzīst par prūšiem viņus.

Grieze bija pēdējā Dienvidkursas pils, par kuŗu stāsta Atskaņu chronikas autors. Tā atradās Cekļa zemes ziemeļu galā pie Vardavas ietekas Ventā. Kad 1253. gada 20. jūlijā galīgā veidā izšķīra jautājumus par Dienvidkursas zemēm, tad Griezi un tās teritoriju iedalīja bīskapa daļā. Pēc abu ordeņu kaŗa pulku 1260. gada katastrofas arī Griezes kurši atguva atkal brīvību. Kaut kāda apstākļa dēļ, kas mums nav zināms, pret viņiem Klaipēdas kareivji nevērsa savus ieročus. Griezes dižciltīgie bija pat nodomājuši doties kaŗa gājienā uz Kuldīgu. Gājiens izjuka ar to, ka 1265. gada vasarā pārsteidza viņus ordeņa kaŗaspēks, kas bija ieradies pie pils no Rīgas un Kuldīgas. Kurši nebija laikus pamanījuši ienaidnieka pulkus un nebija paspējuši spert visus aizsardzības soļus. Neraugoties uz viņu pretestību, ienaidnieka spēki pārvarēja nostiprinājumus un ielauzās pilī. Pils aizstāvji vai nu ieročiem krita par upuri, vai nokļuva gūstā. Kad mantas bija izlaupītās, Griezes pilī nodedzināja.

Minams, ka kuršiem miera sarunās par labu tas nāca, ka ordenim bija radušies ārējie un iekšējie sarežģījumi. Ordenis bija cietis neveiksmes kaujās ar stingrajiem zemgalešiem un viņam vajadzēja gata-voties cīņai ar Naugardas un Pliskavas krieviem. Mestram konflikts ar virsbīskapu Albertu bija tā saasinājies, ka viens un otrs savstarpējā cīņā spēra tādus soļus, kādi līdz šim Livonijā vēl nebija piedzi-voti.

Pēc atkrišanas, kā redzējām, zemgalešiem jau 1259. gada beigās vajadzēja ņemt ieročus rokās un atsist ordeņa kaŗaspēka uzbrukumus Tērvetes pilij. Aptuvenis piecus gadus pēc tam viņi baudīja mieru. Tas izbeidzās ar to, ka mestrs Konrads no Mander-nas, aizsūtījis uz Griezi kaŗaspēku, pats ar citiem ordeņa bruņiniekiem, peregrīniem un iezemiešu ka-reivjiem iebruka Zemgalē. Kamēr ienaidnieki postīja un dedzināja ciemus, tikmēr zemgaleši sapulcējās viņiem aizmugurē un ierīkoja mežā koku aizcirtumu. Viņu cīņas taktika bija tāda pati, kāda bija sem-biem, kad mests Anno 1256. gadā bija iebrucis viņu zemē. Kā sembi pie aizcirtuma uzbruka un sakāva Anno spēkus, kad tie devās mājup, tāpat zemgalie-ši pie sava aizcirtuma sagaidīja un sakāva smagi Konrada pulkus, kad tie bija atceļā uz mājām. Uz kaujas lauka viņi noguldīja divdesmit ordeņa bruņi-niekus. Iegaumējot ordeņa bruņinieku lielo nozīmi kaujās, minams, ka zemgaleši nodarīja ordenim gandrīz līdzīgu zaudējumu, kādu tas piedzīvoja 1242. gada 5. aprīļa t.s. ledus kaujā. Mestrs Konrads ar nedaudziem izglābās no zemgalešu ieročiem un at-griezās bēgšus Rīgā. — Pēc kāda laika zemgaleši devās ceļā uz jūrmalu, jo viņiem bija pienākušas vēstis, ka ordeņa kareivji ar visu Griezes kaŗa lau-pījumu gar jūras krastu iet uz Rīgu. Viņu nodoms uzbrukt ordeņa brāļu kaŗaspēkam izjuka ar to, ka mestrs, nojauzdams briesmas, bija aizsūtījis no Rīgas savējiem pretim ziņnesi. Ziņnesis laikus sasniedza kareivjus un paziņoja par briesmām; pēdējie steig-šus devās ceļā un izmuka bēgšus ar visu laupījumu no zemgalešu šķēpiem.

Ka zemgaliešu ieroči sagādāja ordenim smagas rūpes, tas redzams no tā apstākļa, ka mestrs Konrads, lai varētu sekmīgāki cīnīties, ķērās reiz pie senā uzdevuma realizēšanas. Legāts Vilhelms jau 1225. gadā sakarībā ar Zemgales diecēzes dibināšanu norādīja bīskapam Lambertam celt pie Lielupes pili; legāts Balgā 1242. gadā, izņemdam no Rīgas bīskapa rokām un nododams mestram kaŗa lietu vadību, piešķīra arī koncesiju pils celšanai. Pāvests Klements IV 1266. gada 25. maijā apstiprināja koncesiju. Mestrs Konrads 1266. gada sākumā ar kaŗaspēku un materiāliem ieradās pie Lielupes un uzcēla Jelgavas pili. Jaunā pils atradās četras jūdzu attālu kā no Tērvetes, tā no Dobeles pils. No Jelgavas pils ordeņa kaŗaspēkam bija viegli iespējams uzbrukt zemgaliešiem un atrast pili patvērumu, ja cieta Zemgalē neveiksmi. Garnizona kareivjiem bija arī iespējams iegūt ziņas un nosūtīt tās uz Rīgu par to, kas aiz pils teritorijas robežām notiek Zemgalē. Mīnams tomēr, ka 13. gadsimtā Jelgavai nebija tik svarīga nozīme, kāda kaŗa lietās bija Kuldīgai. — Rudenim tuvojoties, zemgalieši atkal sakāva ordeņa kaŗaspēku. Mestrs Konrads ar bruņiniekiem, peregriņiem un iezemiešu spēkiem bija iebrucis Zemgalē un postīja ciemus un dedzināja nobriedušo labību. Pa to laiku zemgalieši novietoja savu kaŗaspēku mestra kareivju aizmugurē kādā mežā; caur to ieņaidniekiem vajadzēja iet, kad viņi bija ceļā uz mājām. Zemgaliešu kaŗa plāns arī izdevās. Viņu lamātās iekļuva mestra kaŗaspēks, kad tas bija atceļā uz Jelgavu. Mestrs ar kareivju grupu bija atdalījies nost no galvenā kaŗaspēka un aizgājis uz priekšu, lai palabotu ceļu. Zemgalieši izmantoja to un iebruka starp avangardu un galvenajiem spēkiem. Viņi vispirms nodūra bruņinieku zirgus. Piespieduši bruņiniekus cīnīties smagās bruņās bez zirgiem, viņi sīvā kaujā sakāva iebrucējus un noguldīja uz kaujas lauka desmit ordeņa bruņiniekus. Pārējie ordeņa kareivji izglābās, aizbēga uz Jelgavu, kur jau bija ieradies mestrs ar savu grupu.

Livonijas ordeņa grūto stāvokli, ko radīja karu neveiksmes, padarīja jauni kara draudi austrumos vēl smagāku. Pēc kņaza Aleksandra Ņevska nāves 1263. gadā valdīja kādus gadus miers ar Naugardas un Pliskavas krieviem. Daumants no Lietuvas 1265. gadā ieradās Pliskavā un noskaņoja cīņai pret Livoniju krievus. Attiecības uz austrumu robežām saasinājās arvien vairāk. Mestram vajadzēja gatavoties, lai kuŗu katru dienu varētu doties ar kaŗaspēku uz Igauniju pret Naugardas un Pliskavas kaŗa pulkiem. Cīņas Vironijā arī uzliesmoja 1267. gada beigās.

Apstājoties pie iekšējiem apstākļiem, minams, ka no Kursas bīskapa puses miera sarunās ar kuršiem mestram neradās nekādas grūtības. Vācu ordenim pāvesta galmā bija ļoti labs stāvoklis. Līdzās notāram Jānim, par ko jau minēts, Vatikāna kūrījā darbojās Vācu ordeņa loceklis Vulfhards, kas bija pāvesta kaplāns un biktstēvs, un Hermanis no Livonijas, kas bija kūrījas ostiārijs. Nevar būt šaubu, ka viņu ietekmējumā pāvests Urbāns IV 1263. gadā uzdeva legātam Vārmes bīskapam Anselmam iecelt par Kursas diecēzes bīskapu Edmundu no Verdas, kas bija Vācu ordeņa loceklis. Jaunais bīskaps, būdams ordeņa brālis, bija atkarīgs no mestra un nevarēja iet kaut cik patstāvīgus ceļus. Bīskaps Edmunds miera sarunu laikā nemaz neatradās Livonijā; ir zināms, ka viņš 1267. un 1268. gadā uzturējās Vācijā.

Smagākās iekšējās grūtības ordenim radīja virsbīskaps Alberts. Virsbīskaps ar savu augsto hierarchijas stāvokli un neapsīkstošo cīņas garu bija galvenais pretspēks, kas bremzēja ordeņa virsvaldības izveidošanos. Balstīdamies uz ordeņu apvienošanas akta noteikumu, Alberts neatkāpās no prasības, lai mestri un ordeņa locekļi pakļaujas viņa un bīskapu jurisdikcijai; mestri un ordeņa brāļi, ņemdami par paraugu Prūsijas ordeņa neatkarīgo stāvokli, nemitīgi centās atraisīties no virsbīskapa un bīskapu jurisdikcijas, t.i., virskundzības. Anno no Zangerhauzenas bija pēdējais mestrs, kas zvērē-

ja virsbīskapam paklausību. Smags savstarpējo cīņu objekts bija legāta Vilhelma 1245. gada lēmums, ka ordenim jāiegūst no Kursas zemēm divas trešdaļas. Uz virsbīskapa Alberta pretestības soliēm tas norāda, ka kardināļu komisija divas reizes apskatīja un sankcionēja lēmumu un ka pāvesti vismaz deviņas reizes apstiprināja to. Virsbīskapam pretojoties, Jelgavas pils koncesiju apstiprināja tik 1266. gadā, kad arī uzcēla pili. Rīgas diecēzes karaspēks nepiedalījās arī 1265. un 1266. gada ordeņa karos ar zemgaliešiem. Kad domkapituls 1267. gada 3. februārī izlīga ar mestru Konradu, virsbīskaps Alberts noraidīja to. Konrads pēc tam atteicās no mestra amata, un viņa vietā par mestru ievēlēja Oto no Luterbergas. Virsbīskaps tagad spēra radikālu un visai neparastu soli: viņš ataicināja šverinas grāfu Guncelīnu, proklamēja viņu par savas diecēzes aizsargu un nodeva viņa rīcībā savas zemes, pilis, vasaļus un iedzīvotājus. Mestrs Oto atbildēja ar to, ka Rīgas Miķeļa kapellā sagūstīja virsbīskapu Albertu un prāvestu Jāni un aizsūtīja abus uz Cēsīm apcietinājumā. Grāfs Guncelīns aizbrauca atpakaļ uz Šverinu. Ar to visa lieta izjuka.

Miera sarunu laikā Kursas bīskaps Edmunds, kā jau sacīts, atradās Vācijā. Kad slēdza 1230. gadā pirmo kuršu līgumu, bīskaps Alberts bija miris; līguma aktā Rīgas domkapituls aizstāja viņu. Tagad kapitula locekļi nevarēja aizstāt bīskapu Edmundu, jo Kursas diecēzē kapituls nemaz neeksistēja. Livonijas ordenis viens ar saviem spēkiem bija piespiedis kuršus izlaist ieročus no rokām. Visu šo apstākļu dēļ mestrs Oto no Luterbergas viens ordeņa vārdā saderēja mieru. Tas notika 1267. gada augustā Rīgā. Līgumā runā vienīgi par kuršu pienākumiem pret ordeņa brāļiem; tas izskaidrojams ar to, ka aktā nepiedalījās neviens no bīskapa puses. Domājams, ka bīskaps Edmunds vēlāk visumā pieņēma līguma noteikumus, jo viņš bija ordeņa loceklis un atkarīgs no mestra. Līgums vairākreiz runā par kuršu sacelšanos. Vairāk tomēr domājams, ka līgums,

izņemot vienu otru noteikumu, attiecās uz visu Kursu, nevis vienīgi uz Dienvidkursu un Viduskursu. Līgumu, kā sacīts, mestrs Oto slēdzis ar visas Kursas kopīgo padomi, t.i., ar ordeņa augstāko brāļu padomu, kas uzturējās Kursā; Siguldas, Cēsu un citi Livonijas komturi nav piedalījušies. No tā secināms, ka ordeņa bruņinieki Kursā pratuši iegūt redzamāku stāvokli, kas noveda ar laiku pie tā, ka Kuldīgas komturs kļuva par mestra vietnieku un par Kursas visu ordeņa spēku pavēlnieku.

Ordenim, kā jau redzējām, bija iekšējās un ārējās grūtības. Smagie apstākļi spieda mestru Oto rīkoties piesardzīgi un būt mērenam, kad nosacīja kuršu nastas, saistības un arī tiesības. Bīskaps Alberta laikā parasti uzlika smagākas nodevas, kad apspieda sacelšanos. Mestrs Oto visumā nepavairoja nastas, bet centās radīt labākas attiecības starp kuršiem un ordeņa brāļiem. Līgums noteica, ka kuršiem piedod to, ko viņi kara laikā bija nodarijuši ordeņa brāļiem, un ka kurši savukārt piedod ordeņa brāļiem visu, atsakoties abām pusēm nest atriebību un atmaksu. Zīmīgi, ka arī Prūsijas ordeņa un prūšu neofitu 1249. gada 7. februāra izlīguma aktā sacīts, ka abas puses piedod viena otrai sacelšanās laikā nodarītās pārestības.

Līgums noteica kuršu nodevas. Pēc pāvestu norādījumiem ņemt nodevas varēja tikai no tā, ko cilvēks ieguvis ar savu darbu. Tas atspoguļojas viena otra senraksta vārdos. Pāvests Innocentijs III, noteikdams 1210. gada 20. oktobrī mūsu jaunkristīto zemju valstisko struktūru, norāda arī, ka zemkopjiem jānodod desmitais **de parte proventuum**¹ (no viņu ienākumu daļas). Citiem vārdiem un skaidrāk to pasaka Rīgas domkapitula un mestra Valtera no Nortekas raksts, proti, ka Spārnenes un Dobenes zemgaliešiem jānodod nodeva **de omni agricultura sua**² — no visas viņu lauksaimniecības, t.i. no visas lauku ražas, ko iegūst ar savu darbu. Kā Vakareirōpā, tā

¹ LUB. I 16.

² *Ibid.* I 432.

Livonijā labības un citu nodevu pamatā bija desmitā nodeva. **Decima**, desmitā, bija noteikta daļā — parasti lo. daļa — no augu vai dzīvnieku produktiem, ko ieguva ar darbu; desmito jau 6. gadsimtā, pamatojoties uz Vulgātu, ievāca no ticīgajiem. Labības, gaļas un citu produktu daudzums, kas bija jānodod saskaņā ar desmito nodevu, nebija stabils, bet mainījās. Pie tam desmito varēja prasīt no visa tā, ko cilvēks ieguvis ar darbu, piem., no dārzājiem, liniem, nomedīto sīkvēru ādiņām u.t.t. Jaunkristītās tautas visur neieredzēja visvairāk desmito nodevu.

No labības desmitā atšķirās cenza nodeva (**cen-sus**, vāc. **tins**). Desmitā nodeva tā bija iesākņojusies cilvēku psihē, ka senrakstu un chroniku autori bieži paskaidro, ka to aizstāj ar cenza nodevu, ja pēdējo uzlika kādai iezemiešu tautai; piem., jerviešiem **pro decima** (desmitā vietā) uzlika 1218. gadā cenza nodevu¹. Cenza nodevu sastopam Baltijas jūras kā austrumu, tā dienvidu piekrastes zemēs. Parasti garīgās vai laicīgās augstākās varas noteica nodevai normu. Norma bija gadiem stabila, bet katrā zemē savādāka. To noteica vai nu pēc svara, vai pēc kāda beřamā mēra; piem., norma Kursā sākumā bija pusbirkavs, vēlāk divi pūri, bet Prūsijā šefels — 54,96 litri. Cenza normu nobēra no kādas lauksaimniecības vienības. Vienības bija trejādas un tās nemainījās apmēros pa gadiem. Labības normu nobēra vai nu no arkla², kas bija darba rīks, vai no

¹ *Indr. chr.* XXI 6.

² *Urkundenbuch der Stadt Luebeck*, Luebeck 1843, I 98: Prūsijas mestrs Indriķis no Vidas norādīja libekiešiem, ka viņiem būs jānod kviešu šefels *de unco, quo Pruteni vel Poloni terram colore consueverunt* (no arkla, ar kuru prūši vai poļi parasti apstrādā zemi), ja viņi Sembā uzcelt pilsētu. *C.P. Woelky, Urkundenbuch des Bisthums Culm*, Danzig 1885, 971: Polijas ķēniņš Sigismunds I 1543. gadā noteica, ka Kulmas teritorijā jābeř šefels kviešu un šefels rudzu *a quolibet aratro, quo rura colunter et arantur* (no katra - vācu - arkla ar kuŗu apstrādā un apaŗ zemi) *Indr. Chr. X 13*: lielvārdieši devuši ik gadu *de aratro dimidium talentum siliginis* (no arkla pusbirkavu rudzu).

zirga¹, ar kuŗu apstrādāja zemi, vai no tādas platības lauka, ko apara ar vienu zirgu un arklu. Pēdējo arī apzīmēja ar latīņu **uncus**, arkls. **Uncus**, arkls, ko min Kursas dokumenti, jau trīsdesmitajos gados bija lauka vienība, nevis darba rīks. Tas redzams, piem., no Alnas Baldvīna rakstiem. Izdodams pa divdesmit pieciem arkliem — **in viginti quinque uncis** — 56 Rīgas pilsoņiem Kursā lēņus, viņš norāda, ka neofiti, kas ir **de terris memoratis**² (no minētām zemēm), nezaudē ar to savu brīvību; tātad arkls šē ir lauka vienība. Minams, ka arkla novērtējums pastāvēja jau divdesmit gadus ilgi, kā paskaidro tajos pašos rakstos Baldvīns. Novērtēšana varēja notikt jau 1211. gadā, kad kanclers Raceburgas bīskaps Filips, Verdenas bīskaps Izo, Paderbornas bīskaps Bernhards un bīskaps Alberts reformēja nodevas, uzliekot libiešiem desmitā vietā cenza nodevu. Uz priekšu libiešiem vajadzēja no katra zirga nodot noteikta apmēra modiju labības³. Iegaumējot gadu skaitu, jāsaka, ka tanī pašā reizē būs notikusi arī arkla novērtēšana. **Modius** varēja būt tikai Rīgas pūrs. Ka izlēņojumā Alnas Baldvīns min arklu novērtēšanu, tad no tā secināms, ka arī Kursā 13. gadsimtā lietoja Rīgas pūru. Cenza labības daudzumu, ko vajadzēja nodot, aplēsa pēc lauksaimniecības vienību skaita — **iuxta numerum uncorum suorūm** (pēc savu arklu skaita), kā saka Rīgas domkapituls un mestrs Valters no Nortekas par Spārnenes un Dobenes zemgaliešu cenzu⁴. Ja apstrādāja vienu arklu,

¹ *Helmodi presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum, rec. B. Shmeidler, Hannover 1937, I 14: obotriti de va nodevu normas de quolibet scilicet aratro, quod duobus bobus aut uno constant equo* (no ikkatra arkla, kas līdzvērtīgs diviem vēršiem vai arī vienam zirgam). Autors šē paskaidro, ka normas bijušas vienādas kā no arkla, tā no zirga. Turpat I 12: rietumslavi ara vai ar vienu zirgu, vai ar diviem vēršiem.

² *LUB.* I 135; ff. arī 136.

³ *In dr. chr.* XV 5.

⁴ *LUB.* I 432.

tad deva divus pūrus; ja apstrādāja divus arkļus, tad deva četrus pūrus labības. Minams, ka cenza nodeva bija vieglāka par desmito, kā to chronika un senrakstu autori vienā otrā vietā paskaidro.

Kursā bija divējādas lauksaimniecības vienības un norma divi pūri. Pirmā vienība bija arkls (vāc. **haken**). No katra arkla kuršiem vajadzēja ordenim nodot ikgadu divus pūrus rudzu. Tanī gadījumā, ja nebija rudzu, tad viņi varēja nodot cenzu ar vienu kviešu un vienu miežu pūru. Ka mestrs Oto raudzījās nopietni uz līgumu, tas redzams no viņa vārdiem, proti, ka viņi savu cenzu ir nomaksājuši, ja ir nodevuši pūru kviešu un pūru miežu, t.i., no arkla. Cenza norma pastāvēja jau agrāk. Vienojoties 1252. gadā par Klaipēdas celšanu, bīskaps Indriķis un Eberhards no Seinas min kuršu cenza nodevu — divus labības pūrus no arkla.

Otra vienība, pēc kuņas aplēsa cenza daudzumu, bija t.s. ecējamais zirgs. Līgums noteica, ja ar zirgu ecē un viņš ir jau ceturtajā gadā, tad no viņa dod divus pūrus rudzu. Vairāk domājams, ka abas vienības — arkla un ecējamā zirga — radušās no apstrādājamās zemes kvalitātes. Ja bija plēsuma zeme, mālaina un smaga, tad apstrādāja viņu ar arklu un ņēma cenza nodevu no arkla; ja turpretim zeme bija pa ilgākiem gadiem iestrādāta un viegla, tad to apstrādāja ar ecēšu un ņēma nodevu no ecējamā zirga. Domājams, ka tā laika ecēša neatšķīrās stipri no tā laika arkla. Pats pirmais kuršu līgums paredzēja arī gadījumu, kad ar vienu zirgu apstrādā aņamo zemi un ecējamo zemi. Sakarībā ar to sevišķs pants noteica, ka tad arī dod tikai parasto cenza normu, t.i., pusbirkavu labības. Noteikums novērsa iespēju reizē prasīt šādā gadījumā kā no arkla, tā no ecējamā zirga parasto normu, t.i. prasīt cenza nodevu dubultīgā daudzumā. Domājams, ka pēc šī principa rīkojās arī pēc 1267. gada.

Līgumā runā vienīgi tikai par cenza labības nodevu. Bez cenza bija arī vēl citas nodevas. Kā redzējām, kad 1253. gadā sadalīja Kursu, tad noteica, ka

kuršiem jādod virskungiem no zvejas lomiem desmitā nodeva. Šī nodeva bija no lomiem, ko vilka Kuršas upēs un ezeros; nav turpretim ziņu par lomiem, ko vilka jūrā. Virskungu tiesības vajadzēja ievērot arī tad, kad medīja mežā un ierīkojo tur bišu dravas. No lielākā medijuma vajadzēja nodot priekšplecu, no iegūtā vaska desmito u.c. Šie noteikumi bija spēkā arī pēc 1267. gada, kaut līgums par šīm nodevām nerunā.

Līgums noteica arī kuršu kārtējo darba klaušu lielumu. Katram bija pienākums gadā strādāt ordeņa brāļu labā četras dienas, proti, divas vasaru un divas ziemu. Nevar būt šaubu, ka kuršiem šinīs dienās vajadzēja darīt tos pašus darbus, ko darīja zengalieši pēc 1272. gada līguma. Vasaru vajadzēja klaušiniekiem pļaut un novākt sienu. Jau redzējām, ka ordenis pārņēma savā rīcībā, sadalot Kursu, daudzas pļavas, kas bija vajadzīgas kaŗa zirgu un jājamo zirgu ganībām un siena ievākšanai. Ziemu kuršiem vajadzēja cirst un savest ordeņa brāļiem malku. Domājams, ka ārkārtējās darba klaušas viņiem vajadzēja jau agrāk pildīt; viņas tikai pirmo reizi ir pieminētas 1267. gada līgumā. Ārkārtējās darba klaušas piemin jau 1253. gada dalīšanas dokuments, proti, ka ordeņa un bīskapa ļaudīm jālabo tilti un jātaisā tie, ja prasa apstākļi¹

Pie ārkārtējām klaušām piederēja arī piļu celšanas darbi. Līgums min divus gadījumus, cik to no lejasvācu tulkojuma var izlobīt. Pirmais attiecās uz tiem kuršiem, kas saceldamies bija atkrituši no kristīgās ticības; viņiem vajadzēja strādāt vienu mēnesi ar savu uzturu, kad ordeņa brāļi cēla pilis pret pagāniem. Minams, ka bīskapa un ordeņa kurši piedalījās darbā, kad cēla Klaipēdas pili. Pāvests Aleksandrs IV 1260. gada 21. februārī bija norādījis Livonijas virsbīskapam un bīskapiem, ka viņu pavalstniekiem jāpiedalās darbā, kad ordenis ceļ pilis. Šis līguma pants vienīgais norāda, ka tiem kuršiem uzlika smagākas nastas, kas bija sacēlušies un

¹ LUB. I 249.

vērsuši savus ieročus pret ordeni. Otrs gadījums ir stipri neskaidrs. Neminēdams piedalīšanos darbā, līguma pants tik nosaka, ka jādod uzturs, kad ceļ, a.i., pili: **Wannere dat man buwet**. Man šķiet, ka šis noteikums attiecās uz tiem kuršiem, kas pēc 1260. gada neķērās pie ieročiem un nesacēlās. Nav domājams, ka šķīra pilis, kuņas cēla pret pagāniem, no tām pilīm, kuņas necēla pret pagāniem un ka pants runā par pēdējo ceļšanu. Kursas bīskaps, kā redzējām, ik gadu deva ordenim tūkstoš pūru labības, kamēr cēla Klaipēdas pili. Līguma pants beigās saka, ka kuršiem nav jādod uzturs un nav jāpiedalās darbā, kad ordenis neceļ, t.i., pili.

Tālākais pants saka, ka kurši ir atbrīvoti uz višiem laikiem no citiem piļu darbiem. Te jāsaprot, ka atbrīvoja viņus no pienākuma dot kareivjus piļu aizsardzībai. Līdz ar to redzams, ka kuršiem neatļāva dzīvot pilīs. Turpretim vienā otrā Igaunijas pilī kādu laiku dzīvoja igauņi kopā ar ordeņa bruņiniekiem, piem., Viljandipilī priekš 1223. gada sacelšanās.

Līgums tālāk noteica, ka kurši atbrīvoti **von den teenden des reisegudes** — no kara gājienu mantas desmitā. Pētnieki par šo desmito nav vienis prātis. Šī nodeva, man šķiet, bija tā daļa no kara laupījuma, ko pēc kara nodeva baznīcām, bet nevis nodeva, kas būtu uzlikta, lai financētu kara akcijas. Ka daļu no kara laupījuma nodeva baznīcām, par to ir ziņas vienā otrā chronikā. Chronists Indriķis raksta, ka kristītie savā starpā sadalījuši kara laupījumu, **ecclesiis partes donantes**¹ (dodami baznīcām viņu daļu), kad 1211. gadā pie Turaidas bija sakāvuši igauņu pulkus. Arī Atskaņu chronikas autors saka, ka ordeņa bruņinieki pēc uzvarām devuši Dievam daļu no kara laupījuma². Par labu šim uzskatam ru-

¹ *Indr. chr.* XV 3.

² *Atsk. chr.* 2674 *gote in himelriche
wart sin teil behalden.
3400 der meister gab vil drate
des roubes unserm herren teil,
wen er hatte in gegeben heil.*

nā tas, ka nodeva nosaukta par desmito — **teenden**; nosaukums varēja rasties garīdznieku vidē, nevis ordeņa bruņinieku konventos. Atcelt nodevu no kara laupījuma arī nebija grūti, jo nebija klāt bīskapa, kas varētu to aizstāvēt. Nav arī ticams, ka mestrs jaunu karu priekšvakarā atceltu nodevu, ja ar to financētu karus. Šis desmitais arī nebija sardzes nodeva, ko 1253. gadā uzlika kuršiem: sardzes nodevu maksāja vēl 15. gadsimta sākumā.

Kuršu līgums tāpat kā 1249. gada 7. februāra prūšu izlīgums noteica arī mantošanas tiesības. Viņiem ir tiesība mantot, saka pants, līdz radniecības ceturtajam loceklim (**in dem vijrde knie**) ikvienu mantojumu. Diemžēl līgums tuvāk nepaskaidro mantošanas kārtību. Turpretim prūšu izlīgums sniedz svarīgas detaļas mantošanas kārtībā. Kā kuršu, tā prūšu pantam par pamatu bija zakšu mantošanās tiesības. Aplūkosim prūšu mantošanas kārtību, jo no tās nevarēja atšķirties daudz jaunā mantošanas kārtība. Kursā mantinieki ir kā dēls, tā meita, ja pēdējā nav precēta. Mantošanas tiesības ir tēvam un mātei, ja nelaiķim nav bērnu. Mantinieks ir dēla dēls, ja nelaiķa dēls, meita, tēvs un māte ir miruši. Manto arī nelaiķa brālis, ja viņa citi mantinieki nav vairs dzīvajos. Arī brāļa dēls ir mantinieks, ja brālis un citi ir miruši. Ja nelaiķim nav mantinieku, tad viņa nekustamo un kustamo mantu iegūst viņa kungs, t.i. ordenis vai bīskaps.

Mantošanas kārtību attiecināja arī uz to gadījumu, ja kursis pārgājis uz jaunu dzīves vietu; imigrācija, kas bija sākusies 9. vai 10. gadsimtā, nebija vēl apstājusies. Ordenis, kā redzams, pat sekmēja ieceļošanu un norādīja uz jauno iedzīvotāju tiesībām. Ja viņš, t.i., kursis, apmetas uz dzīvi, saka līguma pants, tad viņa zeme kļūst uz visiem laikiem par mantojamu objektu, t., viņa pēcnācēji manto viņa aprādāto zemi; izņēmums ir tanī gadījumā, ja šai vietai jau ir kāds cits mantinieks.

Izbeidzās arī kuršu jūras pirātu braucieni, kad Kursā karos zaudēja savu patstāvību. Baltijas jū-

rā tirdzniecības kuģi sāka braukt pa jaunu ceļu, kas gāja patuvu Kursas krastiem. Līgums tāpēc noteica arī to, kā rīkoties ar kuģu mantām, ja pats kuģis vētrā cietis avariju. No visām mantām, saka līgums, ko atrod pie jūras krasta, atradējs var paturēt trešdaļu, bet soģim jānodod pārējās divas trešdaļas. Soģim jāglabā tās vienu gadu un vienu dienu. Ja šinī laikā ierodas mantu likumīgais īpašnieks un pieprasa tās, tad soģim jāatdod tās īpašniekam; ja turpretim šinī laikā neviens neierodas, tad jānodod mantas zemes kungam. Tāpat jārikojas ar enkuri, kam nav īpašnieka zīmes; ja enkurim ir īpašnieka zīme, tad atradējam ir tiesība saņemt par pūlēm atlīdzību.

Ja pēc avarijas kuģa mantas peld pa jūru un nav piedzītas pie krasta, tad atradējs saņem pusī no tām; zemes kungs iegūst otru pusī. Atradējs saņem tāpēc lielāku atlīdzību, ka mantas ir grūtāk izzvejot no ūdens, ja tās nav piedzītas pie krasta. Ja kāds uz jūras vētras laikā ir dzīvības briesmās, tad viņam par glābšanu nav jāsolā vairāk kā trešdaļa no sava īpašuma. Abi šie gadījumi rāda, ka kuršiem bijuši vēl kuģi, ar kuŗiem viņi devušies jūras gaitās.

Par lieciniekiem, kas ir nepieciešami avarijas gadījumā, ir divējādi nosacījumi. Ja liecinieks dzīvo aiz Daugavas, tad viņš pieaicināms tiesā triju mēnešu laikā; ja viņš dzīvo viņpus jūras, tad pieaicināms gada un dienas laikā. Kā prūšiem pēc 1249. gada izlīguma vajadzēja pieņemt poļu tiesības, tā kuršiem pēc līguma vajadzēja pieņemt libiešu tiesības.

* * *

Beidzot minams, ka šinī darbā apskatīju kuršu cīņas, kas norisinājās tajos gados, kad viņi paši bija noteicēji par savām kara gaitām, t.i., kas norisinājās laikā no 852. līdz 1267. gadam. Gaŗākais cīņu laiks, kas ilga gadus trīssimt septiņdesmit piecus, saistījās ar jūru. Galvenokārt jūras akcijās viņi ieguva drausmīgu kaŗotāju vārdu. Kurši ar vāciešu

krusta karotājiem sastapās 1210. gadā pirmo reizi uz jūras Gotlandes tuvumā, kam sekoja viņu uzbrukums Rīgai. Viņu cīņas par neatkarību sākās pēc 1228. gada uzbrukuma Daugavgrīvas klosterim un ar lielākiem pārtraukumiem ilga līdz 1267. gada līgumam.

Biju nodomājis otrā daļā apskatīt Dienvidkuršas kuršu bojā eju, kas ir viena no vissmagākajām senlatvju traģēdijām. Diemžēl man nebija iespējams izmantot nepieciešamo literatūru. Tāpēc sāpīgā jautājuma atrisināšana bija jāatliek uz laiku, kad būs citi apstākļi.

SATURA RĀDĪTAJS

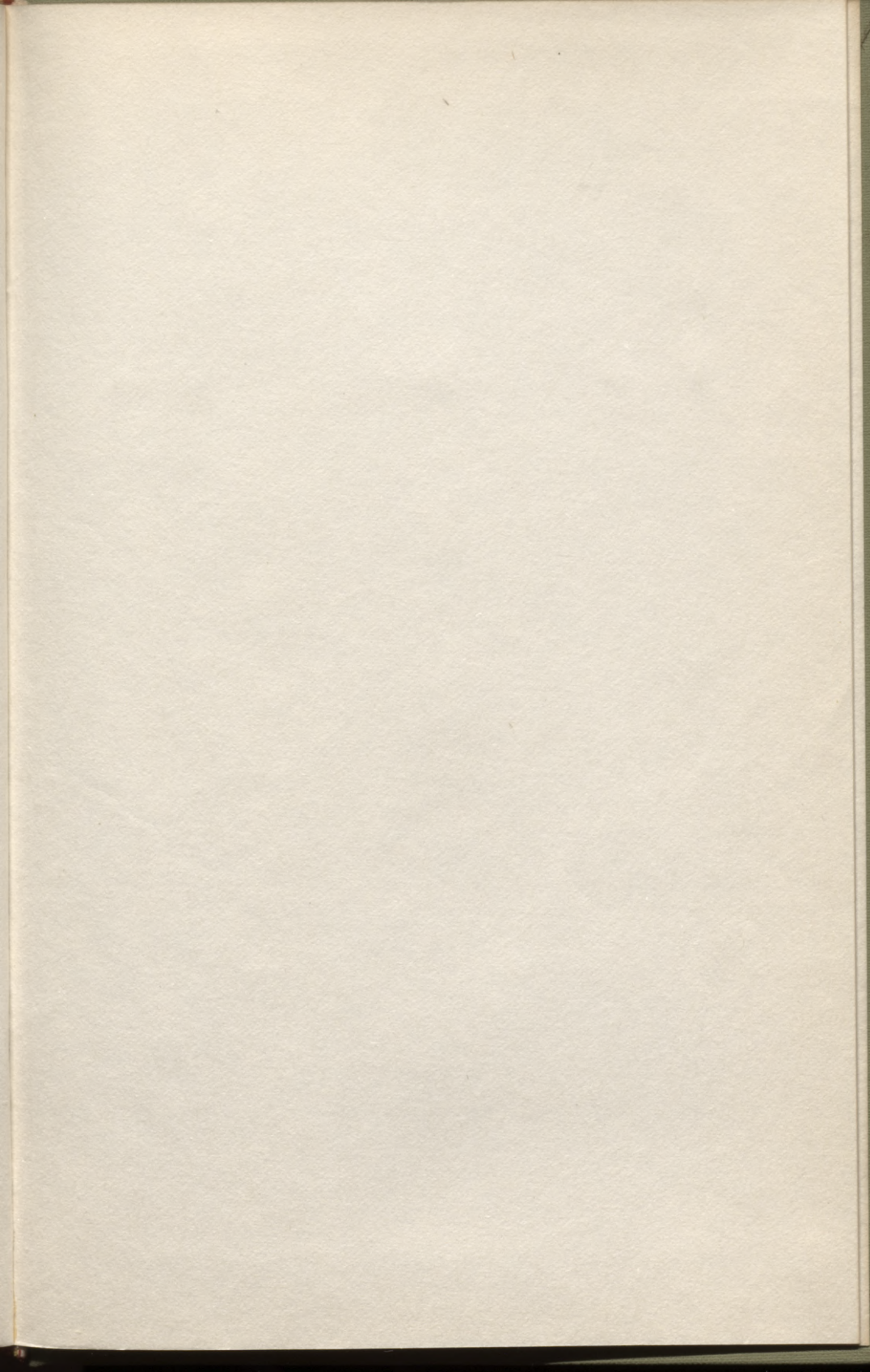
Priekšvārdi

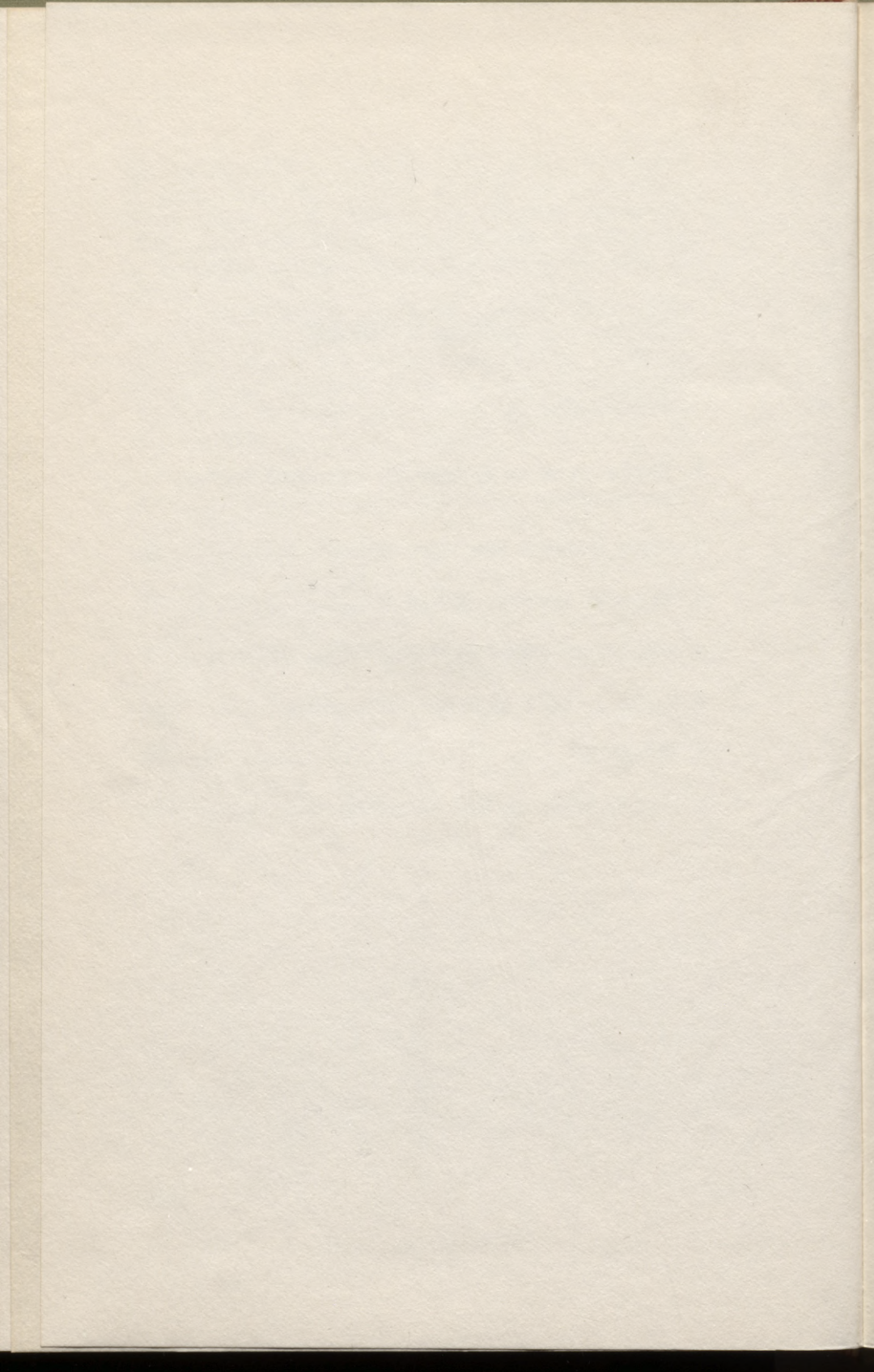
1. Kuršu cīņas ar normaņiem un pirmā saskare ar vāciešiem	9
2. Cīņas Igaunijā līdz 1224. gadam	45
3. Mongoļu invāzija Eiropā	71
4. Trīs pirmie kuršu līgumi un Alnas Baldvīns	76
5. Kurša no 1234. gada līdz 1260. gadam	164
6. Mindaugs	239
7. Durbes kauja un lielā sacelšanās	252

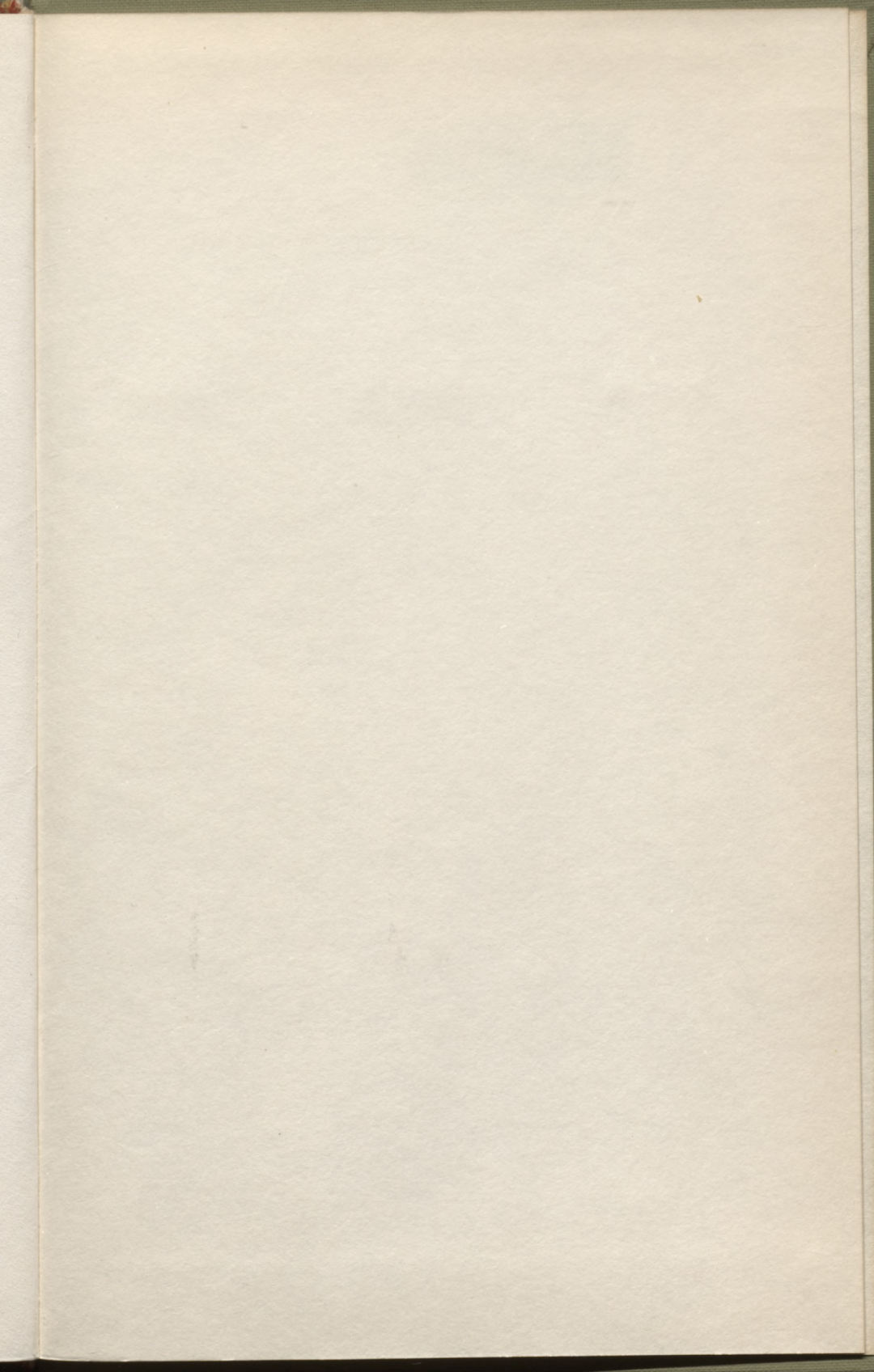
1. Einleitung 1
 2. Die geographische Lage 2
 3. Die geologische Beschaffenheit 3
 4. Die klimatischen Verhältnisse 4
 5. Die hydrographischen Verhältnisse 5
 6. Die Flora und Fauna 6
 7. Die Bevölkerung 7
 8. Die Wirtschaft 8
 9. Die Verwaltung 9
 10. Die Literatur 10

1. Die geographische Lage 2
 2. Die geologische Beschaffenheit 3
 3. Die klimatischen Verhältnisse 4
 4. Die hydrographischen Verhältnisse 5
 5. Die Flora und Fauna 6
 6. Die Bevölkerung 7
 7. Die Wirtschaft 8
 8. Die Verwaltung 9
 9. Die Literatur 10

1. Die geographische Lage	2
2. Die geologische Beschaffenheit	3
3. Die klimatischen Verhältnisse	4
4. Die hydrographischen Verhältnisse	5
5. Die Flora und Fauna	6
6. Die Bevölkerung	7
7. Die Wirtschaft	8
8. Die Verwaltung	9
9. Die Literatur	10

52,-

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308140303

57

